

شىنجاڭ پويىت تۇنجى نۆۋەتتە باھالانغان ئىجتىمائىي پەن تۈردىكى مۇنبەت زۇرنال
首届新疆社科优秀期刊

ISSN1008 - 6498

海尔苏

XINJIANG CIVILIZATION XINJIANG CIVILIZATION XINJIANG CIVILIZATION

6
2000

شىنجاڭ مەدەنىيىتى
新疆文化

ISSN 1008-6498
11>
9 771008 649003

خەلق شائىرى، جامائەت ئەربابى روزى سايت

رېئۇ رىپلانىدا

تەبرىك سەھىپە

- «پەلەك شاھى» ئادىل ھوشۇر بەنە بىرقېتىم دۇنيا جېننىس رېكورتى
 2 ياراتتى ..... ئىلھام ئىمىن
 3 باتۇرلۇق قىسسىسى..... (شېئىر) ..... ئابىلجان ھېيت
 5 ئاتاڭغا رەھمەت نەڭرىتاغ ئوغلانلىرى ..... ئابدۇرېھىم نوختى
 6 يىگىت..... (نەسر) ..... ئەخمەت ئىمىن
 7 ئىككى مەشھۇر سەنئەتكارغا تەبرىك خەت ..... زۇنۇن قۇتلۇق

ئويلىنىش ۋە ئىزدىنىش

- 8 غەلبە، سەن نەدە؟! ..... ئابلەت ئابدۇرېشىت بەرقى
 14 پالۋانغا مەدەت كېرەك! ..... ئەركىن ناھىر
 15 سېپىل ۋە سېپىل مەنتىقىسى ..... ئابدۇراخمان ئابلىكىم

سادا

- 16 بۇلارنىڭ نەفىدىرىگە كىم مەسئۇل؟ ..... جورئەن دۆلەن، ئابدۇرېھىم دۆلەن
 36 ئاياللارنىڭ گۈزەللىكى نېمىدە؟ ..... ھۈرنىسا مامۇت

ئەسەر ۋە ھاسىلات

- 38 ئەركەك سۈنى كۆپرەك ئىجەبلى ..... ئابدۇقادىر جالالىددىن

چىن يۈرەكتىن چىن سۆز

- شېئىر شائىرنى يازىدۇ، شائىرنىڭ ھەيكىلى ئۆز شېئىرلىرى
 بىلەن تىكلەنىدۇ ..... ئابدۇقادىر ھاشىم 41

مەدەنىيەت - سەنئەت گېزىتى

- 56 مەدەنىيەت - سەنئەت ئۈچۈرلىرى ..... تۇرغۇن ئابدۇلئەزىز قاتارلىقلار

ئىبرەت ۋە ئۆزىنى ئونۇش

- 58 ئۈنۈپرسال مۇلاھىزىلەر ..... نوختى باقى ئارتىشى نەرجىمىسى

دۇنيانىڭ ئىشلىرى

- 74 مەركىزىي ئاسىيالىقلار 21-ئەسىردە باشبىلامدۇق؟ ..... قۇربان تۇران نەرجىمىسى

زۇرئىلىمىزنىڭ شان - شەرىپى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە ئىجتىمائىي پەن زۇرناللىرىنىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك «مۇنەۋۋەر تەھرىرلىك مۇكاپاتى» ۋە «مۇنەۋۋەر باش مۇھەررىر (ئىدارە باشلىقى) مۇكاپاتى» نى تارقىتىش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلدى ..... رسالەت مۇھەممەت 80
 مۇقاۋىدا: خەلقىمىزنىڭ پەخىرلىك ئوغلانى، «پەلەك شاھى» ئادىل ھوشۇر. ئالىم خالىددىن فوتوسى.

مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى: رسالەت مۇھەممەت

شىنجاڭ

مەدەنىيەتتى

(49-يىل ئەشرى)

قوش ئايلىق ئۈنۈپرسال
 ئەدەبىي ژۇرنال
 2000-يىل 6-سان
 (ئومۇمىي 246-سان)

ژۇرنال تەھرىر ھەيئىتى

مۇدىر:

شۇخواتىيەن
 زۇنۇن قۇتلۇق

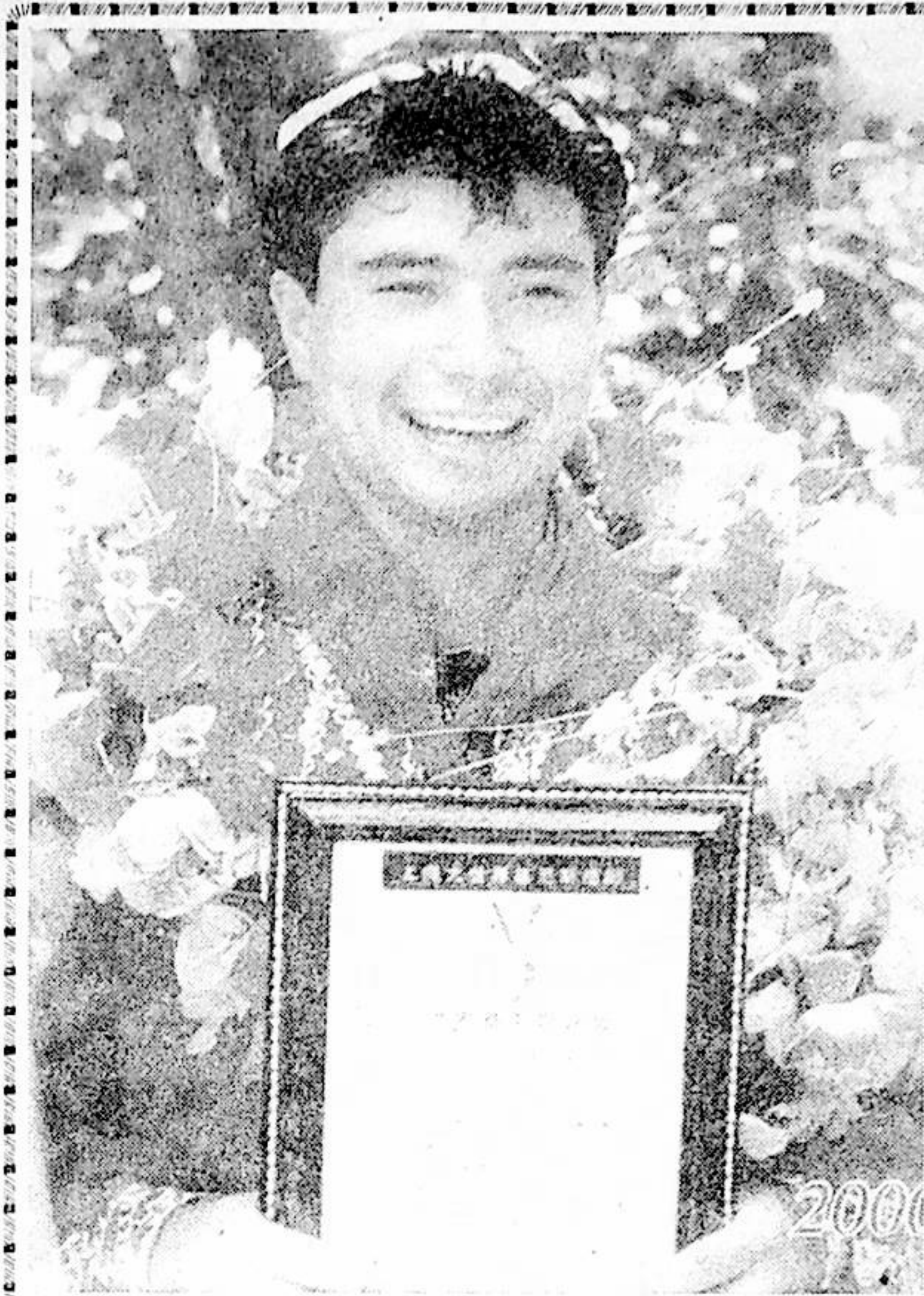
مۇئاۋىن مۇدىرلار:

ۋاڭچىڭۋېن
 ئابىلجان ھېيت
 لۇشىنخۇا

ھەيئەت ئەزالىرى:

مايىڭشىڭ
 يۇڧېڭ
 جۇجۇڧاڭ
 ھاۋاڧىز باھاۋۇدۇن
 لى يىڭمىن
 بەي جىيەنياۋ
 جىن مىن
 قۇربان مامۇت
 فەن ياۋجىڭ
 جاڭ تىڭۋېي
 رسالەت مۇھەممەت

باش مۇھەررىر: قۇربان مامۇت مۇئاۋىن باش مۇھەررىر: رسالەت مۇھەممەت

«پەلەك شاھى» ئادىل ھوشۇر پەنە بىر قېتىم دۇنيا جېنىس رېكورتى پاراتتى

ئىلھام ئەمىن

يەردە ياراتقان 53 مىنۇت 10 سېكۇنتتا ئۆتۈشكە دۇنيا جېنىس رېكورتىنى بىراقلا 40 مىنۇت 3 سېكۇنت ئالدىغا سۈرۈش ئارقىلىق دۇنيا يېڭى جېنىس رېكورتى ياراتقاندى. (مۇھەررىردىن).
6-ئۆكتەبىر (بېيجىڭ ۋاقتى بىلەن) سائەت ئۈچتىن 18 مىنۇت ئۆتكەندە، ئادىل ھوشۇر ۋەتەن، خەلقنىڭ ئۈمىدىنى ئېلىپ پولات ئارغامچىغا قەدەم تاشلىدى. ئۇ ئون مىنۇتتەك ماڭغاندىن كېيىن، تاغنى قويۇق تۇمان قاپلىۋېلىپ سىم-سىم يامغۇر يېغىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئاجايىپ باتۇر ھەم پەم-پاراسەتلىك تەمكىن قىياپىتى ئاخىرقى نۇقتىغا 200 نەچچە مېتىر قالغاندا كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ئۇ ئاخىرقى نۇقتىغا تەڭشەكنى بېشىدىن ئارتىلدۇرۇپ مۇرسىگە قويۇپ تەمكىن قەدەم بىلەن يېتىپ كەلدى. ئەتراپتا گۈلدۈراس ئالقىش سادالىرى ياڭرىدى. مۇخبىرلار تېلېكامىرا ۋە فوتو ئاپپاراتلىرىنى ئۇنىڭغا توغرىلىدى. دۇنيا جېنىس رېكورتى شاڭخەي باش شتابىدىن كەلگەن يولداشلار نەق مەيداندا ئادىل ھوشۇرغا: ئادىل ھوشۇر خېڭشەن تېغىدىكى ئۇزۇنلۇقى 1399.6 مېتىر، يەر يۈزىدىن ئېگىزلىكى 436 مېتىر كېلىدىغان پولات ئارغامچىدىن 52 مىنۇت 13 سېكۇنتتا ئۆتۈپ، كۆكتە مېڭىش ئارىلىقى ئەڭ ئۇزۇن بولغان دۇنيا جېنىس رېكورتىنى ياراتتى، دېگەن گۇۋاھنامىنى بەردى. (M2)

2000-يىلى 6-ئۆكتەبىردە «پەلەك شاھى» ئادىل ھوشۇر ئۇزۇنلۇقى سەككىز مېتىر، ئېغىرلىقى 12.5 كىلوگرام كېلىدىغان تەڭشەكنى كۆتىرىپ، ھېچقانداق بىخەتەرلىك سىمى باغلىمىغان ئەھۋالدا، خۇنەن ئۆلكىسىنىڭ خېڭشەن شەھىرىدىكى خېڭشەن تېغىنىڭ فۇرۇڭ چوققىسى بىلەن جۇرۇڭ چوققىسى ئارىلىقىغا تارتىلغان، ئۇزۇنلۇقى 1399.6 مېتىر، يەر يۈزىدىن ئېگىزلىكى 436 مېتىر كېلىدىغان پولات ئارغامچىدىن غەلىبىلىك ئۆتۈپ، جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ، جۈملىدىن تەڭرىتاغ پەرزەنتلىرىنىڭ قەھرىمانلىق ئوبرازىنى دۇنياغا يەنە بىر قېتىم نامايان قىلدى ھەم كۆكتە مېڭىش ئارىلىقى ئەڭ ئۇزۇن بولغان دۇنيا يېڭى جېنىس رېكورتىنى ياراتتى. (ئۇيغۇر خەلقىمىزنىڭ بۇ پەخىرلىك ئوغلانى 1997-يىلى 22-ئىيۇندا چاڭجياڭ دەرياسىنىڭ سەنشيا بوغىزىغا تارتىلغان سۇ يۈزىدىن 402 مېتىر ئېگىزلىكتىكى، 640.7 مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى پولات ئارغامچىدىن 13 مىنۇت 48 سېكۇنتتا ئۆتۈپ ئامېرىكا تەۋەلىكىدىكى كوچرەين 1995-يىلى 28-ئۆكتەبىردە بۇ

ئەپىرىك سەھىپە

پائۇرلۇق ئىسسىقىسى

ئابدۇجان ھېيت

ياتىدۇ تاتارغان تاغلار قۇچىقى،
 قانسىراپ يىقىلغان مەختۇمسۇلادەك.
 ئىككى تاغ قاپتىلى گويا ھاڭ ئېغىز،
 ئۇنىڭ كالىپۇكىدۇر ھەيۋەت جۈپ چوققا.
 قۇياشنى دەم تارتقان ئەجدىھا كەبىي،
 چىرمىلىپ ياتقانداك شۇ چىمەن تاغقا.
 شۇ قەدەر سىرلىق تۇس ئالغان تەبىئەت،
 ئەتراپنى چۇلغىغان ماتەم تەشۋىشى.
 ئەۋلىيا ئەزەملەر تاشقا ئايلانغان،
 دۇرۇتلار توختىغان، ھايات تەۋشى.
 تىنىقلار باغلانغان گويا ئادىلغا،
 ئۇ تىنسا سوقاتتى جاھان يۈرىكى.
 كۆزلەردىن ئۇچاتتى ياخشى نىيەتلەر،
 ئادىلنى قوغدايتتى تەڭرى تىلىكى.

* * *

تۈيۈقسىز يەر-جاھان كەلدى لەرزىگە،
 فۇرۇڭ چوققىسىغا چىققاندا ئادىل.
 گۈلدۈراس ئالقىشلار، قىيا-چىيالار
 ئالەمنى بىر ئالدى، مەھلىيا ھەر دىل.
 ۋە لېكىن توختىدى يەنە شۇنچە تېز،
 قۇلاقنى يارغىدەك چۇقان - سۈرەنلەر.
 تىتىردى قىيالار، تاغلار، ئورمانلار،
 قاپ يۈرەك ئوغلانلار،

نازلىق لىۋەنلەر...

ھېچ كىشى ئىشەنمەس ئىدى كۆزىگە،
 ھېچ ئەقلى يەتمەيتتى ھەتتا خىيالى.
 راستتىنلا ئۆتەرمۇ ئۇ، ياق - ياق دەيتتى،
 راست ئۆتسە ئۇ ئەمەس ئادەم ئەۋلادى.
 گۇمانلار يوقالدى خىيال پۈتكىچە،
 قولغا چىققاندا دارۋاز تەڭشىكى.
 ئۇ تۇمان ئىچىگە قويغاندا قەدەم،

بىر شائىر دېگەنكەن كۈيلەپ دارۋازنى،
 كىرىپكە ئېسىلغان سۈزۈك قەترە ياش.
 مەن دەيمەن دارۋازنى - تەن پەرۋازىنى
 سۈپسۈزۈك ساماغا ئېسىلغان قۇياش!

* * *

تۇرىدۇ فۇرۇڭ چوققىسى بەھەيۋەت،
 ئالەمگە بىر مەغرۇر نەزەردە بېقىپ.
 قەد كېرىپ بىر ياقتا تۇرماقتا جۇرۇڭ،
 كۆك يارغان قەددىدە ئايغا لەۋ بېقىپ.
 زەن سالىڭ ① كۆك ئاسمان دەرۋازىسىدىن،
 بىر گۈزەل دۇنيادۇر بۇ سىرلىق ماكان.
 سامادا ئەگسە قۇش - قانات مەستخۇش،
 تاغ ئاستى جىرادۇر قەدىمىي ئورمان.
 ئەۋلىيا ئەزەملەر ياشاركەن بۇندا،
 ساماۋىي چۆچەكلەر تىنماي ئېيتىلىپ.
 ئارمانلار پارتلار پوجاڭزىلاردا،
 ھاجەتلەر سەھەر - كەچ تۇرار تىلىنىپ.
 بوش تۇرساڭ گۈللەردىن ئىشقىڭ ئويغىنىپ،
 ئەتراپتىن نېمىدۈركېلەر ئىزدىگىڭ.
 يىرتقۇچلار ھوۋلىشى تۈنى ئويغاتسا،
 چۈشكۈسى ۋەھىمىگە جانان شېرىكىڭ.
 ئالقانچە ئاق يەرمۇ كۆرۈنمەس ئۇندا،
 ئاسمان كۆك، زېمىن كۆك، تاغ كۆك، ھاۋا
 كۆك.

ناھايەت پولات سىم چاتقان جۈپ چوققا
 ئوخشايدۇ بىر دارغا - ئاجايىپ سۈرلۈك.

* * *

تۈن بۈگۈن قان ئىچەر يالماۋۇز كەبىي -
 ئالغانمۇ قۇياشنىڭ نۇرىنى شوراپ؟
 بۇلۇتلۇق تۈتەكلەر كېلىدۇ بېسىپ،
 جۇدۇنلۇق ئەلپازدا قاتلىدەك قاراپ.
 كىرگەن سوغ تەلەتكە تۇمانلىق ساما،
 قوغۇشۇن رەڭگىدە ئاسمانۇ - پەلەك.

① كۆك ئاسمان دەرۋازىسى - جاي نامى.

تەگسىز ھاڭ روھسىز بىر ئەل قەلبى كەبىي،
ئادىلىنى دەم تارتىپ تۇرار ئارقىدا.
ئۇ تەمتەم ئىلگىرىلەر، ئېغىر قەدەمدە،
تېتىرىتىپ، تەۋرىتىپ يەتتە ئىقلىمىنى.
ئۇ سۆرەپ چىقماقتا شۇ تاپتا ھاڭدىن
ئۆتتۈلگەن بىر روھنى، نىمجان قەۋمىنى.
كۆزلەرگە تور تارتتى شۇ دەم، شۇ تىنىق،
ھايانجان كانايىنى بوغقاندا مەھكەم.
تازام - تارام ياشتا يۈيۈندى دۇنيا،
تېكىستىسىز ناخشىدەك بۇقۇلداپ ئەل ھەم...

* * *

شۇ ئىدى ئادىلىنى بىنا قىلغان روھ،
كامىل ئىنسان ھەمدە دادىل قىلغان روھ.
ئۆلمەسلەر سۈيىدە سۇغۇرۇپ ئۇنى،
ئۆلۈمدىن ھېچ قورقماس ئادىل قىلغان روھ.
ئۇنىڭدا ھاياتنىڭ ھېكمەت ناخشىسى،
قۇياش تارىخىنى يېزىپ كەلگەن روھ.
ئۇ روھتا تۇپراق ھەم ئەجداد ئارزۇسى،
نەسەبى روھىنى تىرىلدۈرگەن روھ.
ئۇ روھتىن نۇر ئەمگەن ئادەم كەيگۈسى،
جاسارەت، ئەقىدە، مەردلىكتىن گۈلتاج.
بۇ روھسىز ياشىماق ئۆلۈمدۈر ئۆلۈم،
بۇ ئالەم ئەركەكلىك روھىغا موھتاج.
ئاشۇ روھ پەللىگە باسقاندا قەدەم،
ئېچىلدى ئالەمنىڭ چىراي-رۇخسارى،
سۆيۈندى بارچە ئەل، كۈلدى مەۋجۇدات،
قايتىدىن گۈل ئاچتى ئۈمىد گۈلزارى.

* * *

ئاداققى پەللىنى قۇچقاندا ئادىل،
ئېيتقۇسىز شادلىققا چۆمدى بۇ دۇنيا.
تەنتەنە ئىلكىدە قەلبلەر بېھۇش،
سەزگىدەك سەزگۈلەر ئاڭا مەھلىيا.
گۈلدەستە ئېتىلار كۆككە، ھاۋاغا،
قىنىغا پاتىمغان ئەركە سادالار.
ئۆزئارا چىرمىشار ئىسسىق قۇچاقلار،
تاشلانغاندى بىر ياققا ھايالار.
شۇ لەۋلەر سۆيگەندە ئادىلىنى تاتلىق،
ئۇيغۇر كەن دەپمىدى ياكى يات مىللەت.
ۋە بەلكى شۇ دەقىق سۆيگۈسى ئۈچۈن
«جانلار سادىغا» نى ئەيلىدى مەقسەت.
بۇ دۇنيا ئاجىزغا بىنەزەر دۇنيا،
قورقماسنىڭ مەشۇقى ئەبەدىلىك بەد.
شۇ دەمنىڭ ئۆزىدە پۈتكۈل جانلىقنى
بىر تاتلىق تۇيغۇغا سالىدى مۇھەببەت.

2000-يىل 6-ئۆكتەبىر، خېجىشەن

ماۋزۇ سۈرىتىدە: ئاپتور، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق
مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى ئابلىجان ھېجىت ئەپەندى «پەلەك
شاھى» ئادىل ھوشۇر بىلەن خېجىشەن تېغىنىڭ «جۈرۈك چوققىسىدا»
ئالىم خالىدىن فوتوسى (M2)

ئېتىلدى ئالەمنىڭ ئىشىك - تۈڭلىكى.
ۋە لېكىن ئادىلدا ئوچۇق بىر پەللە،
قەلبىدە يورۇقلۇق، ئىشەنچ بىگۇمان.
ئاسماننىڭ كۆز يېشى كار قىلماس ئاڭا -
يىغلاڭغۇ بۇلۇتلار، قاتمۇ قات تۇمان.
ئۇ شۇنداق دەممۇ دەم ئۆرلەر پەللىگە،
ساماۋىي بوشلۇقتا ئاقار سەبىرلەر.
ھەر قەدەم، شۇ قەدەم ئارىلىقىدا
ئۆتكەندەك تۇيۇلار ئاي، يىل، ئەسىرلەر.
خىسلەتلىك دەملەردىن پۈتكەن ئۇ قەدەم
يارىتار شۆھرەتلىك ھايات قەدىرىنى.
ئاستىدا پىلسىرات ئۇ كېلەر مەزمۇت،
ھەر تىنىق تەپتىدىن پاكلاپ قەلبىنى.

* * *

ئۇ شۇنداق يېتىلدى، ئۆستى قورقۇمىسىز،
ئاستىدا ئوت كۆيۈپ، تۆپىسىدە زۇلمەت.
سىم ئارقان ئۈستىدە ياشار ئۇ شۇنداق،
قىل ئۇيان، قىل بۇيان كۈتەر مۇسبەت.
بۇ دۇنيا تەڭشەكسىز بولغاچ، قەلبىنى -
تەبىئەت چاقمىسا چاقتى جەمئىيەت.
ئەقىدە يولىدا ئاتىسىمۇ جان،
مۇھەببەت ئورنىغا مەي تۈتتى ھەسرەت...
شۇندىمۇ ھە ئۇنىڭ پەرۋايى پەلەك،
ياشايدۇ بېقىپ ئۇ گۈزەل ئىقبالغا.
ۋەھىمە سالالماس روھىغا قورققان،
ئۆلۈمۈمۇ كار قىلماس يانماس ئېڭىغا.
ئوت ئارا يېتىلگەن سەنەندەر كەبىي،
باتۇر ئۇ تەڭداشسىز شىر يۈرەك ئوغلان.
شۆھرىتى جاھاننى تۇتقان مەردانغا
قايلدۇر كائىنات، قايلدۇر ئىنسان.

* * *

پەرىشتە بولالماس ھەر قانداق ئىنسان،
دەيدىكەن ئۇلارنى ياشار ئەرىشتە.
سىم ئارقان ئۈستىگە قويغاندا قەدەم،
كىم دەپمەس ئادىلىنى ئەمدى پەرىشتە! ؟
ھايات - مامات پەيتتە - دارنىڭ ئۈستىدە
بەندىلىك خاھىشلار ئۇندىن يوقالغان.
نە شەيتان، نە ھەۋەس ھەمدە شەخسىيەت،
ھە بەرى روھىدىن تۈگەل قوغلانغان.
ئۇ بىلمەس كەينىگە يېنىشىنى زىنھار،
ئالدىدا كۈتسىمۇ ئۆلۈم چاقمىقى.
بۇ دۇنيا ئاجىزغا نەزەر سېپ قويماس،
يادىغا چورت كەلمەس جاننىڭ تاتلىقى.
ئۇ پەقەت بىلىدۇ قارشى قىرغاقنى،
ئۇ قىرغاق ئېڭىدا نۇرغۇن مەنالار.
بىر ياخشى نىيەتتە مىڭبىر پەرىشتە،
ئەرىشتە يۈرگەنلەر ئاڭا بەنت، يار.

* * *

تۇمانلار ئىچىدە كۆرۈندى ئادىل،
نە تۇمان، تۇمانلىق ھاڭنىڭ ئاغزىدا.

ئاتاڭغا رەھمەت تەڭرىتاغ ئوغلانلىرى

تەڭرىتاغ ئوغلانلىرى ئادىل ھوشۇر بىلەن ئابدۇراخمان ئابلىكىمگە تون كىيگۈزۈلدى
ئابدۇرېھىم توختى

مۇراسىمدا ئابلەت ھاجىم مېھمانسارىيىنىڭ باش دېرىكتورى سىدىق ھاجى ئەپەندى ئادىل ھوشۇر بىلەن ئابدۇراخمان ئابلىكىمنىڭ ھەر بىرسىگە 1000 يۈەندىن، شىنجاڭ تەنتەربىيە مەكتىپىدىكى ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر 600 يۈەن، ئۈرۈمچى شەھىرى بۇلاقبېشى، شياۋشىمېن توپ سېتىش بازىرىدىكى سودىگەرلەر 500 يۈەن پۇل ئىئانە قىلدى.

مۇراسىمغا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى مىجىت ناسىر ئەپەندى ئىشتىراك قىلدى ھەمدە بۇ ئىككى ئەزىمەتنى قۇتلۇقلىدى. ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ سابىق مۇدىرى ئابلىز باقى ئەپەندى سۆز قىلىپ، ئۇلارنىڭ شىنجاڭ خەلقىگە شان - شەرەپ كەلتۈرگەنلىكىگە تەشەككۈر ئېيتتى.

داڭلىق نەسرچى ئەخمەت ئىمىن ئەپەندى بۇ ئىككى ئەزىمەتكە ئاتا پازغان «يىگىت» دېگەن نەسرىنى ئوقۇپ كىشىلەرنى چوڭقۇر ھاياجانغا سالدى.

ئابدۇرېھىم توختى فوتوسى (M2)

شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىپتىخارى، تەڭرىتاغ ئوغلانلىرى «پەلەك شاھى» ئادىل ھوشۇر بىلەن ئاسىيا بوكس چىمپىيونى ئابدۇراخمان ئابلىكىمنىڭ ياراتقان مۇجىزىلىرىنى قۇتلۇقلاش ئۈچۈن 18-ئۆكتەبىر كەچتە ئابلەت ھاجىم مېھمانسارىيىنىڭ «ئاققۇ» رېستوراندا بۇ ئىككى ئەزىمەتكە تون كىيگۈزۈش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلدى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە ئىدارىسىنىڭ تەزكىرە تەتقىقاتچىسى، مەرىپەتپەرۋەر ياسىن قاسىم ئەپەندى بىلەن «ئاققۇ» رېستوراننىڭ دېرىكتورى مەرىيەم خانىم خېڭشەن تېغىدا يەنە بىر قېتىم دۇنيا جېنىس رېكورتىنى ياراتقان تەڭرىتاغ ئوغلانى، «پەلەك شاھى» ئادىل ھوشۇرنىڭ زەپەر، قۇچۇپ قايتىپ كەلگەنلىكىنى، ئاپتونوم رايونىمىزدىن ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىغا تۇنجى قېتىم قاتناشقان بوكس پالۋىنىمىز ئابدۇراخمان ئابلىكىمنى قۇتلۇقلاش يۈزىدىن ئۆز يېنىدىن پۇل چىقىرىپ ئۇلارغا تون كىيگۈزدى. رېستوران خىزمەتچىلىرى گۈلدەستىلەرنى تەقدىم قىلدى. سورۇن ئەھلى كۆزلىرىگە ياش ئالغان ھالدا ئۇلار بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ قۇتلۇقلىدى.

يىگىت

(نەسر)

- «پەلەك شاھى» ئادىل ھوشۇر
بىلەن بوكس پالۋىنى
ئابدۇراخمان ئابلىكىمگە
تون كىيگۈزۈش مۇراسىمىدا
ئوقۇلغان
ئەخمەت ئىمىن

شۇ سىمنى غايىبانە تۇتتى.
شۇ دەقىقىدە ئاۋازىڭ ياڭرىدى، شۇ ئاۋاز بىلەن
تەڭ يالغۇز شۇ جىلغىدىلا ئەمەس، مىليونلىغان قەلبتە
ئەكس سادا ياڭرىدى.

سەن سۆزلەپ كەلدىڭ، ياق، سۆزلەپ ئەمەس،
ھاياتقا مۇھەببەت كۈيىنى كۈيلەپ كەلدىڭ.
سەن سۆزلەپ كەلدىڭ، ياق، سۆزلەپ ئەمەس،
مەردانلىق كۈيىنى كۈيلەپ كەلدىڭ.
- مانا يىگىت! - دېدى ئاقساقال بوۋاڭ.
- ياشا يىگىت! - دېدى ئاقباش موماڭ.
يىغلاپ تۇرۇپ كۈلدى ئاچا-سىڭىللىرىڭ؛
پەخىرلەندى، ئويلاندى، يەنە ئويلاندى ئاكا -
ئىنىلىرىڭ.

«يىگىت! يىگىت!»

ھەممەيلەننىڭ قەلبىدە شۇ بىرلا سۆز!
سېنىڭ ۋەزىنىڭنى ئىپادىلىگىنىمۇ شۇ بىرلا
سۆز!

راست، يىگىت! «يىگىت» دېگەن بۇ سۆز سېنىڭ
ۋەزىنىڭنى ئىپادىلىدى، سەن ئۆز ۋەزىنىڭ بىلەن
يىگىتنىڭ ھەقىقىي، چىن مەنىسىنى ئىپادىلىدىڭ.
بىز سەندىن بىلدۈرۈپ: يىگىت دېگەن جەسۈرلۈك
ئىكەن؛ يىگىت دېگەن تەمكىنلىك ئىكەن؛ يىگىت
دېگەن پىداكارلىق ئىكەن؛ يىگىت دېگەندە نۇرغۇن -
نۇرغۇن مەنا بار ئىكەن...

بۈگۈن ساڭا تون كىيگۈزۈلدى، ئۇيغۇرنى
خەلقئارا بوكس سەھنىسىدە تونۇتقان ئابدۇراخمانغىمۇ
تون كىيگۈزۈلدى.

بۇ تون يىگىتلىك تونى، خەلقنىڭ ھەقىقىي
يىگىتلىرىگە كىيگۈزۈلدىغان ئۇيغۇرنىڭ تونى!
سېلەر خەلقئەرگە ھىممەت كۆرسىتىۋىدىڭلار،
خەلق سېلەرگە ھىممەت كۆرسەتتى. خەلق ئۇلۇغلىغان
ئادەم ئۇلۇغۋار قىممىتى بىلەن مەڭگۈ ياشايدۇ!
مۇبارەك بولسۇن، يىگىتلەر، خەلق كىيىدۈرگەن
مۇقەددەس توننى قانات قىلىپ، شان-شەرەپ كۆكىدە
داۋاملىق زەپەر قۇچۇڭلار!

ئاپتور: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىنىڭ كاندىدات ئالىي مۇھەررىرى
- ئالىم خالىدىن فوتوسى (M1)

ئوتتۇرىسىدىكى چوڭقۇر ھاڭ بىلەن ھېچكىمگە
ئارىمىزدىن ئۇدۇل يول بەرمەيمىز، دەپ گىدىيىپ
ئىككى بۈيۈك چوققا ساڭا خىرىس قىلغانىدى،
دارۋىزىم، سەن ئۇلارغا ئاجايىپ بىر نەزەر بىلەن
قاراپ قويدۇڭ.

تۈتەك - تۇمانلار سېنىڭ كۆزۈڭنى باغلايمىز،
دېگەندى، دارۋىزىم، سەن ئۇنىڭغىمۇ ئاجايىپ بىر
نەزەر بىلەن قاراپ قويدۇڭ.

راست، سېنىڭ نەزىرىڭ ئاجايىپ ئىدى، ئۇنىڭدا
بەنسىتمەسلىك ئەمەس، ئەستايىدىللىق بار ئىدى؛
ۇنىڭدا ئىككىلىنىش ئەمەس، قەتئىيلىك بار ئىدى.
راست، سېنىڭ نەزىرىڭ ئاجايىپ ئىدى، ئۇنىڭدا
تەۋەككۈلچىلىك ئەمەس، ئىشەنچ بار ئىدى؛ ئۇنىڭدا
زەئىپلىك ئەمەس، پىداكارلىق بار ئىدى.

سەن سىم ئارقىغا قەدەم قويدۇڭ، دارۋىزىم،
ھەرقانداق قولايىسىزلىققا قارىماي قەدەم قويدۇڭ،
چۈنكى سېنىڭ ئىرادەڭنى نامايىش قىلىدىغان ۋاقتىڭ
توشقاندى.

بىز سېنى ئاجايىپ بىر چېگىش ھېسسىيات
ئىچىدە ئۆزىتىپ قويدۇق. سەن تەمكىن
قەدەملىرىڭ بىلەن مېڭىپ كەتتىڭ، يىراقلىدىڭ، ئاز
ئۆتمەي تۇمان ئىچىگە كىرىپ كەتتىڭ...

ئاھ، دارۋىزىم، شۇ چاغدا سەنلا ئەمەس، بىزمۇ
تۇمان ئىچىدە قالدۇق، كۆز كۆرەلمىگەن يامان
ئىكەن. بىزنى تەشۋىش تۇمانلىرى چۇلغىۋالدى.

سىم تىترىگەندە يۈرەكلىرىمىز تىترىدى،
يولۇڭغا يامغۇر تۆكۈلگەندە، كۆز ياشلىرىمىز
تۆكۈلدى.

ھەممەنەپەسلىك دېگەن شۇنداق بولدىكەن:
نەپەسلىرىڭ ئىتتىكىلىگەندە نەپەسلىرىمىزمۇ
ئىتتىكىلدى؛ نەپەسلىرىڭنى ئاڭلىيالمىغاندا،
نەپەسلىرىمىز توختاپ قالغاندەك بولدى.

تەشۋىشنىڭ دىرەكلەپ سىمغا قۇلىقىنى ياققان
يالغۇز جۈپتى ھالالىك، ۋاپادار ئۆمۈر يولدىشىڭ
ئىياگۈللا ئەمەس، مىللىتىڭ، خەلقىڭ شۇ دەقىقىدە
تەڭلا شۇ سىمغا غايىبانە قۇلىقىنى ياقتى.

چاقىلىپ كېتىۋاتقان سىمنى ئىختىيارسىز چىڭ
تۇتۇۋالغان يالغۇز ئىياگۈللا ئەمەس، دوست-بۇرادەر،
قېرىنداشلىرىڭ، يىلتىزداشلىرىڭ شۇ دەقىقىدە تەڭلا

ئىككى مەشھۇر سەنئەتكارغا تەبرىك خەت

زۇنۇن قۇتلۇق

(شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ نازىرى)
«ھىسام قۇربان چاقچاقلىرى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى»غا تەبرىك خەت

ئىلىدا يېتىشىپ چىققان تەڭداشسىز قىزىقچىسى، خەلقىمىزنىڭ سۆيۈملۈك دىلكىشى، زامانىمىزدىكى نەسىرىدىن ئەپەندىسى، ئەل قەلبىدە مەڭگۈ يىقىلماس ھەيكەل تىكلەنگەن بۈيۈك سەنئەتكار. ئۇ ئۆزىنىڭ جاپا-مۇشەققەتلىك، قايغۇ-ھەسرەت بىلەن خۇشھاللىق گىرەلىشىپ كەتكەن مەنىلىك ئۆمۈر مۇساپىسىدە خەلق بىلەن تەقدىرداش بولۇپ، ئەلنىڭ ئوتىدا كۆيۈپ، سۈيىدە ئېقىپ، ئەل-ئاۋامغا دىلكەش، مۇڭغا مۇڭداش، خۇشھاللىققا پەيز قوشۇپ، ئۆزىنىڭ ئاجايىپ ئۆتكۈر مەنالىق، يۈمۈرلۈك تۇيغۇغا باي ھايات ھەقىقەتلىرىگە تويۇنغان تەڭداشسىز قىزىقچىلىق - چاقچاقلىرى بىلەن خەلقىمىزنىڭ مەنىۋى دۇنياسىنى بېيىتىپ كەلدى. ئەمگەكچان، سەنئەتخۇمار، مەرد، سېخىي خەلقىمىز ئۆزىنىڭ ھىسام قۇربان ئاكىدەك پۈتكۈل مەملىكەتكە ۋە دۇنياغا تونۇلغان بۇ مەشھۇر سەنئەتكارى بىلەن پەخىرلىنىدۇ. ئاخىرىدا بۇ ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىنىڭ نەتىجىلىك ئۆتكۈزۈلۈشىگە تىلەكداشمەن. ھىسام قۇربان ئاكاغا سالامەتلىك، ئۇزاق ئۆمۈر تىلەيمەن.

2000-يىلى 25-ئاۋغۇست

«ھىسام چاقچاقلىرى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى»غا ئىشتىراك قىلغان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى، ئىلى ۋىلايىتى، غۇلجا شەھىرىنىڭ مۇناسىۋەتلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى، ئالىملار، ئەدىبلەر، سەنئەتكارلار، ھەرساھە زاتلىرى مېھمانلار:

غۇلجا شەھەرلىك پارتكوم، شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلىرى جەمئىيىتى، «ئىلى دەرياسى» ژۇرنىلى ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمى بىرلىشىپ ئاچقان «ھىسام چاقچاقلىرى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى»نى ئەڭ ياخشى تىلەكلىرىم بىلەن قىزغىن تەبرىكلەيمەن، يىغىن ئەھلىگە ئالىي ئېھتىرام بىلدۈرىمەن.

ئالەمگە مەشھۇر ئالمىزار، تۇلپار ماكانىسى، مەرىپەتلىك يۇرت، مۇقام - مەشرەپ، ناخشا-ئۇسسۇل دىيارى دەپ شۆھرەتلەنگەن ئىلىدا تارىختىن بۇيان كۆپلىگەن ئالىم - ئەدىبلەر، مەشھۇر مائارىپچىلار، ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ ئىپتىخارى ھېسابلانغان ئاتاقلىق مۇقامچىلار ۋە سەنئەتكارلار يېتىشىپ كەلدى ۋە كەلمەكتە. ھىسام قۇربان ئاكا بۇ خاسىيەتلىك دىيار

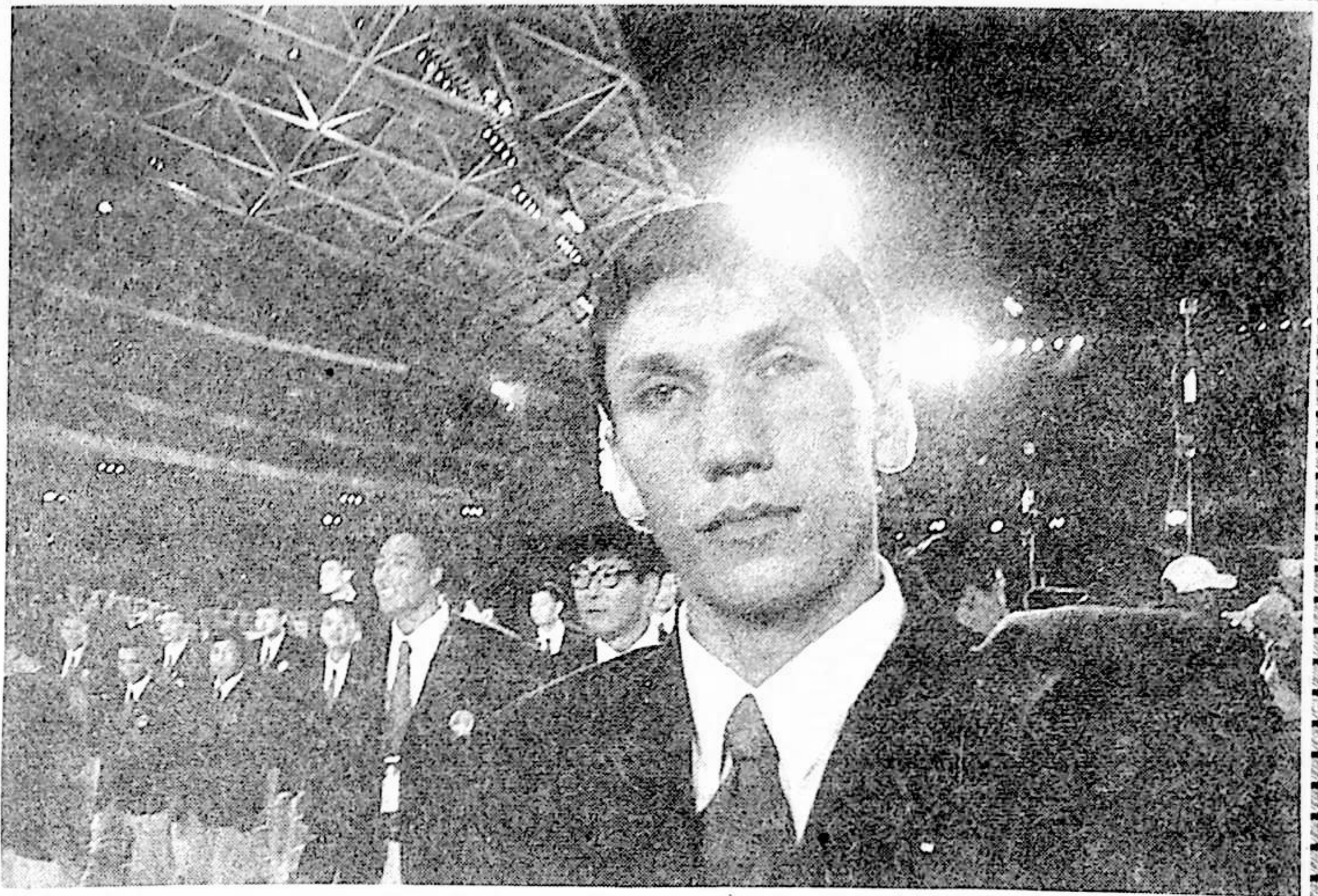
«مۇھەممەتئېلى زۇنۇن ئىجادىيىتى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى»غا تەبرىك خەت

«جەنۇبتىكى جەڭ»، «مەسلىھەت چېيى»، «رابىيە - سەئىد»، «ئەزىزە»، «مۇقام يۇرتىنىڭ يېڭى باھارى» قاتارلىق داڭلىق دراما - ئوپېرالار ۋە تۈرلۈك ژانىرلاردىكى سەھنە ئەسەرلىرى بىلەن تاماشىبىنلار قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالدى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى يولداش مۇھەممەتئېلى زۇنۇننىڭ شىنجاڭنىڭ ئەدەبىيات - سەنئىتىگە قوشقان تۆھپىلىرىگە يۇقىرى باھا بېرىدۇ. مەن ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەرمىللەت سەنئەتچىلىرى نامىدىن ئۇنىڭغا ئېھتىرام بىلدۈرىمەن. بۇ تالانتلىق ئەدىب، تۆھپىكار دراماتورگنىڭ تېنىگە سالامەتلىك، ئىجادىيىتىگە يېڭى مۇۋەپپەقىيەتلەر تىلەيمەن.

2000-يىلى 15-سېنتەبىر (M2)

شائىر، يازغۇچى، دراماتورگ مۇھەممەتئېلى زۇنۇن ئىجادىيىتى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىنىڭ قەشقەردە ئېچىلغانلىقىنى قىزغىن تەبرىكلەيمەن. يولداش مۇھەممەتئېلى زۇنۇن يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن يېتىشىپ چىققان يېڭى ئەۋلاد ئەدىبلىرىمىزنىڭ مۇنەۋۋەر ۋە كىلىللىرىدىن بىرى، تالانتلىق يازغۇچى، شائىر، ئۇيغۇر ھازىرقى زامان تىياتىرچىلىقىغا ئۆچمەس تۆھپە قوشقان تۆھپىكار دراماتورگ، يېتىشكەن تىل ئۈستىسى.

يولداش مۇھەممەتئېلى زۇنۇن ئازكەم 50 يىللىق ئىجادىيەت ھاياتىدا خەلق بىلەن ھەمئەپەس - تەقدىرداش بولۇپ كۆپلىگەن نادىر - ئېسىل داستان، بالادا، شېئىر، ئۈلگىلىك ناخشا تېكىستلىرى ۋە ھېكايە-پوۋېستلارنى ئىجاد قىلىپ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا مۇھىم تۆھپە قوشتى؛ «مۇقام ئۈستازى»،

غەلىبە، سەن ئەدە؟!

- ئاسيا بوكس چېمپىيونى ئابدۇراخمان ئابلىكىمنىڭ سىنىپىدا ئۆتكۈزۈلگەن
27-نۆۋەتلىك ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدىكى
مەغلۇبىيىتىدىن تۇغۇلغان ئويلار

ئابلەت ئابدۇرېشىت بەرقى

ئاپىرىدۇ.

تۈركىيىنىڭ مەشھۇر يازغۇچىسى ياشار كامال «كور ئوغلى» دېگەن داستاندا: «ئات ئىگىسىگە باقىدۇ، ئاتقا مىنىگەن ئادەم جەسۇر بولسا، ئاتمۇ جەسۇر بولىدۇ. قورقۇنچاق بولسا، ئاتمۇ قورقۇنچاق بولىدۇ، ئۈركىگەك بولسا، ئاتمۇ ئۈركىگەك بولىدۇ. قورقۇپ تىترىسە، ئاتمۇ تىترەيدۇ. خۇشھال بولسا، ئاتمۇ خۇشھال بولىدۇ» دەپ يازىدۇ.

ئات بىلەن چەۋەندازنىڭ تەڭلا كۈچلۈك بولۇشى ئىنسانىي كامىللىقنىڭ ئەڭ يۈكسەك پەللىسىدۇر. شەرق ئىسلام مۇتەپەككۈرلىرى تەن بىلەن روھنىڭ مۇناسىۋەت دېئالىكتىكىسىنى مانا شۇنداق چۈشەندۈرگەن. تەننى تاۋلاش جەريانىنى ماھىيەتتە

1

شەرق ئىسلام مۇتەپەككۈرلىرى ئادەمنىڭ تېنى بىلەن روھى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ئات مىنگۈچى - چەۋەنداز بىلەن ئاتنىڭ مۇناسىۋىتىگە ئوخشاشقان، روھ چەۋەندازدۇر، تەن ئاتتۇر. چەۋەنداز زەئىپ بولسا، ئاتنىڭ ئىختىيارغا چۈشۈپ قالىدۇ. چەۋەنداز كۈچلۈك بولسا، ئات ئىگىسىنى ئوقۇر ياكى بىدە يېنىغا ئەمەس، ئىنسانىي كامىللىق مەنزىلىگە

ئويلىنىش ۋە ئىزدىنىش

جەڭگاھلىرىدىكى ئورنى ھوللىۋود ۋە شياڭگاڭلاردا ئىشلەنگەن شەخسىي قەھرىمانلىق، باتۇرلۇق، قاراملىق تەسۋىرلەنگەن كىنولاردىلا قېلىپ، ئىنسانىيەتنىڭ ئۆتمۈش ھەققىدىكى گۈزەل خىيالى بويىچە بولدى.

خۇددى پاكىستان تارىخچىسى، «ئىسلام دىنىنىڭ قىسقىچە تارىخى» دېگەن كىتابنىڭ مۇئەللىپى سەئىد فەيىياز مەھمۇد «مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دەۋرىدىكى ئەرەب ئىمپېرىيىسى، ھىندىستاندىكى بۈيۈك موغۇل ئىمپېرىيىسى، ئوسمانىيلار ئىمپېرىيىسى دەسلەپتە شۇ دۆلەتلەرنى قۇرغۇچى مىللەتلەرنىڭ ۋۇجۇدىدىكى قەھرىمانلىق، قورقۇمسىزلىق روھى بىلەن دۇنياۋى ئىمپېرىيىلەرگە ئايلانغان بولسا، ئۇلارنىڭ زەئىپلىشىشىنىڭ مۇھىم سەۋەبلىرىدىن بىرى مۇشۇ خىل روھنى يىتتىرىپ قويغانلىقىدىن بولدى» دەپ خۇلاسەلىگەندەك، 20-ئەسىرگە كەلگەندە بۇ خىل روھ دۆلەتچىلىك، مىللەتچىلىككە ئىنسانىيەت ئورتاق چوقۇنىدىغان روھ بولۇشتىن قالمىغان بولسىمۇ، لېكىن خاراكتېرى باشقا نۇقتىغا يۆتكەلدى. ئەمدى سىياسىي ئىمپېرىيىلەرنىڭ ھاياتىي كۈچىنى ئاشۇرۇدىغان نۇقتا ئورتاق ئىدىئولوگىيە، ئىلىم - پەن، زامانىۋى تۈزۈم نۇقتىسىغا قاراپ تەرەققىي قىلدى. قەھرىمانلىق، باتۇرلۇق، قاراملىق تەنتەربىيىدىن ئىبارەت يېڭى شەكىل بىلەن قايتا ھاياتىي كۈچكە ئىگە بولدى. تەنتەربىيە ئومۇمىي خەلق ساپاسىنى ئۆلچەيدىغان، زامانىۋى پۇقرالىقنىڭ بىر مۇھىم شەرتى بويىچە بولدى. ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى ۋە باشقا نۇرغۇن تەنھەرىكەت مۇسابىقىلىرى، تەنھەرىكەت تۈرلىرى بارلىققا كەلدى خەلقئارالاشتى. شەرق ئىسلام مۇتەپەككۈرلىرىنى تەن بىلەن روھنىڭ مۇناسىۋىتى ھەققىدە ئوتتۇرىغا قويغان غايىلىرىنىڭ بىرى تەننى تەربىيەلەپ، روھنى كۈچەيتىپ كامىل ئىنسانلىققا يېتىشىنىڭ مۇھىم بىر تەرىپى تەننى تەربىيەلەش - دۇنياۋى غايىگە ئايلاندى. تەنتەربىيىدىكى كۈچلۈكلۈك دۆلەتنىڭ ئۈنۈمۈرسال كۈچلۈكلۈكىدىكى مۇھىم تەرەپ بويىچە بولدى. 2000-يىلى سېنتەبر سەنئىتىدا ئۆتكۈزۈلگەن 27-نۆۋەتلىك ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ مىسلىسىز داغدۇغىسى بۇ نۇقتىنى ئىسپاتلايدۇ، ئەلۋەتتە. بۇ مۇسابىقىغا ئىنتايىن قەدىمىي تارىخقا ئىگە، لېكىن ھازىرقى زامان ئالدىدا گۆدەك پېتى قالغان، جۇڭگودىكى نوپۇسى ئەڭ كۆپ ئازسانلىق مىللەتنىڭ بىرى، دۇنيادىكى تەخمىنەن 2500دىن ئارتۇق مىللەت ئىچىدە چوڭ-كىچىكلىك پەرقى بويىچە دەرىجىگە ئايرىغاندا 100دىن كېيىن قالمايدىغان ئۇيغۇر مىللىتىمۇ ئالاھىدە دىققەت قىلدى. ئۇلار قانداقتۇر بىر نەرسىنى كۈتەتتى، نېمىدىندۇر ئۈمىدلىنەتتى. ئۇلارنىڭ چىرايىنى خۇشھاللىق ئارىلاشقان بىر خىل ئەندىشە تۇيغۇسى قاپلىغانىدى.

تەن ئارقىلىق روھنى تاۋلاش جەريانى، روھ ئارقىلىق تەننى تاۋلاپ ئىنسانىي كامىللىققا يېتىشىنى ھاياتنىڭ مەنىسى، دەپ قارىغان. ئىنساندىن ئىبارەت مەۋجۇدىيەتنىڭ تەن ۋە روھتىن ئىبارەت ئىككى تەرىپىنىڭ مۇناسىۋىتى ھەققىدىكى دىئالېكتىكا شەرق ئىسلام پەلسەپىسىنىڭ ئىنسان ھەققىدىكى جەۋھەر قىسمى بولغان.

گەرچە بىزدە روھنى تاۋلاش ھەققىدىكى ئۇقۇملار خەلق ئارىسىدا كەڭ ئومۇملىشىپ كېتەلمىگەن بولسىمۇ، تەننى تەربىيەلەش، چېنىقتۇرۇش ھەققىدىكى گۈزەل ئۇقۇم ۋە كېيىن تەرەققىي قىلىپ مۇستەقىل بىر پەننىڭ نامى بولۇپ قالغان «تەنتەربىيە» خەلق ئارىسىدىكى ھەممە ئادەم بىلىدىغان ئۇقۇمغا ئايلانغان. تەننى تاۋلاش - چېنىقتۇرۇش دېگەن گەپلەرگە قارىغاندا، مەدەنىيلىك، ئىلمىيلىق تۈسى تېخىمۇ قويۇق بولغان تەنتەربىيە (تەننى تەربىيەلەش) ئۇقۇمى مىللىي مەدەنىيەت قاتلىمىمىزدىكى ئالاھىدە تەركىب ۋە ئالاھىدە مەزمۇن بويىچە بولغان.

ئىنسانىيەت مەدەنىيەت تارىخىنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى ھەققىدە گەپ بولغاندا، ئات ئالاھىدە تىلغا ئېلىنىدۇ، لېكىن ئىنسانلار ئانچە ئېتىبار بەرمەيۋاتقان يەنە بىر مۇھىم ئامىلمۇ بار، ئۇ بولسىمۇ، ئىنسانىيەتنىڭ مەدەنىيەت تارىخىغا قەدەم قويۇشى ۋە مەدەنىيەت تارىخىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشىگە تۈرتكە بولغان قەھرىمانلىق، باتۇرلۇق، قاراملىق ئامىلىدۇر. قەھرىمانلىق، باتۇرلۇق، قاراملىق ئىنسان ۋۇجۇدىدىكى، ئىنساننىڭ ئىنسانىي خاراكتېرىنى يارقىنلاشتۇرۇدىغان مۇھىم ئامىللار بولۇپ، ئىنسانىيەت تارىخى تا ھازىرغا قەدەر، باشقىچە نۇقتىدىن ئېيتقاندا، مۇشۇ ئامىللارنىڭ مەھسۇلى بولۇپ كېلىۋاتىدۇ. بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ ئەڭ گۈزەل مەزگىلى ئەپسانە، رىۋايەت دەۋرى. قەھرىمانلىق ئېپوسلىرى دەۋرى دەل مۇشۇ ئامىلنى ئۆزىگە مەنبە قىلغان. ئىنسانىيەت تارىخىنىڭ ئەڭ رومانىك ۋە گۈزەل دەۋرى ئەدەبىيات - سەنئەت ئويغىنىشىدىن ئىلگىرىكى يايلاق ئىمپېرىيىلىرى - ئات مەدەنىيىتى دەۋرىمۇ بۇ ئامىللار ئارقىلىق رومانىكىلىققا، گۈزەللىككە ئىگە بولغان. ئىنسانىيەت قەھرىمانلىق، باتۇرلۇق، قاراملىققا بىرخىل گۈزەللىك سۈپىتىدە چوقۇنغان.

ئىنسانىيەت مەدەنىيەت تەرەققىياتىدىكى ئىلگىرىلەشلەر كېيىنكى مەزگىلدە، بولۇپمۇ 20-ئەسىرگە كەلگەندە قەھرىمانلىق، باتۇرلۇق، قاراملىق يېڭى روھقا ئىگە بولدى. زامانىۋى ئىلىم-پەن قەھرىمانلىق، باتۇرلۇق، قاراملىقتىن ئىبارەت روھنىڭ خاراكتېرىنى يېڭىلاپ، مەدەنىيەتتىكى ئىلگىرىلەش بۇ خىل روھقا يېڭى ھاياتىي كۈچ بېرىپ، ئۇنىڭ ئورنىنى ھايات-ماماتلىق جەڭگاھلاردىن تىنچلىقتىكى جەڭگاھ - تەنتەربىيە مەيدانىغا يۆتكىدى. بۇ خىل روھنىڭ ھايات-مامات

قالماي، قەھرىمانلىق، باتۇرلۇق، قاراملىققا چوقۇنۇپ كەلگەن مىللەتتۇر. قەدىمكى خەنزۇ، تىبەت، پارس، ئەرەب، غەربنىڭ تارىخى مەنبەلىرىگە قارىغاندا، ئۇلارغا تەبىئەت كېلىشكەن قەددى-قامەت، ئېگىز بوي، قاۋۇل تەن ئاتا قىلغان. ئۇلارنىڭ ئويناق ئەقلى بىلەن چوڭقۇر تەپەككۈرى بۇخىل تەن ئەۋزەللىكىنى تېخىمۇ نۇرلاندۇرغان. ئۇلار چوقۇنغان قەھرىمانلىق، باتۇرلۇق روھى بۇ خىل ۋۇجۇد ئەۋزەللىكىگە روھ ئەۋزەللىكىنى قوشۇپ، ئاتا-بوۋىلىرىمىزنى تارىختا كىشى پەخىرلەنگۈدەك مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئىگە قىلغان. شەرق ئىسلام مۇتەپەككۈرلىرىنىڭ تەن ۋە روھنىڭ مۇناسىۋىتى ھەققىدىكى دىئالېكتىكىسىغا ئۇيغۇرلار ئۆز ئەقىل - پاراسىتى ئارقىلىق يېڭى مەنىلەرنى بېغىشلىغان.

يېقىنقى زامان تارىخىدىكى بېكىنىمچىلىك ۋە تەپەككۈر چۈشكۈنلۈكى قاتارلىق ھەر خىل ئىجتىمائىي، تەبىئىي ئاپەتلەر تۈپەيلىدىن مىللىتىمىز 20-ئەسىرگە كەلگەندە قەھرىمانلىق، باتۇرلۇقتىن مېھرىنى ئۈزۈپ، لېكىن ئۇنى يېڭى مەنىلەر بىلەن بېيىتالمىدى. پۈتكۈل دۇنيانىڭ قەھرىمانلىق، باتۇرلۇق روھى تەنتەربىيە، سودا، تېخنىكا ئارقىلىق يېڭى چىقىش يولىغا ئېرىشكەن بىر پەيتتە ئۇيغۇرلار 21-ئەسىرنىڭ بوسۇغىسىغا كەلگەندە ئاندىن غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغاندى. ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى ۋاقىتلاردا ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدىكى قەھرىمانلىق، باتۇرلۇق، قاراملىق روھى مەھەللىۋى لۈكچەكلىك، ئۆز قېرىنداشلىرىنىڭ قېنىنى چېچىش، شارابخورلۇق، بەھگىلىك، زەھەرلىك چېكىملىككە بېرىلىش، خوتۇنبازلىق شەكلىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپتى. تەننى تەربىيەلەش، روھنى تاۋلاش خاھىشى، تەننى خارلاش، روھنى يىپى ئۈزۈلگەن لەڭگەكتەك قويۇۋېتىش خاھىشىغا ئورۇن بەردى. روھتىكى ئاجىزلىق، تەننى ئۆز ئەركىگە قويۇۋېتىش خاھىشى تەن بىلەن روھنىڭ مۇناسىۋىتى ھەققىدىكى دىئالېكتىكىسىغا تەسىر يەتكۈزۈپ، ئادەمنى ئات (يەنى روھنى تەن) ئوقۇرغا سۆرەيدىغان ھالەت ئومۇمىي مىللىي پىسخىكىسىغا ئايلاندى. يېمەك-ئىچمەك سانائىتىمىزنىڭ بىردىن تەرەققىي قىلىپ، ئۇيغۇرلاردىكى دېھقانچىلىقتىن كېيىنكى ئاساسلىق ئىگىلىك شەكلىگە ئايلىنىشى، مىللىتىمىزنىڭ ئىچكىرىدە كاۋاپچى، ناخشا-ئۇسسۇلچى، دەپ مەشھۇر بولۇشى، يېمەك - ئىچمەك ۋە كىيىم-كېچەك مودىسىنىڭ شەھەرلىرىمىزنى ئىستېلا قىلىشى بۇ خىل يۈزلىنىشنىڭ پولاتتەك دەلىلىدۇر. نەپسىنىڭ قۇلىغا ئايلىنىپ، ماددىي مەئشەت ئالدىدا رەسۋا بولۇش، ھۆكۈمەت ۋە خەلقنىڭ ۋىجدان ۋە ئىمانىنىڭ ئالدىدا يەرگە قاراپ قېلىش بىزدە كەم تېپىلىدىغان ئەھۋال ئەمەس، ئەلۋەتتە.

«ئىنساننىڭ قىممىتى - ئاتنىڭ سۈرىتىنىڭ

باھاسى ئەمەس، بەلكى ئات مىنگۈچىنىڭ ماھىيەت ۋەزنى» دەيدۇ ئىنسىكلوپېدىك ئالىم ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2000-يىل 4، 5- (قوشما) سانىدا بېسىلغان «ئارىفنامە» سىدە.

مىللەتنىڭ روھىدىكى كۈچ - مەنىۋى ئېنېرگىيىدۇر. مىللەتنىڭ ساپاسى مىللەت ئەزالىرى ساپاسىنىڭ يىغىندىسىدۇر. ئۇيغۇرلار بۇ نۇقتىنى 20-ئەسىرنىڭ 80-يىللىرىغا كەلگەندە قايتا ئەسكە ئالدى. دۆلەتنىڭ ئىسلاھات، ئىشكىنى ئېچىۋېتىش سىياسىتى ئۇلارنىڭ مەنۋىيىتىدىمۇ ئىسلاھات دولقۇنى قوزغىدى. ئۇلار ئىسلاھاتتىكى ئاكتىپ ئامىلغا ئايلىنىش ئۈچۈن ئۆزىنى، ئۆزلۈكىنى ئىسلاھ قىلىمىسا بولمايتتى. چۈنكى ھەرقانداق بىر ئومۇمىي ئىسلاھات، جەمئىيەتنىڭ ئەڭ كىچىك بىرلىكى ئائىلە ۋە ئائىلىنىڭ ئەڭ كىچىك بىرلىكى ئادەم ئۆزلۈكىدىن باشلانمىسا مۇۋەپپەقىيەت قازىنالمىدۇ. ئىسلاھاتتا ئۆزلۈك ئىسلاھاتتىن ئىبارەت بۇ ئىجتىمائىي ئېھتىياج ئۇيغۇرلارغا يەنە تەن بىلەن روھنىڭ مۇناسىۋەت دىئالېكتىكىسىنى ئەسلىتى. ئۇلار روھ ۋە تەننىڭ تەربىيىسىگە كۆڭۈل بېرىشكە باشلىدى. تەنتەربىيە تەننى تەربىيەلەشتىكى مۇھىم ئۇقۇم سۈپىتىدە كىشىلەرنىڭ كالىسىدىن ئورۇن ئالدى. تەننى تەربىيەلەش، روھنى تاۋلاش ئېھتىياجغا، تەننىڭ ئىچكى قىسمىدىكى باتۇرلۇق، قەھرىمانلىق، قاراملىق روھنى قېزىش ئارقىلىق روھقا كۈچ-قۇۋۋەت بېرىش، روھ ئارقىلىق تەندىكى قەھرىمانلىق، باتۇرلۇق ھۈجەيرىلىرىنى ئويغىتىش بىر خىل زۆرۈر ئېھتىياجغا ئايلاندى. تەنتەربىيە مەيدانلىرىدا ئادەم، تەپەككۈر مۇنبەرلىرىدە روھ پەيدا بولىدى.

«نوپۇس كۆپىيىۋاتىدۇ، ئەمما ئادەملەر ئازىيىۋاتىدۇ» دېگەندى يازغۇچىمىز ئابدۇللا ساۋۇت «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ 1997-يىل 6-سانىدا. بۇ يەردە يازغۇچىمىزنىڭ كۆزدە تۇتۇۋاتقىنى باتۇرلۇق روھى بار ئادەملەر، ئەلۋەتتە. دېمەك، روھنىڭ پەيدا بولۇشى بىر ياخشىلىقنىڭ بىشارىتى بولمايدۇ.

3

چېلىش ۋە بوكس - دۇنيا تەنتەربىيىسىدىكى ئەڭ جەلپ قىلارلىق تۈرلەرنىڭ بىرى. بولۇپمۇ بوكس تېخىمۇ شۇنداق. بۇ تۈر ئىنسانىيەت مەدەنىيەت تارىخىنىڭ مۇھىم ھەرىكەتلەندۈرگۈچى كۈچى بولغان قەھرىمانلىق، باتۇرلۇق، قاراملىق، چىۋەرلىكنىڭ مەھسۇلى بولغان ئۇرۇشنىڭ - ئىنسانىيەتنىڭ مەۋجۇدلىق يولىدىكى ئېلىشىشنىڭ تەنھەرىكەت تۈرلىرى ئارىسىدا ئانچە ئىسلاھ قىلىنماي ساقلىنىپ قالغان بىر تۈرى؛ قەھرىمانلىق، باتۇرلۇق، قاراملىقنىڭ تەنتەربىيە سەھنىسىگە يىغىنچاقلىنىشى. تەنتەربىيە ئەڭ دەسلەپ بىر ئىلىم دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلگەندە نۇرغۇن كىشىلەر ئۇنى قەھرىمانلىق، باتۇرلۇق، قاراملىقنىڭ مەدەنىيەتتۈرۈلۈشى، ئۇرۇش

خەۋەر كەلدى. پۈتكۈل ئۇيغۇر غايەت زور ئۆمىدلەرنى كۈتكەن ئابدۇراخمان ئابلىكىم نەتىجىگە ئېرىشەلمىدى، ھەل قىلغۇچ مۇسابىقىغىمۇ كىرەلمىدى. جۇڭگو مەتبۇئاتى ئابدۇراخمان ئابلىكىم بىلەن ياۋروپادا ئىككىنچىلىككە ئېرىشكەن پولشا ماھىرى پاكازىتىك ئوتتۇرىسىدىكى مۇسابىقىنى بىر مەيدان كۈچلۈكلەربىلەن ئاجىزلار ئوتتۇرىسىدا ئېلىپ بېرىلغان مۇسابىقە، دەپ تەسۋىرلىدى. تەسەللىيى بېرىشنى مەقسەت قىلغاندەك كۆرۈنىدىغان بۇ خىل تەسۋىرلەش كىشىلەرنىڭ قايغۇلۇق، چۈشكۈن ھېسسىياتىغا ئامال قىلالمىدى. ئابدۇراخمان ئابلىكىم ئاسىيا چېمپىيونى بولغاندا تىكلەنگەن باشلار ئاپتاپتا قالغان نامازشام گۈلدەك سولاشتى. كىشىلەر ئەزەلدىن بىرەر مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىپ باقمىغاندەك ھەم ئىككىنچى قېتىم بۇنداق پۇرسەت كەلمەيدىغاندەك ئۆھ تارتىشتى. بەلكىم بۇ مەغلۇبىيەت پۈتكۈل خەلققا ئەمەس، ئابدۇراخمانغىمۇ ئېغىر كەلگەن بولۇشى مۇمكىن ئىدى. چۈنكى خەلقنىڭ روھىدىكى بۇ خىل ئۆزگىرىش ئابدۇراخمانغا تەسىر كۆرسەتمەي قالمايتتى.

سۈكۈت...

دەل مۇشۇ مىنۇتلاردا ئۇيغۇرلارنىڭ ۋۇجۇدىدىكى يەنە بىر كېسەل ئاشكارا بولدى. 18- سېنتەبىرنىڭ ئالدى-كەينىدىكى ئومۇمىي خەلق كەيپىياتىدىكى زور ئۆزگىرىشلەر خەلقىمىز ۋۇجۇدىدىكى روھ تەن دىئالېكتىكىسىنىڭ تېخى گۈدەك باسقۇچتا تۇرۇۋاتقانلىقىنى ئاشكارىلاپ قويدى. خەلقنىڭ روھىدىكى، غەلبە ئالدىدا پۈۋلەنگەن شارىدەك چوڭىيىپ، مەغلۇبىيەتتىن كېيىن پاس قىلىپ ئېتىلىپ كەتكەندەك بىر خىل كەيپىيات روھىمىزنىڭ تېخى پىشىپ يېتىلمىگەنلىكى، بەكمۇ خاملىقىدىن بىشارەت بەردى.

دەرۋەقە، بىزنىڭ ئويىمىزچە بولغاندا ئابدۇراخمان ئابلىكىم ئولىمپىك تەنھەرىكەت يىغىنىدا ئالتۇن مېدالغا ئېرىشسە، ھەممە رەقىبىنى ئۇرۇپ ياتقۇزۇۋەتسە ياخشى بولاتتى. بىز پۇخادىن چىقاتتۇق. بۇ قېتىمقى ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە جۇڭگو 28 ئالتۇن مېدال، 16 كۈمۈش مېدال، 15 مىس مېدال، جەمئىي 59 مېدالغا ئېرىشتى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى جۇڭگو تېررىتورىيىسىنىڭ ئالدىدىن بىر قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. مۇشۇ نىسبەت بويىچە رايونىمىز جۇڭگو ئالغان مېدال سانىنىڭ ئالدىدىن بىرىگە ئىگە بولغان بولسا، بەكمۇ ياخشى بولاتتى. لېكىن بۇنداق خىيال پەقەت بالىلارچە شىرىن ئارزۇدىن ئىبارەت، خالاس. چۈنكى ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى ئالتۇن مېدالى تېررىتورىيە ۋە نوپۇس كۆلىمىگە ئاساسەن تەقسىم قىلىنىدىغان داشقازاننىڭ ئۈمىچى ئەمەس. ئۇنىڭغا كىمنىڭ ئىقتىدارى بولسا شۇ ئېرىشىدۇ. بۇ قېتىمقى ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى بۇ نۇقتىنى تولۇق ئىسپاتلىدى. دۇنيادىكى نوپۇسى ئەڭ كۆپ، زېمىنى

ھەرىكەتلىرىنىڭ ھايات-ماماتلىق ئېلىشىشى، دەپ قارىماي بەلكى كۆڭۈل ئېچىش، تەننى تەربىيەلەپ روھنى تاۋلاش ئۈچۈن سەھنىگە ئېلىپ چىقىلىشى، دەپ قارىدى. ھەتتا يېقىنغىچە بەزى دۆلەتلەر بوكسىورلۇقنى مەدەنىيەتلىك ئەمەس، دەپ قاراپ چەكلەپ كەلدى. مەيلى قانداق قارىلىشىتىن قەتئىينەزەر، بوكسىورلۇق ۋە چېلىشىش ھايات-ماماتلىق ئېلىشىشنىڭ مەدەنىيەتلىك شەكىلگەن بىر قىسمى شەكىلدە تەنتەربىيە ھەرىكەتلىرىنىڭ مۇھىم بىر تۈرى بويىچە ئىنسانلار ۋۇجۇدىدىكى قەھرىمانلىق، باتۇرلۇق ۋە قاراملىققا بولغان چوقۇنۇشىنى ئۇرۇش كىنولىرىدىن باشقا بوكسىورلۇق مەيدانىدىكى ئېلىشىش ئارقىلىق بېسىپ كەلدى.

ئۇيغۇرلارگەرچە جۇڭگو تەنتەربىيىسى مۇنبىرىدە 1950-يىللاردىن كېيىن چېلىشىش قاتارلىق تۈرلەردە كۆزگە كۆرۈنگەن بولسىمۇ، 1990-يىللارنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا، رىقابەت كۈچى، خېيىم-خەتەرى ئىنتايىن كۈچلۈك، قەھرىمانلىق، باتۇرلۇق، ئەقىل-پاراسەت جەم قىلىنغان بوكستىن ئىبارەت تەنھەرىكەت تۈرى بىلەن تۇيۇقسىز پەيدا بولدى. ئابدۇشۈكۈر مىجىت جۇڭگو بوكس شاھى ئاتالدى. ئابدۇراخمان ئابلىكىم ئاسىيا بوكس چېمپىيونى بولدى. ئەكرەم قاتارلىق يەنە بىر قانچە بوكس ماھىرى مەملىكەتلىك بوكس مۇسابىقىلىرىدە ياخشى نەتىجىگە ئېرىشتى. تەنتەربىيە ئوبزورچىلىرى جۇڭگو بوكس تەنھەرىكىتىنىڭ ئۈمىدى غەربىي شىمالدا، دەپ باھا بېرىشتى. بۇ نەتىجىلەر بىر مىليارد ئىككى يۈز مىليون نوپۇسقا ئىگە، نوپۇس رىقابىتى ئىنتايىن كەسكىن جۇڭگودا بارلىققا كەلدى.

بۇ نەتىجىنى بىر مۆجىزە دەپ قارىماي بولمايتتى. كېيىن بۇ ماھىرلار دۇنيادا ۋە ئاسىيادا ئۆتكۈزۈلگەن بىر قىسىم مۇسابىقىلەردە ياخشى نەتىجە قازىنىپ ئابدۇشۈكۈر مىجىت، ئەكرەملەر ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىغا قاتنىشىش سالاھىيىتىگە ئېرىشتى؛ ئابدۇراخمان ئابلىكىم دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى - تۆت يىلدا بىر قېتىم ئۆتكۈزۈلىدىغان 27- نۆۋەتلىك ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىغا قاتنىشىش ھوقۇقىغا ئىگە بولدى. بۇ شۇنداقلا ئابدۇراخماننىڭ ئېغىرلىق دەرىجىسىدىكى جۇڭگو بوكس ماھىرىنىڭ دۇنيا ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىغا تۇنجى قېتىم قاتنىشىشى بويىچە بولدى. جۇڭگو لەرزىگە كەلدى، ئۇيغۇرلار لەرزىگە كەلدى. ئۇيغۇرلار بارغانسېرى پاكارلىشىپ كېتىۋاتقان بويىنى ئېگىزلىپ قالغاندەك ھېس قىلىشقا باشلىدى. قارىغاندا، ئۇيغۇرلار ئىسلاھاتتىن بىۋاسىتە نەپكە - روھ بىلەن تەننىڭ مۇناسىۋەت دىئالېكتىكىسىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، تەننى تەربىيەلەش، روھنى تاۋلاش، كۈچلۈك چەۋەنداز، قاۋۇل ئات دەۋرىگە يېقىنلاپ قالغاندەك قىلاتتى.

لېكىن 2000-يىل 18 سېنتەبىردە سىدنىيىدىن شۇم

كەڭرى دۆلەتلەرنىڭ بىرى ھىندىستان پەقەت بىر مىس مېدالغا ئېرىشەلدى. كۇبادىن ئىبارەت كىچىك دۆلەت 11 ئالتۇن مېدال، 11 كۈمۈش مېدال، 7 مىس مېدال جەمئىي 29 مېدالغا ئېرىشتى.

ئابدۇراخمان ئابلىكىمنىڭ مەغلۇبىيىتىدىن كېلىپ چىققان ئۈمىدسىزلىك ماھىيەتتە بىزنىڭ كۆڭۈل كۆزىمىزنىڭ تېخى كور، تەپەككۈرىمىزنىڭ ناھايىتى گال ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى.

4

مۇتەپەككۈرلار غەلبە ھەققىدە سۆز بولغاندا ھامان: «مەغلۇبىيەت غەلبىنىڭ ئانسى» دېگەن ھۆكۈمنى تىلغا ئېلىشىدۇ. ئالىملار مۇۋەپپەقىيەت ۋە غەلبە ھەققىدىكى مىسالغا ئامېرىكىلىق ئىدىسوننىڭ بىر يېڭى كەشپىيات يارىتىش ئۈچۈن مىڭ قېتىملاپ مەغلۇب بولغانلىقىنى، رۇسىيلىك گوركىينىڭ بىر پارچە ئەسەرنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئۈچۈن نەچچە يۈز قېتىم ئۆزگەرتكەنلىكى ھەققىدىكى ۋەقەنى تىلغا ئېلىشىدۇ. دېمەك، روشەن كۆز بىلەن قارىغاندا، مەغلۇبىيەت مەغلۇبىيەت ئەمەس، ماھىيەتتە ئەلبەتتە. چۈنكى مۇشۇ نۇرغۇن قېتىملىق مەغلۇبىيەت ئەڭ ئاخىرقى غەلبىگە ئاساس سالغانىدى، ياكى غەلبە بىناسىنىڭ ئۆلىنى بەرپا قىلغانىدى. شەرق ئىسلام مۇتەپەككۈرلىرى ئالدىن ئۆزىگە ياش ۋاقتىدا غەلبە ئەمەس، مەغلۇبىيەت تىلەشكەن. دېمەك ئۇلار تىلەۋاتقان مەغلۇبىيەت ماھىيەتتە مەغلۇبىيەت ئەمەس، ئاچچىق ساۋاق ياكى دەرس ئىدى.

يىقىلغان ئادەم مەغلۇب بولغان سانالمايدۇ، ئورنىدىن تۇرۇشنى بىلمىگەن ئادەم مەغلۇب بولغان ئادەمدۇر؛ يىقىلىشنىڭ تەمىنى تېتىغان ئادەم قانداق ئورنىدىن تۇرۇشنى بىلىدۇ، غەلبىنىڭ شىرىن تەمىدىن ھوزۇرلىنالايدۇ، دەيدۇ يەنە مۇتەپەككۈرلار. تارىخ بىر ئۇرۇنۇش، سىناق جەريانىدۇر. تارىختىكى نۇرغۇن ئۇلۇغ مۇۋەپپەقىيەتلەر مانا مۇشۇ ئۇرۇنۇش جەريانىدا بارلىققا كەلگەن.

ئابدۇراخمان ئابلىكىمنىڭ مەغلۇبىيىتى ھەرگىز تاسادىپىي ئىش ئەمەس، بۇ ھەرگىز قەلەم تەۋرەتكۈچىنىڭ بىلەرمەنلىك قىلىشىدىن كېلىپ چىققان ھۆكۈمۈمۇ ئەمەس. ئۇلۇغ غەلبە نۇرغۇن ئامىللارنىڭ بىرىكىشىنىڭ مەھسۇلى. بىز بايا سىدىي 27-نۆۋەتلىك ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە جۇڭگونىڭ 28 ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەنلىكىنى تىلغا ئالدۇق ۋە جۇڭگو تېررىتورىيىسىنىڭ ئالتىدىن بىرقىسمىنى ئىگىلەيدىغان رايونىمىزنىڭ مېداللارنىڭ ئالتىدىن بىرى ئۆلۈشىگە ئىگە بولالمىغانلىقى ھەققىدە توختالدۇق. جۇڭگو ئالتۇن مېدال ئومۇمى سانىدا دۇنيا بويىچە ئۈچىنچى بولۇشتەك غايەت زور مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتى. بۇ نەتىجە 1978-يىلىدىن كېيىنكى ئىسلاھاتنىڭ، دۆلەت رەھبەرلىرى ۋە پۇقرالارنىڭ تەنتەربىيە ئېڭىنىڭ ئۆسۈپ، تەنتەربىيە ھەرىكىتىنىڭ دۆلەتنىڭ ئۈنۈپرسال كۈچى بايلىقى ۋە

ئاھالە ساپاسىدا تۇتىدىغان مۇھىم ئورنىنى تونۇپ يەتكەنلىكىنىڭ مۇقەررەر مەھسۇلى. ماھىيەتتە تەنتەربىيىمۇ بىرخىل ئىگىلىك. ئۇمۇ دۆلەتنىڭ سېلىنىمى ۋە غەمخورلۇقىغا، ئالاھىدە سىياسەتلەرنى تۈزۈپ ئىلھاملاندۇرۇشىغا موھتاج. شۇ چاغدىلا پۇقرالارنىڭ تەنتەربىيە ئېڭى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى ۋە بۇ خىل ئىگىلىكنىڭ تەرەققىياتى تۈرتكۈلۈك كۈچكە ئىگە بولدى. ئىقتىسادنىڭ راۋاجلىنىشىمۇ تەنتەربىيىگە مەلۇم ئىجابىي تەسىرلەرنى كۆرسىتىدۇ. چەت ئەللەردە تەنتەربىيە ھەرىكىتىنى ئىقتىسادىي ھەرىكەت، دەپ قارايدىغان ئەھۋال مۇمكىن ئەمەس.

رايونىمىز نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، گەرچە بىز جۇڭگونىڭ ئايرىلماس بىرقىسمى بولساقمۇ ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە ئوخشاش تەنتەربىيىگە ئەھمىيەت بېرىش، يېڭى ۋەزىيەتتىكى تەنتەربىيىنىڭ رولىنى تونۇپ يېتىش يېتەرلىك ئەمەس. تەنتەربىيىگە سېلىنغان سېلىنما نىسبەتەن ئاز. تەنتەربىيىنىڭ تەرەققىياتىدا ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدىغان پۇقرالارنىڭ تەنتەربىيە ئېڭى تۆۋەن ياكى ئويلىنىش باسقۇچىدا. ئۇنىڭدىن باشقا، ئابدۇراخمان ئابلىكىم شۇغۇللىنىۋاتقان بوكس ھەرىكىتى شىنجاڭدا 1995-يىللاردىن كېيىن كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى تارتتى. دۇنيا نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، ياۋروپا، ئامېرىكىلارنى بوكسنىڭ ماكانى، مەكتىپى دېيىشكە بولىدۇ. ئۇلاردا بوكس تەنھەرىكىتى خېلى ئۇزاق تارىخقا ئىگە. دېمەك، بۇ ئۇزاق تارىخ ئۇلارنى تەجرىبە - ساۋاق ئۈستۈنلۈكى بىلەن تەمىنلىگەن. بۇ جايلاردىكى خەلقنىڭ بوكسقا بولغان تونۇشى، مۇھەببىتى خېلى چوڭقۇر. ئاسىيا ۋە جۇڭگوغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، بوكس تەنھەرىكىتىنىڭ تارىخى ئانچە ئۇزۇن ئەمەس، خەلقنىڭ تونۇشىمۇ يېتەرسىز، تەجرىبە-ساۋاق ناھايىتى كەمچىل. سەۋىيىسى يۇقىرى مۇسابىقىلەرنىڭ ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرۇش قېتىم سانى ئاز. ئاتا-بوۋىمىزدىن قالغان «شەھەرنىڭ پىستېسى شەھرانىڭ يولۋىسىنى ئېلىپ قويىدۇ» دېگەن ھېكمەت بۇ ئەھۋالغا بەكمۇ باپ كېلىدۇ.

ئۇيغۇر بوكس ماھىرىنىڭ دۇنيا ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىغا تۇنجى قېتىم قاتنىشىشى ئۇيغۇرلارنىڭ تەنتەربىيە تارىخىدىكى بىر دەۋر بۆلگۈچ ۋەقە. بۇ، ئۇيغۇردىكى قەھرىمانلىق، باتۇرلۇق، قاراملىق روھىنىڭ ئويغانغانلىقىنىڭ بەلگىسى، شۇنداقلا ئۇيغۇر تەنتەربىيىسىنىڭ دۇنيا بوسۇغىسىدىن ئاتلىغانلىقىنىڭ بىشارىتى. ئۇيغۇرلاردا «بوسۇغا داۋان» دەيدىغان گەپ بار. ھەقىقەتەن سەپەر ئۈچۈن ئەڭ ئېگىز داۋان بوسۇغا داۋىنىدۇر. ئابدۇراخمان ئابلىكىم بوسۇغا داۋىنىدىن ئاتلىدى. گەرچە مەغلۇب بولغان بولسىمۇ، دۇنياۋى بوكسنىڭ ئەڭ ئىلغار سەۋىيىسىنى ئۆز تېنى ئارقىلىق بىۋاسىتە تەجرىبە قىلىپ كۆردى. بۇ، ئابدۇراخمان ئابلىكىم ئۈچۈنمۇ، جۇڭگو بوكس تەنھەرىكىتى ئۈچۈنمۇ، جۇڭگولۇقلار ئۈچۈنمۇ چوڭ دەرس، تەرەققىي قىلىش

27-نۆۋەتلىك ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى ئاخىرلىشىپ 1-ئۆكتەبىردە ئامېرىكىدىكى «بۈگۈنكى ئامېرىكا گېزىتى» ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدىكى غەلبە ۋە مەغلۇبىيەتلەر ھەققىدە «كىم ئەڭ مۇنەۋۋەر بولۇشى مۇمكىن» دېگەن نامدا بىر پارچە مۇلاھىزە ئېلان قىلدى. مۇلاھىزىدە بايان قىلىنىشىچە: «ھەربىي يۈرۈش جەريانىدا ئەسكەرلەر ناپالىيوندىن: <كىم ئەڭ مۇنەۋۋەر بولۇشى مۇمكىن؟> دەپ سورىغان. ناپالىيون قىلچە ئىككىلەنمەي: <غەلبە قىلغۇچى> دەپ جاۋاب بەرگەن.

بىز ناپالىيوننىڭ جاۋابىنى توغرا ياكى خاتا دېيەلمەيمىز. چۈنكى بىز سىنىپ ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە نۇرغۇن ئويلىمىغان ئىشلارنىڭ يۈز بەرگەنلىكىنى كۆردۈك. دۇنيادىكى ئەڭ مۇنەۋۋەر، نەچچە يىلدىن بېرى دۇنيا رېكورتىنى ساقلاپ كەلگەن تەنھەرىكەتچىلەر بۇ قېتىمقى مۇسابىقىدە مەغلۇب بولدى، ئۇلارنىڭ ئورنىنى يېڭى كۈچلەر ئىگىلىدى، بىز ناپالىيوننىڭ گېپى بويىچە ئۇلارنى مۇنەۋۋەر ئەمەس دېيەلمەيدۇق؟

ناپالىيون قانداق ئويلىسۇن تەنتەربىيە مەيدانى جەڭ مەيدانى ئەمەس، تەنتەربىيە مەيدانىدىكى تىن رىقابەتتە ئەڭ مۇنەۋۋەرلىك نامى پەقەت غەلبە قىلغۇچى كىشىلەرگىلا مەنسۇپ ئەمەس».

گەرچە ئابدۇراخمان ئابلىكىم ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە يېڭىلىپ قالغان بولسىمۇ، ئۇ بىزنىڭ ئەڭ مۇنەۋۋەر تەنھەرىكەتچىمىز. ئۇ، ئۆزىنىڭ قەھرىمانلىقى، باتۇرلۇقى بەدىلىگە - تاياق ئىچىدە روھ ۋە تېنىنى تاۋلاش بەدىلىگە بۇ پۇرسەتكە ئېرىشتى. يەنە بىر قېتىم تەكىتلىسەك: «ئەڭ چوڭ مەغلۇبىيەت ۋە ئەڭ چوڭ بەختسىزلىك مەغلۇب بولۇش پۇرسىتىگىمۇ ئېرىشەلمەسلىكتۇر».

2000-يىلى 10-ئۆكتەبىر، ئۈرۈمچى ماۋزۇ سۈرىتىدە: ئابدۇراخمان ئابلىكىم 27 نۆۋەتلىك ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ باشلىنىش مۇراسىمىدا

پۇرسىتى. ئۇيغۇردىن ئىبارەت بىر مىللەتنىڭ تەنھەرىكىتى ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئابدۇراخمان ئابلىكىمنىڭ شۇ مۇسابىقىگە قاتنىشىشىنىڭ ئۆزى غەلبە. بۇ ھەرگىز روھىي غالىبىيەتچىلىك ياكى ئۆزىگە تەسەللى بېرىش ئۈچۈن ئېيتىلغان گەپ ئەمەس. ئابدۇراخمان ئابلىكىم ئەمدى تېخى 22 ياشقا، ئۇيغۇر بوكسىچىلىقىنىڭ تارىخى ئەمدى ئون نەچچە يىلغا قەدەم قويدى. ئابدۇراخمان نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، 22 ياشقا كىرمەي تۇرۇپ مۇشۇنداق ئېسىل پۇرسەتلەرگە ئېرىشىشنىڭ ئۆزى غەلبە. ناۋادا ئۇ بۇ قېتىمقى مەغلۇبىيەتتىن ئۆزىنى يوقىتىپ قويمىسا، ئۇيغۇرنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ بوكس تەنھەرىكەتچىسى بولۇپلا قالماستىن، يەنە بىر ئۇلۇغ بوكسىچى، ئۇيغۇر بوكس تەنھەرىكىتىنىڭ ئاساسچىسى ئابدۇشۈكۈر مىجىت ئەمدى 29 ياشقا كىزدى. ئۇ، جۇڭگودىكى ئەڭ يۇقىرى مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە (تولۇق كۇرس) تەنھەرىكەتچى بولۇش سۈپىتى بىلەن نۇرغۇن تەجرىبە - ساۋاقلارنى ھازىرلىدى. ئابدۇشۈكۈر مىجىتنىڭ بېسىپ ئۆتكەن يوللىرىنىڭ ئۆزى بىر ئەڭ ئېسىل قوللانما. ئۇنىڭ ئۆتكۈر ئەقىل-پاراسىتى، بوكس مەيدانىدىكى جانلىق پىكىر يۈرگۈزۈشى بوكس تېرىپىلىقىنىڭ تېپىلغۇسىز ياخشى ماتېرىيالى. ئۇنىڭدىن باشقا، بۇ ئوغلانلارنىڭ قولغا كەلتۈرگەن مۇۋەپپەقىيىتى ئۆز خەلقىگە ئىلھام بەردى، ئۇلارنىڭ قەلبىدە تەنتەربىيىگە بولغان مۇھەببەت، ئىشەنچ نۇرغۇنلىشى. خەلقنىڭ قوللىشى، مۇھەببىتى تەنتەربىيە ئۈچۈن ئەڭ زور تۈرتكىلىك كۈچ. دېمەك ھازىر بىزنىڭ تەنتەربىيە ھەرىكىتىمىز ۋە ئۇنىڭ مۇھىم بىر تەركىبىي قىسمى بولغان بوكسىچىلىق ھەرىكىتىمۇ ئۆزىنىڭ ئەڭ ياخشى تەرەققىيات دەۋرىگە قەدەم قويدى. روھ بىلەن تەننىڭ مۇناسىۋەت دىئالېكتىكىسى ئۆز ئەسلىگە قايتىش يولىغا قەدەم قويدى. تەننىڭ تىزگىنىنى روھقا ئۆتكەندە، تەن كۈچلىنىپ روھنى ھەر مەنزىلەلەرگە يەتكۈزەلەيدىغان ھالغا يەتكەندە غەلبە مۇقەررەر بىزگە مەنسۇپ بولماي قالمايدۇ؛ ئەڭ چوڭ مەغلۇبىيەت ۋە ئەڭ چوڭ بەختسىزلىك مەغلۇب بولۇش پۇرسىتىگىمۇ ئېرىشەلمەسلىكتۇر.

بايانات

زۇرۇنلىمىزدا ئېلان قىلىنغان ئەسەرلەرنىڭ نەشىر ھوقۇقى زۇرۇنلىمىزغا تەۋە خىلاپلىق قىلغۇچىلارنىڭ قانۇن بويىچە جاۋابكارلىقى سۈرۈشتۈرۈلىدۇ!
- «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» زۇرۇنلى تەھرىراتى

پالۋانغا مەدەت كېرەك!

ئەرگىن تاھىر

ئىپتىخارلىق، باتۇر ئوغلاننى ۋەتەن، مىللەتكە تەقدىم قىلىپلا قالماي، رادىئو - تېلېۋىزىيە، گېزىت - ژۇرنال ۋە سەككىز مىليون يۈرەك قىلغىغان ئىشنى قىلىدىغانلار. ئاپىرىن سىلەرگە. شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى ئابدۇراخماننىڭ ئۆلىمىگە تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىگە ئاتلانغانلىقىنى ئۇنىڭ ئانا-ئانىسىنىڭ تىلى بىلەن ناخشا ئارقىلىق شۇنداقلا ئېلان قىلغان بولسىمۇ، ئەپسۇسكى، خەلقىمىزگە ۋاكالىتەن ئايرىم پروگرامما ئىشلەپ ئېلىش ئارزۇ - ئۈمىدلىرىنى ئىزھار قىلىش ئۇيافقا تۇرسۇن بىرەر ناخشىمۇ ھەقىقىي سۆزغا قىلالمىدى. بىزچە بولسا، تەڭرىتاغ پەرزەنتلىرىنىڭ ئىپتىخارى، پەخرى بولغان ئابدۇراخماندەك بىر شىر يۈرەك ئەزىمەتنىڭ قىتئە ئاتلاپ ئۇيغۇرلاردىن تۇنجى بولۇپ ئۆلىمىگە تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىغا قاتنىشىدىغانلىقىدەك خاسىيەتلىك كاتتا ئىشنى قۇتۇلۇش يۈزىدىن كېچىكرەك بولسىمۇ بىر پروگرامما ئىشلەشكە يامان كەتمەيتتى. تېخىمۇ ئەپسۇسلىنارلىقى، ئابدۇراخمان ئۆلىمىگە تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىنمۇ ئۇنى مەزمۇن قىلىپ ئىشلىگەن بىرەر خەۋەر ياكى پروگرامما كۆرەلمىدۇق. سەنئىيە مۇخبىر ئەۋەتىش قولىمىزدىن كەلمىسىمۇ، كۆز ئالدىمىزدا ئۇيانلىق كۆزلىرى بىلەن: مېنى كەچۈرۈڭلار، دەپ نۇرغان پالۋاننىمىزغا: «ھېچقىسى يوق، ئەسلى بولسا سەن بىزنى كەچۈرۈشۈڭ كېرەك»، دەپ ئۇنىڭغا كۆڭۈل ئېيتالمىدۇق. مىللىتىمىزنىڭ ئاۋازى بولغان تەشۋىقىي - تەرغىبات، نەشرىي ئەپكارلىرىمىزنىڭ ئەھۋالى شۇنچىلىك تۇرسا، ئەل - ئاۋامنىڭ قانچىلىك بولماقچىدى؟

تەس ئىكەن بېيۇشنى تىللاپ ئويغۇتۇش،
تەس ئىكەن ئۆلگەن يۈرەكنى ئويغۇتۇش.
بىر جاسارەت ئىگىسى تونۇلمىسا،
ھەر زامان غالىب كېلەرگەن ھودۇقۇش.
(«ئاسمان شاھى» دىن)

بۇرۇن بىز ھودۇقۇپ يۈرگەن بولساق، ھازىر ئۆزىمىزنى ئاز-تولا ئوڭشىۋالدۇق. چۈنكى ئادىل ھوشۇر، ئابدۇشۈكۈر مەجىت، جۈرئەت ئوبۇلقاسىم، ئابدۇراخمان ئابلىكىمىدەك تاغ يۈرەك پالۋانلار بىزنى جۇڭگو ۋە دۇنياغا تونۇتقاچقا بىزمۇ بېشىمىزنى ئۈستۈن كۆتۈرۈپ، مەيدىمىزگە ئۇرالايدىغان بولدۇق. لېكىن بىز ئابدۇراخمانغا نېمە ئىش قىلىپ بېرەلەيدۇق؟! ئابدۇراخماننىڭ تېخى تولۇق قاتمىغان ئەزىز تېشىنى دەشەتلىك مۇشۇنلارغا بەدەل قىلىشى بىزنى دۇنياغا تونۇتۇش ئۈچۈنتىغۇ؟ ئابدۇراخماننى كۈنۈپ تۇرۇۋاتقىنى دۇنيادىكى ئەركەكنىڭ ئەركىكىنى، نوپىنىڭ نوپىسىنى، پالۋانلارنىڭ سەرخىلىنى تاللايدىغان رەھىمىمىز جەڭ مەيدانىغۇ، ئاخىر؟! ۋاقىتىكى، خەيرلىك ئىشلارغا ھېلىمۇ كېچىكىمىدۇق. ئەي ئەزىز خەلقىم سىلەرگە مۇراجىئەت شۇكى: پالۋانغا ئەلدىن مەدەت كېرەك!

ئاپتور: شىنجاڭ رادىئو - تېلېۋىزىيە ئۈنۋېرسىتېتى مىللىي ئاخباراتچىلىق 98-يىللىق سىنىپ ئوقۇغۇچىسى (M1)

2000. يىلى 15. سېنتەبىردە 27. نۆۋەتلىك ئۆلىمىگە تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى باشلاندى.

شۇ كۈندىن تارتىپ پۈتۈن دىققىتىمىز تېلېۋىزوردا بولدى. چۈنكى بۇ نۆۋەتلىك ئۆلىمىگە تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى بىز ئۈچۈن ئاجايىپ خاسىيەتلىك بىر مۇسابىقە بولۇپ، ئۇنىڭغا خۇددى «كرورەن گۈزىلى» نۇقتىدەك (مۇھەررىردىن) كۆك كۆز، سېرىق چاچ، بىز ئۇيغۇرلارنىڭ ئەسلى چىرايىنى ساقلاپ قالغان باھادىر ئوغلانمىز، 22 ياشلىق بوكس پالۋانى ئابدۇراخمان ئابلىكىم تانتاشقاندى. ئۇبىزگە ئاجايىپ خوشاللىق ۋە ئۈمىد ئانا قىلدى. چۈنكى ئۇ بىزنىڭ تەڭرىتاغدىكى ئۇيغۇرلار (باشقا ئەللەردىكى قېرىنداشلاردىن ئۆلىمىگە تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىگە قاتنىشىش سالاھىيىتىگە ئېرىشكەنلەر بارمۇ - يوق، بۇنى پېقىرغا نامەلۇم) دىن تۇنجى بولۇپ ئۆلىمىگە تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىگە قاتنىشالدى. لېكىن مەن تېلېۋىزورغا شۇنچە تەلمۈرۈپ ئولتۇرۇپمۇ ئابدۇراخمان مۇسابىقىگە چۈشكەن مەيدانى زادى كۆرەلمىدىم. ئەسلىيەتتەمۇ مېداغا ئېرىشەلمىگەن ھەرقانداق ماھىر تېلېۋىزوردا كۆرۈنمىدى. ئابدۇراخماننىڭ قاچان مۇسابىقىگە چۈشكەنلىكى، قايسى دۆلەت ماھىرى تەرىپىدىن يېڭىلىگەنلىكى، نېمە سەۋەبتىن ئۇتتۇرغانلىقىنى بىلىشكە بولغان ئىنتىلىشلىرىم بىر جاۋابسىز سوئال پېتى كاللامدا قاراڭغۇ ھالدا ساقلىنىپ قالدى. يالغۇز مەنلا ئەمەس، بۇ باتۇر ئوغلاننىڭ غەلبە خەۋىرىگە تەلمۈرگەن مىليونلىغان يۈرەكلەر ئىنتايىن ئەپسۇسلاندى.

بۇلتۇر نوپا بىردا ئابدۇراخماننىڭ ئاسىيا بوكس چىمپىيونى بولغانلىقى خەۋىرىنى ئاڭلىغان چېغىمدا ئۇنىڭ دىدارىنى كۆرۈشكە تولىمۇ ئىنتىلىگەندىم. ئەپسۇس، ماڭا ئوخشاش تالاي كىشىلەر ئۇنى پەقەت «ئارمان» شىركىتىنىڭ ئېلانى ئارقىلىقلا كۆرەلەيدۇق. تەپسىلىي ئەھۋالى بىلەن بولسا بەزى گېزىت - ژۇرناللار ئارقىلىقلا تونۇشتۇق. ئەمما بۇ قېتىمقى ئۆلىمىگە تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ ھارپىسىدا بولسا: «ئابدۇراخمان بۇ مۇسابىقىگە قاتناشمايدىكەن» دېگەن لاۋزا خەۋەر تارقالدى. بىز باشتا بۇنىڭغا ئىشىنىپ قاپتۇق. نېمىشقا ئىشەنمىگۈدەكمىز؟ چۈنكى ئابدۇراخمان ئاسىيا بوكس چىمپىيونى بولغاندىن تارتىپ بۇ قېتىمقى ئۆلىمىگە تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىگە قاتناشقچە بولغان ئارىلىقتا گېزىت - ژۇرنال، رادىئو - تېلېۋىزىيىدىن ئابدۇراخمان توغرىلىق تۈزۈكرەك خەۋەر ياكى پروگراممىلارنى كۆرمىگەن تۇرساق. ھېلىمۇ ياخشى، ئەلىيىمىزگە يارىشا شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ ھەپتىدە بىر كۆرسىتىلىدىغان «تەلپ ۋە تەقدىم» پروگراممىسى بىزنى گۇماندىن خالاس قىلدى: دەل ئۆلىمىگە تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ باشلانغان كۈنىگە توغرىلاپ ئابدۇراخماننىڭ ئانا-ئانىسى ئوغلاننىڭ بۇ مۇسابىقىدە ياخشى نەتىجە قازىنىپ ۋەتەن، مىللەتكە شان-شەرەپ كەلتۈرۈشىنى ئۈمىد قىلىپ ئەجدادلىرىمىزنىڭ تارىخى، قەھرىمانلىقى كۈيلەنگەن «ئالتاي» دېگەن ناخشىنى تەلپ قىلغانىكەن، شۇ ناخشا ئارقىلىقلا ئاندىن ئابدۇراخماننىڭ مۇسابىقىگە قاتناشقانلىقىنى ئۇقتۇق. خۇداغا شۈكرى، ھېلىمۇ ئابدۇراخماننىڭ ئانا-ئانىسى بار ئىكەن، بولمىسا بىز ئۇنىڭ ئۆلىمىگە تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىگە قاتنىشىشقا ماڭغانلىقىمىز ئۇقماستىمىز. رەھمەت سىلەرگە ئابدۇراخماننىڭ ئانا-ئانىسى. سىلەر مۇشۇنداق بىر

سېپىل ۋە سېپىل مەنەسى

- كىتاب ئوقۇش تەسىراتىدىن تامچە:
ئەنئەنە ۋە ئېتىقاد ھەققىدە ئويلىغانلىرىم
ئابدۇراخمان ئابلىكىم

- «ئادەمدىن ھايا كەتسە، ئورنىغا بالا كېلىدۇ»

- ئۇيغۇر خەلق ماقالىسى

ئەگىشىپ دەريا ئۇلارغا قورقۇنچلۇق تۈيۈلمەيدىغان بولمىدۇ. دەريادىن چىققان زەھەرلىك دۈت ئۇلارنىڭ ئەقلىنى كېسىپتۇ. شۇنداق قىلىپ تولا كىشىنىڭ دەرياغا بولغان كۆز قارشى ئۆزگىرىپ سېپىلنىڭ ئەھمىيىتىنى ئۈتۈپتۇ؛ سېپىلنى پۇختىلاش ئىشى تاشلىنىپ قاپتۇ. گەرچە بەزى ئەقلى ئويغاق، ئىمانى كامىل كىشىلەر سېپىلنىڭ ئەھمىيىتىنى ئېسىدىن چىقارمىغان، سېپىلنى مۇستەھكەملەشنى داۋام قىلىپ كەلگەن بولسىمۇ ھەممە ئادەم بىللە قىلمىغاچقا ھېچ ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقالمىغاننى ئاز دەپ ئۆز قېرىنداشلىرىنىڭ مەسخىرىسىگە ئۇچراپتۇ. يەنە تالاي يىللار ئۆتۈپ سېپىلنىڭ ئىككىنچى، ئۈچىنچى بۆلىكىمۇ ئۆرۈلۈپ چۈشۈپتۇ. ئەقىل - ھۈشى جايىدا كىشىلەر قايغۇرغا بولسىمۇ ئامالسىز قاپتۇ. شۇنداق قىلىپ كىشىلەر سېپىلنىڭ يوقا كېتىۋاتقانلىقىنى تۇيمايلا قاپتۇ. سېپىلنىڭ يوقاپ بېرىشىغا ئەگىشىپ ئادەملەردىن ئىنساب، دىيانەت، شەرم - ھايا، يۇرتتىن بەرىكەت كۆتىرىلىپ، نىزا - ئاداۋەت، جەڭگى - جېدەل، ئوغرى - يالغان، زىنايى - ھارام، بەڭگىلىك باش كۆتىرىپ، يۇقۇملۇق كېسەل، ئاغرىق - سىلاق ئاۋۇپ كېتىپتۇ. روھى ساغلام، تەندۈرۈست ئادەملەر ئاز قاپتۇ. دەريادىن كۆتىرىلگەن زەھەرلىك دۈت ئادەملەرنى سېپىلەپ، دىللىرىنى كور قىلىپ، ئوڭنى تەتۈر، رۇستىنى قىغىر كۆرۈدىغان قىلىپ قويۇپتۇ. لېكىن تالاي كىشىلەر بۇ ئاپەتلەرنىڭ سىرنى بىلەلمەپتۇ. بىلگەنلەرنىڭ كېيىنكى ئەتراپىدىكىلەر ئىشەنمەپتۇ.

كېيىن سېپىلنىڭ بىر بۇرجىكىلا قاپتۇ. شۇ بۇرجەككە قاراپ نۇرغۇن كىشىلەر يەنىلا ئۆزىنى سېپىلدىكى ئادەملەر دەيدىكەن. لېكىن بۇ كىشىلەرنىڭ سېپىل سىرتىدىكى ئادەملەردىن قىلچە پەرقى يوق ئىكەن.

بىز ھەممىمىز ئۆزىمىزنى سېپىل ئىچىدىكى ئادەملەر دەيمىز. لېكىن قېنى بۇ سېپىلىمىز؟ پەقەت ئۆرۈلۈپ چۈشەي دەپ قالغان سېپىل پارچىسى بىلەنلا ئۆزىمىزنى سېپىلدىكى ئادەملەر دېيەلمەدۇق؟ ھازىر ئالدىمىزدا ئىككى يول تۇرۇپتۇ: بىرى، ئەسلى تەبىئىتىمىزدىن ياتلاشقان، ساختىلىق، ئەقىدە - ئېتىقادسىزلىق، رىياكارلىقتىن بۇلغانغان ۋۇجۇدىمىزنى پاكلاپ ئۆزىمىزنى ھەقىقىي تونۇش؛ يەنە بىرى گۇمراھلىق يولغا مېڭىپ ئاخىرى بىر كۈنى دەرياغا غەرق بولۇش. ياكى بولمىسا ئىككى پۈتمىز گۆرگە ساڭگىلىغاندا ئاندىن دەريانىڭ ماھىيىتىگە يېتىپ، سېپىلىمىزگە سېغىنىش.

دەريا بىزگە قاراپ ئېتىلماقتا. نادان كىشىلەر دەريادا ئېقىۋاتقنى ھاياتلىق سۈيى دەپ قارىماقتا. سېپىلنىڭ ئاخىرقى بۇرجىكى ئۆرۈلۈپ تۈگىمەكتە. ئاز ساندىكى بىر قىسىم كىشىلەر سېپىل سوقۇش بىلەن ئاۋارە. لېكىن ئۇلار دەريا دولقۇنى ئالدىدا ھالسىز ۋە ئاجىز...

2000-يىل سېنتەبىر، سەنئەت مۇراسىمىدا. ئالىم خالىددىن فوتوسى

بۇرۇننىڭ بۇرۇنىدا بىز ياۋايىلارچە، ھەر خىل خىيمىخەتەر ئىچىدە، ئۆزىمىزنىڭ كىملىكىمىز بىلەمى نادانلىقتا ياشاۋاتقان چىغىمىزدا بىر ئۇلۇغ ئادەم ھاياتلىق ماكانىمىز ۋە تىنچ - ئامانلىقىمىز ئۈچۈن بىزگە ئەڭ مۇستەھكەم سېپىل سېلىپ بەرگەننىكەن. سېپىلنىڭ ئۈچ تەرىپى ئىنتايىن خەتەرلىك دەريالار بىلەن قورشالغان بولۇپ، بۇ ھەيۋەتلىك سېپىل دەريالاردىكى زەھەرلىك دۈتنىڭ بىزنى زەھەرلەپ قويىشىدىن، كەلكۈن كەلگەندە بولسا دەريالار تېشىپ بىزنى غەرق قىلىۋېتىشىدىن ساقلاش ئۈچۈن سوقۇلغانىكەن. ئۇلۇغ ئادەم بىزنى مەڭگۈ سېپىلنى قوغداشقا، سېپىلدىن چىقماسلىققا دەۋەت قىپتۇ. شۇنداق قىلغاندىلا ئىلدە تىنچ - ئەمىنلىك ۋە بەرىكەت بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. ئۇلۇغ ئادەمنىڭ دېيىشىچە، بۇ سېپىل ئىنتايىن مۇستەھكەم ۋە بىخەتەر بولۇپ، بىز ئىزدەيدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى سېپىل ئىچىدە بار ئىكەن. ئۇ زاتى مۇبارەك يەنە بۇ سېپىلنىڭ دۈشمىنى سېپىلنى يالاپ ئاقىدىغان ئەشۇ خەتەرلىك دەريالاردۇر، دەپتۇ ۋە يەنە سېپىلنىڭ دەريا يالاپ - چېقىپ ئاقىدىغان يەرلىرىنى قانداق پۇختىلاش چارىلىرىنى ئۆگىتىپ قويۇپ بىز بىلەن خوشلىشىپتۇ.

شۇندىن باشلاپ بىز بۇ سېپىل ئىچىدە بىخەتەر - خاتىرجەم، ئىناق، بەختلىك ياشاپتۇق. ئۇلۇغ ئادەمنىڭ نەسىھىتى بويىچە سېپىلنى مەزمۇتلاشنى ئۈزۈلدۈرمەي داۋام قىپتۇق. بىزدىكى بۇ بەختلىك ھايات تالاي يىللار داۋاملىشىپتۇ. كېيىنچە، بارا-بارا سېپىل سىرتىدا يەنە باشقا شەھەرلەرمۇ قۇرۇلۇشقا باشلاپتۇ. زامان ئۆزگىرىپتۇ. سېپىلدىكى بەزى ئادەملەر سېپىل سىرتىدىكى شەھەر كىشىلىرىنىڭ باشقىچە بىر خىل ئەركىن تۇرمۇش كەچۈرۈدىغانلىقىنى، ئۇلار سېپىلنى قورشاپ تۇرغان دەريالاردا ئەر - ئايال دېمەي ئۈزۈپ ئويۇن - تاماشا، ئىشقاۋازلىق قىلىشىدىغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئۇلۇغ كىشى: بۇ دەريالارنىڭ سۈيى بەكمۇ خەتەرلىك، ئۇلاردا ئېقىۋاتقنى سۇ ئەمەس ئەش-ئىشەرەتتىن ئاققان قان - يىرىڭدۇر، دەپ نەسىھەت قىلغانىكەن. ئۇزۇن يىللار داۋاملاشقان تىنچ - ئەمىنلىك بۇ نادانلارنى بىخوتلاشتۇرغاچقا ئۇلار كەلگۈسى خىيمىخەتەرنى ئۈتۈپتۇ؛ غەپلەت پەردىسى كۆزلىرىنى توسۇۋېلىپ دەريادىكى قان - يىرىڭنى سۈزۈك سۇ قىلىپ كۆرسىتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بىرلەپ - ئىككىلەپ سېپىلدىن چۈشۈپ، دەريادا چۆمۈلۈپتۇ. ئۇلار دەريا سۈيىدە ئۆزلىرىنى تولمۇ ئەركىن - ھوزۇرلۇق سېزىشىپتۇ. يىللار-قەرنەلەرنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ بۇ نادانلارنىڭ سانىمۇ كۆپىيىپتۇ. ئەجدادلار نەسىھىتىنى ئۈنۈشقا باشلاپتۇ. سېپىلدىن چۈشكەن ئادەملەرنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ ئۇلار چۈشكەن جاي شورا بولمىدۇ. بۇ نادانلار شورىنى ئېتىشىنىڭ ئورنىغا تالغا چىقىشىمىزغا ئەمدى ئاسان بولدى، دەپ خۇش بولۇپتۇ. ئاخىرى بىر كۈنى سېپىلنىڭ بىر تەرىپى ئۆرۈلۈپ چۈشۈپتۇ. دەريا سۈيى شەھەرگە بېسىپ كىرىپتۇ. كىشىلەر ئەمدى دەريالارنىڭ ئۆز ئىشىكلىرى ئالدىدا ئاققىنىدىن شادلىنىپتۇ. گەرچە بەزىلەر دەريا سۈيىدە ئېقىپ كېتىپ تۇرسىمۇ ھېچكىم ئىبرەت ئالماپتۇ. ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە

بۇلارنىڭ ئەقىدىرىمگە

كىم مەسئۇل؟

جۇرئەت دۆلەت، ئابدۇرېھىم دۆلەت

- تېخىچە ھويلا-ئاراملارنى سۈپۈرۈپ بولالمايسىزغۇ؟ نېمە ئىش قىلىدىڭىز بۇ كەمگىچە؟ بالىنىمۇ قېلىنراق يۆگەپ قويمايسىز. چىشىمنىڭ ئېقىنى كۆرسىتىپ قويسام بۇرنۇمغا چۈلۈك ئۆتكۈزۈمەن دېمەڭ ھە! سىزدەكلەردىن نەچچىنى كۆرگەنمەن.
- قاراپ تۇرۇسىزغۇ گۆشۈيۈپ، ئەخلەتنى تۆكۈۋەتمەي؟

* * *

- ھەي، «باۋمۇ» دېگەن ھامىنى «باۋمۇ»، مىڭنى قىلغان بىلەن بىكار. بېرىدىغان پۇلنى ئازايتساق بولغۇدەك جۇمۇ، قوۋۇرغىسىغا ياغ توشۇپ قالغان ئوخشايدۇ بۇ قەلەندەرنىڭ...
- بولدى قىلە، كىچىك ئەمەسمۇ؟ تېخى ئەمدى كەلدى، ئاستا-ئاستا ئۆگىنىپ قالار.
- بۇ مەينەتكە ئىش ئۆگىتىمەن، دەپ چېچىم ئاقىرىپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ. ئېسىت، مەكتەپتىن ئاجرىتىمەن دەپ ماڭغان يوللىرىم. باشقا بىرسىنى

تاپساق بولغۇدەك.
- نېمە دەۋاتسىدىن، ھېلىمۇ بالا بىر ياشقا كىرمەي تۇرۇپ ئۈچىنى ئالماشتۇرۇپ بولدۇق. خەقنىڭ بىكار قالغان قىزى يوق، بارساڭ بېرىۋېرىدىغان. مەكتەپتىن ئاجرىتىمەن دەپ كىملىرىگە سارغىيىپ يۈرمىەن؟ بولدى قىلە ئەمدى.
- ئۇنداق بولسا نېمە بوپتۇ؟ ئىدارىمىزدىكى ئايگۈلمۇ ئالتىنى يەڭگۈشلەپتىغۇ. ھە راست، ھېلىقى تۇغىنىڭىزنىڭ قىزى بار ئەمەسمۇ. مەكتەپتىن ئاجراتقىلى بولارمۇ؟
- بولماسمىكى، ھازىر مەكتەپتىن ئاجرىتىش بەك تەس بوپكەتتى.
- سىزچۇ، ئۇ بولماسمىكى، بۇ بولماسمىكى دەپلا يۈرىسىز. ئەر كىشى دېگەنچۇ، غاچ-غۇچ بولىدىغان. مېنىڭ جاپا تارتىشىم بىلەنغۇ كارىڭىز يوق. بالا باقمەن دەپ قېرىپ كېتىدىغان ئوخشايەن. ∞ ∞
مەكتەپنىڭ مۇدىرى ساۋاقدىشىم دەۋاتتىڭىزغۇ، شۇنىڭغا دەپ بېقىڭا، ساۋاقداش بولغاندىكىن...
- ھېلىمۇ ئىككىنى شۇنىڭغا دەپ ئەكەلگەن، يەنە نېمىدەپ بارىمەن ئۇنىڭ يېنىغا؟ قايسى كۈنى: «ھازىر تۈزۈم بەك چىڭىپ كەتتى، مەكتەپتىن بالا ئاجرىتىش بەك تەس» دەۋاتتى.
- ئىشقىلىپ، بىر ئامال قىلىپ باقماسىز.

ھەراست، بىر دوستۇم: «شەھەردىكى مەكتەپتە ئوقۇيدۇ» دەپ خەت ئېلىپ ئاجرىتىۋالدىم، دېگەنتى. يابولمىسا ۋە مەكتەپنىڭ مۇدىرىنىڭ ئايالى بىزنىڭ «چۆرگىلىمەك» تە، شۇنىڭغا دەپ بىر ئامال قىلايلىمىكى...

بۇ دىئالوگلار ئوقۇرمەنلىرىمىزگە ئانچە ناتونۇش ئەمەس، بولۇپمۇ پەرزەنتلىكلەرگە. چۆچەك - ھېكايىلەردىن ئۆتمۈشتە پادىشاھ بەگ-لەرنىڭ، سودىگەر-بايلارنىڭ ئۆيلىرىدە ئۆي ئىشى قىلىدىغان دېدەكلەرنىڭ بارلىقىنى ئوقۇغان، بىراق بىز بۇلارنىڭ بۈگۈنكى كۈندىمۇ مەۋجۇد ئىكەنلىكىنى ھېس قىلماپتىمىز. مەسىلىنىڭ ھېس قىلىنماسلىقى ئۇنىڭ ئازلىقىدىن ياكى يېڭىدىن پەيدا بولۇۋاتقانلىقىدىن ئەمەس، بەلكى بىزنىڭ ئادەتلىنىپ كەتكەنلىكىمىزدىن. چۈنكى ئادەتلىنىپ قېلىش ئادەمنىڭ پىكىر قاناتلىرى، ھېس-تۇيغۇلىرىنى بوغۇپ قويىدۇ. بىز بۈگۈن دەل مۇشۇ دېدەكلەر ھەققىدە، پەرزەنتلىرىمىز، ئائىلە تەربىيىمىز، ئانىلىرىمىز، ئاياللىرىمىز ھەققىدە كۆڭۈلنى ناخۇش قىلىدىغان بەزى گەپلەرنى قىلماقچى بوپقالدۇق.

1. ئۇچۇر دەۋرىدىكى دېدەكلەر

يۇقىرىدا ئېيتقىنىمىزدەك «دېدەك» دېگەن بۇسۆز (ئاتالغۇ) پادىشاھ - ۋەزىرلەرنىڭ، ئەمەلدار-بەگلەرنىڭ، زەردار-بايلارنىڭ ئوردى-سارايلىرىدا ئۆي ئىشى قىلىدىغان نامراتلارنىڭ قىزلىرىنى كۆرسىتىدۇ. باۋمۇ- «保姆» خەنزۇچىدىن تىلىمىزغا ئۆزلەشكەن سۆز بولۇپ، بىزچە مەنىسى «بالا باققۇچى». ئىككىسىنىڭ پەرقى شۇكى، «دېدەك» لەر مۇقىم ئۆي ئىشى قىلىدۇ ۋە خانىش-خېنىملارغا ھەمراھ بولىدۇ. خانزادە، بەگزادىلەرنى بۇلار باقمايدۇ. «باۋمۇ» لار بالا باقىدۇ دېگەن چىرايلىق سەۋەب بىلەن ئەپكېلىنگەندىن كېيىن، بالا بېقىش ۋە ئۆي ئىشى قىلىشتىن ئىبارەت قوش ۋەزىپىنى ئۆز ئۈستىگە ئالىدۇ. دېمەك، بۇلارنىڭ ئورنى فېئوداللىق جەمئىيەتتىكى «دېدەك» لەرنىڭ ئورنىدىن تۆۋەن. ئەسلىدە «دېدەك» لەر ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىدىكى ئىقتىسادىي پەرقنى ئۆلچەم قىلىپ ئايرىلغان سىنىپىي جەمئىيەتنىڭ، يەنى ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىگە ئىگىلەر (بايلار)، ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىدىن مەھرۇملار (نامراتلار) دەپ ئايرىلغان جەمئىيەتنىڭ مەھسۇلى بولۇپ، بۈگۈنكىدەك سىنىپ يوقىتىلغان سوتسىيالىستىك جەمئىيەتكە ماس كەلمەيتتى. ئەپسۇس، ئۆلچەمدە شۇنداق بولغان بىلەن ئىش يۈزىدە ئەكسىچە ئىكەنلىكىنى كىم ئويلىغان؟ فېئوداللىق جەمئىيەتكە تەۋە بۈگۈنكى بۇ رېئاللىقنى فېئوداللىق ئامىللار كەلتۈرۈپ چىقارغان،

دەپ كېسىپ ئېيتالمايمىز، لېكىن ئىجتىمائىي قۇرۇلما ۋە ئۇنىڭ فونكىسىيىلىرىدە، جەمئىيەت ئورگانىزىملىرىدا بۇ پاجىئەگە سەۋەب بولۇۋاتقان ئامىللارنى ئىقرار قىلماي ئامالسىز يوق. «پاجىئە» دېگىنىمىزگە ھەيران قالماڭ، پەقەت ئادەم ئۆلسىلا، قاتناش ھادىسىسى، ئوت ئاپىتى يۈز بەرسىلا پاجىئە ھېسابلىنىدىغان ئىش يوق. سىزچە، مىللەتنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالىنى سالماقلىق دەرىجىدە بەلگىلەپ قويۇدىغان نەچچە ئون مىڭلىغان ئانىلىرىمىزنىڭ ئوقۇشىنى قېلىشى، شۇ بىلىمىمىز پېتى ئانا بوپقېلىشى پاجىئە ئەمەسمۇ؟ زىيالىيلىرىمىزنىڭ پەرزەنتلىرىنى بالا تەربىيىسىدىن قىلچە ساۋادى يوق قىزچاقلارغا تاشلاپ قويۇشى پاجىئە ئەمەسمۇ؟ ئىلگىرى، نامرات دېھقانلارنىڭ پەرزەنتلىرى باي-پومپىشچىكلارنىڭ ئۆيىدە چاكار ئىشلەپ تۇرمۇشىنى قامدايتتى. ماركىستىك سىياسىي قاراش بويىچە ئېيتقاندا، بۇ، سىنىپىي ئېكسپولاتاتسىيە ھېسابلىنىدۇ. بۇلارغا جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن باشلاپ خاتىمە بېرىلگەن. شۇنداقتىمۇ خەلقنىڭ ھازىرقىدەك ھال-كۈنى ئوڭشىلىپ، تۇرمۇشى ئىلگىرىكىدىن كۆپ ياخشىلانغان ھەم پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتى يولغا قويۇلۇپ، ئازتۇغۇش، سۈپەتلىك تۇغۇش قانۇن-تۈزۈملەش-تۈرۈلگەن، دۇنيا ئۇچۇر دەۋرىگە قەدەم قويغان، بىلىم ئىگىلىكى سانائەت ئىگىلىكىنىڭ ئورنىنى ئېلىۋاتقان، مائارىپقا يۈكسەك ئەھمىيەت بېرىلىپ، تەربىيىسىز قېلىش كىرىس، دەپ قارىلىۋاتقان بۈگۈنكىدەك بىر دەۋردە بۇ مەسىلىنىڭ بىزدەك ئەنئەنىۋى ساۋاتسىزلار مۇتلەق كۆپ سانى، ھازىرقى زامان ساۋاتسىزلىرى %98 نى ئىگىلەيدىغان بىر مىللەت ئارىسىدا قايتا ئوتتۇرىغا چىقىشى كىشىنى ھەقىقەتەنمۇ چۆچۈتىدۇ، ئويغا سالىدۇ. بۇلار پاكىت، بۇلار رېئاللىق! بۇ «باۋمۇ» قىزلار ئۆيلىرىمىزدە قاچا-قۇچا، كىر-قات يۇيۇپ، بالا بېقىپ بۆشۈك تەۋرىتىپ، زەھەردەك ئاچچىق تىللارنى ئىششىپ ئولتۇرماقتا. ئۇلار ئەمدى ئوقۇيالمايدۇ. چۈنكى ئۇلاردىن بۇ پۇرسەت تارتىۋېلىنغان. ئۇلار ئەمدى كىتاب - ژۇرنال كۆرەلمەيدۇ، كومپيۇتېرنى تەسەۋۋۇر قىلالمايدۇ. ئۈستەل ئالدىدا قايتا ئولتۇرالمايدۇ. ساۋاقداشلىرى، دوستلىرى بىلەن بىرگە ئۆتكەن كۈنلەر مەڭگۈ قايتىلانماس شېرىن چۈشكە ئايلانغان. «باۋمۇ» ئاتالغان بۇ قىزچاقلار ئەمدى قۇربانلىق «مال». ئۇلار ئازغىنە پۇل ئۈچۈن ھازىرقى زاماننىڭ شاھزادە-مەلىكىلىرىگە يېشىغا توشمىغان قوزىدەك «قۇربانلىق» قىلىنغان. ئۇلارنىڭ تۇرمۇش شەكلى سىزىپ بېرىلگەن، ئۇنىڭ سىرتىغا چىقالمايدۇ. ئەمدىلىككە كەلگەندە، بۇ سىزىق ئۇلارنىڭ مېڭىسىگە، يۈرىكىگە، روھىغا تامغىدەك ئورناپ قالغان. ئۇلار ئەمدى سىزىقنىڭ سىرتىدىكى دۇنيانى كۆرەلمەيدۇ. سىزىق سىرتىدىكى دۇنيانىڭ خۇشھاللىقىنى ھېس قىلالمايدۇ. چۈنكى ئۇلار

قانداق مەكتەپتە ئوقۇمەن، تېلېۋىزور كۆرەلمەن. مۇ، دېگەندەك قىزىقىش بىلەن شەھەرگە كەلدى. ئۇ، خاتا ئويلىغىنىنى، 50 كوينى بىكارغا ئالمايدىغانلىقىنى بىلدى. ئانىسىنىڭ ئۆزىنى ئالدىغىنىغا ئاچچىقى كەلدى. يەنە توختاپ قالدى، ئانامدا نېمە چارە؟ دادامنى مۇشۇ توك قىشتا يەر ئاچقىلى ھاشارغا ئەپكەتتى، بارمىسا جەرىمانە. ئۇ يەنە ساۋاقداشلىرىنى ئويلىدى.

- مۇئەللىم، بىزگە بۈگۈن قالىتس بىر چۆچەك ئوقۇپ بەردى، سىلەرگىچۇ؟

كوچىدىن ئاڭلانغان بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ كۆزى تۇمانلىشىشقا باشلىدى. ئۇ ئىلگىرى ئانىسىنىڭ قۇچىقىدا يېتىپ چۆچەك ئاڭلايتتى، ئەمدى تېلېۋىزوردىن ئۆزى خالىغىنىنى كۆرەلمەيدۇ. ئۇ يەنە ئانىسىنى، قەھرىتان سوغۇقتا كەتمەن چېپىۋاتقان دادىسىنى ئويلىدى.

- ھە، نېمە بولدى، يىغلاپسىزغۇ؟ جىن تەگدىمۇ بۇنىڭغا. يەنە ئاتا-ئانامنى كۆرگۈم كەپكەتتى، دەپ ئۆيگە بارماقچىمۇ، تېخى ئەمدى ئۈچ ھەپتە بولدى.

- بۇ «باۋمەك» ئۆيىدە بولغان بولسا، توپىدا ئېغىنلاپ، ئەتىگىنى يېسە كەچلىكىگە يوق ئاچ-توق يۈرەتتى تايىنلىق. مانا ھازىر ئوبدان يەپ، ياخشى كىيىپ، چىرايىغا قان يۈگرۈپ قېلىۋېدى، يېگەن ئاش-نان مەيدىسىگە تېپىپ، ھە دەپسە ئۆيۈمگە بېرىپ كېلەي، ئاتا-ئانامنى كۆرگۈم كەپكەتتى، دەۋاتقان. ئەمدى مەينىتىدىن ئادالاپ ئادەم سىياقىغا كىرگۈزۈپ قويۇۋېدىم، ئانام ھۈنەرگە بېرىمەن، توپىڭىزنى قىلىمەن، دەيدۇ، گەپ قىلىمىسا ماۋۇ سەھرالىق!

2. باۋمۇلار نەدىن كەلگەن؟

كېسىپ ئېيتىمىزكى، «باۋمۇلار» نامراتلىقتىن - نامرات، قولى قىسقا، يوقسۇز دېھقانلىرىمىزنىڭ ئۆيىدىن كەلگەن. ھەرگىزمۇ بەزى ساددا كىشىلىرىمىز ئويلىغاندەك دېھقانلارنىڭ بىر ئوبدان ئوقۇۋاتقان بالىلىرىنى ئوقۇشتىن ئاجرىتىپ «باۋمۇ» لىققا بېرىشى قانداقتۇر ئۇلارنىڭ «ئاڭسىز» لىقى، «نادان» لىقىدىنلا ئەمەس. ھەقىقەتەنمۇ ئۇزاق مۇددەت تارىخىي بېكىنىمچىلىكتە جاھاندىن بىخەۋەر قېلىش ۋە يېقىنقى زامان تارىخىدىكى ئەزگۈچىلەرنىڭ خەلقىنى نادانلىقتا تۇتۇش سىياسىتى تۈپەيلىدىن خەلقىمىز، خەلقىمىزنىڭ ئاساسىي گەۋدىسى بولغان دېھقانلىرىمىزنىڭ ۋۇجۇدىدا بەزىبىر ئەجەللىك مەنىۋى-ئىدىيىۋى ئۆسۈملەر ئۆسۈپ، ئۇلارنى ئۆزىگە مەنپەئەتلىك نەرسىلەرنى بالىلارچە ساددىيلىق بىلەن تاللايدىغان، ئىلىم-مەرىپەتكە گۇمانى قارايدىغان، ئىنتىلمەيدىغان ھالغا كەلتۈرۈپ قويغان بولسىمۇ، لېكىن ئۆزلىرىنىڭ يۈرەك پارىسى بولغان قىزلىرىنى ئۆزى خالاپ خەققە «باۋمۇ» لىققا تۇتۇپ بېرىدىغان

كۆرەلمەس، ھېس قىلالماس قىلىۋېتىلگەن. ئۇلارنىڭ ئۆز دۇنياسى تارتىۋېلىنغان. ئىلگىرى ئۇ مەكتەپكە باراتتى، مانا ئەمدى ئۇ مەكتەپكە كېتىۋاتقانلارنىڭ كەينىدىن توپىدىن ئايرىۋېتىلگەن قويدەك تەلمۈرۈپ قارايدۇ. ئۇ كەلگۈسىدە دوختۇر بولماقچىدى، ئوقۇتقۇچى بولۇشنى ئارزۇ قىلغان، قېنى ئۇ دوختۇرلۇق، قېنى ئۇ مۇئەللىملىك؟ ئەمدى بۇ خىياللار چۈشكە ئايلاندى.

ئانىسى ئۇنىڭغا: «قىزىم، سېنى شەھەردىكى مەكتەپتە ئوقۇتىمىز، يا ھۈنەرگە بېرىمىز، شۇڭا مەكتەپتىن ئاجراتتۇق، شەھەردىكى تۇغقانلارنىڭ ئۆيىدە يېتىپ ئوقۇيسەن» دېگەنتىغۇ؟ «خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويماقچى، ئۆز بالىسىدەك كۆرمەكچى» دېگەنتىغۇ؟ قېنى ئۇ مەكتەپ، قېنى ئۇ خىزمەت!

«غىچىر-غىچىر». ئۇ، بۆشۈك تەۋرىتىشكە باشلىدى. . . . ئۇ، دوستلىرى بىلەن يولدا يۈگرۈشۈپ ئوينىغاچ مەكتەپكە كەلدى، سىنىپقا كىردى، دەرس باشلاندى:

- تۈنۈگۈن «شەپقەت ھەمىشە رىزۋانگۈل» دېگەن دەرسنى ئۆگەنگەندۇق، قېنى قايسىنىڭلار تەكرارلاپ كەلدىڭلار؟

بۇ ھېلىقى ئۆزى ھەمىشە ئوقۇيدىغان تېكىست ئەمەسمۇ؟ مانا رىزۋانگۈل يارىدارلارنى ئاڭۇپقا سۆرەپ ئېلىپ كىردى. «گۈم!» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ھۈشىدىن كەتتى. «رىزۋانگۈل، رىزۋانگۈل! كۆزىڭىزنى ئېچىڭ. . . .» ئۇ، ئاستا كۆزىنى ئاچتى.

- قېنى، قايسىڭلار سۆزلەپ باقىسىلەر؟ ئۇ، خىيالدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ مۇئەللىمگە قارىدى، قولىنى كۆتۈردى.

- قىزىم، دەيدى بىر كۈنى ئانىسى، - بۇيىل بۇغدايغا ھال چۈشۈپ ئانچە ئوخشىمىدى، پاختىنىڭمۇ باھاسى چۈشۈپ كېتىپتۇ. بار-يوق پۇلنى جەرىمانىگە تۈلدىدۇق. كىتاب پۇلى، ئوقۇش پۇلى، تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ ئىقتىسادچانلىق بىلەن مەكتەپ باشقۇرۇش پۇلى دېگەنلەر ∞∞ كويغا بارىدىكەن. ھازىر يەنە پىلە ئۇرۇقى سېتىپ بېرىمىز دەيدۇ. نەق پۇل بولمىسا بولمايدىكەن. مېنىڭغۇ سېنى ئاخىرىغىچە ئوقۇتقۇم بار ئىدى، لېكىن سەنمۇ بىلىسەن قىزىم، پۇلغا چىقىنالمىدىكەنمىز. ئىمتىھاندىن ئۆتۈپ ئالىي مەكتەپكە بارساڭمۇ نەچچە مىڭ كوي كېتەرمىش. بۇنچىۋالا جىق پۇلغا چىقىش قىلالمىغىدەكمىز. ئۆتكەن ھەپتە شەھەردىكى تۇغقانلىرىمىز كەپتىكەن، سېنى بىزنىڭ ئۆيىدە تۇرسا، بىز بىرەر ھۈنەرگە بەرسەك، كېيىن ئامال قىلىپ خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويساق، دەيدۇ. بىر كىچىك بالىسى بار ئىكەن، شۇنىڭغا قارىشىپ بەرگىدەكسەن، ساڭا ئايدا 50 كوي بېرىدىغان بولدى، ماقۇل دېدىم.

ئۇ، نېمىمۇ دېيەلەيتتى؟ ئەھۋال ئانىسى دېگەندەك تۇرسا. ئۇ، مېنى قايسى ھۈنەرگە بېرەر،

نەسبەتەن ئەڭ مۇھىمى، تۇرمۇشىدىكى ئەمەلىي قىيىنچىلىقنى ھەقىقىي تۈردە- ۋاقتىدا ھەل قىلىشكى، ھەرگىزمۇ سۈت چىقىپ قالارمىكەن، دەپ قۇرۇق ئېمىزگىنى ئاغزىغا سېلىپ قويۇش ئەمەس.

ئۇنداقتا، مائارىپ قانداق بولۇشى كېرەك؟ بىز بۇيەردە مائارىپ ھەققىدە ئۇزۇندىن ئۇزۇنغا سوزۇلغان ئىزاھ-چۈشەنچىلەرنى سۆزلەپ ئولتۇرمايمىز. مائارىپ ئادەمگە ياشاشنى، قانداق ياشاشنى ئۆگىتەلىشى كېرەك. بىز بۇ زاكۇنىنى ئۆلچەم قىلىپ تۇرۇپ، ئەۋۋەل دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشى ۋە ئەمەلىي ئېھتىياجىغا، ئاندىن ئوقۇغۇچىلارغا ئۆگىتىلىۋاتقان بىلىملەرگە قارىتىپ، ئاندىن كېيىن كۆرگەن، ھېس قىلغانلىرىمىز ھەققىدە ئىنساب بىلەن ئويلىنىپ خۇلاسە چىقارساقلا مەسىلىنىڭ قەيەردىلىكىنى بايقىمىقىمىز تەسكە چۈشمەيدۇ. خەلق (دېھقانلار) نىڭ ئەمەلىي ئېھتىياج-قىيىنچىلىقلىرىدىن كۆرە ئۇلارنىڭ پەرزەنتلىرىگە ئۆگىتىلىۋاتقان پەن-مەدەنىيەت بىلىملىرى خېلىلا ھالقىپ كەتكەنلىكىنى كۆرەلەيمىز.

بەزى پىكىر ئىگىلىرىمىز ئېيتىۋاتقان مائارىپ بىلەن جەمئىيەتنىڭ ئايرىم-ئايرىم ئىككى لاگىر بويىچىلىشى دەل مائارىپنىڭ جەمئىيەتنىڭ تەرەققىيا ئېھتىياجىغا، كونكرېت تەلەپلىرىگە لايىقلىشالمىغا لىقنى كۆرسىتىدۇ. بۇ خىل تەتۈر مۇناسىۋەت مائارىپنىڭ مەغلۇبىيىتىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ ھازىرقىدەك ئۆزگىرىش، تەرەققىيات سۈرئىتى تېز بولۇۋاتقان جەمئىيەتتە، يېڭى تەلەپ-ئېھتىياجىلار ئۆزلىكىسىز پەيدا بولۇپ تۇرغان بۇنداق ئەھۋالدا مائارىپ ئۆز مېخانىزمى، يېتەكچى ئىدىيىسىنى پائال تەڭشەپ ئۆزگەرتىپ، ئېھتىياجىغا ماسلاشتۇرۇپ، لايىقلاشتۇرۇپ تۇرۇشى، ئۆزگىرىشلەرگە نەسبەتەن سەزگۈر ئىنكاس قايتۇرالىشى، ئىلاستىك-ئەۋرىشىم بولۇشى كېرەك. مائارىپنىڭ جەمئىيەتنى ئۆزىگە ماسلاشتۇرماقچى بولۇشى خام خىيالىدۇر. ناۋادا مائارىپ ئۆز سەزگۈرلىكى، ماسلىشىشچانلىقىنى يوقىتىدىكەن، ئۇ ۋاقىتتا بۇ مائارىپتىن تەربىيە ئېلىۋاتقان مىللەتنىڭ ئۆز كۈچىگە تايىنىپ بىلىم ئېلىشتىن بۆلەك يولى قالمايدۇ. ھازىر جەمئىيەت توشقان دەك يۈگۈرسە، بىزنىڭ مائارىپ قۇلۇبىدەك مېڭىۋاتىدۇ. بىزدە مائارىپنىڭ تەربىيە مەزمۇنى، پەن-مەدەنىيەت دەرسلىكلىرى ئوقۇغۇچىلارنى شۇ پەندە مۇتەخەسسس قىلىپ چىقىش يېتەكچى ئىدىيىسىدە تۈزۈلگەن بولۇپ، بۇ پەن-مەدەنىيەت بىلىملىرى خەلقنىڭ ئاچقان يېرىگە بارمىغاچقا، كونكرېت-ئەمەلىي تەلەپ-ئېھتىياجلىرىنى ۋاقتىدا ھەل قىلالمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇنداق مائارىپ ئۆز خەلقىگە تولۇق يۈزلىنەلمىگەن مائارىپ بويىچىلىقىدۇر. مائارىپ مەزمۇنىنى جەمئىيەت ئېھتىياجى بەلگىلىشى كېرەك ئىدى (لېكىن بىزدە بۇنى سىياسىي ئۇنۋانلارنىڭ ئىدىيىسى، دۆلەتنىڭ ئېھتىياجى بەلگىلەيدۇ). بىزدە 11 يىل ئوقۇپ ئېتىزلىققا قايتىپ كەلگەندىن قانچىلىكى ئۆگەنگەنلىرىدىن پايدىلىنىپ دېھقانچىلىقتا

بىقوۋۇل ناكەسلەرگە ئايلاندۇرۇپ قويغىنى يوق. شۇنى يۈرەكلىك بىلەن تەسەۋۋۇر قىلالايمىزكى، ناۋادا ئۇلار ئۆز ئائىلىسىنىڭ يېمەك-ئىچمەك، كىيىم-كېچەك ئېھتىياجىدىن ئېشىنالمىغان بولسا، ھەرگىزمۇ ئۆز جىگەر پارىلىرىنى ئوقۇشىمىز قويمىغان، 40-50 يۈەنگە باشقىلارغا «باۋمۇ» لۇققا بەرمىگەن بولاتتى. بىراق ھازىر نېمىشقا بالىلىرىنى بىر ئامال قىلىپ مەكتەپتىن ئاجرىتىۋالدىغان بويىچىلىقى خەلقىمىز ئەزەلدىن پەرزەنتلىرىنى بىرەر تىرىكچىلىك يولىغا ئۇلاشتۇرۇپ قويۇشنى، چوڭ بولسا ئۆي-ئوچاقلىق قىلىپ قويۇشنى كۆزىنىڭ ئوچۇقىدىكى ئەڭ مۇھىم قەرزلىرىدىن بىرى ساناپ كەلدى. بۇجەھەتتە تىپىك شەرقچە جاھاندارچىلىق ئۇسۇلى بىلەن غەربلىكلەردىن ماھىيەتلىك پەرقلىنىدۇ. ئۇلار پەرزەنتلىرىنى غەربلىكلەردەك ئازراقلا ئەقلىنى تاپسا ئۆزكۈنۈڭنى ئۆزۈڭ ئال، دېمەيدۇ. بۇ جەھەتتىكى مەسئۇلىيەتنى ئاتا-ئانىنىڭ پەرزەنت ئالدىدىكى مەجبۇرىيىتى، دەپ قارايدۇ. شۇڭا خەلقىمىز پەرزەنتلىرى قىلىۋاتقان ئىشلاردىن بالىلىرىغا نان تېگىدىغان-تەگمەيدىغانلىقى بىلەن ھېسابلىشىدۇ. پەرزەنتلىرىنىڭ كەلگۈسىدىكى بەختى-ئىستىقبالىنى ئوقۇشتىن ئىزدىگەن دېھقان ئاتا-ئانىلار ئۈمىدىنى مائارىپقا باغلىدى؛ بالىلىرىنىڭ مائارىپتىن ئەقىل تېپىپ، ئۇلارنىڭمۇ كادىرلارنىڭ بالىلىرىدەك ئىمتىھاندىن ئۆتۈپ كادىر بولۇپ مائاش ئېلىشىنى، ئۆزلىرىدەك دېھقان بويىچىلىقىنى ئۈمىد قىلدى، بىراق...

مانا، بىر بالىسى تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈرۈپ قايتىپ كەلدى، بىراق ئۇ ھۇرۇن، ئاقناچى چىقىپ قالدى، بەزىدە تېخى مەستىمۇ كېلىدۇ. تېخى بەزىدە نامرات ئاتا-ئانىسىنى كۆزىگە ئىلمايمۇ قويدۇ. يەنە بىر بالىسىنى ئوقۇش ھەققى ۋە كىتاب پۇللىرىغا چىقىنالمى، ھەم ئېتىز-ئېرىق ئىشلىرىغا يالغۇز يېتىشىپ بولالمى مەكتەپتىن ئاجرىتىۋالغاندى، ئۇ ھازىر خېلى ئەسەپتىپ قالدى. دادىسى بولماي قالسىمۇ يوقلۇقىنى چاندۇرمايدۇ. دادىسىنىڭ قولىغا قول، پۇتقا پۇت بولۇپ دادىسىنىڭ خېلىلا ھاردۇقىنى چىقاردى. دادىسىنىڭ ئورنىغا ھاشارغا بارالايدۇ. يەنە بىر بالىسىنى ياغاچچىلىققا شاگىرتلىققا بېرىۋېدى، ھازىر دۇكان ئايرىپ چىقىشقا ئاز قالدى، قولىمۇ ھۈنەرگە ئوبدانلا كەپقالدى. ئۆز كۈنىنى ئۆزى ئالالىشىدىن خېلىلا ئۈمىد بار.

مانا بۇ، يېزىلاردىكى ئومۇميۈزلۈك ئەھۋال. قېنى، كىم ئۇنداق ئەمەس دېيەلەيدۇ؟ ئەمدى سىز ئۆزىڭىزنى شۇ دادىنىڭ ئورنىغا قويۇپ ئويلاپ بېقىڭ، قايسىسىنى تاللايسىز؟ ئوقۇتۇشنىمۇ ياكى ھۈنەرگە بېرىشنىمۇ؟ شۇنى بىلىش كېرەككى، نامرات كىشىلەر ئەمەلىي نەپ كېيىن چىقىدىغان ئىشلاردا سەبرچان بولالمايدۇ. شۇڭا، ئۇلارنى «قالاق»، «نادان» دەۋېرىش ئادىللىق ئەمەس، بەلكى ئۇچىغا چىققان ھاماقەتلىكتۇر. بۇنداق ئۇزاق مۇددەتلىك بىھۇدلىقنى نامرات خەلق كۆتۈرەلمەيدۇ. ئۇلارغا

دېھقانلار بالىلىرىنىڭ تەقدىرىنى شۇ جىگدە شېخىغا ئوخشىتىپ، تەسادىپىي ئامەت كېپىقلىسىلا بالىلىرىنىڭ كادىر بولالمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەن. ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە دېھقانچىلىق مۇراسىمىدا شەكلى بويىچە داۋاملىشىۋاتىدۇ. شۇنداقلا كادىرنىڭ بالىسى كادىر بولىدىغان ئەنئەنە باركى، ھەرگىز دېھقان بولىدىغان ئەنئەنە يوق.

گەپنى يىغقاندا، دېھقانلىرىمىز مائارىپتىن گۇمانلاندى، ئىشەنچ قىلىۋېرىشكە ئاقىتىشى ھەم جۈرئىتى قالمىدى. پايدىسى يوق نېسى سودىنى ھېچكىم قىلمايدۇ. دە. خەلقىمىز ھەرگىزمۇ بىلىمنىڭ قەدىرىگە يەتمەيدىغان «قاشاق»، «نادان»، «قالاق» قاتىمالاردىن ئەمەس. «ئەر كىشىگە 70 تۈرلۈك ھۈنەر ئاز» دېگەندەك ھېكمەتلەرنى بىز يات تىللاردىن تەرجىمە قىلىپ ئەكىرىمىگەن.

دېھقانلارغا پۇل لازىم. بالىلىرىغا ۋاقىتلىق بولسىمۇ تىرىكچىلىك يولىنى تېپىپ بېرىشى، بۇنىڭ غېمىنى بالدۇرراق قىلىشى كېرەك. ئاچ قورساققا گەپ خۇش ياقمايدۇ. شۇڭا «باۋمۇ» لار باشتا ئېيتقىنىمىزدەك نامراتلىقتىن-نامرات، قولى قىسقا، يوقسۇز دېھقان ئۆيلىرىدىن كەلگەن.

3. «باۋمۇ» لار زادى قانچىلىك؟ ئۇلارنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى قانداق؟

بىز «باۋمۇ» لارنىڭ كۆپ بولماسلىقىنى، ئۇلارنىڭمۇ ئوقۇشى، ئۆز ئىستىقبالىنى ئۆزى ئىزدىشى، ئۆز تەختۇشلىرى بەھرىمەن بولسۇنغان پۇرسەتتىن تەڭ بەھرىمەن بولۇشىنى ئۈمىد قىلاتتۇق. تۆۋەندە بىز ئوقۇرمەنلىرىمىزگە كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان سانلىق مەلۇماتلارنى كۆرسىتىپ ئۆتىمىز. ئىمكانىيىتىمىز خوتەن شەھىرىگىلا يەتكىنى ئۈچۈن شۇنىلا ئەۋرىشكە قىلىمىز.

خوتەن شەھىرىدە 108 ئىدارە-ئورگان بار. بۇ ئىدارە-ئورگانلار ئىچىدە ئادىمى ئەڭ كۆپلىرىنىڭ 200 گىچە، ئەڭ ئازلىرىنىڭ تۆت-بەشكىچە خىزمەتچىسى، يوق دېگەندىمۇ ھەر بىر ئىدارىدە تەخمىنەن بەشتىن «باۋمۇ» بار. شەھەر ئىچىدىلا ئەڭ تۆۋەن مۆلچەرلىگەندىمۇ 545 تىن كۆپرەك «باۋمۇ» بار. بىز بۇنى ئىككىگە كۆپەيتىمىز. چۈنكى تەكشۈرۈشىمىزدىن قارىغاندا، مۇتلەق كۆپچىلىك ئائىلىدە بىر «باۋمۇ» ئاخىرىغىچە تۇرالمايدۇ. ئاز دېگەندىمۇ چوقۇم يەنە بىرىگە ئالماشتۇرۇلىدۇ. شىنجاڭدا خوتەندىن چوڭراق شەھەردىن 16 سى بار. شۇ شەھەرلەرنىڭ ئونىدا ئۇيغۇرلار ياشايدۇ، دەپ ھېسابلىغاندا بۇ شەھەرلەردىكى «باۋمۇ» لارنىڭ سانى 50-60 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئەلۋەتتە، «باۋمۇ» لار شەھەردىلا بار ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ قالماڭ. ئۇلار ناھىيە تۈگۈل يېزىلاردىمۇ بار. ھەتتا بەزى ئائىلىلەردە بىردىن ئېشىپ ئىككىسى بار. ناھىيىمىز لوپنىڭ ئەھۋالىدىن قارىغاندىمۇ پەقەت ناھىيە بازىرى

ئەمەلىي ئۈنۈم ھاسىل قىلالايدۇ؟ ئۇلار ئۆزى ئۆگەنگەن ماتىماتىكا، گېئومېتىرىيە، فىزىكا، خىمىيە، بوتانىكا، زوئولوگىيە بىلىملىرىدىن پايدىلىنىپ تۇرمۇشىدا ئۇچرىغان قېيىنچىلىقلاردىن قانچىلىكىنى ھەل قىلالايدۇ؟ ئۆگەنگەنلىرى تۇرمۇش سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈشتە ھەقىقىي ئەسقاتامدۇ؟ قانچىلىكى ئىلمىي ئۇسۇلدا تېرىقچىلىق قىلالايدۇ؟ مائارىپنىڭ بىر مەقسىتى مەدەنىيەتلىك، تەربىيە كۆرگەن دېھقان يېتىشتۈرۈش ئەمەسمۇ؟ نېمە ئۈچۈن نىشان مەزمۇنغا ماسلاشمىدى؟

ئوقۇتۇش مەزمۇنىنى تەكشۈرۈپ باقساقلا، دەرسلىكلەرنىڭ ئاساسەن دۆلەتلىك ئىمتىھاندىن ئۆتۈشنى نىشان قىلىپ تۈزۈلگەنلىكىنى، پۈتكۈل مائارىپ ئورگانىزىمىنىڭ ئالىي مەكتەپلەرگە ئۆزلەپ ئوقۇيدىغانلار ئۈچۈن مىدىرلاۋاتقانلىقىنى بىلەلەيمىز. ئۇنداقتا، ئالىي مەكتەپلەرگە ئۆتەلمىگەنلەر نېمە ئىش قىلىدۇ؟ مۇقەررەركى، يېزا مەكتەپلىرىدە دۆلەتلىك ئىمتىھاندىن ئۆتۈدىغانلار ئىنتايىن ئاز ساندا. مۇتلەق كۆپچىلىك ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىدىن ئۆتەلمەسلىكى پاكىت. بۇ مۇقەررەركىلىك چوقۇم نەزەردە تۇتۇلۇشى كېرەك ئىدى. دېھقانلار ەرزەنتلىرىنى 11 يىل چىقىمىنى كۆتۈرۈپ، جاپا رتىپ ئوقۇتۇپ ئېرىشكىنى شۇ بولسا، ئوقۇتمىساممۇ وپتىمەن، ھۈنەرگە بەرگەن بولسام بۇ كەمگىچە پېنىنى تېپىپ يېپەلەر ئىدى، دەپ پۇشايمان قىلماي قالامدۇ؟ ئەجىبا، بۇ مائارىپ پەقەت دۆلەتلىك ئىمتىھاندىن ئۆتەلەيدىغان بىر قانچە ئوقۇغۇچىنىڭلا مائارىپىمۇ؟

بۇ خىل يامان سۈپەتلىك ئايلىنىشنىڭ بارا-بارا جەمئىيەتلىشىشى سەۋەبلىك دېھقانلىرىمىز: بالىلىرىمىز ھەر قانچە ئوقۇسۇمۇ كادىر بولالمايدىكەن، ھامىنى كەتمەن چاپىدىكەن، ئۇنىڭدىن كۆرە بالدۇرراق بىرەر ئىشنىڭ پېشىنى تۇتۇپ پۇل تېپىپ، يۈكىمىزنى يەڭگىلەتكەچ تۇرسۇن، دەپ ئويلايدىغان بوپقالغان. ھەتتا بەزى دېھقانلار قىزىمىز «باۋمۇ» بولسا، ھېچ بولمىسا ئۈچ ۋاق تامىقىنى شۇ يەردىن يەپ قورسىقىنىڭ غېمىدىن بولسىمۇ قۇتۇلىدىكەنمىز، دەپ قارىغان.

مائارىپىمىزدا لاچىنغا قويۇلغان تەلەپ بىلەن كەپتەرگە قويۇلغان تەلەپ ئوخشاش بولغانلىقتىن، بۇ رىقابەتتە لاچىن مۇقەررەر يوسۇندا ئۆتۈپ چىقىپ، كەپتەرنى لاچىنغا ئايلىنىش پۇرسىتىدىن مەھرۇم قىلىدۇ. قايتا-قايتا مەغلۇبىيەت قاتتىق ئۈمىدسىزلىكنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن كەپتەر ئىگىلىرى كەپتەرنى لاچىن بىلەن بەسلەشتۈرۈدىغان ئەخمىقانلىقنى سادىر قىلىۋەرمەسلىك قارارىغا كېلىدۇ. بىزدە: «جىگدە ياغىچى بادىر بولماس، دېھقان بالىسى كادىر بولماس» دېگەن ماقال قارىسىغىلا چىققان گەپ بولماستىن، بەلكى دېھقانلىرىمىزنىڭ ئالدىدىن تالاي قېتىملاپ ئۆتكەندىن كېيىن چىققان. جىگدە شېخىنى ھەر قانچە چاتاپ تۇرسۇمۇ بادىرا بولالمايدىغانلىقىنى كۆرگەن

كۆپ مەنبەلىك سەۋەب - ئامىللار بولىدۇ. لېكىن بىرەر ئامىل چوقۇم يادرو لۇق، ماھىيەتلىك ئورۇندا بولۇپ، قالغانلىرى ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ.

مەسىلىنىڭ خاراكتېرى، باشقۇرۇش دائىرىسىدىن قارىغاندا، بۇ، مائارىپ ساھەسىدىكى ئىش. مەسئۇلىيەتنى باشتا شۇنىڭدىن سۈرۈشتۈرۈش ئەقىلگە ئەڭ مۇۋاپىق. لېكىن بىز مەكتەپ مۇدىرلىرىنىڭ قوللىرىدا پالانى يېزا باشلىقىنىڭ خېتى، پۇستانى سېكىرتارنىڭ تەستىقى دېگەندەك مۇقەددەس «خەت» ۋە «تەستىق» بىلەن مەكتەپتىن ئاجرىتىلغان بالىلارنىڭ ئىسمىلىكىنى ئۇچرىتىپ قالدۇق. ئىگىلىشىمىزچە، ھازىرغا قەدەر بىرەر ئورگان بۇ مەسىلە ھەققىدە يىغىن ئېچىپ، بىرەر قېتىم «باۋمۇ» لار مەسلىسىنى مۇزاكىرە قىلىشىپ باقمىغان. كونكرېت تەدبىر ئويلىشىپ باقمىغان. كىم بىلىدۇ، شۇ كىشىلەرنىڭ ئويلىرىدە يەنە قانچىدىن «باۋمۇ» بار تېخى؟

تەكشۈرۈشىمىزدىن قارىغاندا، «باۋمۇ» لار ئاساسلىقى تۆۋەندىكى يوللار بىلەن كەلگەن:

1. بىر ئاماللارنى قىلىپ بالىنىڭ ئىسمىنى مەكتەپنىڭ تىزىملىكىدىن چىقىرىۋالىدۇ. بۇ «بىر ئاماللار» بىر قەدەر چۈشىنىكسىز ۋە سىرلىق بولۇپ، زادى قانداق ئامال ئىشلەتكىنى ئېنىق بولمىسىمۇ، لېكىن بالىلارنىڭ مەكتەپتىن ئاجرىتىۋېلىنغىنى ئېنىق.

2. ھەيۋەتلىك، مۇقەددەس «تامغا» «خەتلەر» بىلەن ئاجرىتىۋېلىنىدۇ. بۇنىڭ نىسبەتەن مەكتەپ مۇدىرى، ئىلمىي مۇدىردا نېمە ئۈچۈن؟ سەۋەبى نېمە؟ دەپ سۈرۈشتە قىلىدىغان ھوقۇق بولسىمۇ، بۇ ھوقۇقنى ئىشلىتىدىغان جۈرئەت بولمايدۇ. باشلىقنىڭ تەستىقى بولغىنى ئۈچۈنلا ئۇ ئىجرا قىلىشقا تېگىشلىك مۇقەددەس پەرمانغا ئايلىنىدۇ. باشلىقلارنىڭ نېمە سەۋەبتىن بۇنداق «خەت» لەرنى يېزىپ، «تامغا» لارنى باسىدىغانلىقىنى چۈشىنىش ئوڭاي ئەمەس. يەنە كېلىپ مۇناسىۋەتلىك كادىرلىرىمىز بۇنداق سۈرلۈك «تامغا» ۋە «خەت» لەرنىڭ ماھىيىتىنى چۈشىنىشى خالىمايدۇ، چۈنكى.

3. باشقا مەكتەپكە ئالماشتۇرۇپ ئوقۇتۇش باھانىلىرى بىلەن ئاجرىتىۋېلىنىدۇ. بۇنىڭدىمۇ «بىر ئاماللار» نى قىلىپ باشقا مەكتەپتە ئوقۇيدىغانلىق خېتى قولغا چۈشۈرۈلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ قۇربانلىق ھېچكىم غىك-پىڭ قىلالمايدىغان يوسۇندا «بوغۇزلىنىدۇ».

4. «ئۈرۈمچىدىكى تۇغقانلارغا بالا قىلىپ بەردۇق، شۇ يەردىن خىزمەت تېپىپ بېرىدىغان بولدى» دەپ ئاجرىتىۋېلىنىدۇ. گەرچە مائارىپ قانۇنىمىزدا «ئۈرۈمچىلىكلەرگە بالا قىلىپ بېرىلسە، ئاجرىتىپ بېرىشكە بولىدۇ» دەيدىغان نىزام، ماددا بولمىسىمۇ، لېكىن بۇ ئۇسۇل «ئۈرۈمچى» دېگەن سۆزنىڭ سۈرى، ھەيۋىسى بىلەن خېلى ئېقىش تاپقان. بۇمۇ تەبىئىي ھالدا ئەقىلگە مۇۋاپىق، دەپ قارىلىدۇ.

ئىچىدىلا ئاز دېگەندە 70 «باۋمۇ» بار. ھەر بىر يېزىدا ناھايىتى ئاز ھېسابلاپ بەشتىن بار دېگەندىمۇ، توققۇز يېزىدا جەمئىي 45 نەپەر، شۇ ھېساب بويىچە ناھىيىمىزدىلا 115 نەپەر «باۋمۇ» بار. بۇنى يەنە بايامقى ئۇسۇلىمىز بويىچە كۆپەيتىپ ھېسابلىساق، بىر ناھىيىدە 230 دىن كۆپرەك «باۋمۇ» بولغان بولىدۇ. ئەڭ تۆۋەن مۆلچەر بىلەن ھېسابلاپ، شىنجاڭدىكى ھەر بىر ناھىيىدە كەم بولغاندا 200 دىن «باۋمۇ» بار دېگەندىمۇ، ھەممىنى قوشۇپ ھېسابلىغاندا تەخمىنەن 50 ناھىيىدە (بۇ يەردە ئۇيغۇرلار ئاساسلىق ئولتۇراقلاشقان ناھىيىلەرنى نەزەردە تۇتتۇق) ئاز دېگەندە 10 مىڭ نەپەر، بۇنىڭغا شەھەرلەردىكى 60 مىڭ «باۋمۇ» نى قوشقاندا پۈتكۈل شىنجاڭدا يوق دېگەندە 70 مىڭدىن كۆپرەك «باۋمۇ» بولغان بولىدۇ. دېمەك 70 مىڭدىن كۆپرەك قىزىمىز يېڭىچە قۇللۇقتا ياشاۋاتىدۇ.

ئويلاپ بېقىڭ، بىزدەك نوپۇسى ئاران 8 مىليونغا يېتىدىغان بىر مىللەتكە نىسبەتەن 70 مىڭ دېگەن ئاز سانمۇ؟ بۇ كىمنى ئويلاندۇرمايدۇ؟ كىمنى ئېچىندۇرمايدۇ؟ بۇ پەقەت ۋىجدان - ۋۇجۇدى ئۆلگەن كىشىلەرنىلا ئويلاندۇرماستىكى مۇمكىن. (دققەت: بۇ سان كىچىكرەك ناھىيىلىرىمىزدىن ئىككىسىنىڭ نوپۇسىغا تەڭ كېلىدۇ).

توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت مائارىپى يولغا قويۇلدى، «مەجبۇرىيەت مائارىپى قانۇنى» ئىجرا قىلىنىۋاتىدۇ. «ئىككى ئاساسەن» خىزمىتى ئىشلىنىۋاتىدۇ. «پەن - تېخنىكا، مائارىپ بىلەن دۆلەتنى گۈللەندۈرۈش» ئاساسلىق دۆلەت سىياسىتى قىلىپ بەلگىلەندى. مائارىپنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، دۇنياغا يۈزلەندۈرۈش شوئارلىرى تىنماي توۋلىنىپ، ھەرخىل چارە-تەدبىر، سىياسەتلەر تۈزۈلۈۋاتىدۇ. بىزدە ئوقۇشقا تېگىشلىك تۇرۇپ ئوقۇمىغانلارنىڭ سانى يەتكۈچە بار. مەزكۇر مەسىلە بۇ قېتىم «ساۋاتسىزلىقنى ئاساسەن تۈگىتىش ۋە توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت مائارىپىنى ئاساسەن ئومۇملاشتۇرۇش» تىن ئىبارەت «ئىككى ئاساسەن» خىزمىتىنىڭ ئانكىتىنى ئىشلىگەن ئوقۇتقۇچىلىرىمىزغا بەكمۇ ئايىدىڭ. ئەلۋەتتە، بۇ ساننىڭ ئىچىگە «باۋمۇ» لارمۇ كىرىدۇ. بۇنىڭدا مائارىپ ئورگانلىرىنىڭ مەسئۇلىيىتى - جاۋابكارلىقى بارمۇ - قانداق؟ بۇ ئەھۋال نېمە ئۈچۈن تىزگىنلەنمەيدۇ؟ مائارىپقا ئائىت قانۇن - سىياسەتلەر تۈزۈلگەن، يولغا قويۇلغان تۈرۈقلۈك نېمە ئۈچۈن بۇ خىل يامان سۈپەتلىك ئەھۋالدا ئۆزگىرىش بولمايدۇ؟ بالىلارنى مەكتەپتىن ئاجرىتىۋېلىش شۇنچە ئاسانلىشىپ كەتتىمۇ؟ بۇنىڭ يوللىرى شۇنچە كۆپمۇ؟

ئەلۋەتتە، بۇنى بىز يالغۇز مائارىپ تارماقلىرىنىڭلا مەسئۇلىيىتى دېمەكچى ئەمەسمىز. بۇ بىر ئىجتىمائىي مەسىلە. ئىجتىمائىي مەسىلىلەردە سەۋەب - مەسئۇلىيەتنى بىرلا ساھەدىنلا سۈرۈشتۈرۈش ئانچە ئاقىلانلىق ئەمەس. ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنىڭ كېلىپ چىقىشىدا كۆپ قاتلاملىق،

ھازىر بۇ سوئاللار بىزگە خۇددى كىچىك بالىلارنىڭ «ئادەم نېمىشقا ئۇچمايدۇ؟» دەپ سوئال قويغىنىدەك كۈلكىلىك ئاڭلىنىدۇ (گەرچە بۇ سوئالدا ھېكمەت بولسىمۇ). بىزدە بۇ سوئالنى جاھاننىڭ رەپتارىنى «بىلىمەيدىغانلار»، جەمئىيەتنى «چۈشەنمەيدىغانلار»، ئىشنىڭ ئېپىنى «ئوقمايدىغانلار»، ھەممىدىن قاقشاپ ئۆزىنى ئۇپرىتىپ يۈرۈدىغانلار، سىڭگەن نېنىنى يېمەيدىغان «ئەخمەق» لەر سورايدۇ.

ئەمەلىيەتتە بۇ سوئالنىڭ جاۋابىنى بىلىمەك تەس ئەمەس. گەپنىڭ راستتىن دېگەندە مۇدىرلارغىمۇ تەس. ئۈستىدىكىلەرنىڭ لەۋزىنى ئالمىسا، باپلىنىپ كېتىشتىن ۋايىم يەيدۇ. يەنە مۇدىرلار «كۆڭۈلچەك» دوستلىرىنىڭ كۆڭلىنى ئاغرىتىپ قويۇشتىن قورقىدۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا كۆزگە كۆرۈنمەس، ھەممىلا ئادەم بىلىپ كەتمەيدىغان، قاتناش قائىدىسى، قاتناش ساقچىسى يوق بىر يول بار. ھەممىدىن يامىنى مۇدىرلار «ھاجەتمەن» لەرنىڭ داستىخانىدا ئولتۇرۇپ سالغان. «ئېغىز يېسە يۈز ئويۇلار»، «يېگەن تىل باغلىنار» (مۇھەررىردىن) دېگەندەك نۆۋىتى كەلگەندە يېگەن - ئىچكىنى كۈچىنى كۆرسىتىدۇ. ئەلۋەتتە، تاماقتا زەھەر يوق، لېكىن غەرەز بار. مانا شۇ كۆڭۈللەرنىڭ ئازار يېمەسلىكى، مۇبارەك چىرايلارنىڭ تۈرۈلۈپ قالماسلىقى ئۈچۈن سانسىز سەبىي كۆز قارچۇقلىرىمىز قۇربان قىلىنىدۇ. بۇ نېمىدېگەن ئېچىنىشلىق قۇربانلىق؟ نېمىدېگەن زور بەدەل؟! بۇ قىزچاقلارنىڭ زىيالىيلىرىمىزنىڭ

بوۋاقلارنى بېقىش ئۈچۈن مەكتەپتىن ئاجرىتىلىدىغانلىقى، ئاجرىتىپ كېلىنگەندىن كېيىن بولسا ئۇلارغا تۈگمەس-پۈتمەس ئۆي ئىشلىرىنىڭ يۈكلىنىدىغانلىقى ھەممىگە ئايان. ئۇلارنىڭ ئۇخلاشتىن باشقا چاغدا «ئۇھ» دېگۈدەك ۋاقتى يوق. ئۇلار ھەرۋاقىت قول قوشتۇرۇپ پەرمان كۈتۈپ تۇرىدۇ. پۇقرانىڭ بىكار قېلىشى زالىم پادىشاھقا نىسبەتەن خاتىرجەمسىزلىك، تەھدىت بولغىنىدەك، ئۇلارنىڭ بىكار قېلىشىمۇ «خاننىش» قا تەھدىت. مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئايال خوجايىنلار «باۋمۇ» لار بىكار قالسا ئەسكىلىشىۋالىدۇ، ئىش ئوقۇپ قالىدۇ، كالىدەك ئىشقا سالمىغاننىڭ جېنى بىكار دېيىشىدۇ. بۇ خاننىشلار: «باۋمۇ دېگەنلەر ئۆيىمىزدە تۇرغىنىغا خۇدا بەختىمنى بەردى، دەپ خۇش بولۇپ، ھازىرقى كۈنگە مىڭ مىراتەم شۈكۈر قىلسا بولىدۇ، ئاتا-ئانىسىنىڭ ئۆيىدە بولغان بولسا، بۇنداق ئېسىل ئېيەلمەيتتى، كىيەلمەيتتى، ئۆيىمىزگە كېلىپ مەينىتى ئېرىپ ھازىر خېلى ئىسكەت كىرىپ قالدى» دېيىشىدۇ. ئۆز ئۆيىنى ئۇلارنىڭ جەننىتى، دەپ قارايدۇ. «خاننىش» لار بۇ قىزچاقلارنىڭ ئېتىز-ئېرىق-لاردا قىيغىتىپ ئوينىغاندىكى خۇشھاللىقىنى، ئاتا-ئانىسى، قېرىنداشلىرى بىلەن سۈپىدا ئولتۇرۇپ يېگەن زاغرىلارنىڭ خاننىشلارنىڭ دەككە-دەشناملىرى بىلەن بەرگەن پولو - لەغمەنلىرىدىن لەززەتلىك ئىكەنلىكىنى، دۈم يېتىپ ئىچكەن ئېرىق سۈيىنىڭ

ئۇ يەردىكى كىشىلەر «ئۈرۈمچىدىكى تۇغقانلار» نى باشلىقلار، چوڭ ئادەملەر، دەپ چۈشىنىدۇ. ئۈرۈمچىلىكلەر ئۇلارنىڭ نەزىرىدە مۇھىم، قالتىس ئادەم. مائارىپ ئورگانلىرىمۇ «ئۈرۈمچىدىكى تۇغقانلار» بۇ قىزلارنى ئۈرۈمچىدە ئوقۇتقىلى ئەپچىقپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلىغان چېغى. ئەمەلىيەتتە ئۈرۈمچىگە ئەپچىقلىغان قىزلارمۇ «باۋمۇ» لارنىڭ بېشىغا كېلىدىغان تەقدىردىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. ھازىر جەنۇبىي شىنجاڭ ئۈرۈمچىنىڭ زىيالىيلىرىنى «باۋمۇ» بىلەن تەمىنلەيدىغان بازىغا ئايلىنىپ قالدى (ئاڭلىساق، ئۈرۈمچىدىمۇ بۇلارنىڭ سانى كۆپ ئىكەن. ئەمەلىي تەكشۈرۈشكە ئىمكانىيەت بولمىغانلىقتىن، ئۈرۈمچىدىكى كونكرېت ئەھۋاللارنى ئوقۇرمەنلەر بىلەن ئورتاقلىشالمايمىز).

5. كېسەللىك باھانىسى بىلەن ئاجرىتىۋېلىنىدۇ. بۇنىڭدا يەنە بىرنېمىلەرنى قىلىپ يۈرۈپ كېسەللىك ئىسپاتى يازدۇرۇلىدۇ. ئەلۋەتتە، دىئاگنوز نەتىجىسى بالا مەكتەپتە ئوقۇمىسا ساقىيىدىغان، ئوقۇسا ساقايمايدىغان كېسەل بولۇپ چىقىدۇ. بۇمۇ ھېچكىمنى پەلەن-پەشمەت دېگۈزمەيدىغان ئاجرىتىۋېلىش يولىدۇر.

بەلكىم مەكتەپتىن بالا ئاجرىتىۋېلىشتا بىز تېخى ئاڭلىمىغان «ئىجادىيەت» لەر، بايقاپ ئۈلگۈرمىگەن يېڭى ئۇسۇل - چارىلەر بولۇشى مۇمكىن. يۇقىرىقى ئاجايىپ چارە-تەدبىرلەرگە ئەقىل كۆزىمىزنى بىرلا يۈگرۈتسەك، مەسىلىنىڭ كەينىدىكى مەسىلىنى غىل-پال كۆرۈپ قالمىمىز. نېمە ئۈچۈن مائارىپنىڭ يىلتىزغا پالتا ئۇرۇدىغان شۇنداق ئۇسۇل - چارىلەرنىڭ بازار تېپىشىغا ئىمكانىيەت، مۇھىت بار؟ دېگەندەك سوئاللارنىڭ جاۋابىنى ئىزدەسەك، بۇنىڭغا ئالاقىدار كىشىلەرنىڭ ۋەتەن - مىللەتنىڭ ئىستىقبالى، تەقدىرى ھەققىدە قىلچىمۇ ئويلىنمايدىغانلىقىنى، بۇ مەسىلىلەرنىڭ ئۇلارنىڭ نەزىرىدە قىلچىمۇ مۇھىم ئورۇندا تۇرمايدىغانلىقىنى، ئۈنچىلىك قۇربانلىقنىڭ ئەقىلگە مۇۋاپىق، دەپ قارىلىدىغانلىقىنى بىلەلەيمىز. بۇ مەكتەپ مۇدىرى نېمە ئۈچۈن بۇنداق «تامغا»، «خەت» لەرنى يۈرەكلىك ھالدا: بۇ خاتا، ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنى مەكتەپتىن ئاجرىتىشقا بولمايدۇ، مەن بىر مەكتەپكە - ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەربىيىسىگە مەسئۇل ئادەم دېيەلمەيدۇ؟ ئۇ نېمىسىگە مەكتەپ مۇدىرى بولغان؟ يا ئۇ، باشلىقلار زىياپەتتە كەيپىلىكتە بىكىتىۋەتكەن مۇدىرمۇ؟ ھېلىقى باشلىقلار، ئۇرۇق - تۇغقانلىرى، ساۋاقداش، ئەل - ئاغىنىلىرى، يېقىن - يورۇق، تونۇش - بىلىشلىرى پالانىنى مەكتەپتىن ئاجرىتىدىغان ئىشنى بىر ئامال قىلساق دېگەندە، بۇ بالا ئوقۇمىسا بولمايدۇ، بۈگۈنكى دەۋردە تەربىيىسىز - مائارىپسىز قېلىش تاماقسىز قالغان بىلەن باراۋەر، دېيەلمەيدۇ؟ ئۇ يېزىدىكى سېكرىتار، يېزا باشلىقى دېگەنلەرنىڭ شۈنچىلىكىمۇ ئالگ-سەۋىيىسى، ئادىمىي ۋىجدانى يوقمۇ؟ نېمىشقا ھېلىقى دوختۇرمۇ: توختاڭلار، بۇ بالا، كېسەل ئەمەس، دېيەلمەيدۇ؟

بۇ ئۆيىدىكى قايماق چاي، سۈت چاي، خوشپۇراق چايلاردىن لەززەتلىك - شېرىن ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالمايدۇ. «يامانغا ياغ، ئۆچكىگە تاغ ياراشمىغان» دەك، «خانىش» لار بۇ «باۋمۇ» لارنىڭ يىراق سەھرادىكى ئاتا-ئانىسى، توپا ئۆرلەپ تۇرغان ئۆيىنى سېغىنغانلىقىدىن ھەيران.

* * *

- بۇ قېتىم ئەكەلگىنىڭ قانداقراق؟ كۆنۈپ قالدىمۇ؟

- ئەمدى ھەپتە بولدى، ھازىرچىغۇ يامان ئەمەستەك تۇرىدۇ، كېيىن خۇي چىقىرىۋالدىمسا، ھە، سىلەرنىڭچۇ، نەدىن ئەكەلدىڭلار؟ تەسكە چۈشمىگەندۇ؟

- نەدىكىنى، ئاران تاپتىم.

* * *

- ئادىل، ئايالىڭ يەڭگى دېگەندۇ؟

- تېخى تۆت - بەش ئاي بار.

- ۋاقتىدا بىرەر «باۋمۇ» ئۇقۇشۇپ قوي، كېيىن ئالدىراپ قالسىن.

* * *

- خوتۇن بۇ قېتىمقىنىمۇ قوغلىدى، توڭلاتقۇدىكى كاۋابنى يەپ قويۇپتىكەن، «قولى ئەگرىكەن، ئۆيدە ئىشىنىپ بىر نېمە قويغىلى بولمىغۇدەك» دەيدۇ.

- ئۇنداقلرى چاتاق جۇمۇ، يە باشتا بىلگىلى بولمىغان.

* * *

ئاساسەن ئەھمىيەتلىك پاراڭ چىقمايدىغان زىيالىيلىرىمىزنىڭ گەپلىرىگە يۇقىرىقىدەك غەيۋەتلەر قوشۇلۇپ، تېتىقسىز پاراڭلار خېلى غولدايدۇ. ئاياللىرىمۇ كىيىم-كېچەك، ئۇپا - ئەڭلىك ۋە ئەرلەرنىڭ ئۇزۇن - قىسقا پاراڭلىرىدىن كېيىن تەبىئىيلا ئۆيلىرىدىكى «باۋمۇ» لارنىڭ غەيۋەتتىگە چۈشىدۇ.

- ئۆيىڭىزدىكى «باۋمۇ» قانداقراق؟ قۇلىقى يۇمشاق چىقتىمۇ؟

- نەدىكىنى. بۇرنى جىگدە چېچىكى پۇراپ قاپتۇ. پات-پات ئەينەككە قارايدىغان بوپقالدى.

مانا بۇ گەپنى قىلىۋاتقانلار ھۈنەرۋەن - تىجارەتچىلىرىمىز ئەمەس، بەلكى بىزنىڭ ئالىي مەلۇماتلىق زىيالىيلىرىمىز ۋە ئۇلارنىڭ «خانىش» لىرى.

ئوقۇرمەنلىرىمىزگە مەخپىي قالمىغايسى، مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئائىلىدە بىر «باۋمۇ» ئاخىرىغىچە تۇرالمايدۇ (بۇنى باشتىمۇ دېگەندۇق). خوتۇنپەرەس ئادەم خوتۇن ئالماشتۇرۇپ تۇرۇشقا خۇمار بوپقالغاندەك، «خانىش» لىرىمىزمۇ «باۋمۇ» ئالماشتۇرۇپ تۇرۇشقا ئۆگىنىپ قالغان. ئۇلارچە «باۋمۇ» لار پۈتۈنلەي ئۆزلىرىنىڭ دېگىنىدەك چىقىشى كېرەك. «خانىش» لار «باۋمۇ» لاردىن ئايرىلىپ قالسا، ئائىلە، پەرزەنت، خىزمەت تۈپەيلى «قانداق ئادەم بولسا مەيلىتى» دەپ پۈتى كۆيگەن توخۇدەك

ئۇياق - بۇياققا يۈگرەيدۇ. «باۋمۇ» تېپىلىپ ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن، يەنە قۇسۇر چىقىرىشقا باشلايدۇ. دېمەك، بىر ئائىلىدە بىرەر بالا چوڭ بولۇپ، مەكتەپ يېشىغىچە ئەڭ ئاز دېگەندە ئىككى، بولمىسا ئۈچتىن كۆپ «باۋمۇ» ياللىنىدۇ. بىر زىيالىينىڭ دەپ بېرىشىچە، ئۇ بىر ئاي ئىچىدە سەككىز «باۋمۇ» تېپىپتۇ. يەنە بىر بالىسى ئۈچ ياشقا كىرىپ بولغىچە «باۋمۇ» دىن 11 نى ئالماشتۇرۇپتۇ. شۇنى بىلىش كېرەككى، «باۋمۇ» لۇق قىلىش ئۈچۈن مەكتەپتىن زورمۇ زور ئاجرىتىلغان «باۋمۇ» ئىشتىن بوشىتىلغاندىن كېيىن قايتا مەكتەپكە بارمايدۇ. يۇقىرىقى مىسالدىمۇ پەقەت ئىككى بالا ئۈچۈنلا 19 نەپەر قىزچاقنىڭ ئىستىقبالى نابۇت قىلىنغان. ئېنىقكى، بۇ خېلى ئومۇملاشقان ئەھۋال.

يەنە بىر ئېچىنىشلىق ئەھۋال شۇكى، بۇ «باۋمۇ» قىزچاقلار شۇنچە بىلىملىك - ئوقۇمۇشلۇقلارنىڭ ئۆيىدە تۇرۇپمۇ ئازراقمۇ كىتاب ئوقۇش، ئۆگىنىش پۇرسىتىگە ئېرىشەلمەيدۇ. خوجايىنلار «باۋمۇ» قىزچاقلارغا نىسبەتەن بىلىمنى بىھاجەت، دەپ قارايدۇ. «باۋمۇ» قىزچاقلار يېگەن-ئىچكەننى تىلغا ئېلىپ يۈرمەيلى، ئۇلارنىڭ ھېچ بولمىسا ئاز تولا كىتاب كۆرەلمەسلىكى ۋە شۇنىڭغا ئىلھاملاندۇرۇل-ماسلىقى، بۇ ئاتالمىش تەربىيە كۆرگەن «زات» لارنىڭ ئۇلارنىڭ نادان قېلىشىغا شۇنچىلىك پەرۋاسىز قارشى ئادەمنى ھەقىقەتەن ئېچىندۈرىدۇ. ئەسلىدە زىيالىي دېگەننىڭ ئۆيىدىن قويۇق ئىلمىي كەيپىيات چىقىپ تۇرۇشى، بۇنداق ئائىلىگە كىرگەن ئادەممۇ يېڭىچە بىر تەسىر ئېلىپ چىقىشى كېرەك ئىدى. ئەپسۇسكى، بۇنداق ئۆيلەردىن سۆز ئېچىش قىيىن. مۇتلەق كۆپ ساندىكى زىيالىيلىرىمىزنىڭ ئۆيىدە بىرەر كىتاب جازىسىنىڭ يوقلۇقىغا ھۆددە قىلالايمىز.

جەمئىيىتىمىزدە بىلىمنىڭ مۇھىملىقى، قەدرىنى ئاشۇ ئالىي مەلۇماتلىق زىيالىيلىرىمىز چۈشەنمىسە، كىچىك تۇرۇپلا بىلىم، ئەقىل يولى ئۈزۈپ تاشلانغان ئاشۇ «باۋمۇ» قىزچاقلرىمىز چۈشەنمەيدۇ؟ ئۆمۈر بويى تۈگىمەس ھاشار، ئاتىسىدىن بالىسىغامىراس قالىدىغان جاپالىق ئەمگەكتىن ئۆرە كەلمىگەن، تېخى قورسىقى تۈزۈك تويىمىغان، تىرىكچىلىك غېمىدە بېشىنى قاشلىغىلى چولىسى يوق ساۋاتسىز دېھقانلىرىمىز چۈشەنمەيدۇ؟ ياكى جاڭگال، تاغ-يايلاقلاردا پادىلار ئارىسىدا ئۆمرى ئۆتۈدىغان پادىچى - چوپانلىرىمىز چۈشەنمەيدۇ؟ بىلىمنى شۇلار تارقىتامدۇ؟ بۇ قاراپ تۇرۇپ بىرىنى دەپ يەنە بىرىنى قۇربان قىلىشقۇ؟ بۇ قىزچاقلار كىم؟ بۇلار كىمنىڭ قىزلىرى؟ ئۇلار بىزنىڭ ھازىر قىزلىرىمىز، سىڭىللىرىمىز، پات ئارىدىكى ئاچىللىرىمىز، ئانىلىرىمىز ئەمەسمۇ؟ شۇلارنىڭ غېمىنى بىز يېمىسەك كىم يەر؟ زىيالىيلىرىمىزنىڭ بالىلىرى ئادەم، دېھقانلىرىمىزنىڭ بالىلىرى ئادەم ئەمەسمۇ؟

4. ئەمىسە بىزگە نېمە ئامال؟

- ئەمىسە بىز قانداق قىلىمىز؟ بالىلىرىمىزغا كىم قارايدۇ؟ ياكى بالىلارنى ئاتا-ئانىلارغا

باقتۇرامدۇق؟ ھېچ ئىلاج بولمىسا بالىلارنى دەپ خىزمەتنى تاشلايمۇ؟ زادى بىزگە نېمە ئامال؟ بۇ گەپلەر كۆز يۇمغىلى بولمايدىغان پاكىت، رېئاللىق. ھېچكىم ئۇنداق ئەمەس دېيەلمەيدۇ. بىز بۇ مەسىلىدىكى جاۋابكارلىقنىڭ ھەممىسىنى زىيالىيلارغا ئارتىپ قويۇپ، ئۇلارنىڭمۇ ھەل قىلالمايۋاتقان، بېشى قېتىمۋاتقان نۇرغۇن غەملىرى، قىيىنچىلىقلىرىنى كۆرمىسەك ئاقىللىق بولمايدۇ. راست، ئۇلار زادى قانداق قىلىدۇ؟ ئايال خىزمەتتىن قالسا، ئەرنىڭ مائاشى ھېچنېمىگە دال بولمايدۇ. بۇ يەردە شىۋىتسارىيە، ياپونىيىلەردىكىدەك ئايالى تۇغسا ئېرىنىڭ مائاشىغا مائاش قوشۇپ بېرىدىغان ئىش يوق. «بەزى دۆلەتلەر ئاياللارغا مۇكاپات بەرگەن: شىۋىتسارىيەدە ھۆكۈمەت خىزمەتچىسى تۇغسا 400 فرانىك، شىۋىتسىيەدە بوۋاقنىڭ چوڭ بولۇشى ئۈچۈن ھۆكۈمەت توققۇز ئايلىق مائاشقا تەڭ خىراجەتنى ئاتا-ئانىسىغا بېرىدۇ. بىراق بۇ يەردە ياردەم ئۇياقتا تۇرسۇن، مائاش، مۇكاپات تۇتۇپ قېلىنىدۇ، بۇنىڭدىن ئارتۇق بىمەنلىك بولمىسا كېرەك» (ۋاڭ دۇڭخۇا: «ئۇنتۇلغان ئانىلار»، سىچۈەن خەلق نەشرىياتى 1999-يىل سىنتەبىر 1-نەشرى 164-بەت). تۇغۇتتىن كېيىنكى ئۈچ ئايلىق دەم ئېلىش توشسا، خىزمەتكە بارماي ئامال يوق. بۇ يەردە خىزمەت ھەممىدىن ئەلا، بۇ يەردە بالا تەربىيەلىشىنىڭ مۇھىم خىزمەت ئىكەنلىكىنى، بالىنى كىم باقار دېگەنلەرنى ئەسلا ئويلاشمايدۇ. «بالىلار يەسىلىسى ئاساسەن ئۈچ ياشتىن ئاشقان بالىلارنى قوبۇل قىلىدىغان بولغاچقا» (قۇندۇز مۇھەممەت: «ئەۋلادلارغا كۆڭۈل بۆلەيلى»، «شىنجاڭ ئاياللىرى» ژۇرنىلى 2000-يىل 4-سان) بۇ قىيىنچىلىق زىيالىيلارنى «باۋمۇ» ئىزدەشكە مەجبۇر قىلغان.

مەزكۇر ماقالىنى يېزىۋاتقىنىمىزدا، خۇددى توغرا كەپقالغاندەك بىراۋنىڭ مەلۇم بىر قىزچاقنى «ئۆپكە تۇپرىكلىۈز» دېگەن نام بىلەن مەكتەپتىن ئاجراتقىنىنى ئاڭلىدۇق. چۈنكى بۇ كېسەل يۇقۇملۇق بولغاچقا، ئەمدى مەكتەپتە ئوقۇسا باشقا بالىلارغا كېسەل يۇقىدىغان سەۋەبلىك ئوقۇسا بولماسمىش. تۆۋەندە بىز ئىككى دۆلەتنىڭ بۇ ھەقتىكى چارە-تەدبىرلىرىنى قىسقىچە سۆزلەپ ئۆتىمىز:

شىۋىتسارىيە: شىۋىتسارىيەدە كىشىلەر بالىلىرىنى باشقىلارنىڭ تەربىيەلىشىنى خالىمايدىكەن، شۇڭا بالىلار يەسىلىسى يوق ئىكەن. پەقەت چوڭ شەھەرلەردىكى سىرتتىن كېلىپ خۇسۇسىيىلارنىڭ زاۋۇتلىرىدا ئىشلەۋاتقانلارلا بالىلىرىنى زاۋۇتلاردا شەخسلەر ئاچقان بالىلار يەسىلىسىگە بېرىدىكەن، لېكىن ھەقىقىي يۇقىرى ئىكەن. شىۋىتسارىيەدە ئومۇملاشقىنى «تەييارلىق سىنىپ» بولۇپ، بالىلار ئوقۇش يىشىغا توشۇشتىن بىر-ئىككى يىل ئىلگىرى (بەش - ئالتە ياش ئەتراپىدا) قوبۇل قىلىنىپ، تەربىيەلىنىدىكەن. ئوغۇللار خىزمەتكە چىقىپ توي قىلىپ، بالا-چاقىلىق بولغاندىن كېيىن مەلۇم مىقتاردا (ئادەتتە 30-40-

پىرسەنت ئەتراپىدا) مائاش قوشۇپ بېرىدىكەن. قىزلار بولسا خىزمەتتىن توختاپ، ئائىلىدە بالا تەربىيەلىنىدىكەن. ئومۇمەن شىۋىتسارىيەدە يىگىت-قىزلار توي قىلىپ بالىلىق بولغاندىن كېيىن ھۆكۈمەت ئۇلارغا بالىلىرىنى بېقىش خىراجىتىنى بېرىدىكەن. ئادەتتە بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى %100 ئىكەن. «توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت مائارىپى» يولغا قويۇلغان بولۇپ، پەرزەنتلىرىنى ئوقۇتىدىغان ئاتا-ئانىلارغا ۋە ئوقۇمىغان بالىلارنى ئىشلەتكەن كىشىلەرگە يۇقىرى ئۆلچەمدە جەزىمانە قويۇلىدىكەن. شۇڭلاشقا، بارلىق كەسىپلەردە ئوقۇش پېشىدىكى بالىلار ئىشلىتىلمەيدىكەن. بالىلار تەييارلىق سىنىپقا كىرگەندىن تارتىپ تاكى ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگىچە كېتىدىغان پۈتكۈل خىراجەتنى ھۆكۈمەت ئۆز ئۈستىگە ئالىدىكەن. ئۇلار خىزمەتكە چىققاندىن كېيىن ھەر يىلى بىر قېتىم دۆلەتكە مائارىپ ھەققى (بېجى) تاپشۇرۇدىكەن. بۇ، بىر ئايلىق مائاشقا توغرا كېلىدىكەن. ئائىلە ئىشلىرى ئىجتىمائىيلاشقانلىقتىن ئادەتتە ئائىلە خىزمەتچىسى ئىشلەتمەي، بەزىدە ئالاھىدە ئالدىراش ۋاقىتلاردا بىرەر ئايالنى قارىشىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلىپ، ئىشلىگەن ۋاقىتقا قاراپ ھەق بېرىدىكەن (خوتەن پېداگوگىكا ئالىي تېخنىكومىغا كەلگەن شىۋىتسارىيەلىك بىر مۇئەللىمنىڭ ئېيتقانلىرىدىن).

ئەنگىلىيە: ئەنگىلىيەنىڭ ئوقۇشتىن ئىلگىرىكى تەلىم-تەربىيە مائارىپى بىر ياشتىن بەش ياشقىچە بولغان بالىلار مائارىپىنى كۆرسىتىدۇ. لېكىن بۇ دۆلەت قانۇنىدا بەلگۈلەنگەن مەجبۇرىيەت مائارىپى باسقۇچىغا تەۋە بولمايدۇ. ئەنگىلىيەنىڭ ئوقۇشتىن ئىلگىرىكى تەلىم-تەربىيە ئورگانلىرى تۆت تۈرگە ئايرىلغان: 1. ئاسراش - تەربىيەلىش مەكتىپى. بۇ مەكتەپ ئاساسەن مائارىپ ۋە ئىلىم-پەن مىنىستىرلىكىنىڭ مەسئۇللىقىدا بولىدۇ. 2. ئاسراش - تەربىيەلىش سىنىپى. بۇنىڭغىمۇ مەزكۇر مىنىستىرلىك مەسئۇل بولىدۇ. 3. كۈندىلىك يەسلى مەركىزى. ئاساسەن سەھىيە، پاراۋانلىق مىنىستىرلىكى مەسئۇل بولىدۇ. 4. ئويۇن گۇرۇپپىسى. ئائىلە باشلىقى مەبلەغ چىقىرىدۇ ۋە باشقۇرىدۇ.

ئاسراش - تەربىيەلىش مەكتىپى مۇستەقىل بالىلار مائارىپى ئورگىنى بولۇپ، ئىككى ياشتىن بەش ياشقىچە بولغان بالىلارنى قوبۇل قىلىدۇ. ئاسراش-تەربىيەلىش سىنىپى باشلانغۇچ مەكتەپلەردە تەسىس قىلىنىپ، ئۈچ ياشتىن بەش ياشقىچە بولغان بالىلارنى قوبۇل قىلىدۇ. كۈندىلىك يەسلى مەركىزى. بۇ، ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش تارماقلىرى ئەپكەلگەن ياكى ئاتا-ئانىسى سىرتقا خىزمەتكە چىقىپ كېتىپ، قارىغۇچىسى بولمىغان بەش ياشتىن تۆۋەن بالىلارنى قوبۇل قىلىدۇ. ئىلگىرى بۇلار نۆل ياشتىن بەش ياشقىچە بولغان بالىلارنى قوبۇل قىلاتتى. لېكىن ئەنگىلىيەنىڭ بىر قانۇنىدا «ئىككى ياشتىن كىچىك بالىلاردىن ئاتا-ئانىسى خەۋەر ئېلىشى كېرەك» دەپ

بىلەن ئائىلە ھەمكارلىشىپ بالىلارنىڭ پۈتكۈل ھاياتىغا ياخشى ئاساس سېلىشى، يەسلى ئاساسلىق پىرىنسىپلارغا ئاساسەن يەسلى تۇرمۇشىنى قانات يايدۇرۇش ئارقىلىق ياشاش ئىقتىدارىنىڭ ئاساسىنى سېلىشى، مەكتەپ مائارىپ قانۇنىدا بەلگىلەنگەن نىشاننى تىرىشىپ ئەمەلگە ئاشۇرۇشى كېرەك» دەپ كۆرسىتىلگەن. ياپونىيە مائارىپ ئىسلاھاتىدا «ئازادە مۇھىت ئىچىدە بالىلارنىڭ ياشاش ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈش كېرەك»، «بۇ يەردىكى ياشاش ئىقتىدارى ئادەتتىكى تۇرمۇش ئىقتىدارى ئەمەس، بەلكى مەسىلىلەرنى مۇستەقىل بايقىيالايدىغان، پىكىر قىلالايدىغان، تەشەببۇسكارلىق بىلەن ھۆكۈم چىقىرالايدىغان ۋە لايىقىدا بىرتەرەپ قىلالايدىغان ئىقتىدارى بولۇشىنى ھەمدە ئاڭلىق، باشقىلار بىلەن ماسلىشالايدىغان، باشقىلارنىڭ غېمىنى يەيدىغان، ھېسسىياتلىق، ئادىمىيلىككە ۋە ساغلام بەدەنگە ئىگە بولۇشىنى كۆرسىتىدۇ» («ئوقۇشتىن ئىلگىرىكى مائارىپ تەتقىقاتى» ژۇرنىلى (خەنزۇچە) 2000-يىل 2-سان) دەپ تەكىتلىگەن.

* * *

يېتەرلىك ماتېرىياللارغا ئىگە بولالمىغىنىمىز ئۈچۈن بۇ ھەقتە تەپسىلىي توختالالمىدۇق. ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ توغرا چۈشىنىشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

دېمەك، يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقلارمىزنى ھالىدىن خەۋەر ئېلىش مەسىلىسىنى زىيالىيلارمىز كۆڭۈلدىكىدەك ھەل قىلالمىسا، «باۋمۇ قىزلىرىمىزنىڭ سانى ھەرگىز ئازايمايدۇ. شۇڭا بىز مەرىپەتپەرۋەر سودا-سانائەتچىلىرىمىزنىڭ بۇ ساۋابلىق ئىشقىمۇ قاراپ قويۇشىنى ئۈمىد قىلىمىز. قۇندۇز مۇھەممەت ئوتتۇرىغا قويغان: «ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلارنى بۇئىشقا تەشكىللەپ، ئىمكانىيەت بولسا ئۇلارغا يەسلى قۇرۇپ بېرىش» تەكلىپى («ئەۋلادلارغا كۆڭۈل بۆلەيلى»، «شىنجاڭ ئاياللىرى» ژۇرنىلى 2000-يىل 4-سان) ئىنتايىن ياخشى چارە. بۇنىڭدا بىر قانچە مەسىلىنى، بولۇپمۇ ياشلارنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىش، زىيالىيلارنىڭ بالا بېقىش قىيىنچىلىقىنى ئاز-تولا بولسىمۇ ھەل قىلغىلى بولاتتى.

ئائىلە تەربىيىسى ۋە بىز

كېسىپ ئېيتالايمىزكى، مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئۇيغۇر ئائىلىلىرىدە تىلغا ئالغىدەك ئائىلە تەربىيىسى يوق. تىلغا ئالغىدەك نەرسىنىڭ بولماسلىقى بىزنى بۇ ھەقتە تېخىمۇ جىق گەپلەرنى قىلىشقا مەجبۇر قىلىدۇ. جان بېقىش ھەلەكچىلىكىدە ھەر كۈنى ئالدىراشچىلىقتا ئۆتۈپ، بۇ ھەقتە ئويلىنىش تۈگۈل باش قاشلاشقىمۇ ۋاقىت چىقىرالمايدىغان دېھقانلىرىمىزغا بۇ مەسىلە ھەققىدە ئارتۇقچە تەلەپ قويۇشقا ھەقلىق ئەمەسمىز. لېكىن تەربىيە كۆرگەن - ئوقۇمۇشلۇقلار سانالغان زىيالىيلارمىزدىكى ئائىلە تەربىيىسىنى كۆزىتىپ بېقىشقا، بۇ ھەقتە ئىككى قوۋۇز ھەق گەپ قىلىشقا تامامەن ھەقلىقمىز.

بەلگىلەنگەن. ھازىر ئىككى ياشتىن بەش ياشقىچە بولغان بالىلار قوبۇل قىلىنىدۇ. كۆپىنچىسى پۈتۈن كۈنلۈك تۈزۈمدە، ناھايىتى ئاز بىرقىسمى يېرىم كۈنلۈك تۈزۈمدە. بۇ يەسىلەرنىڭ بالىلارنى تەربىيەلەپ يېتىشتۈرۈشتىكى نىشانى تۆۋەندىكى بەش جەھەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:

1. بالىلارنىڭ زېھنىنى يېتىلدۈرۈش. 2.
- ئىجتىمائىي كەيپىياتنى يېتىلدۈرۈش. 3. گۈزەللىك ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈش. 4. فىزىئولوگىيە جەھەتتە يېتىلدۈرۈش. 5. ئىجادكارلىق ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈش.

بۇ يەسىلەرنىڭ خىراجىتىنى يەرلىك ھۆكۈمەت، زاۋۇت - كارخانىلار ۋە شەخسلەر ئىئانە قىلىدۇ. تەربىيىچى سېستىرا ياكى ياردەمچى تەربىيىچىنىڭ شەرتى بىر قەدەر كەڭرەك بولۇپ، NNEB، PCSC قاتارلىق دەرسلەرنى ئوقۇپ، ئىمتىھان ئارقىلىق دىپلوم ئالغان بولسا بولىدۇ («ئىنگىلىزلار بالىلارنى قانداق تەربىيەلەيدۇ؟» شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشرى).

ئەمدى بىز ياپونىيەنىڭ پەرزەنت تەربىيىسىگە نەقەدەر ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقىنى كۆرۈپ ئۆتىمىز:

ياپونىيە تەرەققىياتىنىڭ مۇھىم سەۋەبلىرىنىڭ بىرى ئۇلارنىڭ قىزلار ۋە پەرزەنتلەر مائارىپىدۇر. 19-ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىكى مىڭجى يېڭىلىققا كۆچۈش ئىسلاھاتىدىن كېيىن ياپونىيەنىڭ مۇتەپەككۈرلىرى نەزىرىنى بۇ ساھەگە ئاغدۇردى.

ياپونىيەلىكلەر پەرزەنت تەربىيىسىدە ئەڭ ئەۋۋەل ئانىلار تەربىيىسىنى بىرىنچى ئورۇنغا قويدى. 1945-يىلى تاجاۋۇزچىلىق مەغلۇبىيىتىدىن كېيىن قايتا قۇرۇلغان مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى قىسقىغىنا بىر ئاي ئىچىدە بەش قېتىم ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ: «ئائىلە مائارىپ سورۇنىدۇر. ئاتا - ئانىنىڭ ئاڭلىق تەربىيىلىنىشى بولسا خەلق ئەخلاقىنى بەرپا قىلىشنىڭ ئاساسى» دەپ كۆرسەتتى. ئۇرۇشتىن كېيىن «ئانىلار سىنىپى» دېگەندەك قىسقا مۇددەتلىك كۇرس، ھەتتا ئالىي مەكتەپلەرنى تەسىس قىلىپ بۇ ھەقتە نۇرغۇن دەرسلىكلەرنى تۈزدى.

ھازىرغىچە ياپونىيەدە توي قىلغان ئاياللارنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى ئىناق ئائىلە بەرپا قىلىش ۋە پەرزەنتلىرىنى تەربىيەلەش. ئايالى تۇغسا ئېرىنىڭ مائاشىغا ئايالنىڭ مائاشى قوشۇپ بېرىلىدۇ، ئايال خىزمەتتىن چېكىنىپ ئائىلىدە بالا تەربىيەلەيدۇ. ياپونىيە ئانىلىرى بۇ جەھەتتە پۈتكۈل دۇنيا ئانىلىرىغا ئۈلگە بولالايدۇ. ئانىلار مائارىپى، پەرزەنت مائارىپى دېگەنلەر ياپونىيەدە مەملىكەت مىقياسىدا ئورتاق تونۇشقا ئايلانغان بولۇپ، ئىنتايىن كەڭ ۋە چوڭقۇر ئىجتىمائىي ئاساسقا ئىگە («ئۇنتۇلغان ئاند-لار» دىن).

ياپونىيەنىڭ قايتا تۈزۈلگەن «بالىلار يەسىلىسى مائارىپ پروگراممىسى» نىڭ 1-بابىنىڭ بېشىدا: « بالىلىق دەۋرىدىكى مائارىپ ئىنتايىن مۇھىم، يەسلى

ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، ئازساندىكى روھى ئويغاق، ئىمانى ئەركەك زىيالىيلىرىمىزدىن باشقىلىرىنىڭ بالا تەربىيىسىگە قارىتا ھەقىقىي تۈردە كۆڭۈل بۆلگىنىنى، ئۈنۈملۈك چارە-تەدبىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويالغانلىقىنى كۆرمىدۇق. ئاتا-ئانىلارنىڭ ئائىلىدىكى كۆڭۈل بۆلىدىغان مەسىلىلىرى ئىچىدە قانداق قىلغاندا پەرزەنتنى ياخشى تەربىيىلىگىلى بولىدۇ؟ دېگەن مەسىلە بالىنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى ئۆتكۈزۈپ بېرىش، تۈرلۈك كەچكى ئولتۇرۇش، ھەرخىل «ئەھمىيەت» لىك كۈنلەرنى تەبرىكلەشلەرنىڭ ئالدىغا ئۆتەلمەيدۇ. ئەلۋەتتە، بىز پەرزەنت تەربىيىسى دەپ بالىنى ئاچ-يالىڭاچ قويماي، كېسەل قىلىپ قويماي بېقىشنىلا دېمەكچى ئەمەس، بەلكى قانداق قىلغاندا كىچىكىدىن باشلاپ ئىقتىدارىنى بالدۇرراق يېتىلدۈرۈپ، تۈرلۈك مەسىلىلەرگە قارىتا مۇستەقىل پىكىر يۈرگۈزۈدىغان، ئۆزى ھەل قىلىپ باقىدىغان، دادىل، ئەقىللىق، ئېتىقادلىق، ئەخلاىق، تەرەققىياتقا ماسلىشالايدىغان قىلىپ تەربىيىلەشنى كۆزدە تۇتىمىز. گەرچە، بالا تەربىيىلەشنىڭ مۇقىملاشقان قېلىپى بولمىسىمۇ لېكىن مەلۇم ئۆلچەملەردىن خالىي ئەمەس. ئاتا-ئانا بۇ مەسىلىدە بالىنىڭ ئەمەلىي ھەۋالى، ئادەملىك ئۆلچىمى، جەمئىيەت ئېھتىياجى گەنلەرنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا ھەل قىلىۋېلىشى بىرەك.

ئۇيغۇر ئاتا-ئانىلارنىڭ پەرزەنتلىرىگە قانچىلىك ئويۇنىدىغانلىقىنى سۆزلەش ھاجەتسىز. ئاتا-ئانىلىرىمىز بىز توي قىلغىچە، ھەتتا بالا-ۋاقىلىق بولغاندىن كېيىنمۇ ھالىمىزدىن خەۋەر ئېلىشنى ئۆز قەرزى، دەپ ھېسابلايدۇ، بۇلارنى ئادا قىلىشنى ئۆزىنىڭ ئەقەللىي بۇرچى، دەپ بىلىدۇ. ئەلۋەتتە، بىز شۇنداق كۆيۈمچان ئاتا-ئانىلىرىمىزنىڭ بارلىقىدىن پەخىرلىنىمىز، لېكىن بۇنىڭلىق بىلەن ئۆزىمىزنى بەك خۇشھال تۇتۇشقا، چوڭ سۆزلەشكە ئاساسىمىز يوق. ئۆز پۇشتىغا كۆيۈنۈش پۈتكۈل مەخلۇقاتقا ئورتاق. ئاچ-يالىڭاچ قويماسلىق، خېيىم-خەتەردىن ساقلاش، ساق-سالامەت چوڭ قىلىش دېگەنلەردە بىز ھايۋانلار بىلەن ئوخشاش. ئالايلۇق، مىكياپ چىغدا چۈجىلىرىگە قانچىلىك كۆيۈنىدىغانلىقى، چۈجىلىرىنى تۈرلۈك زىيانداشلاردىن قوغداش ئۈچۈن نەقەدەر باتۇرلىشىپ كېتىدىغانلىقى ھەممىمىزگە ئايان. بۇ يەردە، ئادەمنىڭ ھايۋاناتتىن پەرقى، پەرزەنتىنى مەنئىۋى جەھەتتە قانچىلىك يېتەكلىگەن - يېتەكلىمىگەنلىكىدە. مانا بۇ ھەقىقىي كۆيۈنۈش، ھەقىقىي تەربىيە ھېسابلىنىدۇ، چۈنكى ئىنساننى ئىنسان قىلىپ تۇرۇدىغىنىنى جىسمى ئەمەس، بەلكى روھىدۇر.

«تىلغا ئالغىدەك ئائىلە تەربىيىسى يوق» دېگەن گەپ نۇرغۇن زىيالىيلىرىمىزنىڭ كۆڭلىگە كېلىشى مۇمكىن. ئۇنداقتا تۆۋەندىكىلەرگە جاۋاب بېرىپ بېقىڭ؟

1. پەرزەنت تەربىيىسىگە ئائىت بىرەر پارچە كىتاب سېتىۋالدىڭىزمۇ؟

2. ئەر-ئايال ئىككىڭلار پەرزەنت تەربىيىسىگە ئائىت سىستېمىلىق پىلان تۈزۈپ باقتىڭلارمۇ؟
3. باشقىلار بىلەن پەرزەنت تەربىيىسىگە ئائىت تەجرىبە ئالماشتۇرۇپ باقتىڭىزمۇ؟
4. پەرزەنت تەربىيىسى جەريانىدا ئىلمىي سىناق، تەجرىبە قىلىپ باقتىڭىزمۇ؟
يۇقىرىقى سوئاللارنىڭ ئىككىسىگە «ھەئە» دەپ جاۋاب بېرەلمەيسىز؟ ناۋادا دۇدۇقلىماي «ھەئە» دېيەلسىڭىز سىزنى خېلى مەسئۇلىيەتچان ئاتا-ئانا دېيىشكە بولىدۇ. لېكىن كۆپ ساندىكىلىرىمىز بۇنداق دېيەلمەيمىز.

بىزنىڭ خېلى-خېلى ئادەملىرىمىز بىر يەرگە كەلسە، ئۆيىدە قانداق قوش-ھايۋانلار، گۈل-گىياھلار-نى باققانلىقىنى، ئىتىخاقانداق گەپ ئۆگەتكەنلىكىنى؛ كەپتىرىنىڭ مۇرىسىگە ھۈركىمەي قونۇدىغانلىقىنى، ھەتتا بەزىلىرى نەچچە مىڭ يۈەنگە ئىت - كەپتەر سېتىۋالغانلىقى، قوي-كالىلىرىنى قانداق سەمرىتكەنلىكىنى زوق-شوق بىلەن سۆزلىشىدۇ، تەجرىبە ئالماشتۇرۇشىدۇ. لېكىن بالىلىرىنى قانداق چارە-ئۇسۇللار بىلەن تەربىيىلەۋاتقانلىقى ھەققىدە گەپ قىلمايدۇ. چۈنكى دېگۈدەك ھېچنېمە يوقتە! ئۆيىدىكى ھايۋانات، گۈل - گىياھلارنى باققاندا توپلانغان تەجرىبىدەك تەجرىبە يوق. بالا دېگەنگە قاپاقنى ئاچمىغۇلۇق، نېمە دېسە شۇنى قىلىپ بەرگۈلۈك ئەمەس، دېگەندەك ئىلمىيلىككە تولمۇ يات «تەجرىبىلەر» لا بار. كۆپلەر ئاغزىدا شۇنداق دەيدۇ-يۇ، ئوينايمەن دېسە ئويۇنچۇق ماشىنا، تاپانچا، قونچاقلارغا، كىيىمەن دېسە رەڭگا رەڭ كىيىم-كېچەكلەرگە، يەيمەن - ئىچىمەن دېسە پېچىنە-پىرەنىك، «ۋاخاخا»، «جىياگىيە»، كوكا-كولالارغا كۆمۈۋېتىدۇ. ئەجىبا بالىلىرىمىز پەقەت مۇشۇلارغىلا ئېھتىياجلىقمىدى؟!

ئائىلە تەربىيىسى دېگەن سۆزنى تىلغا ئالغىنىمىزدا، تەبىئىي ھالدا «ئانا» دېگەن ئۇلۇغ زات ئېسىمىزگە كېلىدۇ. بۇ، ئىلمىي نەزەرىيىلەردە يەكۈنلەر بىلەن ئىسپاتلاش تەلەپ قىلمايدىغان، ئاددىي، ئۇلۇغ، بىراق كىشىلەر بولۇپمۇ ئاياللار تولا ھاللاردا سەل قاراپ قالىدىغان ھەقىقەت. يېقىنقى دەۋرلەردە بىزدە پەرزەنت تەربىيىسىدىكى بايراقدار ئانىلارنىڭ تولمۇ ئاز چىقىشى، تەبىئىي ھالدا ئانا قىممىتىنىڭ كىشىلەر نەزىرىدىكى كىرىسىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى.

شۇ كۈنلەردە قانچىلىغان ئەر زىيالىيلىرىمىز پەرزەنت تەربىيىسىنىڭ گېپى بولسىلا ئايالىدىن رازى ئەمەسلىكىنى يوشۇرمايدۇ. قارىشىمىزچە، بۇ مەسىلىدىكى جاۋابكارلىقنى يەڭگىللىك بىلەن ئاياللارغىلا ئارتىپ قويۇش ئادىللىق بولمايدۇ. ھەقىقەتەن ئىش شۇنداق بولغاندىمۇ ئەر بولغۇچى چوقۇمكى پەرزەنت تەربىيىسىدە ئايالغا ياخشى مەسلىھەت بولسا بېرىشى، قولىدىن كەلسە ئۆگىتىشى كېرەك. چۈنكى ئەرنىڭ ئايالغا بىلمىگىنىنى بىلدۈرۈش، ياخشىلىققا يېتەكلەش، يامان ئىشتىن

توسۇش، توغرا يول كۆرسىتىش مەجبۇرىيىتى بار. لېكىن بىزدە بۇنداق مەجبۇرىيەتنى ھەقىقىي ئادا قىلالايدىغان ئەرلەر ئازىيىپ كەتكەندەكلا.

دېمەككى، پەرزەنت تەربىيىسى ئەر - خوتۇن ئىككىيلەننىڭ ئورتاق جاۋابكارلىقى ۋە مەسئۇلىيىتىدىكى ۋىجدانىي مەجبۇرىيەت. بولۇپمۇ ئايالغا نىسبەتەن بۇ مەسئۇلىيەت تېخىمۇ يېقىن، تېخىمۇ مۇقەددەس سراق.

بىراق ئانىلىرىمىز بۇ تەخىرىسىز مەسئۇلىيەتگە زادى قانداقراق پوزىتسىيە تۇتۇۋاتىدۇ؟ بىزدە بۇ روھىيەت بىناكارلىقىنىڭ بۈيۈكلىكىنى، ئىلاھىي تەقسىمات ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەنلەر زادى قانچىلىك؟ ساناپ باقساق جەزمەن بىرقانچە بارمىقىمىز ئېشىپ قالىدۇ. كېسىپ ئېيتىمىزكى، كۆپ سانلىق ئۇيغۇر ئانىلىرىغا نىسبەتەن بۇ خىزمەت ئۇنىڭ باشقا ئىشلىرىدەك مۇھىم ئورۇندا تۇرمايدۇ؛ «تەربىيە كۆرگەن» زىيالىي ئانىلىرىمىزدىمۇ شۇ: يېڭى پائىدەلىكى بىرەر خىل كىيىم، ئاياغ چىققىنىنى ئاڭلىسا، شەھەر - بازارلارنى سېرىپ ئالا قويماي ئاخشۇرۇشتىن قىلچە زېرىكمەيدۇ. پىيادە ماڭسا ئاسانلا ھېرىپ قالىدىغان ئېسىلزادە خانىملىرىمىز دۇكان ئارىلاشقا كەلگەندە نەچچە كىلومېتىرلاپ يولنى ھالسىرىماي باسالايدۇ. ئۆزلىرىنى «گۈزەل» لەشتۈرۈش ئۈچۈن قانچىلىك پۇل خەجلىگىنىنى، قانچىلىك ۋاقىت ئىسراپ قىلغىنىنى ئۆزلىرىمۇ بىلمەيدۇ. بالىلىرى سورىغان سوئالغا جاۋاب بېرەلمىگىنى بىلەن، قايسى رېستوراننىڭ ھەممىدىن كۆركەم، تاماق-قورۇمىلىدە رېنىڭ تۈرى كۆپ، ئۇسسۇلچى - ناخشىچىلىرىنىڭ داڭلىقلىقىنى، ساتراشخانلاردىن قايسىسىنىڭ چاچنى ئوبدان سارغايلىدىغانلىقىنى، قايسىسىنىڭ ئوبدان بۇدرە قىلىدىغانلىقىنى، ھۆسن تۈزەش دۇكانلىرىدىن قايسىسىنىڭ قىسسىق كۆزنى بۇلاق كۆزگە ئايلاندۇرالايدىغانلىقىنى بەشقولىدەك بىلىدۇ. زەرگەرلەردىن قايسى ھالقىغا، قايسى زەنجىرگە، قايسى ئۈزۈككە، يەنە قايسى بىلەيزۈككە ئۈستىلىقنى؛ قايسى سودىگەرنىڭ مالنى نەدىن ئەكىلىدىغانلىقىنى، قايسىسىنىڭ رەختىنىڭ جىڭ-جالقىنى بەشقولىدەك بىلىدۇ. قانداق، ئانىلىرىمىز ئەقىللىقمىكەن؟ زەرگەر ئالدىدا سائەتلەپ ساقلاپ ئولتۇرالايدۇ، قايتا-قايتا كېلەلەيدۇ. ئىشقىلىپ، ئۆزىنى ياساش، ئويۇن-تاماشا، تۈرلۈك ئولتۇرۇش - چايلارغا شۇنچىلىك قىزغىن، شۇنچىلىك كۆڭۈل بۆلىدۇ. بالىلىرىدىن زېرىكسە زېرىكىدۇكى، ھەرگىز بۇلاردىن زېرىكمەيدۇ (بەلكىم بۇ ئاياللارنىڭ تەبىئىتىدۇر. لېكىن ئىنسان تەبىئىتىنىڭ ھەممىسى ياخشى بولىدىغان بولسا، ئادەم ۋەھىيگە، تەربىيىگە موھتاج بولماس ئىدى).

نېمە ئۈچۈن ئانىلىرىمىز ئۆز يۈرەك پارىلىرىنى تەربىيىلەشكە ئانچە قىزغىن ئەمەس؟ ئانىلىرىمىز قاچانمۇ ھامىلدارلىق مەزگىلىدە نېمىلەرگە دىققەت قىلىمەن، دەپ دوختۇردىن مەسلىھەت سورار؟ كۆز ئاچقۇسى ھاياتلىق ئۈچۈن كۆرپە-ياستۇق، بۆشۈكتىن

باشقا نەرسىمۇ تەييارلارمىزمۇ؟ بالام ئۈچۈن، دەپ بىرەر پارچە كىتاپ سېتىۋېلىپ كۆرەرمىزمۇ؟ تەجرىبىلىك ئانىلاردىن مەسلىھەت سورارمىزمۇ؟

تەرەققىيات بىزنى نۇرغۇن نەرسىلەرگە ئېرىشتۈردى. پۇللا بولسا خالىغىنىمىزنى بىمالال سېتىۋالالايمىز. بىراق، ئېيتىڭلارچۇ؟! سۈپەتلىك بالىلارنى قايرىدىن ئالىمىمىز؟ قەيەردىن «سېتىۋالامىز»؟ ماللار سۈپەتلىك بولسىلا، قىممەت بولسىمۇ سېتىۋالدىق، بىراق خۇدا ھەقسىز بەرگەن پەرزەنتلىرىمىزنىڭ سۈپىتىنى كىم ئويلاشتى؟ ھەممە نەرسىنى ئىشلەپچىقىرىدىغان زاۋۇت قۇرۇلدى، لېكىن سۈپەتلىك بالىلارنى ئىشلەپچىقىرىدىغان زاۋۇت قۇرۇلدىمۇ؟

بۇ زاۋۇت باشقا ھەرقانداق زاۋۇت قۇرۇلماستىلا قۇرۇلغان. لېكىن زاۋۇت باشلىقى ۋە تېخنىك - ئىنژېنېرلىرىنىڭ ئىقتىدارسىزلىقى، زاۋۇت قانۇنىيىتىنى چۈشەنمەسلىكى، سۈپەت ئۆتكىلىنى قانداق تۇتۇشنى بىلمەسلىكى ۋە مەسئۇللۇقنى باشقىلارغا ئۆتۈنۈپ بەرگەنلىكى تۈپەيلىدىن بىزدىكى زاۋۇتلاردىن سۈپەتلىك ماللاردىن كۆرە سۈپەتسىز ماللار كۆپرەك چىقىۋاتىدۇ. بۇ زاۋۇت دەل ئائىلىدىن ئىبارەت.

دۇنيا ئۇچقاندەك ئىلگىرىلەۋاتىدۇ. بۇ ھەممىمىزگە يېڭى تەلەپ-ئۆلچەملەرنى شۇنداقلا يېڭى مەسئۇلىيەتنى ئەپكەلدى، پەرزەنتلەرگە يېڭى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ. بۇ، مۇقەررەر يوسۇندا ئانىلارغىمۇ يېڭى تەلەپلەرنىڭ قويۇلىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. بىراق بىزدەك ئەسلىدىكى مەسئۇلىيەت ئۈستىدە ئويلىنىشنى ئەمدىلەتن باشلىغان (ھەل قىلىش تېخى يىراقتا) مىللەتكە نىسبەتەن يېڭى تەلەپلەرگە لايىقلىشىش، بۇ تەلەپلەرنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش پەقەتلا ئادەمنى تىت-تېت قىلىدىغان مەسئۇلىيەت ئىبارەت. ئانىلىرىمىز ھازىرقى ئەھۋالى بىلەن بۇ تەلەپلەرگە لايىقلىشالايمۇ؟ بىزدە ھەمىشە ھەقىقەتنى تونۇشقا بىر ئەۋلاد، قوبۇل قىلىشقا بىر ئەۋلاد، ئىجرا قىلىشقا بىر ئەۋلاد كېتەرمۇ؟

ئانىلىرىمىز يېڭى تەلەپلەر ئۈستىدە ئاز-تولا ئويلىنىدۇ؟ ئەلۋەتتە، بۇنى بالىلىرى ئىسپاتلايدۇ. جەمئىيەتنىڭ يېڭى تەلەپلىرىگە ھەقىقەت يوسۇندا، مۇۋاپىق لايىقلىشىش مۇۋەپپەقىيەتنىڭ ئاساسىدۇر. ئاشخانلار رېستورانلارغا، رەڭسىز تېلېۋىزور رەڭلىككە، 286 تىپلىق كومپيۇتېر 686 تىپلىققا ئۆزگەردى؛ مېخانىك سائەت ئېلېكترونلۇق سائەتكە، توپا يوللار ئاسفالىت يوللارغا ئۆزگەردى. ئەجىبا، بىزنىڭ ئانىلىرىمىز يېڭىلىنىشقا، يېڭى ئىدىيە، يېڭى روھ، يېڭى ئېتىقاد، يېڭى بىلىم بىلەن قوراللىنىشقا موھتاج ئەمەسمۇ؟ ياكى ئۇلار ئاللىقاچان قوراللىنىپ بولىدۇ؟!

پەرزەنت تەربىيىسىگە پەقەت ۋە پەقەت ئانىلارلا ئەڭ ھەقىقەت ۋە تېڭىشلىك. بۇ قىلچەرمۇنازىرە، ئويلىنىش تەلەپ قىلمايدۇ. «ئەر كىشى تالانىڭ ئادىمى» دېگەندەك، ئائىلىدا دادا كۆپىنچە تۇرمۇش

باراۋەرلىك، ھوقۇق جەھەتلەردە ئاياللارغا مەلۇم دەرىجىدە ئىجابىي نەتىجىلەرنى ئېلىپ كەلگەن بولسىمۇ، بۈگۈنكى دەۋردە شۇ ھەرىكەتنىڭ تۈرتكىسىدە ئۆزىنىڭ بۇ ئانلىق مەسئۇلىيىتىگە قارايدىغان، كۆڭۈل بۆلمەيدىغان، ھەتتا بالا تۇغۇشنى خالىمايدىغان، نومۇس قىلىدىغان، تۇغۇپ سالغىنىغا پۇشايمان قىلىدىغان بەزى لەنتى «ئانىلار» مەيدانغا كەلمەيمۇ قالمدى. بۈگۈنكى زاماننىڭ بۇ «تەربىيە كۆرگەن» ئاياللىرىنىڭ ئېڭىدا ئەرلەردەك بولۇشنى ئۆز غايىسى قىلىدىغان، ئەرلەر بىلەن رىقابەتلىشەلمىگەندىن پەخىرلىنىدىغان، «ئائىلە قەپىسى»، «ئوچاق بېشى»، «بۆشۈك» يېنىدىن قۇتۇلۇپ «ئۆز قىممىتى» نى نامايان قىلىشنى قارىغۇلارچە قوغلىشىدىغان بىشەم ئىدىيە شەكىللىنىپ، ئاياللارنىڭ ئائىلە مەسئۇلىيەت ئېڭى، بۇرچ تۇيغۇسى روشەن ئاجىزلىشىپ كەتتى.

ئەسلىدە ئەر-ئايالنىڭ تەبىئىي ئىقتىدارى، جىسمانىي شەرت - شارائىتلىرىغا ئاساسەن تەبىئىي ئايرىلغان ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى يەنى ئەرلەرنىڭ مەخسۇس ئىجتىمائىي ئەمگەك بىلەن شۇغۇللىنىپ ئائىلىنىڭ ماددىي ئېھتىياجىنى قامدىشى، ئاياللارنىڭ جەمئىيەتنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى يەنى ئائىلىدىكى ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىپ «ئارقا سەپ» خىزمىتىنى ئارتتۇرۇشى، ئىككى جىنسىنىڭ باراۋەر شەكىللەنگەن ئىش تەقسىماتى بولۇپ، ماھىيەتتە ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭمۇ كۆڭۈلدىكىدەك فورمىسى ئىدى.

17-ئەسىرلەردە ياۋروپادا ئاياللارنى كەمسىتىش-نىڭ ئېغىرلىشىشى تەبىئىي ھالدا ھەققانىي يوسۇندىكى ئاياللار ھوقۇقى ھەرىكىتىنى رويپاچا چىقاردى. توغرا مەسىلىنىڭ خاتا تەھلىل قىلىنىشى تۈپەيلىدىن، ھەرىكەتنىڭ نىشانى خاتا يۆنىلىشكە بۇرۇلۇپ كەتتى. ئاياللار ئەرلەرنىڭ ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشتىكى ئەۋزەللىكى بىزنىڭ كەمسىتىلىشىمىز، ئېزىلىشىمىزنىڭ سەۋەبى، دەپ قاراپ بىزمۇ ئائىلىدىن چىقىپ، قازاننى تاشلاپ، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشقا قاتنىشىپ، بۇ ساھەدە ئەرلەر بىلەن رىقابەتلەشەك مەسىلە ئاندىن ھەل بولىدۇ، دېگەن تونۇشقا كەلدى. ھەتتا ئۆزىنىڭ بالا بېقىش، تۇغۇشىنىمۇ ئېزىلىشنىڭ بىر سەۋەبى، دەپ قارىدى. ئەسلىدە پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ ئانىلارنىڭ بالا تۇغۇش، تەربىيەلەش بۇرچىنى قوللىشى، ئېتىراپ قىلىشى، ھۆرمىتىنى قولغا كەلتۈرۈشى، جەمئىيەتتە ئۆزىگە خاس قىممەت سىستېمىسى بەرپا قىلىشنىڭ ئورنىغا بۈگۈنكىدەك ئەرلەر بىلەن بەيگىگە چۈشۈشنى غايە قىلىۋالدىغان ئەھۋال شەكىللەندى.

كېيىنچە بۇ ئىدىيە تېخىمۇ كەسكىنلىشىپ، پەقەت تۇغۇش بىزنىڭ كەمسىتىلىشىمىزدىكى تۈپكى سەۋەب، دەپ قارىدى. ھەتتا ئۆزىنىڭ ئايال ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىشنى خالىمايدىغان، ئەر-ئايال ئارىسىدىكى جىنسىي پەرقنى ئىنكار قىلىدىغان ئىدىيە شەكىللەندى. 1789-يىلىدىكى «ئاياللار ھوقۇقى خىتابنامىسى»، 1792-يىلىدىكى

ھەلەكچىلىكى، ئىش-ئوقەت، بار-يوقنىڭ غېمى بىلەن كۆپ ھاللاردا سىرتتا بولىدۇ، ئۆيدە تۇرالمىدۇ. ئۆيدە بولىدىغان، بالىلىرى بىلەن ئارىلىشىدىغان ۋە ئۇنى تەربىيەلەيدىغان ۋاقتى ئانىنىڭكىدەك ئۇزۇن بولمايدۇ. بالىغا نىسبەتەن دەسلەپكى ئۈچ يىل ئەڭ مۇھىم - ھالقىلىق مەزگىلدۇر. بۇ ئۈچ يىلدا بالىنىڭ فىزىئولوگىيەلىك ئورگانىزىملىرى ئاساسەن يېتىلىپ تىلى چىقىپ بولىدۇ، تەپەككۈرى شەكىللىنىدۇ؛ مۇشۇ ئەڭ مۇھىم ئۈچ يىلدا دەل ئانىنىڭ يېنىدا، پەرۋىشىدە - قۇچقىدا ئۆتىدۇ.

«ئانىلارنىڭ بەدىنى مەخسۇس بالا تۇغۇش ئۈچۈن لايىھىلەنگەن، ئانىنىڭ خىزمىتىمۇ مەخسۇس بالا ئۈچۈن تەقسىم قىلىنغان. بالىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىدە، بولۇپمۇ دەسلەپكى مەزگىلدە ئانا دادىدىن كۆپ مۇھىم. دادىنىڭ رولىنى ئانىنىڭكى بىلەن تەڭ، دەپ قاراشنىڭ قىلچە ئاساسى يوق» («ئۇنتۇلغان ئانىلار» دىن).

ئانىنىڭ خىزمىتى ئەڭ ئىجادىيلىققا، يېڭىلىق يارىتىشقا باي، يۇقىرى ماھارەت، بىلىم - سەۋىيە، يۈكسەك ئىنسانىي پەزىلەت تەلەپ قىلىدىغان خىزمەت. ھويلىڭىزغا كۆچەت تىكسىڭىز، تەشتىكىڭىزگە گۈل كۆچۈرسىڭىز، قوي-توخۇ باقسىڭىز ئۇنىڭ ئاينىشى، سەمرىشى ئۈچۈن نۇرغۇن كىشىلەردىن مەسلىھەت سورايىسىز، ئۇنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى ئۆگىنىسىز. دېمەك، شۇ ئىشلاردىمۇ بەلگىلىك بىر قانۇنىيەت بارلىقىنى، ئۇنى تەتقىق قىلىش، بىلىش لازىملىقىنى، شۇ قانۇنىيەت بويىچە ئىشلەشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى چۈشىنىسىز. شۇنداقلا، قانۇنىيەتكە خىلاپلىق قىلىشىڭىز مەغلۇب بولىدىغانلىقىڭىزنىمۇ چۈشىنىسىز. دېمەك بىز سەل قاراۋاتقان بالا تەربىيىسىدىمۇ تەتقىق قىلىشقا، چۈشىنىشكە تېگىشلىك ئىنتايىن مۇھىم قانۇنىيەتلەر بار. سىز، تىككەن كۆچەت، تەشتەكتىكى گۈللىرىڭىزگە، باققان قوي-توخۇلىرىڭىزغا چىقارغان ۋاقتىڭىز، زېھنىڭىزنى بالىڭىزغا قاراتسىڭىز چوقۇم تىرىشچانلىقىڭىز بىكارغا كەتمەيدۇ.

ئاياللارنىڭ قىممىتى دەل ئۇنىڭ ئانلىق قىممىتىدە. ئاياللارنىڭ ئىجتىمائىي قىممىتى ئادەتتە بىۋاسىتە ئەمەس، بەلكى ۋاسىتىلىق يەنى تەربىيەلىگەن بالىلىرى ئارقىلىق گەۋدىلىنىدۇ. بەلكىم بۇ ۋاسىتىلىق ئەمەلگە ئېشىش ئاياللارنىڭ ئەمگىكىگە بولغان سەل قاراشنى كەلتۈرۈپ چىقارغان بولۇشى مۇمكىن. شۇنداقتىمۇ بۇنىڭلىق بىلەن بۇ ئەمگەكنىڭ قىممىتىگە سەل قاراشقا، تاشلاپ قويۇشقا قەتئىي بولمايدۇ. ئاياللار شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلۇغكى، چۈنكى ئۇلار ئانا بولالايدۇ. بۇ ئىلاھىي بۇرچ ئاياللاردىن يۈكسەك مەسئۇلىيەتچانلىق، قۇربان بېرىش روھى ۋە ئېرىنىمەس ئەمگەك، سەبىرچانلىق، يۇقىرى بىلىم-سەۋىيە، ماھارەت تەلەپ قىلىدۇ.

بىراق بۈگۈنكى دەۋرىمىزدىكى ئاتالمىش ئاياللار ئازادلىقى، ئاياللار ھوقۇقى، ئاياللار ئەر كىنىلىكى دېگەندەك شوئار، ھەرىكەتلەرنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى،

بىزنىڭ بالىلىرىمىز ئائىلىدە ئانىنىڭ تەربىيىسى ئاستىدا ئەمەس، كىچىكىدىلا 13-14 ياشلىق قىزلارنىڭ قولىدا چوڭ بولىۋاتىدۇ. ئەجىبا، بۇ تەربىيە ئۆز تەسىرىنى كۆرسەتمەي قالارمۇ؟

ئاياللارنىڭ مەسئۇلىيىتىگە بولغان ئېتىبارسىزلىق بۈگۈنكى دەۋر ئىنسانلىرىغا نىسبەتەن خېلىلا ئورتاق ھادىسە. ئىنسانلار ئاياللارغا باھا بەرگەندە ئۇنىڭ بالا تەربىيەلەش ئىقتىدارىدىن كۆرە، كەسىپى ئىقتىدارى، گۈزەللىكى دېگەنلەرگە بەكرەك ئېتىبار بېرىدۇ. ھەتتا كۆپلىگەن ئۇيغۇر ئائىلىلىرىدە ياخشى ئايالنىڭ ئۆلچىمى كۆپ ھاللاردا بالىنى ئوبدان تەربىيەلەشتىن كۆرە ئېرى، قېيىن ئاتا - قېيىن ئانا ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلارنىڭ كۆڭلىگە يېقىش - ياقماسلىقتا كۆرۈلىدۇ. ئۇ پەقەت ئېرىگە ۋاپاسزلىق قىلمىسىلا، بالىنى قانداق تەربىيەلىسۇن، ئۇ يەنىلا ياخشى ئانا.

بىزنىڭ پېداگوگىكا كىتابلىرىمىزدا ئائىلە تەربىيىسى ۋە پەرزەنت تەربىيىسىگە تۈزۈكرەك بىرەر باب ئاجرىتىلمىغان. ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچىلارغا قانداق ئوقۇتقۇچى بولۇش، باشقىلارنىڭ ياللارنى قانداق تەربىيەلەيدىغانلىقى ئۆگىتىلىدۇ-يۇ، قانداق دادا، قانداق ئانا بولۇش، ئۆز پەرزەنتىنى قانداق تەربىيەلەش ئۇسۇللىرى ئۆگىتىلمەيدۇ.

سۇخۇملىنىسكى مۇنداق دەيدۇ: «ھەممە كىشى چۈشىنىشى كېرەككى، جەمئىيەت ئالدىدا ئادەمنىڭ ئەڭ مۇھىم مەجبۇرىيىتى ئۆز پەرزەنتىنى ياخشى تەربىيەلەش. بالىنىڭ 1-ئورۇندىكى تەربىيىچىسى، 1-ئوقۇتقۇچىسى ئانىسى، ئاتىسى. ئوتتۇرا مەكتەپ ۋاقتىدىلا كەلگۈسىدىكى ئاتا-ئانىلارغا پېداگوگىكا ئۆگىتىلىشى، پېداگوگىكا ھەر بىر كىشى بىلىدىغان پەنگە ئايلىنىشى كېرەك. بەلكىم تۆۋەندىكى گېپىم بەزى كىشىلەرگە نىسبەتەن مۇبالىغە بولۇشى مۇمكىن: مەن ئاساسلىق پېداگوگىكا ئىلىملىرىنى ئۆگەنمىگەن ياش پۇقرالارنىڭ ئائىلە قۇرۇش ھوقۇقى بولماسلىقى كېرەك، دەپ قارايمەن» (ئۇنتۇلغان ئانىلار» دىن).

يەنە گېرمانىيە ئالىمى بېبىر: «بارلىق دوختۇرلار ئاياللار تەربىيىسىدە ئەڭ كەم بولۇۋاتقىنى ئائىلىق مەسئۇلىيىتى ۋە بالا تەربىيەلەش مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلىشقا ياردەم بېرەلەيدىغان تەربىيىدۇر، دەپ قارايدۇ. ئەسكەر تەربىيەلەش ئۈچۈن قورال ئىشلىتىشنى ئۆگىنىش، ئىشچى تەربىيەلەش ئۈچۈن سايمان ئىشلىتىشنى ئۆگىنىش كېرەك، ھەرقانداق خىزمەت خادىمى تەربىيەلەش كېرەك، پەقەت ئاياللارلا ئانا بولۇشقا زۆرۈر بولغان تەربىيىنى ئالالمايدۇ. ياش قىزلارنىڭ ئوننىڭ توققۇزى توي قىلىش ئالدىدا، تويىدىن كېيىن قانداق ئانا بولۇشنى، ئۆز مەجبۇرىيىتىنىڭ نېمىلىكىنى قىلچە بىلمەيدۇ» (يۇقىرىقى كىتاب).

بۈگۈنكى كۈندە «مۇۋەپپەقىيەت قازانغان ئايال» دېگەن سۆز تىلغا ئېلىنسىلا، كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىغا

«ئاياللار ھوقۇقى شەرھىي» دېگەنلەرنىڭ ھەممىسىدە شەخسىي مۇستەقىللىق، كىشىلىك ئەركىنلىك، تۇغما كىشىلىك ھوقۇق دېگەنلەرنى ئاساس قىلىپ، ئاياللار ئازادلىقىنىڭ مەنىسىنى شەرھىلىدى. «ئاياللار ئازادلىقى» تەشەببۇسچىلىرى: بۇ پەرق قانۇن - تۈزۈم دېگەندەك ئىنسانىي ۋاسىتىلەر سەۋەبىدىن بولىۋاتىدۇ، دەل بۇ قانۇن - تۈزۈملەرگە ئەرلەرنىڭ ئاياللارنى كەمسىتىش خاھىشى سىڭگەن، دەپ قارىغان بولسا، ھەتتا ئۇلار كېيىنچە دۇنيادا پەقەت «ئادەم» دېگەن ئۇقۇملا مەۋجۇد، «ئەر»، «ئايال» دېگەن ئۇقۇم مەۋجۇد ئەمەس، دەپ قارىدى.

ئاياللار ھوقۇقى ھەرىكىتى ئۆزىنىڭ بۇ ئەنئەنىسىنى جارى قىلدۇرۇپ، 20-ئەسىرنىڭ 60-يىللىرىغا كەلگەندە س. فورستون بۇنىڭ سەۋەبىنى تەبىئىي بىئولوگىيىلىك ئېھتىياجغا باغلاپ، بۇنى بىئولوگىيىلىك ئامىل نۇقتىسىدىن شەرھىلىدى. ئاخىرىدا «بىئولوگىيە ئىنقىلابى» قوزغاشنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، يېڭى تېخنىكا - چارىلاردىن پايدىلىنىپ، ئەر - ئايال ئارىسىدىكى بىئولوگىيىلىك پەرقنى كېلىپ چىققان ئاياللارنىڭ تۇغۇت - ھامىلدارلىق، بوۋاق بېقىش مەزگىلىدىكى ئەرلەرگە تايىنىپ قېلىشىنى ئۆزگەرتەكچى بولدى. بۇ تېخنىكىلار ئەمەلىيەتتە سۈت پاراشوكى، بالياتقۇ سىرتىدا ھامىلدار قىلىش، ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش چارىلىرى، جىنىس ئۆزگەرتىش ئوپېراتسىيىسى دېگەنلەرنى كۆرسىتەتتى. 1970-يىللارغا كەلگەندە بۇ ئىدىيە تېخىمۇ

غالجىرلاشتى. جىنسىي زۇلۇم دۇنيادىكى ئەڭ تۈپكى زۇلۇم، بۇ زۇلۇمنى تۈگىتىمىز دەيدىكەنمىز، ھەممە ئىشتا ئەرلەر بىلەن ئورتاق بولۇشىمىز كېرەك، دەپ قاراپ بۇ قاراشنىڭ تۈرتكىسىدە جىنسىي ئازادلىق - ئەركىنلىك ئىدىيىلىرى بىخ ئۇردى. شۇنىڭ بىلەن ئەر كىن بىرگە بولۇش، يالغۇز تۇرۇش، ئوخشاش جىنسىلىقلار مۇھەببىتى دېگەنلەر تېزلا ئومۇملىشىپ، ئەنئەنىۋى ئائىلە، نىكاھ تۈزۈملىرىگە قاتتىق زەربە بەردى. ئاتالمىش جىنسىي ئازادلىق ئېلىپ كەلگەن زوراۋانلىق، خاتىرجەمسىزلىك، ئەرسىز ئانا (14-15 ياشلىق ئانىلارمۇ بار)، نىكاھسىز پەرزەنت، پائىزەلەر (14-15 ياشلىق پائىزەلەرمۇ نۇرغۇن) ئاياللار ئۈمىد قىلغان باراۋەرلىك، بەخت - سائادەتنى ئەپكېلىش ئورنىغا پۈتكۈل دۇنياغا يېڭى بىر كىرىزىس - ئىقتىساد، مائارىپ بىلەنمۇ ھەل قىلغىلى بولمايدىغان ئېتىقادى، ئەخلاقىي كىرىزىس ئەپكەلدى. سىغىلىس، ئەيدىز كېسەللىكلەرنىڭ ۋەھمىسىدە تۇرۇۋاتقان دۇنيا بۇنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ.

بۇ يەردە بىز نېمە ئۈچۈن بۇ مەسىلىنى بايان قىلىپ ئۆتىمىز؟ بۇ بىزنىڭ «باۋمۇ» لار مەسىلىسى بىلەن نېمە ئالاقىسى بار؟

روشەنكى، ئائىلىق قىممەت قارىشىنىڭ، بۇرچ تۇيغۇسى، مەسئۇلىيەت ئېڭىنىڭ سۇسلىشىشى مۇقەررەر يوسۇندا ئائىلە تەربىيىسىنىڭ تاشلىنىپ قېلىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىپ، كەلگۈسىمىزگە نىسبەتەن يوشۇرۇن ۋەھىمە پەيدا قىلىدۇ. چۈنكى

ھەرگىز پەرزەنتلىرىنى ياراملىق تەربىيىلىگەنلەر - ھەقىقىي ئانا بولالغانلار ئەمەس، بەلكى كۆپ ھاللاردا باشلىق بولغان، ئاكتىپ، گۈزەل سانالغان، چولپان بولغانلار كېلىدۇ. گېزىت - ژۇرناللىرىمىزدا گۈزەللەر، سەتەك خېنىملارغا ئورۇن بېرىلگەن بىلەن، ئانىلارغا دېگۈدەك ئورۇن بېرىلمەيدۇ. ھازىرغىچە ھېچبىر پەرزەنتلىرىنى ياخشى تەربىيىلىگەن ئانىلارغا بېرىلمىدىغان «ئەك ياخشى ئانا مۇكاپاتى» دېگەنلەرنى ئاڭلىمىدۇق. گەرچە ھەر يىلى ئەك گۈزەل، ئەك سەتەكلەرنى باھالاش ئېلىپ بېرىلسىمۇ (سەتەك دېگەنمىز - گۈزەلدىن پەرقلىنىدۇ. ئۇ، بىرقاراشتىلا ئەرلەرنىڭ ھەۋسىنى قوزغىيالايدىغانلارنى كۆرسىتىدۇ. خەنزۇ تىلىدا 性感، ئىنگلىز تىلىدا SeXet بىلەن ئىپادىلىنىدۇ).

ھەممە نەرسىنىڭ ئالىي دەرىجىلىكلىرى مەيدانغا كەلدى: ئالىي دەرىجىلىك تاماكا، ھاراقىتىن باشلاپ ئوقۇتقۇچى، ئىنتىزىپ، ئاشپەز ھەتتا ساتراشقچى، لېكىن ئانىلارنىڭ ئالىي دەرىجىلىكى مەيدانغا كەلمىدى. ئون ياخشى پېئونىر، كومسۇمۇل، كوممۇنىست، ئون ياخشى ياش، «كۆزگە كۆرۈنگەن ئون...» لار باھالاندى، سايلاندى. ئانىلارلا باھالانمىدى. جەمئىيەتتە ھەممە خىزمەت سۈرۈشتۈرۈلدى، خۇلاسى قىلىندى. ئانىلارنىڭ خىزمىتىلا يەكۈنلەنمىدى، خۇلاسى قىلىنمىدى. ئانىلارمۇ، دادىلارمۇ قانداق ئانا، قانداق دادا بولمىغانلىقى ئۈستىدە، ئىدارىدە «ئىلغار خىزمەتچى» بولۇش ھەققىدە ئويلانغاندەك ئويلىنىپ باقمىدى.

ھەممە نەرسىنىڭ چولپىنى - ناخشا چولپىنى، كۈلكە، ئۈسسۈل، تەنتەربىيە چولپانلىرى مەيدانغا كەلدى. ئانىلارنىڭ چولپىنى مەيدانغا كەلمىدى. گېزىت - ژۇرنال، رادىئو - تېلېۋىزىيىلىرىمىز بىر-بىرىدىن تېتىقسىز ئېلان - خەۋەر، ناخشا - ئۈسسۈللەرغا توشۇپ كەتتى. ئانىلار ھەققىدە، پەرزەنت تەربىيىسى ھەققىدە تەسادىپىي ئۇچراپ قالمىسىلا كۆڭۈل سۆيۈنگىدەك ھېچنېمە كۆرەلمىدۇق.

مانا بۇ بۈگۈنكى دۇنيانىڭ ئاياللارغا تۇتقان پوزىتسىيىسى. ناۋادا ئاياللار ئازادلىقى، ئاياللار ھوقۇقى، ئاياللار ئەركىنلىكى، ئاياللار ھەرىكىتى، فېئوداللىق ئاسارەتتىن قۇتۇلۇپ ئەرلەر بىلەن باراۋەر بولۇپ، «يېرىم دۇنيا» لىق رولىنى جارى قىلدۇرۇپ، دېگەندەك داغدۇغىلىق شوئار - ھەرىكەتلەرنىڭ نەتىجىسى ئاياللارنى ئائىلىدىن بەزدۈرۈدىغان، مەسئۇلىيىتىدىن تاندۇرۇپ، مەجبۇرىيىتىنى ئۈنتۈلدۈرۈدىغان بولسا، بۇمۇ ئىنسانىيەتنىڭ يېڭى ئاپىتى بولمايدۇ. بۇ يەردە شۇنى ئەسكەرتىمىزكى، بىز ئاياللارنىڭ ئىختىساسلىق بولۇشىنى ئائىلىق مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىشى بىلەن قارىمۇ قارشى ئورۇنغا قويماقچى ئەمەس. لېكىن ئاياللارنىڭ ئوقۇل ئىختىساسلىق بولۇشىنىلا كۆزلەپ ئائىلىق مەجبۇرىيىتىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇشى، ئۇنى

تەرك ئېتىشى ئىجتىمائىي ئاپەتتىن دېرەك بېرىدۇ. ئەمەلىيەتتە بۈگۈنكى دەۋردە، بالا تەربىيىلەشمۇ ئانىلاردىن ئىختىساسلىشىشى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ. دېمەكچى بولغىنىمىز، ھازىرقى جەمئىيىتىمىزدا ئاياللارنىڭ قىممىتىنى يارىتىشتا ئوقۇل ئۆزىنىڭ ئەرلەردەك ئىجتىمائىي قىممەت، ئىقتىسادىي ئۈنۈم يارىتىشىنى قوغلىشىپ، ھەقىقىي ماھىيەتلىك نەرسە - ئائىلىق قىممىتىنى گەۋدىلەندۈرۈشىنى ئۈنتۈپ قېلىۋاتىدۇ. بۇ خىل ئەرلەر بىلەن قارىغۇلارچە رىقابەتلىشىش ئاياللارنىڭ خاسلىقىنى، ئۆزىگە خاس ماھىيىتىنى يوقىتىپ قويدۇ. شەيئىلەر ئۆزىنىڭ خاسلىقى، ماھىيىتى بىلەن گۈزەلدۇر. ئاياللارمۇ ئائىلىق بىلەن ئۇلۇغ، ئائىلىق بىلەن ھۆرمەتكە سازاۋەردۇر. ئاياللارنىڭ ئانا بولمىقى ئائىلىق مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىشى زۆرۈر بولۇپ قالغىنى ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى ئاياللارنىڭ تەبىئىي، ئەك كۆڭۈلدىكىدەك ۋەزىپىسى بولغىنى ئۈچۈندۇر. مۇنۇ بالىنىڭ ساداسىغا قۇلاق سېلىڭ: ئۇنىڭ ئانىسى داڭلىق يازغۇچى، ئۇ ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن بالىسى مۇنداق يازغان: «ئانام يازغۇچى، لېكىن ئۇ بىزنى ھەرگىز باشقا ئانىلاردەك بىرىنچى ئورۇنغا قويمايدۇ» (يۇقىرىقى كىتاب).

شۇڭا بىز دەيمىز: ئاياللارغا نىسبەتەن ئانا بولۇش، ئانا بولغاندىمۇ ھەقىقىي ئانا بولۇش، ئەرلەر سىمان ئىختىساس ئىگىسى بولۇشتىن كۆپ مۇھىم.

بىز نېمە ئۈچۈن ئانىلارنى شۇنچە ئۇلۇغلايمىز؟ شۇنچە مۇقەددەس بىلىمىمىز؟ نېمە ئۈچۈن پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالاممۇ: «جەننەت ئانىلارنىڭ تاپىنى ئاستىدا» دەيدۇ؟ ئۇ پەقەت ئانا بولالغىنى ئۈچۈن ئەمەسمۇ؟ دەۋاتقىنىمىز ھەرگىزمۇ ئاددىي مەنىدىكى ئانا ئەمەس، بەلكى ئۆز مەجبۇرىيىتىنى تونۇپ يەتكەن، ئادا قىلغان ئاندۇر. قېنى، ئارىمىزدا شۇنچىلىك ئېتىبارغا مۇناسىپ ئانا قانچىلىك؟ شۇ مەجبۇرىيەتنى ئادا قىلىشقا تەييارلىق كۆرۈۋاتقانلار قانچىلىك؟ بىراق بالا تەربىيىسى بىزنىڭ نەزىرىمىزدە ھېچقانچە بىلىم-سەۋىيە تەلەپ قىلمايدىغان خىزمەت، ئۇنىڭ ئەھمىيىتى ئىشخانىدىكى ئىشلىرىمىزغا يەتمەيدۇ.

بىز شۇنچىلىك ئەخمەقمىزكى، پەرزەنتلىرىمىز-نىڭ تەقدىرى، ئىستىقبالىنى پەقەت مەكتەپتىنلا ئىزدەيمىز، مەكتەپكە شۇنچىلىك ئىشەنچ قىلىمىز. تەربىيىنى ئوقۇل ھالدا ئوقۇتقۇچى ۋە مەكتەپكىلا تاشلاپ قويۇپ، كۆڭلىمىزنى توق تۇتۇپ يۈرىمىز. بالا ئۆيگە كەلسە: ئىمتىھاندا نەچچە ئالدىڭ؟ تاپشۇرۇق بەردىمۇ؟ دەپ قويۇپلا مەسئۇلىيىتىمىزنى ئادا قىلغان بولىمىز. يەنە كېلىپ، بىزدە ئائىلە تەربىيىسى بىلەن مەكتەپ تەربىيىسى قىلچە ماسلاشمىغان، مەكتەپتە بىر خىل گەپ، ئائىلىدە يەنە بىر خىل گەپ، جەمئىيەتتە بولسا ھەرخىل-ھەر قىسما گەپ. دېمەك، بالىلىرىمىز بىر-بىرىگە زىت تەربىيە ئىچىدە قايىمۇقۇپ يۈرىدۇ.

ئائىلە تەربىيىسى باسقۇچى كېيىنكى مەكتەپ تەربىيىسىنىڭ مەڭگۈلۈك ئاساسدۇر. بۇ ئاساسنىڭ مۇستەھكەم بولۇش-بولماسلىقى دەل ئاندىن ئىبارەت مەنىۋى بىناكارنىڭ تىرىشچانلىقى، ماھارىتىگە باغلىق. ئانىلار ئۆگىنىشى، ئەڭ ئىلغار بىلىملەر بىلەن قوراللىنىشى، پەرزەنتلىرىنى پەن-مەدەنىيەت بىلەنلا ئەمەس، خىسەت-پەزىلەت جەھەتتىمۇ تەربىيىلىشى، تاۋلىشى كېرەك. بۈگۈنكى دەۋردە ئائىلە تەربىيىسى بارغانسېرى مۇھىم ئورۇنغا چىقىۋاتىدۇ. مەسىلەن:

«1950-يىللاردىن باشلاپ ئامېرىكىدىكى ئاز ساندىكى ئاتا-ئانىلار ئائىلىدە مائارىپ تەربىيىسى ئېلىپ بېرىشقا باشلىغان. شۇنىڭدىن باشلاپ بۇنداق قىلىدىغانلار ئىزچىل كۆپىيىپ، ئامېرىكا مائارىپ ساھەسىدە ئائىلە مائارىپى بىلەن مەكتەپ مائارىپى زىتلىشىپ قېلىپ، مائارىپ ھوقۇقى، مائارىپنى تاللاش مەسىلىسىدە كەسكىن تالاش-تارتىش ئېلىپ بېرىلغان. ستاتىستىكىغا ئاساسلانغاندا، 1998-يىلى يەسىلىدىن ئوتتۇرا مەكتەپكىچە بولغان ئارىدىكى ئوقۇغۇچىلاردىن ئائىلىدە مائارىپ تەربىيىسى ئالىدىغانلار 1مىليون 500مىڭ بولۇپ، ئومۇمىي ساننىڭ %2نى ئىگىلىگەن. پەرزەنت قىلىنىشىچە، 1999-يىلىغا بارغاندا 5ھەسسە كۆپىيىدىكەن. ئاتا-ئانىلار ئۇنىڭغا بىخەتەرلىك مەسىلىسىنى سەۋەب قىلغان. مەكتەپلەردىكى زەھەرلىك چېكىملىك، جىنسىي ئەركىنلىك مەسىلىلىرىنىڭ پەرزەنتلىرىگە زىيان يەتكۈزۈشىدىن ئەنسىرەيدىكەن. 1993-يىلى ئائىلىدە مائارىپ تەربىيىسى ئېلىپ بېرىش 50شىتاتتا قانۇنلۇق ئورۇنغا ئېرىشكەن. شۇنىڭ بىلەن بەزى شىتاتلار ئاتا-ئانىلاردىن لايقەت ئىمتىھانى ئېلىشنى باشلىغان. قىزىق يېرى شۇكى، ئائىلىدە تەربىيە ئالغانلارنىڭ دەرس نەتىجىسى مەكتەپ تەربىيىسى ئالغانلارنىڭكىدىن يۇقىرى بولغان. ھازىر ئامېرىكىدىكى 100 ئالىي مەكتەپ ئائىلە مائارىپى قوبۇل قىلغانلارنى قوبۇل قىلىدۇ. بۇلاردىن نۇرغۇنلىرى دۇنياغا داخلىق مەكتەپلەر. ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپكە كەلگەندىن كېيىنكى قىزغىنلىقى، تەشەببۇسكارلىقى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ماختىشىغا سازاۋەر بولماقتا. بۇ، ئائىلە مائارىپىنىڭ ئىستىقبالىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ» («تەرمىلەر» ژۇرنىلى 2000-يىلى 6-سان).

ئائىلە تەربىيىسى يىگىت قىسمىنى يىگىت قانداق قىلغاندا قىزنى قولغا كەلتۈرەلەيدۇ؟ قىز قانداق قىلغاندا يىگىتنى جەلپ قىلالايدۇ؟ يۈك پوپايىكىنى قانداق يۇيۇش، قۇرۇتۇش كېرەك؟ دېگەندەك تايىنى يوق گەپلەرگە بەردىيۇ، ئۇيغۇر ئانىلىرىنىڭ پەرزەنت تەربىيىسى ئۈچۈن مەخسۇس، مۇقىم بىرەر سەھىپە ئاجرىتالمىدى. پەرزەنتنى ياراملىق قىلىپ تەربىيىلەمەكچى بولغان ئانا چوقۇم بۇ ھەقتە ئىمكانىيەت بولسا مەخسۇس، بولمىغاندىمۇ ئاز-تولا بىر نەرسە ئۆگىنىشى كېرەك. لېكىن ئانىلىرىمىزغا بۇنداق پۇرسەت يوق. ئەنگلىيە پەيلاسوپى سېپىنسىپ مۇنداق دەيدۇ: «گەپنىڭ پوسكاللىسىنى ئېيتقاندا، پەرزەنتنىڭ ھايات-ماماتى، ياخشى-يامان بولۇشى ئاتا-ئانىنىڭ تەربىيىسىگە باغلىق. بىراق كېيىن ئاتا-ئانا بولىدىغان كىشىلەرگە پەرزەنت تەربىيىلەش ھەققىدە بىرەر ئېغىز تەربىيىمۇ بولمىسا، ئەجىبا بۇ غەلىتە ئىش ئەمەسمۇ؟ يېڭى ئەۋلادلارنىڭ تەقدىرىنى ئەقىلگە نامرات ئۆرپ-ئادەت، ھېسسىيات-خىيال-لارنىڭ ئىچىدە تەلەي سىناشقا تاشلاپ قويۇشىمىز، يەنە كېلىپ، ئېلىپنىڭ سۇنۇقىنى بىلمەيدىغان ئىنىكئانىلارنىڭ تەكلىپلىرىنى ھېكمەت دەپ بىلىپ يۈرۈشىمىز تېخىمۇ ئەخمىقانلىق ئەمەسمۇ؟ ئەگەر بىر سودىگەر ھېسابات بىلىمىدىن خەۋەرسىز ھالدا سودا-تىجارەت قىلسا، ئۇنى كالۋا-ئەخمەق دەيمىز ياكى بىر ئادەم ئاناتومىيە ئۆگەنمەي تاشقى كېسەللىك ئوپېراتسىيىسى قىلىپ يۈرسە، ئۇنىڭ ئەخمىقان قاراملىقىغا تەئەججۈپلىنىپ، ئۇنىڭ بىمارىدىن غە يەيمىز. بىراق ئاتا-ئانىلار جىسمانىي، ئەقلىي ئەخلاقىي جەھەتلەردىن پەرزەنتلىرىنى تەربىيىلەيدىغان پىرىنسىپنى بىلمەي، بۇ مۇرەككەپ ۋەزىپىنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ يۈرسە، ئۇلارغا تەئەججۈپلەنمەيمىز. زىيانلانغۇچى (پەرزەنت) كە ئىچ ئاغرىتماي-مىز» («ئۇنتۇلغان ئانىلار» دىن).

جۇڭگونىڭ ئاتاقلىق جەمئىيەتشۇناسى فەن گۇاڭدەن مۇنداق دەيدۇ: «ھازىرقى تولۇق ئوتتۇرا ۋە تولۇق ئوتتۇرىدىن يۇقىرى ئاتالمىش مائارىپ ئادەمگە پەقەت ئىجتىمائىي مەشغۇلىيەتنى، ئىنچىكىلىگەندە پەقەت بىر خىل كەسىپ تېپىشنى، يەنىمۇ ئىنچىكىلىگەندە قورساق يېقىشنى ئۆگىتىدۇ. قانداق ئاتا-ئانا بولۇشنى بولۇپمۇ قىزلارغا قانداق ئانا بولۇشنى ئۆگەتمەيدۇ» (يۇقىرىقى كىتاپ).

ئاتا-ئانا پەرزەنتكە نىسبەتەن لېي فېڭ، لېي نىڭ، پاۋىللارمۇ ئورنىنى ئالالمايدىغان مۇقەددەس ئۆلگىدۇر. «گېرمانىيىدە ئېلىپ بېرىلغان بىر ستاتىستىكىدىن مەلۇم بولمىشىچە، ئاتا-ئانا پەرزەنتلىرىنىڭ ئىش-ھەرىكەتلىرىدە ئۆلگە قوبۇل قىلىدىغان ئەڭ چوڭ نەمۇنە ئىكەن. بۇ، ناخشا چولپىنى، سىياسىيئون، تەنتەربىيە چولپانلىرىدىن ئېشىپ كەتكەن. بۇ بالىلارنىڭ يېشى ئون ياشتىن 18 ياشقىچە» («چەت ئەل ئىجتىمائىي پەنلىرى ژۇرنىلى» (خەنزۇچە) 2000-يىلى 4-سان، «ئامېرىكا ئەخلاق مائارىپى كرىزىسىدىن ساۋاقلار»، ئا. ۋېلسون).

ئانىلار تەربىيىسى ۋە ئائىلە تەربىيىسى مائارىپ تەتقىقاتىدا بولۇپمۇ بىزدە قىلچە ئەھمىيەت بېرىلمەيۋاتقان غەرب ساھە، ئۇنتۇلغان «زونا». جەمئىيەت ئاياللارغا، ئۇلارنىڭ پەرزەنت تەربىيىسىدىكى رولىغا قاتتىق سەل قارىدى، ئانىلارنىڭ خىزمىتى تولۇق مۇئەييەنلەشتۈرۈپ، ھەقىقىي بىر ئىجتىمائىي كۈنتەرتىپكە كىرگۈزۈلمىدى، ئانىلار جەمئىيەتتىن مېننەتدارلىق سادالىرىنى ئاڭلىيالمىدى. ھەتتا بىزنىڭ مۇشۇ ھەقتىكى مەخسۇس نەشر ئەپكارلىرىمىزمۇ ئاياللىرىمىزغا بۇ خۇسۇستا مەنپەئەتلەنگۈدەك بىر نېمە بېرەلمىدى. سەھىپىلەر-

قويدۇم» دەپ نومۇس قىلماي ئۆلۈدىغان ئاتىلار كۈرمىگەنمۇ؟ ئۇلار ئويلىمىدىغانىدۇ، ئاتىسى قىلمىغان، قىلىشقا تىرىشمىغان ئىشنى بالىلىرى: بۇ، ئاتامنىڭ ئارزۇسى ئىدى، دەپ بىلەرمۇ؟ ئىلگىرى بىزلەردە ئانىلار بالىلىرىغا ئاتاڭدەك بول، دەپ تەربىيە بېرەركەن. ھازىر بۇنداق گەپنى ئاڭلىمىغىلى ئۇزۇن بويكەتتى. ئاياللىرىمىزنىڭ بالىلىرىغا: «ئاتاڭدەك بول» دېيىشىگە ئەرزىگۈدەك ئەرلىرى يوقمىكىنتاڭ؟

شاخلاپ كەتكەن گېپىمىزنىڭ بېشىنى قايرىپ ئەكەلسەك، بىر ئادەمنىڭ روھىنى گەپ بىلەن ئەمەس، بەلكى تەسىر كۆرسىتىش، ھەرىكەت بىلەن ئۆزگەرتىش مۇمكىن. لېكىن بىزدە ئەخلاقنىڭ سىڭدۈرۈلمەي ئۆگىتىلىشى ئادەمنى ئاچچىق كۈلكىگە مەجبۇرلايدۇ. ئويلاپ بېقىش، ئەخلاق دېگەننى باشقىلارغا بىلىم ئۆگەتكەندەك ئۆگەتكىلى، دەرسلىك قىلىپ سۆزلىگىلى بولامدۇ؟ ئەخلاق ئىگىلەشكە تېگىشلىك بىلىم ئەمەس، بەلكى مۇجەسسەملىنىشكە تېگىشلىك خىسلەتتۇر.

مائارىپشۇناس ياكى پېداگوگ بولمىغىمىز، بۇ ھەقتە تەپسىلىي ئىزدىنىپ، تەتقىقات ئېلىپ بارمىغىنىمىز ئۈچۈن ئائىلە تەربىيىسىنىڭ مۇھىملىقى، ئانىلارنىڭ قىممىتى دېگەنلەرنى قايىل قىلارلىق نەزەرىيىۋى ئاساس، ئىلمىي پاكىتلار بىلەن بايان قىلىپ بېرەلمىگىنىمىزگە ئوقۇرمەنلىرىمىزدىن ئۆزرە سورايىمىز. شۇنداقلا بىز يۈزەكى بولسىمۇ تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن مەسىلىلەر ھەققىدە ئويلىنىپ بېقىشىڭىزنى، ئاتا-ئانا بولسىڭىز قانداقراق بولۇش ھەققىدە، بولۇش ئالدىدا تۇرسىڭىز تەييارلىقىڭىز ھەققىدە باش قاتۇرۇپ بېقىشىڭىزنى، ئايال بولسىڭىز ئانا بولۇشتىن ئىبارەت ئىلاھىي مەجبۇرىيەتنى ئادا قىلىشقا لايىقلىشىشىڭىز ۋە ئىمانىڭىز بىلەن ئۆز ئۈستىڭىزگە ئېلىشىڭىزنى كەسكىن تەلەپ قىلىمىز. «ھەر بىر بالا ئىمان ئۈستىگە تۇغۇلىدۇ، ئاتا-ئانىسى ئۇنى يا يەھۇدىي قىلىپ چىقىدۇ، يا ناسارا، يامەجۇسى قىلىپ چىقىدۇ» («سەھىھۇلبۇخارىي جەۋھەرلىرى» دىن).

دەسلەپكى تەربىيىنىڭ بالىلارغا كۆرسىتىدىغان تەسىرى

تۆۋەندە بىز ئۆزىمىز سەل قاراۋاتقان ئائىلە تەربىيىسىنىڭ بولۇپمۇ دەسلەپكى تەربىيىنىڭ پەرزەنتنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىگە قانداق تەسىرلەرنى كۆرسىتىدىغانلىقىنى مەشھۇر پېداگوگ، مۇتەپەككۈر، پسخولوگ، مائارىپشۇناسلارنىڭ سۆزلىرى بىلەن بايان قىلىپ ئۆتىمىز:

فرانسىيە مۇتەپەككۈرى مونتان مۇنداق قارىغان: «ئىلىم-پەندىكى ئەڭ چوڭ ۋە ئەڭ مۇھىم قىيىنچىلىق بالىلار تەربىيىسىدۇر». 17-ئەسىرگە كەلگەندە مەشھۇر چىخ مائارىپشۇناسى كامىنوس:

ئەر-ئايالنىڭ ئائىلىدىكى ھەرخىل پائالىيىتى، قۇلۇم-قوشنىلار ۋە ھەرخىل ئادەملەر بىلەن مۇناسىۋىتى، قىلىشقان پاراڭلىرى، يۈرۈش-تۇرۇشى ئائىلىدە قويۇق بىر تەربىيە ئاتموسفىراسى شەكىللەندۈرىدۇ. بالا شۇنىڭدىن نەپەسلىنىپ، ئوزۇقلىنىدۇ. بۇ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا، قان-قېنىغا ئورناپ ئۇنىڭ بالىلىق تەبىئىتى، مەنئى دۇنياسىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ ئۇيۇپ، كېيىنكى ھايات مۇساپىسىنىڭ خېمىرتۇرۇچى، باشلىنىش نۇقتىسى، قۇۋۋەت مەنبەسىگە ئايلىنىدۇ. ياخشى ئائىلە تەربىيىسى بالىنىڭ مەنئى ئىممۇنىتېت كۈچىنى ئاشۇرۇپ، ھەرخىل ياخشى-يامان تەسىرلەر ئالدىدا قەدەملىرىنى بەرقارار قىلىدۇ. ئېنىقكى، بىزمۇ ئاتا-ئانىلىرىمىزنىڭ پالانى ئالىم مۇنداق دېگەن، پۈكۈنى موللام مۇنداق دېگەن دېگىنىگە قارىغاندا، ئانام مۇنداق دېگەنتى، دادام مۇنداق قىلاتتى، مۇنداق ئۆگەتكەن دېگىنىگە بەكرەك قۇلاق سالغىمىز.

ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، بىز ھازىر تەربىيىنى نوقۇل ھالدىكى پەن-مەدەنىيەت بىلىملىرىنى ئۆگىتىش پائالىيىتى، دەپ قاراپ، ئۇنىڭ ئادەمنىڭ روھىنى تاۋلايدىغان، مەنئى دۇنياسىنى قۇرۇدىغان، ئادىمىيلىكنى يېتىشتۈرۈدىغان ئەڭ ماھىيەتلىك ولغا سەل قارىدۇق. بۇنى بالىلىرىمىزنىڭ وقۇتقۇچىلىرىدىن ئىزدەۋاتىمىز. مەكتەپتىكى تەربىيە مەلۇم دەرىجىدە سىياسىي فورما تۈسىنى ئالغان بولۇپ، ئائىلىدىكى تەبىئىي مۇھىت، ساپلىق بۇ يەردە تېپىلمايدۇ. بىر ئادەمنىڭ ھەقىقىي مەنىدىكى ئادەم بولمىقى %90 ئائىلە تەربىيىدىن بەلگىلىنىدۇ. سۇخۇملىنىسكىي مۇنداق دەيدۇ: «خاتا تەربىيە بېرىلگەن بالا بۇزۇق ماتور ئورنىتىلغان ماشىنىدەك ئۆزىنى ھالاك قىلىپلا قالماي، باشقىلارنىمۇ ھالاك قىلىدۇ» («ئۇنتۇلغان ئانىلار» دىن).

بۈگۈنكى كۈندە بىز ھەرگىزمۇ بالىلىرىمىزنى ئائىلە، مەكتەپتىن ئۆگىنەلمىگەن نەرسىلىرىنى جەمئىيەتتىن ئۆگىنەر دەپ ئويلاشقىمۇ پېتىنالمىمىز. بۇ جەمئىيەت بوش تۇرسا ئى-نى ياخشى كىشىلەرنىمۇ ئازدۇرۇپ تاپتىن-چىقىرىۋەتكىلى تاس قالىدۇ. شۇڭا كۆپلىرىمىز بەزى نومۇسسىزلىقلارغا باشتا نەپرەتلەنسەكمۇ، كېيىنچە تەبىئىي مەجبۇرلىنىش جەريانىدا ئادەتلىنىپ، ئاخىرى بېرىپ نومۇسسىزلىقتىن قىلچە تارتىنمايدىغان، تېخى كۆڭلىمىز تارتىپ تۇرۇدىغان بوپقېلىۋاتمامدۇمىز؟ بۇ جەمئىيەتتە بالىلىرىمىزنىڭ يامان تەسىر ئالماي ياشىشى ئىنتايىن قىيىن. بۇ تەسىرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، يوقىتىش ئائىلە تەربىيە مۇھىتىنىڭ پەرزەنتكە كۆرسەتكەن قۇۋۋىتىگە باغلىق. پەرزەنت شۇ قۇۋۋەت بىلەن ئازماي ياشىيالىشى مۇمكىن. لېكىن بىزدە ئۆز پەرزەنتىنى بۇنداق قۇۋۋەت بىلەن تەمىنلىيەلەيدىغان ئائىلە قانچىلىك؟ بالىسىغا ئۈلگە بولالايدىغان ئاتا-ئانىچۇ؟ بىزدە ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا ھەرىكەت قىلمىغان ساختا ئارزۇ-ئارمانلىرىنى «بالامغا

«ئادەمنىڭ بالىلىق دەۋرى ئۇنىڭ خاسلىقىنىڭ تەرەققىي قىلىشى ۋە شەكىللىنىشىدە غايەت زور رول ئوينايدۇ» دەپ قارىغان ۋە بارلىق ئانىلارنى پەرزەنتلىرىنى توغرا ئۇسۇل بىلەن تەربىيەلەشكە چاقىرىغان ھەم شۇنداقلا ئادەمنىڭ چوڭ بولغاندىن كېيىنكى ئالغان تەربىيىسىنىڭ ئۈنۈمى بالىلىق دەۋرىدىكى تەربىيە تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ، دەپ كېسىپ ئېيتقان. بالىنى تۇغۇلۇپ ئالتە ياشقىچە ئانا تەربىيىلىشى كېرەك، دەپ قارىغان. بۇنىڭ ئۈچۈن ئانىلارنى تەربىيەلەش مەكتىپى قۇرۇش تەسەۋۋۇرىنى ئوتتۇرىغا قويغان ھەم بۇ ھەقتە نۇرغۇن دەرسلىكلەرنى تۈزگەن. ئەنگلىيىنىڭ ئاتاقلىق مۇتەپەككۈرى، پەيلاسوپى، مائارىپشۇناسى روك، زامانىسىدىكى داڭلىق ئەسەر «مائارىپ ھەققىدە پاراڭ» نى يېزىپ چىققان. ئۇ بۇ ئەسىرىدە مۇنداق دېگەن: «مائارىپتىكى خاتالىق دورىنى خاتا تەڭشەپ سېلىشقا ئوخشايدۇ. بىرىنچى قېتىم خاتا تەڭشىلىپ قالسا، ئىككىنچى، ئۈچىنچى قېتىم ئورنىنى تولدۇرۇۋالغىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭ تەسىرى مەڭگۈلۈك بولىدۇ»، «بىزنىڭ كىچىك ۋاقتىمىزدا ئالغان تەسىرىمىز قانچە كىچىك بولسىمۇ، ھەتتا ئۇنى ئاسانلىقچە بايقىغىلى بولمىسىمۇ، ئىنتايىن ئۇزاق مۇددەتلىك تەسىرگە ئىگە».

18-ئەسىردە فرانسىيىنىڭ بۈيۈك مۇتەپەككۈرى رۇسسو مەشھۇر ئەسىرى «ئېمىل» دا مۇنداق دەيدۇ: «ئەڭ دەسلەپكى تەربىيە ئىنتايىن مۇھىم، بۇ تەربىيە قىلچە مۇنازىرە تەلەپ قىلمىغان ھالەتتە ئانىلارغا تەۋە بولىدۇ. ئەگەر يارانقۇچى بۇ ئىشلارنى ئەرلەرگە تاپشۇرغان بولسا، ئۇ چوقۇم بالىنى سۈت بېرىپ ئىمتىتپ چوڭ قىلغان بولاتتى». ئەينى ۋاقىتتىكى ئاياللارنىڭ بۇ مۇھىم ئىشقا سەل قارىغانلىقىغا قارىتا: «ئانا ئانا بولالمىسا، بالىمۇ بالا بولالمايدۇ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى مەجبۇرىيەت ئۆزئارا بولىدۇ. ئەگەر بىر تەرەپ مەجبۇرىيىتىنى ياخشى ئادا قىلمىسا، قارشى تەرەپمۇ مەجبۇرىيىتىنى ياخشى ئادا قىلمايدۇ. بالا ئانىنى سۆيۈشكە تېگىشلىك ئىكەنلىكىنى بىلسە ئاندىن ئۇنى سۆيىدۇ. ئەگەر بۇ قانداشلىق مۇناسىۋەت ئانىنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى بىلەن كۈچلەنمەسە، ئۇ دەسلەپكى بىرنەچچە يىلدا يوقايدۇ. بالىنىڭ قەلبى تۇغۇلۇشتىن ئىلگىرىلا ئۆلۈپ بولغان بولىدۇ».

ئامېرىكا مائارىپشۇناسى ئارنولد گېيسىر تېخىمۇ كونكرېت قىلىپ: «ئوقۇش يېشىنىڭ دەسلەپكى باسقۇچىدا چوڭ مېڭىنىڭ يېتىلىش سۈرئىتى ئىنتايىن تېز بولىدۇ... ئالتە ياشتىن بۇرۇن چوڭ مېڭە ئاساسى جەھەتتىن يېتىلىپ بولغان بولىدۇ. كېيىنكى مېڭە ئىقتىسادى، خاراكتېر ۋە قەلب ھەرگىزمۇ بۇ دەۋردىكىدەك تېز تەرەققىي قىلمايدۇ. بىزنىڭمۇ مەڭگۈ ئەقلى ساغلاملىقىنىڭ ئاساسىنى سېلىۋېلىش پۇرسىتىمىز بولمايدۇ».

جۇڭگونىڭ ئاتاقلىق مائارىپشۇناسى تاۋشىڭجى مۇنداق دەيدۇ: «ئادەم ئېھتىياجلىق بولغان ئەڭ مۇھىم ئادەت، خاھىش، پوزىتسىيە دېگەنلەر كۆپىنچە

ئالتە ياشتىن ئىلگىرى يېتىلىپ بولىدۇ ياكى باشقىچە ئېيتقاندا، ئالتە ياشتىن ئىلگىرىكى ۋاقىت ئادىمىيلىكنىڭ تاۋلىنىپ چىقىشىنىڭ ئەڭ مۇھىم مەزگىلى. بۇ مەزگىلدە ياخشى تەربىيەلەنسە، كېيىن مۇشۇنىڭغا بېقىپ تەربىيەلەپ كەتكىلى بولىدۇ. تەبىئىي ھالدا جەمئىيەتنىڭ سۈپەتلىك ئەزاسى بولىدۇ. ناۋادا ياخشى تەربىيەلەنمەسە، ئادەتلىنىپ قالىدۇ. دە، ئۆزگەرتىشكە تەس بولىدۇ. بۇنداق ئوقۇغۇچىلار مەكتەپكە كەلسە، ئوقۇتقۇچىلار ئۇلارنىڭ ئادەتلىنىپ قالغان قىلىقلىرى، پوزىتسىيىلىرىنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن بەك كۈچەپ كېتىدۇ».

ئۇلۇغ رۇس يازغۇچىسى ل. تولستوي ئۆزىنىڭ كەچۈرمىشىنى سۆزلەپ مۇنداق دەيدۇ: «مەن شۇ مەزگىلدە ھازىرقى مەۋجۇدلىقىمنىڭ ئاساسىغا ئېرىشىمدىمۇ؟ ئۇ چاغدا مەن شۇنچىلىك تېز سۈرئەتتە، شۇنچىلىك كۆپ نەرسىگە ئېرىشكەن. ھاياتىمنىڭ باشقا چاغلىرىدا ئېرىشكەن بارلىق نەرسە شۇ چاغدا ئېرىشكەن نەرسىلەردىن يۈزدىن بىرىگىمۇ تەڭ كەلمەيدۇ. بەش يېشىمدىن باشلاپ ھازىرغىچە بىر قەدەملىك يول بولسا، تۇغۇلغىنىمدىن بەش يېشىمغىچە غايەت زور مۇساپە، ھامىلىدىن تۇغۇلغىچە چەكسىز مۇساپىدۇر».

سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى مائارىپشۇناسى ماكارىنكو: «تەربىيىنىڭ ئاساسى بەش ياشتىن ئىلگىرى سېلىنىپ بولىدۇ. ئۇ پۈتكۈل تەربىيە جەريانىنىڭ %90 نى ئىگىلەيدۇ. ئادەمنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى، چېچەكلەپ مېۋە بېرىشى - سىز كۆڭۈل قويۇپ يېتىشتۈرگەن گۈل بەش ياشتىن ئىلگىرى بىخ سۈرۈپ بولىدۇ» دەپ قارايدۇ.

ئىتالىيەلىك داڭلىق مائارىپشۇناس مونتاسول مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: «بالا تۇغۇلغاندىن كېيىنكى دەسلەپكى ئۈچ يىل دەرىجىسى ۋە مۇھىملىقى جەھەتتە، ئۇنىڭ ئۆمرىدىكى ھەرقانداق بىر باسقۇچتىن ئېشىپ چۈشىدۇ... بالىنىڭ مۇشۇ ئۈچ يىلنى ئۇنىڭ بىر پۈتۈن ئۆمرى دېيىشكە بولىدۇ». ئامېرىكا مائارىپ سىياسىتى كومىتېتى 1996-يىلى تەمىنلىگەن دوكلاتتا كۆرسىتىلىشىچە، ئالتە ياشتا كۆپ ساندىكى بالىلارنىڭ چوڭ بولغاندىن كېيىنكى ئەقلى ئىقتىدارىنىڭ كۆپ قىسمى يېتىلىپ بولىدىكەن. شۇڭلاشقا بۇ ئالتە ياشنى بالىلارنىڭ نورمال ئوقۇش يېشى دەپ قاراشنىڭ ۋاقتى ئۆتكەن، دەپ قارالغان. «تۆت ياشلىق بالىلارنىڭ ھەممىسى ھۆكۈمەت پۇلى بىلەن ئوقۇشتىن بەھرىمەن بولۇشى كېرەك» دېيىلگەن. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا دوكلاتتا يەنە مۇنداق تەكىتلەنگەن: «ئەڭ دەسلەپكى ئۈچ يىل تۆتىنچى، بەشىنچى يىلدىن تېخىمۇ ھالقىلىق بولۇش ئېھتىمالى ناھايىتى يېقىن. بىراق ئاتا-ئانىلارنىڭ بۇ ياشتىكى بالىلارنى ئائىلە سىرتىدىكى مۇھىتتا قانداق تەربىيەلەشكە نىسبەتەن بىلىدىغىنى بەك ئاز. ئاتا-ئانىلارنىڭ ۋە كەلگۈسىدىكى ئاتا-ئانىلارنىڭ ئائىلە تۇرمۇش ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىشىگە ياردەم بېرىش

قىنى ئىسپاتلىدى. شۇڭلاشقا، ھازىر دۇنيادا ھامىلە ئۈنۈپرسىتىپتىنىڭ مەيدانغا كەلگەنلىكى، نۆل ياشتىن ھالقىپ «مەنپىي بىر ياش، مەنپىي ئىككى ياش» تەربىيىسى نەزەرىيىلىرىنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلۇشى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس (بۇ قىسىمدىكى ستاتىستىكىلار «ئوتتۇرىغا ئانلار» دىن ئېلىندى).

خاتىمە

ھاسىل كالام، «باۋمۇ» لارنىڭ تەقدىرىگە تار مەنىدىن ئېيتقاندا ھەر بىرىمىز، كەڭ مەنىدىن ئېيتقاندا ھەممىمىز مەسئۇل.

ئۆيىمىزدىكى كۆڭۈلسىزلىكلەرگە خەقنىڭ كارى بولمىغىنىدىن رەنجىپ يۈرۈش ئەخمىقانىلىق، ئەلۋەتتە. بىز قايناۋاتقان بۇ مەسىلە مۇرەككەپ تارىخىي، ئىجتىمائىي، سىياسىي ئامىللارغا باغلىق بولسىمۇ، مەسىلىنىڭ بىۋاسىتە زىيىنىنى بىز تارتىۋاتقاچقا (مۇھەررىردىن) بۇ ھەقتە ئويلىنىش، كۆڭۈل بۆلۈش مۇقەررەر يوسۇندا بىزگە تەۋە. گەرچە بۇ مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش دېمەككە ئاسان، قىلماققا مۇشكۈل بولسىمۇ، لېكىن ھېچ بولمىسا، ھېچكىم قول سوزالمايدىغان يېرىمىز - ئىدىيىمىزدە ئاز - تولا ھەل قىلىۋالغان بولساقمۇ چوڭ ئىش بولغان بولاتتى. ھە دېسلا ھەممىنى ئىمكانىيەتكە دۆڭگەپ، شۇ ئىمكانىيەتنى ئازراق بولسىمۇ يارىتىشقا تىرىشىمىغىنىمىز، ئىش يۈزىدە بار ئىمكانىيەتكە قاراپمۇ قويمىغىنىمىزنى ئېتىراپ قىلماي ئامالسىز يوق.

ھازىرچە بەزى «ئىمكانىيەتسىزلىكلىرىمىز» بىزنى «باۋمۇ» ياللاشقا مەجبۇرلىسىمۇ، ئۇلارنى ساۋاتسىز - نادان قالدۇرۇشقا بىزنى ھېچنەرسە مەجبۇرلىمايدۇ. بىزگە نىسبەتەن ئۇلارغا ئاز - تولا ئىلىم سىڭدۈرۈش، كىتاب ئوقۇيدىغان ۋاقىت چىقىرىپ بېرىش ياكى ئۇلارنى شۇنىڭغا پات-پات يېتەكلەپ تۇرۇش ھېچقانچە گەپ ئەمەس، ئەمما ئۇنداق قىلمايمىز. ۋۇجۇدىمىزنىڭ پىنھان بۇلۇڭلىرىدا بىرىنچە كەم. كۆپىنچىمىز ياخشى ئىش قىلىشقا ئىنتىلىدىغانلاردىن ئەمەس، بەلكى ياخشى ئىش قىلغانلارغا زوقلىنىپ قويۇدىغانلاردىن. ئېيتايلىق، ئارىمىزدا بىرەر سى تىپىدا ئۇنىڭغا مەزكۇر كىتابنىڭ ئەھمىيىتىنى دانالارچە چۈشەندۈرۈپ، ئۆزى كىتاب ئالمايدىغان «كىتابخۇمار» لار، ۋارتاغا توپ چۈشسە ھاياجاندىن ئۆزىنى تۇتالماي ۋارقىراپ چاۋاك چېلىپ كەتكەن بىلەن، ئوغلغا پۈتۈل ئېلىپ بېرىشكە چىدىمايدىغان «توپ مەستانىلىرى» نۇرغۇن. قىسقىسى، كۆپلىرىمىز ئۆز ئىشىمىزغا ئەقىدە باغلىغاندەك قىلغان بىلەن، ئەقىدىمىز ساختا.

يوشۇرۇن ئاپەتنى ئۆز قوينىغا ئالغان بۇ ئىجتىمائىي مەسىلىمىزنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە ئادەت شەكلىگە ئۆزلەپ تەرەققىي قىلىشىدا ھەممىمىزنىڭ ئازدۇر-كۆپتۇر ھەسسىسى بار. كۆيۈۋاتقان ئوتنى ئۆچۈرۈش قولىمىزدىن كەلمىسىمۇ، ئوتقا ئوتۇن تاشلىماسلىق قولىمىزدىن كېلىدۇ. كىرىزىسلىق

تېخىمۇ ئۈنۈملۈك چارە بولۇشى مۇمكىن. بىز بۇ خىل تىرىشچانلىقنى زور كۈچ بىلەن تەشەببۇس قىلىمىز» . بىراق ئۈچ ياشتا تەربىيىنى باشلاش قارشى تېخىمۇ كۆپ مائارىپشۇناسلارنىڭ ئىنكار قىلىشىغا ئۇچراپ، تېخىمۇ كەسكىن بولغان نۆل ياش تەربىيىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

ياپونىيىنىڭ مەشھۇر بالىلار مائارىپشۇناسى موسۇن جىيۈى بالىلار ئەقلىي تەرەققىياتىنىڭ كەمىيىش قانۇنىيىتىنى خۇلاسىلاپ چىقىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئەگەر بالا تۇغۇلۇپلا كۆڭۈلدىكىدەك تەربىيە مۇھىتىدا تەربىيەلەنسە، ئۇنىڭ ئەقلىي كۈچى %100 تەرەققىي قىلالايدۇ. ئەگەر تەربىيە بەش ياشتىن باشلانسا، تەربىيە مۇھىتى ياخشى بولغان تەقدىردىمۇ %80 تەرەققىي قىلالايدۇ، ئەگەر 10 ياشتا باشلانسا %60 بولىدۇ. دېمەك تەربىيە قانچە كېيىن باشلانسا، ئەقلىي تەرەققىياتى ئۇچرايدىغان توسقۇنلۇقمۇ شۇنچە زور بولىدۇ.

ئامېرىكا مائارىپشۇناسى بلوم ۋە ئۇنىڭ چىكاگو ئۈنۈپرسىتىپتىدىكى ئىشداشلىرى بىللە ئېلىپ بارغان تەتقىقاتى مۇنداق قارايدۇ: «ئادەمنىڭ ئەقلىي كۈچى تەرەققىياتىدا ئەۋۋەل تېز كېيىن ئاستا بولۇشتەك قانۇنىيەت بار». ئۇلارنىڭ 17 ياشلىق بالىلارغا ئېلىپ بارغان سىناق نەتىجىلىرىدىن قارىغاندا، ئەقلىي كۈچ تەرەققىياتىنىڭ %50 تى ھامىلە مەزگىلىدىن تۆت ياشقىچە بولغان مەزگىلدە، %30 تى سەككىز ياشقىچە، %20 تى 17 ياشقىچە بولغان ئارىلىقتا تاماملىنىدۇ.

«جىڭ شېن نەزەرىيىسى» نى ئوتتۇرىغا قويۇپ دۇنيا مائارىپ ساھەسىدە شۆھرەت قازانغان ياپونىيە بالىلار مائارىپشۇناسى، كارخانچى جىڭ شېندا مۇنداق قارايدۇ: «ئىلگىرىكى تەربىيە بالا گەپ ئۇققىدەك بولغاندا ئېلىپ بېرىلاتتى. ھازىر بۇنىڭ ۋاقتى ئۆتتى، بۇنداق تەربىيە بەك كېچىككەن سانلىدۇ. چۈنكى بالا گەپ قىلىشتىن ئىلگىرى، ئۇ تىل بىلەن ئۆگىتىلىدىغان بىلىمدىنمۇ كۆپ تەربىيىلەرگە ئېرىشىپ بولغان بولىدۇ. شۇڭلاشقا بالىنى تەربىيەلەيدىغان ئەڭ ياخشى ۋاقىت (بالىلار باغچىسىغا ئاپىرىپ بەرگەندە) دەپ قارالسىمۇ بەك كېچىكىدۇ. ئۈچ ياشمۇ شۇنداق. ئەڭ مۇھىم ۋاقىت بالىنىڭ نۆل ياش ۋاقتىغا يېقىنلىشىشتۇر». «ھامىلە مەزگىلىگە نىسبەتەن تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ تەتقىق قىلىدىغان مەسىلىلەر بار». «ئەگەر روھىنى، خاراكتېر، پەزىلىتىنى يېتىشتۈرۈش مەزگىلى مەۋجۇد دېيىلسە، بۇ دەل بالا گەپ قىلىشنى ئۆگىنىشتىن ئىلگىرىكى ۋاقىتتۇر».

ھازىرقى ئىلىم-پەن بۇ مائارىپشۇناسلارنىڭ نەزەرىيىلىرىدىنمۇ ئېشىپ كەتتى. 1970-يىللاردا ئانا بىلەن ھامىلە ئارىسىدا باغلىنىش يوق، ئانىنىڭ مېڭىسى غىدىقلانسا، ھامىلىگە بىۋاسىتە تەسىرى بولمايدۇ، دەپ قارالغان. 1980-يىللاردا ئىلىم-پەن ئانا بىلەن ھامىلە ئارىسىدا ئېلىپكتر سىگنالغا ئوخشايدىغان بىر خىل سىگنال بارلىقىنى، ئاندىكى ئۆزگىرىشلەرنىڭ ھامىلىگە تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقى

مۇۋاپىق ھادىسىگە ئايلاندۇرۇپ قويغاندى. مارتىن ليۇتېرنىڭ دىنىي ئىسلاھاتى ياۋروپانىڭ ھازىرقى تەرەققىياتىنى، مىنگى يېڭىلىققا كۆچۈش ئىسلاھاتى ياپونىيىنىڭ بۈگۈنكى تەرەققىياتىنى مەلۇم دەرىجىدە بەلگىلەپ قويغان. دېمەك تارىخىي باسقۇچلاردىكى ۋەقەلەرنىڭ تەسىرى ئۆز دەۋرىدىن ھالقىغان بولىدۇ. تەتۈر قىسمەتلەر ماھىيەتتە تارىختىكى خاتالىق ئۈچۈن تۆلەۋاتقان بەدەلدىن ئىبرەت. بەلكىم بۈگۈنكى پەرۋاسىزلىقىمىز، كۆپىيىۋاتقان، تەربىيىسىز قالغان «باۋمۇ» لىرىمىز كەلگۈسى ئەۋلادلىرىمىزنىڭ يېڭىچە كۈلپەتلىك قىسمەتلىرىنى پەيدا قىلىدۇ، دېسەك خاتالاشقان بولماسمىز.

ئەقىللىق ئوقۇرمەنلىرىمىزگە ئايانكى، «باۋمۇ» لار مەسىلىسى جەمئىيىتىمىزنىڭ ھەرقايسى قاتلاملىرى، مائارىپ، ئىقتىساد، ئىدىئولوگىيە، ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت ساھەلىرىمىزدىكى مىكروبلار پەيدا قىلغان جاراھەتتىن - بىزدىكى كىرىزىسنىڭ بىر ئېچىنىشلىق ئىنكاسىدىن ئىبارەت.

مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويغان بولساقمۇ، ھەل قىلىش چارىسىنى ئوتتۇرىغا قويالمىغىنىمىزدىن تولمۇ ئەپسۇسلىنىمىز. ھازىرچە تاقەت يەتكەنچە تىرىشىپ باقايلى دېيەلەيمىز. ئىشىنىمىزكى، ھەر بىرىمىز ئۆز ئىشىمىزغا پۇختا بولساق، ئۆز پادىمىزنى قوغداشنى كۈچەيتسەك، چوقۇمكى تارتىدىغان زىيىنىمىز ئاز بولىدۇ.

بىزگە شۇنداق ساۋاق قالغان: ھەقىقەتنىڭ ساداسىغا قۇلاق يوپۇرغانلار چوقۇم ھەقىقەتنىڭ جازاسىغا ئۇچرايدۇ، بۇ، ھەقىقەتنىڭ ئەنئەنىسى. 2000-يىل 20-ئىيول، خوتەن - ئۈرۈمچى

جۈرئەت دۆلەت: خوتەن پېداگوگىكا ئالىي تېخنىكوم تارىخ فاكۇلتېتى ئوقۇتقۇچىسى. ئابدۇرېھىم دۆلەت: شىنجاڭ مائارىپ ئىنستىتۇتى ئىنگىلىز تىلى 99 - يىللىق سىنىپ ئوقۇغۇچىسى (M1)

مەسىلىلىرىمىز خۇددى كۈچلىرىمىزدا قاچانلاردىدۇر پەيدا بولغان ئەخلەتلەردەك دۆۋىلەنمەكتە. ئەخلەت تۆكۈلۈپ ئادەم شۇنچە كۆپ، تاكى يول توسۇلۇپ قالمىغىچە ياكى تازىلىق كومىتېتلىرى تازىلىققا ئورۇنلاشتۇرمىغىچە ئەخلەتلىرىمىز ئېلىنمايدۇ. ئالاقىمۇ شەكىل ئۈچۈن - «خوجا كۆردى» گە ئالىمىز. ئەلۋەتتە ئالغىنىمىزدىن تۆككىنىمىز كۆپ. «ئەخلەتلەرنى ئېلىۋېتەيلى، مەھەللىمىز پاكىزراق تۇرسۇن» دېگۈچىلەرنىڭ سادالىرى ئىنكاسسىز، قۇلاقسىز قالماقتا. ماھىيەتتە، بىر مىللەت ئۈچۈن بۇنداق كىشىلەرنىڭ قوللاشتىن مەھرۇم قېلىشى شۇ خەلقنىڭ ئاپىتىدىن باشقا نەرسە ئەمەس. مۇشۇنداق چاغلاردا قايرىلەرگىدۇر يوقالغان «ياتتاق ئاقساقال» («قۇم باسقان شەھەر» رومانىدىكى پېرسوناژ. - مۇھەررىردىن) لىرىمىزنى ئەسلەپ قالغىمىز. شۇڭا بىزنىڭمۇ ئۆزىمىز تاشلىغان ئەخلەتنى ئۆزىمىز ئېلىۋېتەيلى، دېمەكتىن باشقا چارىمىز يوق. چاتاق يېرى، ھېچقايسىمىز ئۆزىمىزنى ئەخلەت تاشلاۋاتىمىز، دەپ قارىمايمىز. ھازىر ئۇيغۇر جەمئىيىتىنى ئەخلەتكە تولغان جەمئىيەت، دېيىش بىزچە ئارتۇقچە ئەمەس. بۇ، ھەر بىر ئۇيغۇرنىڭ مەسئۇلىيەتسىزلىكىنىڭ مەھسۇلى، ئەلۋەتتە.

يىپەك يولىنىڭ خارابىلىشىشى، كېيىنكى ئوتتۇرا ئەسىرلەردە بىزگە كىرگەن سوپىزم، بۇ يولسىز ئەقىدىدىن تارالغان ئۈچ يېرىم ئەسىرلىك جاھالەت تۇمانلىرى ۋە فېئودال مىلتىتارىستلارنىڭ «خەلقنى نادانلىقتا تۇتۇش سىياسىتى» (مۇھەررىردىن) بىزنىڭ بۇ 20-ئەسىرىمىزدىكى «روزى موللا» (ئابدۇخالىق ئۇيغۇرىنى جاللات شىڭ شىسەيگە چېقىشتۇرغان مىللىي مۇناپىق)، «ئەمەت مەزىن» (ئابدۇقادىر داموللامنىڭ قاتىلى)، «شاپتۇل داموللام» (1930-يىللاردا قەشقەردە ئۆتكەن چوڭ دىنىي، مىللىي مۇناپىق. - مۇھەررىردىن) ۋە ئۇلارنىڭ يېڭىچە ۋارىسلىرىنىڭ تۇغۇلۇپ تۇرۇشىنى دەۋرنىڭ

تەھرىراتىمىزنىڭ ئالاھىدە ئۇقتۇرۇشى:

زۇرۇنلىمىزغا ئەسەر، خەت، پۇل چېكى، تۈرلۈك ئالاقە، كىتاب-ژۇرنال، ماتېرىيال ئەۋەتكۈچى ئورۇن ۋە شەخسلەر يۇقىرىقىلارنىڭ قولىمىزغا خاتاسىز - دەل تېڭىشى ئۈچۈن ئادىرىسىمىزنى ئۇيغۇر ۋە خەنزۇ يېزىقلىرىدا ئېنىق قىلىپ: ئۈرۈمچى شەھىرى ئىتتىپاق يولى 72-قورۇدىكى «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» زۇرۇنلى ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمىگە - 收 杂志维文编辑部 乌鲁木齐市团结路 72 号 《新疆文化》 دەپ يېزىشنى ئۈمىد قىلىمىز. پوچتا ۋاكالىت نومۇرىمىز: 830001

- كامالىي ئېھتىرام بىلەن: «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» زۇرۇنلى ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمى

ئاياللارنىڭ

گۈزەللىكى

ئېمىدە؟

ھورنسا مامۇت

سۈپىتىدە تۈرلۈك ھۆسن تۈزەش ئورۇنلىرى يامغۇردىن كېيىنكى مايسىلاردەك ئاۋۇپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۇلار گۈزەللىكتىن يىراقلاشتى. چىن گۈزەللىكتىن بارلىققا كېلىدىغان مۇھەببەت زىلزىلىلىرى قايتا پەيدا بولمىدى. قىز-ئاياللار ئۆز گۈزەللىكىگە تاۋار سۈپىتىدە مۇئامىلە قىلىپ، گۈزەللىك ئىزدەش يولىدا ئاجايىپ-غارايىپ ناچىنىس كەشپىياتلارنى ئىختىرا قىلدى. ئۇلار ئاياللىق گۈزەللىكىنى پۈتكۈل ئىنسانىيەت دۇنياسىنىڭ ھەركەتلىنىدىغۇچى كۈچى دەپ قارىماستىن، بەلكى ئەرلەر دۇنياسىنى بويسۇندۇرۇشنىڭ قورالى، دەپ قارىدى. شۇ سەۋەبلىك قىز-ئاياللار ئۆزلىرىنىڭ ئائىلىق خىزمىتىنى ياقتۇرمايدىغان، ئائىلە ئىشلىرىنى ئاياللارنى تۈگەشتۈرۈدىغان بىر خىل ئاۋارچىلىك، دەپ قارايدىغان بولدى. مەخسۇس ئاياللىق قارشى ئېلىشقا ئېرىشەلمىدى. پەرزەنت تەربىيەلەشتىكى زور بىر قىسىم مەسئۇلىيەتنى مەكتەپلەرنىڭ ئۈستىگە ئېلىشىغا توغرا كەلدى. بىلىم بىلەن ئەقىلنى ئېچىشقا سەل قارالدى. ئاز-تولا بىلىم ئىگىلىگەن ئاياللار ئەنئەنىۋى گۈزەل ئەخلاق، ئۆرپ-ئادەت ۋە تەربىيە ئۇسۇللىرىمىزنى «ئەركىنلىكنى بوغقانلىق» دەپ قاراپ، ئۇلارغا ئۆكتەملىك بىلەن قارشى چىقتى. ئەپسۇسكى، ئېسىل زىبۇ-زىننەت ۋە ئۈستىباش، غەرىبچە ئەخلاق قارشى ئۇلارنى گۈزەللىككە ئىگە قىلالمايدۇ. ئاياللارنىڭ گۈزەللىكى ئۇلارنىڭ چىن ئاياللىقىدا. چىن ئاياللىقنىڭ گۈزەللىكى ئۇلارنىڭ ھاياسى ۋە نومۇسىدا جۈلالىنىپ چاقناپ تۇرىدۇ، ھاياس بىلەن نومۇس ئاياللارنىڭ ئەڭ قەدىرلىك ۋە ئەڭ گۈزەل بېزىكى. بۇنداق پەزىلەتكە ئىگە بولغان ئاياللار دائىم ئەدەب ۋە تەرتىپنى ئۆزىگە

گۈزەللىككە ئىنتىلىش ئىنسانلارنىڭ تۇغما خۇسۇسىيىتى. بولۇپمۇ ئاياللارنىڭ بۇ جەھەتتىكى الاھىدىلىكى گەۋدىلىك بولۇپ، ئۇلار تارىختىن بېرى نۈزەللىكنىڭ سىمۋولى، دەپ قارىلىپ كەلدى. ھىجىرەتتىن بۇيان قەدىمكى دەۋردە يەر ۋە سۇ نەخرىسى ئومايغا سېغىنىپ، ئۇنى گۈزەللىك ۋە پاكلىقنىڭ سىمۋولى دەپ قارىغان؛ ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ مەدەتكارى، غالبىيەتلىرىنىڭ سەۋەبكارى، دەپ تونۇغان. ئاياللىق جىنىسقا چوقۇنۇپ، ئاياللارنى ئۇلۇغلىغان. كېيىنكى دەۋرلەردە ئاياللارنىڭ ئورنىدا ئۆزگىرىش بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئورنى ئەرلەرنىڭكىدىن تۆۋەن بولۇپ كەلگەن بولسىمۇ، ئەمما يېقىنقى يېرىم ئەسىر مابەينىدە ئاياللارنىڭ ئورنىدا كۆرۈنەرلىك ئۆزگىرىشلەر بولدى. ئاياللارمۇ ئەركىن ھالدا كەسىپ تاللاپ ئەرلەر بىلەن تەڭ مېھنەت قىلدى. ئاياللارنىڭ كەسىپ تاللاپ مېھنەت قىلىشى ئۇلارنى ئىقتىسادىي جەھەتتە مۇستەقىل قىلدى. ئىقتىسادىي جەھەتتىكى مۇستەقىللىق ئۇلارنىڭ ئائىلە ۋە جەمئىيەتتىكى ئورنىنى يۇقىرى كۆتۈردى. ئاياللار بىلەن ئەرلەرنىڭ ئىجتىمائىي ئورۇن ۋە ئىقتىساد جەھەتتە باراۋەرلىككە ئىگە بولۇشى نورمال بىر جەمئىيەتنىڭ ئالاھىدىلىكى بولسىمۇ، ئەمما ئىنسانىيەت مەدەنىيىتى ۋە ئىقتىسادنىڭ ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىشى ئاياللارنىڭ مۇستەقىللىقىنى ساغلام تەرەققىياتقا ئېرىشتۈرمىدى. مۇستەقىللىق بىلەن ئاياللىق ئوتتۇرىسىدا مۇۋازىنەت شەكىللەنمىدى. ئاياللار بۇ خىل ئەۋزەللىككە ھەدەپ ئىنتىلىپ ۋە رام بولۇپ، ئاياللىقنىڭ مەناسى بولغان ئاياللىق گۈزەللىكىگە سەل قارىدى. نەتىجىدە ئاياللارنىڭ گۈزەللىككە بولغان تەقەززالىقنىڭ شاھىدى

ئۈمىدىنى مەكتەپكە باغلاپ، تەربىيىلەش ۋەزىپىسىنى مەكتەپكىلا يۈكلەپ قويۇش مەسئۇلىيەتتىن قاققانلىق. ئەقەللىي ئانىلىق مەجبۇرىيەتلەرنىمۇ ئۈتۈپ، بەزمە ئويىناپ يۈرگەنلىك - ئانىلىق سالاھىيىتىنى يوقاتقانلىق، ئۇنداق ئاياللاردا گۈزەللىك نېمە قىلسۇن!

ئەمەلىيەتتە ئاياللىق - بىر نەپىس سەنئەت، ئانىلىق - بىر بۈيۈك ئىجادىيەت.

ئاياللارنىڭ گۈزەللىكى يەككە - يېگانە ھالدا رول ئوينىمايدۇ، ئۇنىڭ رولى ئەرلەر بىلەن بولغان ھەمكارلىقتا كۆرۈلىدۇ. شۇڭا ئاياللارنىڭ گۈزەللىكى ھەرگىزمۇ ئاياللارنىڭ ئەرلەرگە ھۆكۈمرانلىق قىلىش قورالى ياكى مەلۇم مۇددىئانى ئىشقا ئاشۇرۇش قورالىغا ئايلىنىپ قالماسلىقى، ئەر- ئاياللارنىڭ ھەقىقىي ھەمكارلىقى - چىن مۇھەببەت ئاساسى بولۇشى لازىم. ئەر- ئاياللارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ھەمكارلىق - جەمئىيەتنىڭ ساغلام تەرەققىياتىنىڭ كاپالىتى.

ئاياللار ئۆزلىرىنىڭ ئاياللىق ۋە ئانىلىق گۈزەللىكىنى يېتىلدۈرۈش بىلەن بىرگە ئەقەللىي تەرەققىياتقا ئېرىشىشكە سەل قارىماسلىقى كېرەك.

ئۇلار بىلىم ئىگىلەش ئارقىلىق ئۆز گۈزەللىكىنى ئىشقا ئاشۇرۇشى كېرەك. بىلىم گۈزەللىكىنى ئۆزلۈكسىز مۇكەممەللەشتۈرۈپ، تېخىمۇ يۈكسەكلىككە كۆتۈرىدۇ. بىر ئايالنىڭ بىلىم ئىگىلەپ، ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىشى ياكى كەسپكە بېرىلىشى ئۇنىڭ ئاياللىق ۋە ئانىلىق مەجبۇرىيىتىدىن ۋاز كەچكەنلىكىنى ياكى ئۇنىڭدىن خالاس بولغانلىقىنى بىلدۈرمەيدۇ. بىلىم ئىگىلەش بىلەن ئاياللىقنىڭ سىغىشالمايدىغان يېرى يوق. شۇڭا بىز ئاياللار بىلىم ئىگىلەش ۋە كەسپ تۈپەيلى ئاياللىق ۋە ئانىلىق مەجبۇرىيەتكە سەل قارىماسلىقىمىز كېرەك. ئەگەر ئوقۇل ھالدا ئاياللىق ۋە ئانىلىق مەجبۇرىيەتنىلا تەكىتلەپ، بىلىم ئىگىلەشكە سەل قارالسا، روھنى تەرەققىياتقا ئېرىشتۈرگىلى بولمايدۇ ۋە تۇغما ئانىلىق مەجبۇرىيەت دائىرىسىدىلا چەكلىنىپ قالمىز.

ئەلۋەتتە، ئاز-تولا بىلىم ئىگىلەپلا ئەجدادلىرىمىزنىڭ گۈزەللىك قارشىغا قارشى چىقىش، ئۇنى ئاياللارنىڭ ئەركىنلىكىنى بوغىدىغان «كىشەن» دەپ قاراش ھاياسىزلىقتۇر. شۇنى بىلىش كېرەككى، ھەقىقىي گۈزەللىكنىڭ مەنىسى مەڭگۈ ئۆزگەرمەيدۇ، ئۇ، زامان، ماكان، كىشىلەرنىڭ قاراشلىرىنىڭ ئوخشىماسلىقى تۈپەيلى ئوخشىمىغان مەنالارغا ئىگە بولمايدۇ.

2000. يىل 19. سېنتەبىر، پەيزاۋات

ئاپتور: پەيزاۋات ناھىيە 3-ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مۇئەللىمىسى (M1)

پار قىلىدۇ، ۋاپا ۋە ساداقەت بىلەن ئائىلىنى روناق تاپقۇزۇشنى، ئائىلىدىكى گۈللىنىشنىڭ سەۋەبچىسى بولۇشنى ئىزدەيدۇ، تۇرمۇشنى قانائەت ۋە غەيرەت بىلەن ئۆتكۈزىدۇ. ئۆز كەمتەرلىكى بىلەن قەدىر-قىممەتكە ئېرىشىدۇ، پەزىلىتى بىلەن ئەۋلادلارنى تەربىيىلەيدۇ، كىشىلەرگە ئىلھام بېرىدۇ. ئۇلار ھەرگىزمۇ ئۆزلىرىنىڭ جەمئىيەتتىكى ئورنى ۋە ئىقتىسادىي كۈچىگە تەمەننا قويۇپ، ئاياللىق بۇرچىدىن باش تارتمايدۇ. ئاياللىقنى بىر بۈيۈك سەنئەت، دەپ قارايدۇ. ئاياللىقنى بىر كۈلپەت، دەپ قارىماي چىن دىلىدىن سۆيىنىدۇ، ئۇنىڭدىن پەخىرلىنىدۇ. روھتىكى بۇنداق نەپىسلىك تەندە ئىپادىلىنىدۇ (ئەلۋەتتە تەننىڭ نەپىسلىكىمۇ زور بايلىق). ئەگەر تەن نەپىسلىكى روھ نەپىسلىكىدىن ئايرىلسا، خۇددى پۇراقسىز گۈلدەك سېھرىي كۈچىنى يوقىتىدۇ، بۇنداق گۈزەللىكنىڭ ئۆمرى ھامان قىسقا بولىدۇ.

بىر ئايالدا تەن نەپىسلىكى بىلەن روھ نەپىسلىكى بىرلەشسە، ئۇنىڭ كۈچ - قۇدرىتى تەڭداشسىز بولىدۇ.

ئاياللار گۈزەللىكىنىڭ بالاغىتى - ئانىلىقتۇر. ئانىلىق ماقامغا يېتىش ئاياللارنىڭ گۈزەللىكىنى مۇكەممەللىككە ئىگە قىلىدۇ. ئانىلىق ئۇلۇغ ۋە مۇشكۈل خىزمەت بولۇپ، ئۇ، پەرزەنتكە ۋە جەمئىيەتكە بولغان يۈكسەك مەسئۇلىيەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ. ئانىلىقنىڭ گۈزەللىكى ئۇنىڭ پەرزەنتكە بولغان چەكسىز مېھرى-مۇھەببىتى ۋە تەربىيىسىدە كۆرۈلىدۇ. ئەگەر بىر ئايالنى تۇغما ئانىلىق مەجبۇرىيىتى بىلەنلا چەكلەندى، دەپ قارىغاندىمۇ، بۇ مەجبۇرىيىتى بىلەن ئىنسانىيەتكە ئاز-تولا تۆھپە قوشقان بولۇپ، ئىنسانلار ئىش تەقسىماتىدا يۇقىرى ئورۇندا تۇرىدۇ. ناۋادا ئۇ پەرزەنتلىرىنىڭ ھاياتىغا ھەقىقىي قىزىقسا، ئۇلارغا كۆڭۈل بۆلسە، ئانىلىق سۈپىتى بىلەن ئۇلارنى توغرا يولغا يېتەكلىسە، ئۇنداقتا ئۇنىڭ ئىنسانىيەتكە قوشقان تۆھپىسىنىڭ قىممىتى مۆلچەرلىگۈسىزدۇر. ئانىلىق مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىش جەريانى ئۇلۇغ بىر كەشپىياتنى تاماملاش جەريانىدۇر. بالىلارنى ئېسىل يېمەكلىكلەر بىلەن ئوزۇقلاندۇرۇش، ئۇلارنى چىرايلىق، پاكىزە كىيىندۈرۈش، قانچىلىك بەدەل تۆلەشتىن قورقماي داڭدار مەكتەپلەرگە ئوقۇشقا كىرگۈزۈشلا ئانىلىق مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلغانلىق ھېسابلانمايدۇ. ئەلۋەتتە، بالىلارنى كىچىكىدىن مۇۋاپىق ئوزۇقلاندۇرۇپ، ئۇلارنى ساغلام تەنگە ئىگە قىلىش، تازىلىقنى سۆيىدىغان قىلىپ تەربىيىلەش، ئۇلارغا بىلىم ئېلىش پۇرسىتى يارىتىپ بېرىشمۇ ئاتا-ئانىلىق مەجبۇرىيەتنىڭ بىر قىسمى. ئەمما ئانىلار شۇنى ئوتتۇماسلىقى كېرەككى، ساغلام تەندە ساغلام روھنى يېتىلدۈرۈش، ئۇلارنى پاكلىققا ئىنتىلدۇرۇشمۇ بىزنىڭ مەسئۇلىيىتىمىز. بارچە

ئەركەك سۈنۈشى كۆپىرەك ئىسپەتلىشى

- «بۇلارنىڭ تەقدىرىگە كىم مەسئۇل؟»
ۋە «ئاياللارنىڭ گۈزەللىكى نېمىدە؟» گە
ئىلاۋە

ئابدۇقادىر جالالىددىن

(ژۇرنىلىمىزنىڭ ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان
تەقرىزچىسى)

نېمىدېگەن كاتتا جاۋاب - ھە!؟
دېھقانلار ئادەمدۇر، ئۇلار ئۆز ئەمگىكىنىڭ
مەقسىتى، كېلىپ چىقىشى، كۆلىمى، ساپاسى ۋە
ئەھمىيىتىنى بىلىشى كېرەك. بەلكىم ئۇلار بۇ ھەقتە
ئاز-تولا بىلىشى مۇمكىن. ئۇلارنىڭ بىلگەنلىرى
ئۆزلىرىنى باغلاپ تۇرغان يەرنىڭ ئېھتىياجىدىن
ئېشىپ چۈشمەيدۇ. ئەمما، يەرنىڭ ئۆزى بولسا بەك
كۆپ نەرسىلەرگە باغلانغان. دېھقانلارنىڭ مېخىسى
ئاخىرقى ھېسابتا بەك كۆپ نەرسىلەرگە
باغلىۋېتىلگەچكە، ئۇلاردا زامانغا لايىق جانلىق
تەپەككۈرنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. شۇنىڭ بىلەن
ئۇلارنىڭ بىلگەنلىرى ئۆزلىرى پائالىيەت قىلىدىغان
يەرنىڭ كۆلىمىدىن كۆپ كىچىك بولۇپ چىقىدۇ.
بارا-بارا ئۆزىنىڭ چورۇقىدىن باشقا ھېچنېمىنى
كۆرمەس بوپقالىدۇ. مانا بۇ ھەقىقىي نامراتلىق.
ئەمگەك كۈچىنىڭ مەنسى ئىشلەپچىقىرىش
قوراللىرىنىڭ سەۋىيىسىگە قاراپ ئۆزگىرىدۇ.
ئەمگەك كۈچى ياكى ئەمگەك مىقدارى ئىقتىسادىي
تەرەققىياتنىڭ ئاساسلىق سەۋەبى دەپ قاراش،
كىشىلەردىن بىلىم ۋە ساپا تەلەپ قىلىدىغان بۈگۈنكى
دەۋردە ئاقماس بوپقالدى. دېھقان بىلەن ئېشەكنى
ئالايلى، ئېشەك دېھقانغا قارىغاندا ئېغىر ئىشلارنى
قىلىدۇ، بىراق ئۇ خوجايىنىدىن جىق گاداي - ئۇنىڭ
ئۆز كۈچىدىن باشقا بىرەر مۈلكى يوق. مەلۇمكى،

ئەگەر ئەمگەك بىلەنلا بېيىشقا مۇمكىن
بولدىغان بولسا، دېھقانلار بېيىپ كەتسە بولاتتى،
چۈنكى دېھقان ئۆز ئەمگىكىنى كۈن بىلەن ئۆلچەيدۇ،
كۈننى بولسا قۇياشنىڭ چىقىشى ۋە پېتىشى بىلەن
ئۆلچەيدۇ. ئۇلار ھەتتا كۈندۈزنى كېچىگە ئۆلچەيدۇ.
ئىشلەيدۇ. مانا بۇ ئۇلارنىڭ كۈندىلىك ئەمگەك
نورمىسى. بىراق ئۇلار بەربىر نامرات، نامرات
ئەمەسلىرىمۇ باي ئەمەس. قارىغاندا، نېرى -
بېرىسىنى سۈرۈشتۈرمەي، ئىشلەشنى بىلىشنىڭ
ئۆزىلا كۇپايە قىلمايدۇ. ئادەم ھەسەل ھەرىسى
ئەمەس، ھەسەل ھەرىسىنىڭ ھەسەل ئىشلىشى ئۇنىڭ
ياشاش تەبىئىتىنىڭ ئىپادىسى، ئۇنىڭغا قانداقتۇ بىرەر
سېنىپ ياكى ئىنقىلابىي گۇرۇھنىڭ تامغىسىنى
باسقىلى بولمايدۇ، ئۇلارنىڭ ھەسەل ئىشلەشتە مەلۇم
بىر نەرسىگە قارشى خىتابنامىسى يوق، ئۇلار تەبىئەت
پرىنسىپىنى تەشكىل قىلىدىغان ئامىل سۈپىتىدە، ئەنە
شۇنداق ياشىشىدۇ. ئۇلارغا: «سىلەر نېمە
ئۈچۈن ھەسەل ئىشلەيسىلەر؟» دەپ سوئال
قويۇلسا، مەڭگۈ جاۋاب بەرمەيدۇ، مانا مۇشۇنىڭ ئۆزىلا

ئەسەر ۋە ھاسىلات

ئەرلەر ئۈچۈن مەڭگۈ ئاخىرلاشماس تېپىشماق سۈپىتىدە ھاياتنىڭ مەھلىيالىق بەلباغلىرىنى شەكىللەندۈرگەن. تارىخنى ۋاراقلىغاندا، ئاياللاردىن مۇتەپەككۈرلەر ناھايىتى ئاز چىققان، لېكىن ئۇلار مۇتەپەككۈرلەرنىڭ مەنىۋى ئانىسى. ئاياللار ئۆزلىرى بىۋاسىتە كىتاب يازمىغاندىمۇ، ئەرلەرنى كىتاب يېزىشقا مەجبۇر قىلالايدۇ. ئاياللارنىڭ نازۇك جىمجىتلىقى ھەر قانداق ئىدىيە سىستېمىسىدىن ئۈستۈن ھالدا ھاياتى كۈچكە ئىگە. تۇرمۇشتا شۇنداق چاغلارمۇ بولىدۇ: ئىدىيىنىڭ تەسىرىدە ئۆزگەرمىگەن تومتۇۋاق يىگىتلەر ئاياللارنىڭ سېھرىي كۈچىدىن قايتىدىن ئادەم بولىدۇ. شېئىر ئوقۇپ تىتىرىمىگەن يۈرەكلەر قىزلارنى كۆرسە شام بولۇپ ئېرىيدۇ. روشەنكى، ئاياللارنىڭ گۈزەللىكىنى شەرت قىلمىغان ئىجادىيەت ئاز ئۇچرايدۇ، تارىخنىڭ ئاپتورلۇق ھوقۇقىنىڭ يوشۇرۇن ئىگىسى ئاياللاردىن ئىبارەتتۇر.

ئەپسۇس، ئاياللاردىكى بۇنداق كاتتا ھوقۇق ئۆلمەكتە، شۇڭلاشقا، ئۇلار ئەرلەرنىڭ ئالدىدا پاسسىپ ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى. ئۇلار ئەرلەرنى تۇتۇپ تۇرىدىغان قۇدرەتنى يۈزەكى ئىشەرت ئۈچۈن تاۋكاغا تاشلاپ، بىر-بىرلەپ ئۇتتۇرۇشماقتا. ئەرلەر قىلچە خىجىل بولمىغان ھالدا مۇشۇنداق تراگېدىيىلىك باسقۇچنىڭ شاھىدى بولۇشماقتا. ئەرلەر ئۆزىدىكى ئەقىل - ئىدراك ۋە ماددە بايلىقىنىڭ ھالال سەرپىياتى ئارقىلىق ئاياللارنى ئۈستىدىكى ھەقىقىي - ھۆرمىتىنى قوغدىشى لازىم بولمىسا، ئاخىرى بېرىپ ئۆزلىرىمۇ چۈشكۈنلىشىدۇ. ئەرلەردىكى قاتتىق قوللۇق دىۋەنلىك ۋە جاھىللىقتىن ئىبارەت بولۇپ قالماستىكى، بەلكى ئۇ سوغۇققان ئەقىل - پاراسەتكە ۋە يىراقنى كۆرەرلىك ئۈستىگە قۇرۇلۇشى لازىم. مۇۋاپىق شارائىتتا قاتتىق قول بولالمىغان ئەرلەر ئۆز ئاياللىرىغا ماھىيەتلىك ھالدا مېھرىبان بولالمايدۇ. قاتتىق قوللۇق ھەرگىزمۇ ئاياللارغا يۈرگۈزۈلگەن دىكتاتورىيە ئەمەس، بەلكى تېگى ئالتۇن تاغ بولۇشى لازىم. تاغ سوغۇق ۋە سۈرلۈك بولىدۇ، بىراق باغلارنىڭ شېرىن مېۋىلىرى ئاشۇ تاغدىن كېلىدىغان ھاۋا ۋە سۇ بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ئاتا دېگەن تاغ، ئانا دېگەن باغ.

بىر مىللەتنىڭ چۈشكۈنلۈكى ئاياللاردىكى سايىقلىقتا روشەن كۆرۈلىدۇ. بۇ يەنە ئەرلەردىكى قەيسەرلىكنىڭ بەربات بولغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ. ئاياللار ھەققىدە قولغا قەلەم ئېلىشقا جۈرئەت قىلغان ئاپتور بىر ئاز قورۇنۇپ تۇرۇپ سۆزلىگەن بولسىمۇ، «مېھرابتىن چاپان» رومانىدىكى رەنا، «لېيىنغان بۇلاق» رومانىدىكى نەفىسەگە ئوخشاش تىپىك ئوتتۇرا ئاسىياچە لاتاپەتنىڭ يوقۇلۇۋاتقانلىقىدىن كەلگەن كىرىزىسلىك تۇيغۇ مەلۇم مەنىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان.

شەھەر ئاساسەن دېگۈدەك ئىشخانلاشقان

ئەمگەك ئەقىل بىلەن ئوڭ تاناسىپ بولمىسا يەنى ئەقىل بىلەن خاراكتېرلەنمىسە، ئۇ، ئەمگەك قىلغۇچى ئۈچۈن ئاھانەتلىك ئىش بولۇپ چىقىدۇ. شەھەرلەردە ھەممە نەرسە بازارغا يۈزلەنگەن، ئىنساننىڭ ھاجىتىگە بېرىپ تاقىلىدىغان ھەرقانداق بىر شەيئىي مۇمكىنلا بولىدىغان دائىرىدە تاۋارغا ئايلانغان. مەسىلەن، سالام بېرىش، تەبەسسۇم قىلىش، ناماز چۈشۈرۈش، باغچىدىكى ياۋا ئوت (بۇلار ھېچ بولمىغاندا ئاشىق - مەشۇقلار ئۈچۈن پاناھلىق بېرەلەيدۇ)، ناخشا، سۆيۈپ قويۇش، كۈلۈپ قويۇش قاتارلىقلار بولسا ھاجەتلەرگە يېتىشتە ۋاسىتىلىك رول ئوينايدۇ. بىر ئادەمدە قانچىلىك ئالاھىدىلىك بولسا، مەيلى ئۇ جىسمانىي ئالاھىدىلىك، ئەقلىي ئالاھىدىلىك بولسۇن جان بېقىش ياكى يول تېپىشنىڭ دەستىمىسىگە ئايلاندى. ئاياللار شەھەر ھاياتىدىكى كۆزنى ئەڭ چاقنىتىدىغان ھەم ئەڭ كارغا كېلىدىغان ۋاسىتە بولدى. ئاياللار شۇنداق يارىتىلغانكى، ئۇلار بىر قارىساڭ ئەمگەك كۈچى، بىر قارىساڭ زېمىنگە ئوخشاش ھوسۇل بەرگۈچى، بىر قارىساڭ كۈلۈپ بەرگۈچى، بىر قارىساڭ يىغلاپ بەرگۈچى، بىر قارىساڭ مېڭىپ بەرگۈچى، بىر قارىساڭ ئانا، بىر قارىساڭ لاۋا... ئاخىرقى ھېسابتا ئۈزۈل - كېسىل قۇربان بەرگۈچى. ئىشلاردا ناقابىل ئەرلەر ئاياللاردىكى ئىلاستىكىلىق ۋە مول ئىچكى دۇنيانى كوزىر قىلىپ، مەستۇ - مۇستەغرىق بولۇپ ياشىماقتا.

شەھەرلەردە ئىشقىۋازلىق تولا، مۇھەببەت ئاز، مۇھەببەت تاقەتسىز پۇل ۋە سۈۋەسىسى ۋە تاۋار تۇيغۇسى ئىچىدە يىڭىلەپ كەتكەن. ئەرلەر گۈزەل ئاياللار ئارىسىدا تۇرۇپ ۋاپا تەشۋىشىدە، ئاياللار قاۋۇل ئەرلەر ئالدىدا تۇرۇپ باياۋان چاڭقاقلىقىدا. مانا بۇ شەھەر ھاياتى. كىشىلەر بىر - بىرىدىن تەسەللى ئىزدەيدۇ، ئەمما تەسەللىي بېرىشتىكى ئىنسانچىلىق زەئىپلەشكەن. قارىغاندا، ئەنگلىيە شائىرى S. T ئېللىئوت كۈيلىگەن «باياۋان» بىزگىمۇ يېتىپ كەلگەندەك تۇرىدۇ.

«ئاياللارنىڭ گۈزەللىكى نېمىدە؟» دېگەن ماقالە قىزلاردىكى ئىپپەت ۋە ھاياغا غەرب ۋە شەرقتىن چىقىۋاتقان ئۇششۇك شاماللار ھە دەپ تېڭىۋاتقان شارائىتتا چىققان ئاجىز بىر نىدا. تومۇرلىرى زامانىۋى ئىلىمگە دېگەندەك تولۇپ كېتەلمىگەن بۇنداق ئاۋازنىڭ ئاياللارنىڭ ئۆزىدىن چىقىشى ناھايىتى يوللۇق. ئاياللاردا ئۆز مەۋجۇدىيىتىنىڭ قىممىتى ۋە ئۆز گۈزەللىكىنىڭ قۇدرىتى ھەققىدە چوڭقۇر ئويلىنىدىغان ئەخلاق بولۇشى شەرت. ئۆز نۆۋىتىدە بۇ بىر خىل ئەخلاق بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ھوقۇقتۇر.

ئاياللاردىكى سۈزۈكلۈك ئەسلىدىكى مول ئىچكى دۇنيانىڭ تاشقى كۆرۈنىشىدۇر. ئۇلاردىكى نازاكتە، سۈلكەت، رومانىكىنىڭ باي تۇيغۇ ئۆزگىرىشلىرى

ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلمىسى. ئۇ يەردە ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مۇئەييەن سەۋىيىدە ماشىنىلىشىشى ئەر - ئايال ئوتتۇرىسىدىكى ئىش تەقسىماتىنىڭ جىنىس پەرقىنى ئازايتتى ياكى يوقاتتى. بۇ، ئاياللارنىڭ تەشەببۇسكارلىقىنى ياراتتى. كىشىلەر شەھەر مەئىشەتلىرىگە ياتىدىغان بىلىملەرنى ئىگىلىگەن بولسىمۇ، ئۆزلىرىنىڭ ماھىيىتى ھەققىدىكى بىلىشلەردە توختاپ قالدى - دە، ئۆزلىرى كەلتۈرۈپ چىقارغان مەسىلىلەرگە جاۋاب بېرىشتىن قىسىلدى. بۇنىڭدىن كېلىپ چىققان خاراكتېر پۈچەكلىكى ئەر ۋە ئايال ئوتتۇرىسىدىكى تەڭلىمىنى توغرا يېشىشتىن مەھرۇم قىلدى. ئاخىرى مىللىي ئەخلاق قارشىمىزغا زىت ھالەتلەر ئوتتۇرىغا چىققاندا، قاقشاش، تاپا قىلىش، دۈشكەلەش، گاڭگىراشتىن باشقا ئىنكاسلار بولمىدى.

شەھەرلەردە تىجارەت، سەھرالاردا قىيامەت؛ شەھەرلەردە زىياپەت، سەھرالاردا قانائەت... بۇ ھال خەلقىمىزدە گويا ئىككى تەبىقىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. يېزا ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت ۋە ئەقىدىنىڭ ئاجىز مۇراسخورى، شەھەر رەڭدار ئەجنەبىي مەدەنىيەتنىڭ ئەسەبىي ئىخلاسىمەنى؛ يېزىدا يارىتىش، شەھەردە خورىتىش... ۋەھاكازالار.

خۇددى فرانسوز جەمئىيەتشۇناسى ئېمىل ۋركېم (Emile Durkhem) ئېيتقانداك: «شەرت - ئارائىت ئۆزگەرسە، ئەخلاقمۇ ئۆزگىرىدۇ». ئىقتىسادقا يۈرۈش قىلىش ئارقىسىدا كېلىپ چىققان ئىجتىمائىي ئېقىن ئۆز ۋادىلىرىدا يېڭى دەل - دەرەخلەرنى ئاڧىرىدە قىلىپ، ئەخلاق گۈللىرىنى قويۇق سايىلەرگە كۆمۈپ تاشلىدى. ئەخلاق مەسىلىسى ئۈستىدىكى ئويلىنىشلار ۋە ئىزدىنىشلەر بىۋاسىتە ئىقتىسادىي نەپ ئەكەلمىگەچكە، ھەر قايسى گۇرۇھلار ۋە ئورگانلارنىڭ دىققەت سىرتىدا قالدى. ئۇ پەقەت تار مەكتەپ ئۆيلىرىدىكى ئېھتىياتچان پېداگوگلارنىڭ يۈرەكىنى تىلىدىغان تېمىسى بولمىدى. ۋەھالەنكى، ئەخلاقمۇ ئىقتىساد مەسىلىلىرىگە ياتىدىغان مۇھىم ئامىل. ئىقتىساد ھەققىدە نەچچە پارچە يىرىك ئەسەر يازغان ئادام سىمىت يەنە ئەخلاق مەسىلىلىرى ۋە كىشىلەردىكى سەنئەت ھەم تۇرمۇشقا ياتىدىغان نازۇك ھېسسىياتلار ھەققىدىمۇ باش قاتۇرغان. جەمئىيەت ئەزالىرى جەمئىيەتتىن ئىبارەت شاھمات تاختىسىدا ئەركىن يۆتكىلەلەيدىغان ۋە قائىدە تەلپى بويىچە رول ئوينىيالايدىغان ئۇرۇقچە بولالمىغاندا، ئەخلاقىي مەسئۇلىيەت ئۈستىدە مۇستەقىل ئويلىنىشنىڭ شارائىتى ھازىرلانغان بولىدۇ. شۇ چاغدىلا ئەخلاق ماددىي تەرەققىياتنىڭ يۆنىلىشىگە تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ. ئەسلىدە ئەخلاقىي ۋە ئەقلىي ساپا ماددىي تەرەققىياتتىن كۆپ ئىلگىرى مېڭىشى كېرەك. شۇ چاغدىلا ئۇ ماددىي تەرەققىيات كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان تۈرلۈك مەسىلىلەرگە

ئالدىنلا دىئاگنوز قويالايدۇ ۋە كىشىلەرگە ئاگاھ بولۇشقا تېگىشلىك ئىشلاردىن بىشارەت بېرەلەيدۇ. «ئىجتىمائىي پەن» نى ناۋادا پەن دەپ نەزەرگە ئېلىشقا توغرا كەلسە، ئۇ، ماددىي تەرەققىياتنىڭ ئۆز مەنتىقىسى بەلگىلەنگەن كەمتۈكلۈك ئىچىدە ھەرىكەت قىلىپ، مۇناسىپ فونكسىيىسىنى جارى قىلدۇرۇشى كېرەك بولىدۇ. ھازىر جەمئىيەتىمىزدە قارماققا، ئىجتىمائىي پەن خادىملىرى كۆپتەك تۇرسىمۇ ئىجتىمائىي پەنگە ئالاقىدار كىتاب - ژۇرناللار كۆپتەك قىلىنىمۇ، رېئاللىقنىڭ تەلپى نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، ماھىيەتلىك كۈچكە ئىگە ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ ئىناۋىتىمۇ زور ئەمەس. ئىجتىمائىي پەننىڭ ئىناۋىتى چىنلىقنىڭ ئۆزىگە خاس ساھەسىگە قايتىپ كېلىشتە.

بىزدە ئۆزىنىڭ تۇرمۇش ۋە ئائىلە مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىشقا قادىر بولالمايۋاتقان، كۈندىلىك ئەقلىي مەشغۇلاتى جان بېقىش چەمبىرىكىدىن چىقىپ كېتەلمەيۋاتقان زىيالىيلار تالاي. ئۇلارنىڭ ئائىلىدىكى رولىدىن خوتۇنى بىلەن بالىلىرىمۇ رازى ئەمەس، ئۇلارنىڭ ئىدارىدىكى رولىدىن قول ئاستىدىكى خادىملارمۇ رازى ئەمەس. بۇنداق ئەھۋالدا ئۇلاردىن چوڭ ئىجتىمائىي كىرىزىسلەرنى ھەل قىلىشنى كۈتۈش شەيتاندىن ئىمان تەلپ قىلغانلىق بىلەن باراۋەر.

جەمئىيەتتىكى ئوقۇشسىز قېلىۋاتقان بالىلار ۋە نامراتلىق تۈپەيلى يىراق سەھرالاردىن كېلىپ بالا باققۇچى («باۋمۇ») بولۇۋاتقان نارەسىدە قىزلار ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، يۇقىرىقىدەك چوڭ ئىجتىمائىي سەۋەبلەرنىڭ قۇربانلىرى.

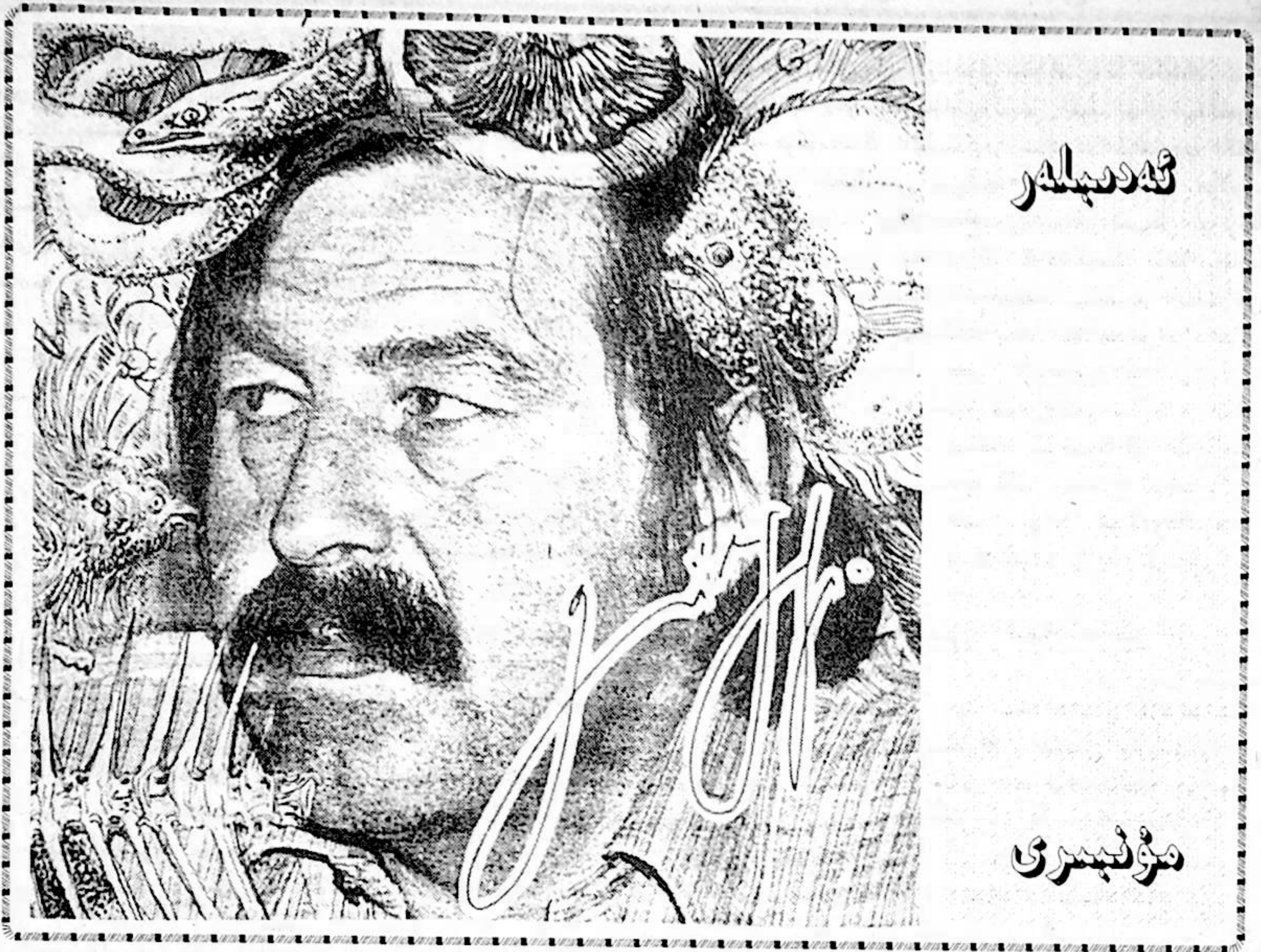
بالىلارنى مۇھەببەتتىن مەھرۇم قالدۇرۇش كەلگۈسىدىكى جىنايەتكە ئۇل سېلىشتۇر. بالىلارنى ئوقۇشتىن مەھرۇم قالدۇرۇش - غورۇرلۇق بەختنىڭ سەكراتقا چۈشۈشىدۇر. شۇنى ئەسكەرتىپ قويۇش كېرەككى، تەربىيە ھەرگىزمۇ مەكتەپ بىلەن چەكلەنمەيدۇ. كىشىلەردىكى ئىنساب، دىيانەت، خەير - ساخاۋەت، جاسارەت، مۇھەببەت قاتارلىق مەنىۋى كۆرۈنۈشلەر دەل بالىلارنىڭ خاراكتېرىگە ئۆچمەس ئىزلارنى قالدۇرۇدىغان تىرىك مەكتەپلەردۇر.

نېمە قىلىش كېرەك؟ بۇنىڭغا كارل ماركس مۇنداق جاۋاب بەرگەنكىن: «ھۆكۈمالار دۇنيانى ھەرخىل چۈشەندۈرۈپ كەلدى، گەپ قانداق ئۆزگەر-تىشتە».

ئولتۇرۇۋېلىپ پىكىر قىلىدىغانلار مېڭىپ تۇرۇپ، پىكىر قىلىدىغانلاردىن زىيادە كۆپىيىپ كەتتى.

ئاپتور: شىنجاڭ مائارىپ ئىنستىتۇتى ئەدەبىيات فاكولتېتىنىڭ دوختىپىتى (M1)

ئەدەبىيات

مۇنبىرى

شېئىر شائىرنى يازىدۇ، شائىرنىڭ ھەيكىلى ئۆز شېئىرلىرى بىلەن ئىگىلىنىدۇ

- شائىر روزى سايىت بىلەن سۆھبەت

ئابدۇقادىر ھاشىم

روزى سايىت: ئاتايىن يوقلاپ كەلگىنىڭىز ئۈچۈن رەھمەت، ئۇكام. بىزدە: «بىر كۆرۈشكەن تونۇش، ئىككى كۆرۈشكەن دوست» دەيدىغان گەپ بار. كۆرۈشتۈق - تونۇشۇپ قالدۇق، خۇدا خالسا دوستمۇ بوپقالىمىز تېخى. سىز قانداق تېمىلارغا قىزىقىدىغان بولغىتىڭىز؟ ئەگەر ئۇ ئەدەبىيات - يېزىقچىلىق ئىشلىرىغا دائىر بولسا، مۇھىمى سىزنىڭ قىزىقىدىغىنىڭىز مېنىڭ قىزىقىشىم دائىرىسىدە بولسا پاراڭلاشمايدىغان نېمىسى بار؟ ئۇنىڭسىزمۇ سىز-بىزنىڭ كۈنلىرىمىز ئەھمىيەتسىز پاراڭلار ئىچىدە ئۆتۈپ كېتىۋاتىمىدۇ؟

پۇرسەت مەسىلىسىگە كەلسەك، نۇرغۇن دەلىلىرىمىز،

ئابدۇقادىر ھاشىم: ئەسالامۇ ئەلەيكۇم مۇھتەرەم روزى سايىت ئاكا، ئەل قەلبىدىكى سۆيۈملۈك شائىرىمىز بولۇش سۈپىتىڭىز بىلەن خېلىدىن بېرى سىزگە غايىۋى ھۆرمەت، ئىخلاس قىلىپ كەلدىم. بۈگۈن دىدارى مۇلاقەت بولۇپ، ئۆزۈم قىزىققان تېمىلاردا پاراڭلاشقۇم كەلدى. ۋاقتىڭىز چىقارمۇ؟

چىن يۈرەڭگىنى چىن سۆز

«دېھقاندىن شائىرىغىچە ئۆتۈشۈش جەريانى» غا كەلسەك، مەن بۇرۇن دېھقان - «كوممۇنا ئەزاسى» ئىدىم. ھېلىمۇ دەھقانمەن. تاھازىرغىچە ھۆكۈمەتنىڭ ئائىلىلىكلەر بىنالىرىدا ئولتۇرۇپ باققان بەندە ئەمەسمەن. ئەتىگەندىن كەچكىچە ئۇچرىشىدىغىنىم، سالام - سەھەت قىلىشىدىغىنىم دېھقان قەۋمى. شۇڭا، ئىش ئورنىدا ئۆزگىرىش بولغىنى بىلەن باشقا تەرەپلەرنىڭ ھەممىسىدە يەنىلا دېھقانچە ياشاش مۇھىتىدىن ئايرىلمىغاچقا، ھېسسىياتىم دېھقانلاردىن يىراقلىشىپ باقمىدى. ھېلىمۇ قەلەم بىلەن دېھقانچىلىق، نەزم بىلەن تېرىقچىلىق قىلىۋاتىمەن. ئەگەر بۇنى «ئۆتۈشۈش» دېگىلى بولسا، خۇددى ئاشق بىلەن مەشۇق بىر-بىرىنىڭ قولىنى تۇتۇشقاندا ئىككى ۋۇجۇدىتىن ئۆزئارا ئۆتۈشكەن ھارارەتلىك سېزىمنىڭ يۈرەكتە ھاسىل قىلغان سەزگۈسى مېنىڭ دېھقاندىن شائىر بولغىچە ئارىلىقتىكى ئۆتۈشۈش جەريانىم ھىسابلىنىدۇ. شېئىر يېزىش ئۈچۈنلا «شائىر» لىق قىلىدىغان ياكى «شائىر» لىق كويىدا شېئىر يازىدىغانلار بۇ خىل «ئۆتۈشۈش» پىراقىدىن بىخەۋەر.

ئابدۇقادىر ھاشىم: ئىجادىيەت بىلەن تۇرمۇشنىڭ مۇناسىۋىتىگە قانداق قارايسىز؟

روزى سايىت: بىز ئىجادىيەتنى تۇرمۇشنىڭ ھاسىلاتىمۇ دەپ باقتۇق، قايتا پىششىقلاپ ئىشلەش جەريانىمۇ دەپ باقتۇق. ئۇنى خاماندىكى چەشلەنگەن دانغا ئوخشىتىپمۇ كۆردۈك. قانداق دېمەيلى، نېمىگە ئوخشامايلى، ئىجادىيەت ئەجىرنىڭ مېۋىسى ئىكەنلىكى پاكىت. دەرىخىگە يارىشا مېۋە، يېرىگە چۈشلۈك ھوسۇل، دان، ئىجاد قىلغۇچىسىغا قاراپ ئىجادىيەت بولىدۇ. قالاق ئۈسكۈنە بىلەن قۇراشتۇرۇلغان زاۋۇت، تېخنىكا يېڭىلانمىغان كونا ئەندىزىلىك كارخانا ئىشلەپچىقارغان ماللارنىڭ سۈپەت، ئىقتىسادىي ئۈنۈمى توغرىسىدىكى ۋاپاسلارنى تېلېۋىزىيە ئېكرانى ئارقىلىق كۆرۈپ، ئاڭلاپ تۇرۇۋاتمايمىزمۇ؟

بىزنىڭ ھايات رېتىمىمىز، ئۆمۈر كەچمىشىمىزنىڭ ئۆزى تۇرمۇش. ئۇنى يىراقتا دېسكىز چېگرا سىرتىدا، ئالەمنىڭ ئۈچىتىدە، يېقىن دېسكىز تۇرمۇش ئۆزىڭىزدە، ئائىلىڭىزدە، ئەتراپىڭىزدا! ... ئىجادىيەت بىلەن تۇرمۇشنىڭ مۇناسىۋىتى ھەم يېقىن، ھەم يىراق. يېزىقچىلىق نۇقتىسىدىن تەھلىل قىلغاندا، تۇرمۇشنى ئادەمگە خاس بايقاش بىلەن دەڭسەپ، ئىجادىيەت خادىمىنىڭ ۋىجدانى بىلەن كۆزىتىپ، رېئاللىقنى ئەينەن، سەمىمىي، تىل چاينىماي تۇرۇپ تەسۋىرلەشكە جۈرئەت قىلالغانلارغا تۇرمۇش تولىمۇ يېقىن. ئەكسىچە، قەلەم «سانىماي تۇرۇپ سەككىز» دەپ لاپ ئۇرسا، خەق تەكشۈرمەي تۇرۇپ مەنۇنلۇقتا باش لىڭشىتما، ئىجادىيەتچى ئۆيىدىن چىقماي تۇرۇپ «قاچۇقلاردا زەر تىللا، كىيىگىنىمىز تەتىللا، كىيىم پۈتۈن، قورساق توق، نامرات بىزدىن بەيتىللا» دەپ مۇبالغە قىلسا، ناخشىچىلىرىمىز ئانسامبىل تىكتۇرۇپ بەرگەن ئۆتتە كىيىمگە پۈركىنىپ سەھنىگە چىقىپ «دېھقان ئاكام باي بولدى، قازان - چۆمۈچى ماي بولدى، ئىچىشى قەنت چاي بولدى، چېھرى نۇرلۇق ئاي بولدى» دەپ يالغان ھىجىيىپ غىلجىڭلاۋاتقاندا، دېھقانلىرىمىز تۇرمۇشىدىن زارلىنىپ: «ھالىمىز خاراب بولدى، باغرىمىز كاۋاب بولدى، دەردىمىز يامان بولدى، رەڭگىمىز سامان بولدى» دەپ نادامەت چەكسە، بۇ ھالدا ئىجادىيەت

ئەھمىيەتلىك پۇرسەتلىرىمىز بىھۇدە ئۆتۈپ كەتكەن ئادەملەرمىز. ئۆمۈرنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدىكى دوستانە سۆھبەت پۇرسەتلىرىگە ۋاقىت ئاجرىتىش، رېپىتۇرانلاردىكى پۇل خەجلىپ ئەقىل خورىتىشقا، زامان سەپسەتلىرىگە قۇلاق بېرىپ مۈگىدەپ سائەت توشقۇزۇشقا، ئاللىكىملىرىنىڭ غەيۋىتىگە تىل ئۇچلاپ ھەسەتخورلۇق، قىزىلكۆزلۈك بىلەن ئېغىز ئۇپرىتىشقا زايە كېتىدىغان «پۇرسەتلەر» دىن ياخشى ئەمەسمۇ؟

ئابدۇقادىر ھاشىم: ياشلىقىڭىزنىڭ بىر مەزگىلى دېھقانچىلىق بىلەن ئۆتۈپتىكەن. ئوتتۇرا ياشقا كىرگەندە ئوقۇتقۇچى ۋە مۇھەررىر بولسىز، ئەمدىلىكتە تونۇلغان شائىر ئاتالدىڭىز. دېھقاندىن شائىرلىققىچە قانداق ئۆتۈشۈش جەريانىلىرى بولغان؟

روزى سايىت: راست ئېيتىمىز. ياشلىق مەزگىلىم ئاتالمىش «ئۈچ قىزىل بايراق»^① ئاسارتىدىكى يېزىلاردا، تەكلىماكاننىڭ ئىچكىرىسىگە جايلاشقان بوز-بىنەم ئېچىش مەيدانلىرىدا، ئۆستەڭ چېپىش، سۇ ئامبىرى ياساش، تۈز-تەكشى يەرلەرنى بۇزۇپ داھىيچە پەلەمپەي ئېتىزلارنى بەرپا قىلىش ئۈچۈن كېچە-كېچىلەپ ئۆيگە قايتقۇزۇلمايدىغان ئەمگەك مەيدانلىرىدا؛ يىل بويى بۇغداي، قوناق تېرىپ، خامان چەشلەپ تۇرۇپمۇ تويغىدەك بىر ۋاق تاماققا، كېۋەز ئۆستۈرۈپ، پاختا تېرىپ تۇرۇپمۇ ئىسسىقراق بىرەر قۇر كىيىمگە، تومۇزنىڭ پىزغىرىم ئاپتېپىدا، قىشنىڭ قار-مۈزلۈك جۇدۇنلىرىدا ئارامسىز ئىشلەپ تالچىقىپمۇ تۆت تەڭگە مېھنەت ئەجىرگە ئېرىشەلمەي ئۆتكەن. مەن سىزگە تېخىمۇ ئېنىقراق دېسەم، ياشلىقىم «ئەترەت باشلىقى ئويغانمىسا، بىر كېچە قېنىپ ئۇخلىۋالسام، ئاشپەزنىڭ رەھىمى كېلىپ ئوماچ پىشۇرغان داشقازاننىڭ بىر قېتىملىق قىرىمىنى قىرىش نۆۋىتىنى ماڭا بەرسە، قازان تېگىدىكى قوتۇرماچلار بىلەن نەپسىمنىڭ ئاچ يېرىنى بىرتويدۇرۇۋالسام...» دىن ئىبارەت ئاشۇ كىچىككىنە ئىككى تەلەپنىڭ ھېچقايسىسىغا يېتەلمەي ئۆتۈپ كەتكەن...

بىر نەقدىرى پۇرسەتنىڭ ئىلكىدە «ئىشچى، دېھقان، ئەسكەر ئوقۇغۇچى» سالاھىيىتى بىلەن ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى بوپقالدىم. كېيىن ئوقۇتقۇچى، «يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلىدا مۇھەررىر بولدۇم. 1973-يىلى سىنئەت بىردە «قەشقەر گېزىتى» گە يېزىلغان «دېھقانمۇ ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى بولدى» ناملىق غەزىلىم بىلەن مەتبۇئاتقا كىرىپ كەلگىنىمنى ھېسابلىغاندا 27 يىل شېئىر يازغان ئوخشايەن. ھەرقايسى نەشرىياتلاردا ئون پارچە شېئىر-داستانلار توپلىمىم نەشر قىلىندى. مۇشۇنىڭغا قارىغاندا، سىز دېگەندەك «شائىر» بوپقالغاندەكمۇ قىلىمەن. ئەمما، خەلق مېنى شائىر دەيدۇ، شائىرلار قاتارىغا تىزىپ ئېتىراپ قىلامدۇ-يوق، بۇ باشقا بىر مەسىلە، ئەلۋەتتە. شائىرلىق دەۋا-دەستۇر بىلەن تالىشىپ ئېرىشكىلى بولىدىغان ئۇنۋان ئەمەس، خىزمەت ستازىنى پەش قىلىپ ئۆستۈرگىلى بولىدىغان مائاش دەرىجىسىمۇ ئەمەس، دەستە-دەستە شېئىرىي ئورنىڭىلارنى پەش قىلىپ، توم-توم تۈپلەنمىلەرنى ئىسپات قىلىپ ھۆرمەت-نوپۇز تەختىگە چىقىۋالدىغان پايە-پەشتاق ئەمەس. شائىرلىق زامان ئەگىلىكىنىڭ تاسىقلىرىدا، خەلق رايىنىڭ مۇتلەقلىقىدە، سايلامسىز «سايلام» ئارقىلىق ئۆز ئورنىنى تاپىدۇ. ئەگەر بىر كۈنلەردە: «بىزنىڭ مۇشۇنداق بىر شائىرىمىز ياشاپ ئۆتكەن» دەپ ئەسلىشكە مۇشەررەپ بولالسام، ئۇ مېنىڭ بەختىم. مەن بۇنىڭدىن ئۈمىدۋار!

① كۆپ، تېز، ياخشى، تېجەشلىك بىلەن سوتسىيالىزم قۇرۇش ئۈچ سول شوئار «ئۈچ قىزىل بايراق» دەپ ئاتالدى.

بىلەن تۇرمۇشنىڭ مۇناسىۋىتىدىن سۆز ئېچىش بىھۇدە ئاۋازىڭىزچىلىك بولىدۇ، ئىجادىيەت بىلەن تۇرمۇش رېئاللىقىنىڭ ئارىسىمۇ بارغانسېرى يىراقلىشىپ كېتىدۇ.

بىز گېزىت-ژۇرنال سەھىپىلىرىدىن، نوپۇز ئىگىلىرى لەۋزىدىن ئىجادىيەتچىلەر تۇرمۇش قاينىمىغا چۆكۈشى، تۇرمۇش ئۆگىنىشى لازىم، دېگەن چاقىرىقلارنى دائىم ئاڭلاپ تۇرىمىز. مەن «چۆكۈش بىلەن ئۆگىنىش» ئوردا. قەسىرلەردىن باشلاندى، دەپ ئارزۇ قىلىمەن. ئۇلار نەزىرىنى كەڭلىكلەرگە تىكسە، بوسۇقلىرىدىن ئاتلاپ، ئالىي دەرىجىلىك پىكىرلىرىدىن چۈشۈپ، خەلق تۇرمۇشىنى بېزەپ، كۆپتۈرۈپ دوكلات قىلىشقا باپ كېلىدىغان بېكىنمە مەجلىسخانلاردىن مېھر ئۈزۈپ، ئاۋام-پۇقرا ئارىسىغا بېرىپ بىۋاسىتە كۆزدىن كەچۈرسە، بۇنىڭ ئۈنۈمى قانچە چوڭ بولار ئىدى؟ «چۆكۈش، ئۆگىنىش» چاقىرىقلا قىلىپ، ئەمما ئۆزى ئەمەل قىلمىغۇچىلارنى خۇرۇم قاپلىق كىرىپلىرىدىن قىسقا مۇددەتلىك بولسىمۇ يۈلۈپ ئالالسا، ئۇلارنى يېزا-قىشلاقلارغا، زاۋۇت-خاڭلارغا، سودا-تىجارەت بازارلىرىدىكى ئېلىم-سېتىم جانلىنىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ زاڭاق يۆلەپ مۈگىدەۋاتقانلار ئارىسىغا، ئاي ئاتلاپ كەتكەن تۇرۇقلۇق مائاشىنى قاچان بېرىشىنى بىلەلمەي موھتاجلىق تارتىۋاتقانلار قېشىغا باشلاپ بارالسا، ئۇلار بىلەن ئارىلىشىش، ھال-مۇھىنى تىڭشاش مۇمكىنچىلىكىنى بېرەلسە، بۇنىڭ ئەمەلىي پايدىسى قانچە چوڭ بولار ئىدى؟

ئىجادىيەتچىنىڭ تۇرمۇش ئۆگىنىش، تۇرمۇشقا چۆكۈش مۇددىئاسى ئۆز ئىجادىيىتىگە مەنبە - خۇرۇچ تېپىش، ئاشۇ مەنبە - خۇرۇچ ئاساسىدا رېئاللىقنى ئەكس ئەتتۈرۈش. ئادەم ناتونۇش يولدا ئاسانلا ئېزىقىپ قالىدۇ. ئۆزىگە تونۇشلۇقى بولمىغان تۇرمۇشنى تەسۋىرلەيمەن، دېگەن قەلەمكەش خۇددى ناتونۇش يولىدىن مېڭىپ ئېزىقىپ قالغان يولۇچىغا ئوخشايدۇ. تۇرمۇش ھاسىلاتلىرىغا باي ئەدىبىتىن ئەل كۆڭلىگە ماقۇل كېلىدىغان ئەسەر چىقىدۇ. سوتاللىمىزغا جاۋاب بېرىش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ دەۋالايىكى، تۇرمۇش ئەمەلىيىتى شائىرنىڭ تەجرىبە دۇنياسىنىڭ كېڭىيىپ بېرىشىدۇر. شائىرلىق دەۋاسىدا بولغان كىشى تۇرمۇش ئەمەلىيىتىنى ئىجادىيەت مەنبەسى قىلىپ، ھەربىر كۈننى كىشىلەر دۇچ كېلىۋاتقان قايغۇ، خۇشاللىق، دەرد-ئازاب، كۈلكە-شادلىق، مۇھەببەت-نەپەت، غەم-ئەندىشە، زېرىكىش، بىزارلىق ۋە ھاياجان-ئەندىكىشلەر ئىچىدە ئۆتكۈزەلسە، ھېسسىياتىنى تۇرمۇش خېمىرتۇرۇچى بىلەن ئېچىتسا، يېتىلدۈرسە، ئاندىن يۈرىكىنىڭ ئىچكى-تەڭ قاتلاملىرىدىن تەشنىلار چاڭقاقلىقىنى قاندۇرالايدىغان شەرەپت بۇلاقلىرىنى ئوخچىتالايدۇ! «دېھقان بولماق تەس» نامى بىلەن نامغىلانغان ئاشۇ بىر گۈرۈپپا شېئىرلىرىمىزنىڭ تا ھازىرغىچە تەڭرىتېغىنىڭ شىمالى ۋە جەنۇبىدا ئەل نەزىرىدىن قالماي ھاياجان پەيدا قىلالىشى بۇ نۇقتىنى ئىسپاتلايدۇ.

ئابدۇقادىر ھاشىم: ئاڭلىسام باشقىلار سىزنى: «قوشاقچى» دەپ ئاتىغانىكەن، ئۆزىڭىزمۇ: «مەن-روزى قوشاق» دەپ ئىككىلەنمەي ئېتىراپ قىلىدىڭىز. مۇشۇ ھەقتە سۆزلەپ بەرگەن بولسىڭىز؟

روزى سايىت: باشقىلارنىڭ مېنى: «روزى قوشاق» دېگىنىمۇ، ئۆزۈمنىڭ «قوشاق تەلەپپۇزلۇق» قەلەمكەشلىكىمنى ئىنقىرار قىلىپ كەلگىنىمۇ راست. «ئىككىلەنمەي» دېگەن ئىبارىنى ئىشلەتكىنىڭىزدىن قارىغاندا، سىزمۇ: «شېئىر قوشاقتىن ئۈستۈن تۇرىدۇ، قوشاقچى - شائىرلىق شەرتىنى ھازىرلىمىغۇچى» دەپ

قارايدىغان ئوخشىمىمىز؟ بىلەمسىزكىن، تۈركىي تىللىق قەۋملەر ئاھاڭغا سېلىپ ئېيتىلغان شېئىرلارنى «قوشۇغ» دەيدۇ. خەلق - ئەل ئىجادىيىتى ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئانىسى.

قوشاق شەكلى بۈيۈك تىل ئۈستىسى مەھمۇد كاشغەرىي قەلىمى بىلەن مىڭ يىللار مۇقەددەم خاتىرىگە ئېلىنغان. ئۇلۇغ مۇتەپەككۈر يۈسۈپ خاس ھاجىپ تەپەككۈرى ئاشۇ خەلق ھېكمەتلىرىنى ئۆز داستانغا سىڭدۈرگەن. كلاسسىكلاردىن موللا بىلال قوشاق شەكلىنى يازما ئەدەبىياتقا ئېلىپ كىرگەن. ئۇنىڭ يازمىلىرىدىكى خېلى بىر قىسىم قوشاقلار ئەل ئىچىگە ناخشا سۈپىتىدە تارقىلىپ زامانىمىزغىچە يېتىپ كەلگەن. ئىمىيانكار شائىر شامەشرەپ (بابارەھىم مەشرەپ) خوتەنگە كەلگەندە ئېيتقان: «قارا. قارا قاشلارنىڭغا قاتماڭچۇ مېنى، قارا قاشنىڭ بازاردا ساتماڭچۇ مېنى، قارا قاشنىڭ بازاردا ئالمىغا مېنى، كىرىپكىڭنى ئوقيا قىلىپ ئاتماڭچۇ مېنى» دېگەن ناخشا ھازىرمۇ مۇقام-سەنەملىرىمىزدە، سورۇن-بەزمىلىرىمىزدە جاراڭلىماقتا. . . پاكىت شۇنداق، قوشاق شېئىردىن تۆۋەن تۇرامدىكەن؟ «قوشاقچى - شائىرلىق شەرتىنى ھازىرلىمىغۇچى» مەكەن؟ . . . مەن «روزى قوشاق» نامىنى تۇنجى قېتىم ئۇستاز يازغۇچى، مەرھۇم زۇنۇن قادىرىنىڭ لەۋزى مۇبارەكلىرىدىن قوبۇل قىلغانىدىم. ئۇ زات: «گاداي، مېنىڭ تىلىڭ يەڭگىل ئىكەن، بايام ئوقۇپ بەرگەن بىر كۈبلىت رۇبائىيىڭ قوشاقتىن ئۆزىلا بويۇتۇ. قوشاق ياخشى نەرسە، بىزنىڭ تېپىپىچان قارىمۇ شېئىرلىرىنى قوشاقچىلاپ يازىدۇ. . . مەن سېنى بۇنىڭدىن كېيىن (گاداي) دېمەي، روزى قوشاق، دېسەم بولغىدەك. . .» دېگەندى. ئۇ پېشىۋايمىزنىڭ سۆزىنى بىر ئېپى كەلگەندە تېپىپىچان ئېلىيوققا تەكرارلاپ بەرگىنىمدە، كۈلۈپ كېتىپ: «بوۋاي شۇنداق دېدىمۇ، دەپ باقە، خەلق قوشاقلرىدىن قانچىلىكىنى يادقا بىلسەن: «دەپ سورىدى. 200 - 300 كۈبلىتقا يېتەرمىكىن، دېۋىدىم، ئۆزىنىڭ مىڭ كۈبلىتتىن ئارتۇق قوشاق بىلىدىغانلىقىنى، مېنىڭمۇ ئاشۇنچىلىك خەلق قوشقى يادلىغىنىمدا ئاندىن «روزى قوشاق» نامىغا لايىقلىشالايدىغانلىقىمنى، ھازىرچە «گاداي - قوشاق گادايى» ئىكەنلىكىمنى ئېيتىپ چاقچاق قىلغانىدى. كېيىن بۇ گەپلەر ئېغىزىدىن قۇلاققا يۆتكىلىپ نامىم «روزى قوشاق» بولدى. بۇنام ماڭا بىر ئۇنۋان، لەقەم سۈپىتىدە ئاشۇ ئۇلۇغ زاتتىن تەقدىم قىلىنغان بولغاچقا، ئۆزۈمگىمۇ خۇش ئاڭلىنىدىغان بولدى. . .»

ئابدۇقادىر ھاشىم: مەتبۇئاتچىلىق بىلەنمۇ شۇغۇللىنىپتىكەنسىز، ھازىرقى مەتبۇئاتچىلىقىمىزدا قەغەز ئىسراپچىلىقى بار، دەپ قارىمامسىز؟

روزى سايىت: يوغىمۇ، مەن ئۇنداق قارىمايمەن. ھازىرقى مەتبۇئاتچىلىقىمىزدا قەغەز ئىسراپچىلىقى ئەمەس، بەلكى قەغەز قىممەتچىلىكى، قەغەز قەھەتچىلىكى مەۋجۇد. ئەگەر ھەقىقىي ئىسراپچىلىقنى كۆرمەكچى بولسىڭىز، يۇقىرىدىن خۇددى قاردەك لەپىلدەپ يېغىۋاتقان، گويا سەلدەك يامراپ ئېقىۋاتقان، مۇقامى شۇنچە چىڭلىقىغا قارىماي ئىجراسى بولمايۋاتقان «نزام»، «بەلگىلىمە»، «ئۇقتۇرۇش» . . . لارغا نەزىرىڭىزنى ئاغدۇرۇپ كۆرۈڭ: قەلەم ھەققى ھەر مىڭ خېتىگە 30-100 يۈەنگىچە تارقىتىلىدۇ، نەشرىيات - مەتبۇئاتلارغا ئەۋەتىلگەن ئەسەرلەر 15 كۈندىن ئۈچ ئايغىچە بىر تەرەپ قىلىنىدۇ، ئاپتورلۇق ھوقۇقى، نەشر ھوقۇقى، ئەقلىي مۈلۈك ھوقۇقى كاپالەتكە ئىگە قىلىنىدۇ. . . يۇقىرىقىلار مەركەزدىكى چوڭ-چوڭ

ئۆزىگە تەۋە بولمىدى، تىلى زەنجىردە، ئىلھامى قەپەزدە، قەلىمى نەزەرىيەتتە زايە بولدى...

شېئىر ھۆرلۈك ئەلچىسى. بۇ مۆتىۋەرلىرىمىز بىزگە ساداقەتلىك بىلەن رىغبەت - تەسەللى بېرىدىغان ئىجادىيەت مېۋىلىرىنى، يۈرەكلىرىمىزگە ئەتىنىڭ تەشئالىقى، بۈگۈننىڭ چىدام - ئىشەنچ ئۇرۇقىنى چاچىدىغان لېرىكىلىرىنى، لەۋلىرىمىزگە سەنئەت كۈلكىسىنىڭ ئەبەدىي كەتمەس تەبەسسۇملىرىنى تەقدىم قىلىشنى نىيەت قىلغان ۋە بۈنۈڭغا زامان پۇرسىتى يار بولمىمەن، دەپ ۋەدە بېرىۋاتقانلىرىدا ئارىمىزدىن كەتتى. مەن بۇ ئۈچ پېشىۋايىمىز خۇسۇسىدا ئۆزۈمگە ماقۇل كەلگەن لىلالىق بىلەن سۆزلەۋېتىپ، بۈيۈك شائىر ئەي چىڭ ئەپەندىنىڭ مۇنۇ مەشھۇر سۆزىنى ئەسلەپ قالدىم. چۈنكى بۇ سۆز ئاشۇ ئۈچ زاتنىڭ ھاياتلىقىدا ئويلىغان، ئەمما ئېغىزىدىن چىقىرىلمىغان باتىن لەۋزىدەك تۈيۈلۈپ كەتتى:

«ئاساسى قانۇننىڭ شائىرلار ئۈچۈن بولغان ئەھمىيىتى باشقا كىشىلەرگە قارىغاندا تېخىمۇ مۇھىم، چۈنكى پىكىر بايان قىلىش ھوقۇقى كاپالەتلەندۈرۈلگەندىلا، ئاندىن كىشىلەر توپىنىڭ ئارزۇ-ئىستەكلىرىنى بايان قىلغىلى بولىدۇ؛ بارلىق ئىلگىرىلەشلەرگىمۇ ئىمكانىيەت تۇغۇلىدۇ.

سۆز ئەركىنلىكىنى بېشىش جىمىكى زوراۋانلىقلار ئىچىدىكى ھەممىدىن ۋەھشى زوراۋانلىقتۇر» («شېئىرىيەت توغرىسىدا» دىن).

ئابدۇقادىر ھاشىم: مەن قەشقەردە بىر مۆھتىرەم كومپوزىتورنىڭ سىز ھەققىدە «روزى سايىت شېئىرىيەتتىكى تىل ماھىرلىقىدا تېپىپچاندىنمۇ ئېشىپ كەتتى» دېگىنىنى ئاڭلىغان. ئۇنىڭ بۇ باھاسى مېنى مەلۇم دەرىجىدە ئويلاندۇرغانىدى. باشقىلارمۇ شۇنداق دېسە، سىز قانداق قارايسىز؟

روزى سايىت: ئۇ گەپنى مەن دېمىدىم. باشقىلار شۇنداق دېگەن ۋە شۇنداق ئويلىغان بولسا، بۇ ئۇلارنىڭ قارىشى. بۇ يەردە كۆزدە تۇتۇلۇۋاتقنى شېئىرىي تىل ئىشلىتىش مەسىلىسى بولسا، ئۇنداقتا، گەپ كۆپتۈرۈپ، مۇبالىغىلەشتۈرۈلۈپ ئېيتىلىپتۇ. مېنىڭ ئويۇمچە، تېخىمۇ كامالەتتىكى يېتىپ مولا - ئالىم بولۇشنى ئويلىمىغان تالىب، قەھرىمانلىق جەڭگاھلىرىدا پىشىپ يېتىلىپ قوشۇن بېشى بولۇشنى ئويلىمىغان لەشكەر، ھەتتا تېزراق قورامغا توشۇپ ئەر بولۇشنى ئارزۇ قىلمىغان ئوغۇل قاتاردا يوقلا بىر ئادەم بولىدۇ. شائىرلىق سەۋداسىغا چۈشكەن كىشىمۇ شۇنداق...

كىچىك بالا، مەجنۇن كىشى، شائىر - مۇشۇ ئۈچ تائىپە راست ۋە باشقىلاردىن ئۆزگىچە سۆزلەيدۇ، ئۆزگىچىراق تەپەككۈر قىلىدۇ. گەرچە ئۇلارنىڭ سۆزى ساددا، ئەمما غەلىتىرەك، تەتۈر، ئەقىلغە سىغمايۋاتقاندەك بىلىنىشىمۇ.

شائىر راست، سەمىمى گەپ قىلسا، يەنى ئۆز كۆڭلىدىكى گەپنى ئەينەن، بېزەپ يۈرمەي شېئىر مىسرالىرىغا جايلاشتۇرالىسا، ئۇنىڭ شېئىرى ئالغىنىلىنىدۇ. چۈنكى كىشىلەر چىن يۈرەكتىن ئۇرغۇپ چىققان سەمىمى سۆزلەر ئارقىلىق تەسىرلىنىدۇ.

پاساھەتلىك تىل شېئىرنىڭ بالاغىتىنى ئاشۇرىدۇ. تىل شېئىرنىڭ تالماس قاننى، ئۇ، شېئىرنى يۈكسەكلىككە چىقىرىدۇ، پەرۋاز قىلدۇرىدۇ. تۈرمۈشتىكى تىل ئەڭ مول، ئەڭ جانلىق تىل ھېسابلىنىدۇ. ئۇ، ئاددىي بولۇشىغا قارىماي ساپ ۋە ئىنچام. ئەڭ ئاددىي تىل بىلەن ھېسسىياتنى تېخىمۇ چوڭقۇر ئىپادىلىگىلى، جانلىق تىل بىلەن ئوبرازلىق پىكىر يۈرگۈزگىلى، تۈرمۈشنى تېخىمۇ رەڭدار

مەھكىمىلەردىن، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى يوغان-يوغان باشقۇرغۇچى تارماقلاردىن قىزىلباشلىق ھۆججەت، ھەتتا نىزام، قانۇن شەكلى بىلەن ئاشۇ. سىز دەۋاتقان ئىسرائى قەغەزلىرىگە شۇنچە ئېنىق ۋە شۇنچە رەتلىك قىلىپ بېسىلغان. نەتىجىسىگە قاراپ بېقىڭ: ئىجادىي ئەسەرلەرگە مىڭ خەت بىرلىكىدە 12 - 18 يۈەن... رادىئو ئىستانسىلىرى لېنتىغا ئېلىپ نەچچە نەچچە يىللاپ ئاڭلىتىۋاتقان تېكىستلەرگە مىڭ خەت بىرلىكىدە 10 يۈەن، تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى سۈرەتكە ئېلىپ ناخشا چولپانلىرىنىڭ ئاغزى ئارقىلىق «نەشر» قىلىنىۋاتقان تېكىستلەرگە ھېچنېمە... نەچچە ئون مىڭ ترازدا سېتىلىۋاتقان ئەدەبىيات دەرسلىكلىرىگە كىرگۈزۈلۈپ، تەكرار-تەكرار بېسىلىپ سېتىلىۋاتقان ئوقۇشلۇقلارغا بېرىلگەن ھېكايە، شېئىر، نەسرلەرگە ھېچنېمە... پلاستىنكا، قاپلىق ئۇنئالغۇ لېنتىلىرىنى ئىشلىگۈچىلەر ئاپتوردىن سورمايلا ئىشلىتىۋاتقان تېكىستلەرگە ھېچنېمە... ھېچنېمە!

شۈنچىلىك دېسەم، قەغەز ئىسراپچىلىقىنىڭ نەدىن كېلىۋاتقانلىقىنى پەھىم قىلالايسىز، ھەقىچان.

ئابدۇقادىر ھاشىم: تېپىپچان ئېلىيوف، ئابدۇكېرىم خوجا، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر قاتارىدىكى ئالدىنقى بىر ئەۋلاد ئۇستازلار بىلەن زامانداشلىقىڭىز ۋە بىۋاسىتە ئەسىرلىقىڭىز بار. سىز ئۇلارغا قانداق قارايسىز؟

روزى سايىت: بۇ «سورنىڭىز» غا جاۋاب بېرىش ئانچە ئاسان ئەمەستەك قىلىدۇ. سىز ماڭا ئۇلارنىڭ ئەخلاق، پەزىلىتى ھەققىدە پىكىر بايان قىلغۇزماقچىمۇ؟ تارتقان دەرد - دىشۋارىدىن ھېكايە ئېيتقۇزماقچىمۇ؟ ئېرىشكىنىدىن ئېرىشىشكە تېگىشلىكى كەم بولغان تەتۈر قىسمىنى ئەسلەپ بەر، دېمەكچىمۇ؟... بىر ئېغىز گەپ: ئۇلارنىڭ ھاياتى ئەسلىدە ئاجايىپ گۈزەل يېزىلغان كىتاب بولۇشى كېرەك ئىدى، ئەپسۇس، قارىغۇ يىللار بۇ نادىر «كىتاب» بەتلىرىنى قالايمىقان، ئېتىبارسىز تۈپلەپ قويدى! قاباھەتلىك يىللار بۇ مۆتىۋەر «كىتاب» نى تەتۈر تۈتۈپ، ساۋاتسىز نەزىرى بىلەن ئوقىدى! ئۇلار تەكرارلاناس شائىر، يازغۇچىلىرىمىز ئىدى. ئەپسۇس، ئۇلار قابىلىيىتىنى تولۇق جارى قىلدۇرالمىلا پانىدىن باقىغا رەھلەت قىلدى. ھاياتلىقىدا، قىرانلىقىدا يازدىغىنىنى يازالمىغاننىڭ ئۈستىگە تۆھمەتلەر ئۇلارنى خالىغىنىچە يازدى! تېپىپچان ئېلىيوفتىن قالغىنى «تۈگىمەس ناخشا»، ئابدۇكېرىم خوجىدىن قالغىنى «ھەيكەل»، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈردىن قالغىنى «ئىسز» - پەقەت شۇلا بولدى (مەن ئۇلارنىڭ شېئىرىي ئىجادىيىتى توغرىلىقلا سۆزلەۋاتىمەن). ئۇلار تېپىلغۇسىز تىل ئۈستىلىرى ئىدى. بۇ ئۈچ تىل ئۈستىلىمى شېئىرىيىتىمىزنىڭ ئالتۇن ھارۋىسىنى سۆرەپ ئالغا چاپقان ئۈچ تۈلپارغا تولىمۇ ئوخشايتتى. ئۇلارنىڭ قەلىمىدىن يارقىن نۇرلارمۇ، غۇبار - چاڭلارمۇ تارقىدى...

شائىر ئۆز سۆزلۈك بولۇشى، راست سۆزلىشى پەرزىدۇر. ئەكىسى ھالدا ئۇ شائىر بولالمايدۇ.

ھەممە كىشى راست گەپنى ياقتۇرىدۇ، يالغان - مۇبالىغە گەپلەرنى خالىمايدۇ. ھەرقانچە دەبدەبىلىك، يالتىراق سۆز بولسىمۇ، يالغان گەپ خەقنىڭ دىتىغا ياقمايدۇ. ئەمما ئۇلارنىڭ ئاخىرقى ئون يىلىنى - دېگۈسى بارىنى دەپ، يازغۇسى بارىنى ئويلاپ بولغىچە ئۆتۈپ كەتكەن دېموكراتىك ئون يىلىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، بۇ قەلەم ساھىبلىرىنىڭ ئەقىل - ئىدراكى، تەپەككۈرى

ئەمەس. «بىلىش لازىمكى، ئۆزىنى ئۆز دەۋرىنىڭ سىرتىدا قويغان شائىر ئۆزىنى ھېچقانداق دەۋرنىڭ شېئىرىيىتىدىن ئىزدەپ تاپالمايدۇ ھەم ھېچقاچان ھېچبىر دەۋرگە مۇكەممەل ئىپادىلىيەلمەيدۇ» (ئىبراھىم ئىزاقى). شائىر شېئىرلىرى بىلەن زامان، ماكان چېگرىسىدىن ھالقىپ كېتەلمىسۇ (بۇنداقلا بولغان ھەم بولىدۇ!) كەلگۈسى ئۈچۈن، ئۆزى ياشاۋاتقان زاماندىن مۇستەسنا شېئىر يېزىپلا ئۆتمەن، زاماننىڭ ھېچنېمىسىنى مەدھىيىلىمەيمەن، دېيەلمەيدۇ، ئۇنداق قىلالىشىمۇ مۇمكىن ئەمەس.

نەۋائىي ھەزرەتتىن ستاتا:

نى نەۋا ساز ئەيلەگەي بولبۇل گۈلىستاندىن جۇدا،
ئەيلەمەس تۈتى تەكەللۇم شەككارستاندىن جۇدا.

(گۈلىستاندىن ئايرىلغان بولبۇل قانداقمۇ ناۋا قىلالىمۇن،
شاتۇتمۇ شېكەرستاندىن جۇدا بولسا سۆزلىمەيدىغۇ؟)
بىر ئىيەسىز ئىت بولۇپ ئېردى نەۋائىي يارىسىز،
بولماسۇن، يارەبكى، ھەرگىز بەندە سۇلتاندىن جۇدا.

(نەۋائىي يارىسىزلىقتىن خۇددى ئىگىسى يوق ئىتقا ئوخشاپ
قالدى، خۇدا، بەندىسى ھەرگىز سۇلتان (پادىشاھ) دىن جۇدا بولمىسۇن.)
شېئىرىيىتىمىزنىڭ گۈلتاجى، داھىيانە شائىر نەۋائىي بىر
بولبۇل، ئاجايىپ سۇخەندىن تۇتقۇش ئىدى. پادىشاھ ھۈسەيىن بايقارا
ئۇنى ئوردا چېقىملىرىغا ئىشنىپ، ۋاپاسزلىق بىلەن يىراقلاشقا
سۈرگۈن قىلدى. نەۋائىيچۇ، ئۆزىنىڭ ئوردا ئىشلىرىدىن
چەتلىشىش ئۈچۈن تۈپەيلى شاھ (يار) دىن ئايرىلىپ خۇددى ئىگىسىز
ئىتقا ئوخشاش بوپقالغىنىنى شىكايەت قىلىدلا ئەمەس، خۇدادىن:
«خۇدا، بەندەڭنى سۇلتاندىن ئايرىما!» دەپ خىتاب قىلدى. بۇ
ئىلتىجاممۇ؟ يېلىنىشىمۇ؟ ئاغرىنىش ئىچىدىكى مەدھىيىمۇ؟

يەنە بۇ داھىي شائىرنەزمىسىدىن ستاتا:

كېلىپ ئەينى ئىنسان ئىنسانى ئەيىن،
جەھان ۋارىسى شاھ سۇلتان ھۈسەيىن.

(جاھاننىڭ ۋارىسى - شاھ سۇلتان ھۈسەيىن بايقارا، ئىنسانلارنىڭ
كۆزىگە ئەينى ئىنسان قىياپىتىدە كۆرۈندى.)

كى تا بولسە گەردۇنغە دەۋ ۋارىلىغ،

ئاڭا باقى ئولسۇن جاھاندا رىلىغ.

(پەلەك چۆرگىلەپلاتۇرۇدىغان بولسا، ئۇدائىم پادىشاھ بولسۇن.)

خالايققا ئول شاھتىن بولسۇن نەشاد،

دەمى بولماسۇن خالىي ئاندىن بىسات.

(ئۇ شاھتىن پۈتكۈل ئەلگە شادلىق يەتمۇن، بىسات - بايلىقى

ھەرگىز كەم بولمىسۇن.)

خۇلاسى شۇكى، نەۋائىي دەك زاتمۇ ئۆزى ياشىغان زامان، ماكان
ھالقىسىدىن چىقالمىغان. ھاكىمىيەت بېشىدىكى ھۆكۈمران شاھلارنى
چامى يەتكىنچە مەدھىيىلىگەن، گەرچە ئۇنىڭدىن شائىرغا
زۇلۇم-زەخمەت، رەنج - مالاھەت يېتىپ تۇرغان بولسىمۇ.

راست، سىز ساختا مەدھىيىۋازلىق توغرىسىدا سورىغانىڭىز.
«ساختا» - سېھىر، نىقاب، سېھىر - كۆز باغلاش، يوقنى بار قىلىپ
كۆرسەتمەكتۇر. دېمەك، ئۇنىڭ ماھىيىتى يالغاندۇر. يالغان، ساختا
مەدھىيىۋازلىقلار ئەمەلىيەتتە ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ بۇرىندىكى
چۈلۈك، يازغۇچى - شائىرلارنىڭ قەلىمىگە، ئەركىگە قويۇلغان
پايلاقچى. ئۇ سۈنئىي، غىلجىڭ ئەلپازى بىلەن روھنى، ئاڭنى،
ھېسسىياتنى ناھايىتىمۇ ئۇزاق ئۆز كۈنتۈرۈلۈقىدا تۇتتى؛ راستنى،

سۈرەتلىگىلى بولىدۇ...

مەن ئاخلىق ياكى ئاڭسىز ھالدا يۇقىرىقى نۇقتىلارغا يېقىنلاشتىم
ياكى شۇنداق قىلىشقا تىرىشتىم. كىتابى - نەزەرىيىۋى بىلىمىمنىڭ
يۈزەلىكى، ئانا تىلىمدىن باشقا زۇۋانلاردىن كەم خەۋەردارلىقىم،
ناھايىتى ئۇزاق مەزگىل دېھقانلارچە ياشاپ، دېھقان لەۋزى بىلەن
سۆزلەشكە ئادەتلەنگەنلىكىم، خېلى كۆپ خەلق بېيىت-قوشاقلىرىنى
يادلاپ، چاغاتاي دەۋرىنىڭ ئەدەبىياتىنى بىر قەدەر كەڭرەك
زامانداشلىرىمىدىن كۆرە) ئۆگەنگەنلىكىم - مانا مۇشۇ تەرەپلەر مېنى
ئاۋام تىلىنى شېئىرىي تىلغا ئايلاندۇرۇش، شېئىرىي تىلنى خەلق تىلىغا
يېقىنلاشتۇرۇش مۇمكىنچىلىكى بىلەن تەمىنلىگەن سەۋەبلەر بولسا
كېرەك.

ئۇستاز تېمىپجان ئېلىيوف يىتۈك تىل ئۈستىسى ئىدى. ئۇنىڭ
بىلەن ئارىلاشقان، پاراڭلىرىغا داخىل بولغانلار بىلىدۇكى، ئۇنىڭ
ئادەتتىكى گەپ-سۆزلىرىمۇ شېئىردەك، شېئىرلىرى سىز-بىز
سۆزلىشىۋاتقان پاراڭدەك (تىل ئىشلىتىش ئېتىبارى بىلەن)
تارتىملىق، يۈمۈرستىك تۇيغۇغا باي ئىدى.

شېئىرىي تىل - ئاللاننىڭ تىلى. بەندىنىڭ ئالدىن ئاشۇرۇپ
سۆزلىيەلىشى مۇمكىنمۇ؟ ئەمما بىلىشىڭىز كېرەككى، نەق ئاشۇ
ئاللاننىڭ «تىلى» شېئىرنى بىباھا قىممەتكە ئىگە قىلغۇچى ئامىلدۇر.
ئابدۇقادىر ھاشىم: سىزنىڭمۇ بايرام شائىرى،
كالىپندار شائىرى بولغان چاغلىرىڭىز بارمۇ؟

روزي سايىت: مەن پۈتكۈل ئۆمرۈمنى بايرام،
كالىپندار ھالقا - چەمبىرىكى ئىچىدە ئۆتكۈزگەن ئادەم تۇرسام، نېمىشقا
ئۇنداق چاغلىرىم بولمايدىكەن. ئېسىڭىزدە بولغاي، كەمىنىڭىز ھېلىمۇ
زاكاز - بۇيرۇتمىلار ئىچىدە ئالدىراشمەن. ئۇزاققى يىللى
خوتەنلىكلەرنىڭ «كىشى بېشىغا يېرىم مودىن تېرىلغۇ يەر كۆپەيتىش،
سۇ، توك بەرپا قىلىش جاسارتى» نى ئاساسىي تېما قىلغان چوڭ
ھەجىملىك سەھنە ئەسىرى «دېھقان روھى» نى يېزىشقا
ئورۇنلاشتۇرۇلدۇم. ئالدىنقى يىلى «كۆكۈلمەيدانغا ئايلانغان چۆللەر،
كارامىتىنى كۆرسىتىۋاتقان جەزىرە - باياۋانلار» ھەققىدە سەھنە كىتابى
يېزىپ چىقىش بۇيرۇتمىسىنى تاماملىدىم...

بايراملار داۋاملىشىپ، كالىپندارلار چاپلىنىپلا تۇرۇدىكەن، زاكاز
- بۇيرۇتمىلار ئازلىمايدىغاندەك قىلىدۇ. ئەپسۇس، يېشىم 58 گە
ئۇلاشتى - قېرىدىم. مۇنەججىمەشكەن ئەقىلنىڭ بۇنچە كۆپ يۈكىنى
كۆتۈرۈۋەرگىدەك رايىشلىقى قالمىغاندەك تۇرىدۇ.

ئابدۇقادىر ھاشىم: شېئىرىيىتىمىزدىكى ساختا
مەدھىيىۋازلىقنى قانداق چۈشىنىسىز؟ سىزنىڭچە بۇ بىزدە ھازىرمۇ
بارمۇ؟

روزي سايىت: شائىر - زامان ئادىمى. زامان ئادىمى
بولغانىكەن، شۇنىڭغا لايىق پائالىيەت ھالقىسى ئىچىدە ياشاپ ئىجاد
قىلالايدۇ. كۆپىنچە ھاللاردا دۈشمەن قاچقاندىن كېيىن باتۇر كۆپ
بولدۇ. ئوينىشىغا غىلجىڭلاپ نازلانغان سەتەك بىلەن ئېرىگە مۇھەببەت
ئىزھار قىلغان ئايالنىڭ ئېگراشلىرىدا ئاسمان - زېمىن پەرق بار،
دەڭ! ئالدىنقى ساختا - سۈنئىي، كېيىنكى چىن - ھەقىقىي.
شېئىرىيەتتە ئەمەس، ئەدەبىياتنىڭ باشقا زانىرلىرىدەمۇ
مەدھىيە، پاش قىلىشتىن ئىبارەت ئىپادىلەش ۋاسىتىلىرى بولىدۇ.
شائىر زامان ئادىمى ئىكەن، تەبىئىي ھالدا كۈلكىسىمۇ،
يىغىسىمۇ، قەسەدە، مەدھىيىلىرىمۇ زامانغا يارىشا بولماسلىقى مۇمكىن

روزى سايىت: كەڭ ئاسمان قاناتلىقلارنىڭ پەرۋازىغا، بىپايان ۋە تىرەن دەريا - دېڭىز بېلىقلارنىڭ ئۈزۈشىگە شارائىت بېرىدۇ. ئاشۇ شارائىتىمىز قۇشلار پەرۋازدىن، بىلىقلار ئۈزۈشتىن مەھرۇمدۇر. «قەھرىماننىڭ ماھارەت كۆرسىتىشى ئۈچۈن مەيدان كېرەك» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسىمۇ «مۇھىت بىلەن پائالىيەت» نىڭ مۇناسىۋىتىگە باپ كېلىدىغان شەرھى بولالايدۇ. بۇ ئەزەلدىن دېيىلىپ كېلىۋاتقان گەپ. ئەمما يەنە بىر تەرەپمۇ بار. ئىجادىيەتچى ئاللىكىملىرىنىڭ يارىتىپ بەرگەن «مۇھىت» ى ئىچىدە ئۆمىلەيدىغان، روھىي بوغۇلغان بىر پائالىيەتچى بولماسلىقى كېرەك. ئادەمنىڭ، بولۇپمۇ شېئىرىيەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەمنىڭ ھېسسىيات، تەپەككۈرى ئەركىن بولىدۇ. ئۇ ئۆزى ياراتقان تەسەۋۋۇر مۇھىتى ئىچىدە خالىغىنىچە ئىجادىيەت پائالىيىتى ئېلىپ بارىدۇ - كۈلىدۇ، يىغلايدۇ، مۇڭلىنىدۇ، بوغۇلىدۇ - غەزەپلىنىدۇ، ئەركىنلىككە تەلپۈنىدۇ، ۋەھاكازا. ئەگەر ئۇ «مۇھىت» تىن ئىبارەت ئىجادىيەت شارائىتىنىڭ ھازىرلىنىشىنى كۈتۈپ تۇرسا قانداقمۇ «كۈلۈپ، يىغلاپ، مۇڭلىنىپ، تەلپۈنۈپ» پائالىيەت ئېلىپ بارالايدۇ؟ مېنىڭچە، ئەركىن، دەخلىسىز ئىجادىيەت مۇھىتى بولغان ھەممىدىن ياخشى. ئەمما ئۇنىڭ بولماسلىقى ئىجادىيەتچىنىڭ ئىجاد پائالىيىتىگە دەخلى يەتكۈزمەسلىكى كېرەك. ئاشىقنىڭ مۇرادى مەشۇقنىڭ ۋىسالى ئىكەن، ۋىسالغا يېتىش ئۈچۈن ئۇ مەھبۇب ياتقان ھوجرىغا ئىشىكتىن كىرىشى مۇمكىن بولمىسا، دېرىزىدىن، ھەتتا تۈڭلۈكتىن كىرىشكە ئىرادە قىلىشى كېرەك. بۇنىڭ بىرسى ئويىپىكتىپ ھالەت، يەنە بىرسى سۈيىپىكتىپ قەيسەرلىك.

ئابدۇقادىر ھاشىم: ئۆز نەزىرىڭىزدىكى ئەڭ ياخشى ئەسەرلىرىڭىز خۇسۇسىدا تەسراتىڭىزنى بىلىپ باقسام دەيمەن؟
روزى سايىت: شېئىر - شائىرنىڭ «بالىسى». ئانا، ئانىغا نىسبەتەن يۈرەك باغرى بولمىش بالىنىڭ ھەممىسى ئوخشاشلا قەدىرلىك. ئەمما خۇي-مىجەزىدىكى ئوخشىماسلىقلار تۈپەيلىدىن بالىلارغا بولغان سۆيۈك - ئامراقلىقتا قىسمەن پەرق بولۇشى مۇمكىن. «ئاد، مېنىڭ مىللىتىم»، «دېھقان بولماق تەس» قاتارلىق ئەسەرلىرىم ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىگە سۈنۈلغاندىن كېيىن، 1990-يىللاردىكى ئەدەبىيات ھادىسىسى سۈپىتىدە غۇلغۇلا پەيدا قىلدى. «ياخشى ئەسەر بوپتۇ» دېگەن ئىنكاسلارنى ئاڭلىدىم. بۇ ئەسەرلىرىمنىڭ «ياخشى» لىقى، مېنىڭچە، مىللەتنىڭ ئۆزىنى ئۆزىگە تونۇتقانلىقىدا، ئۆزىنىڭ ھازىرقى ھالىتىنى بىلىش، ھېس قىلىش نۇقتىسىدىن ئويغا سالغانلىقىدا...

ئەگەر ئۆزۈمگە قويۇپ بەرسىڭىز، ئەڭ ياخشى ئەسەرلىرىمنى سورۇن شېئىرلىرى دېگەن بولاتتىم. چۈنكى سورۇندا - نەق مەيداندا پارچە قەغەزلىرىگە، ھاراق بوتۇلكىسى قاچىلانغان كارتون قاپلارنىڭ ئاق تەرىپىگە يېزىلىپ ئوقۇلغان شېئىرلىرىم بىر تەرەپتىن خۇش كەيىپىيات پەيدا قىلما، يەنە بىر تەرەپتىن ئۈنۈم يارىتىش رولىنى ئوينىدى. سورۇن شېئىرلىرى يېزىلغاندا، زورۇقۇش ھېس قىلىدىم، ئېلان قىلىشنى (مەتبۇئاتتا) شەرت قىلىمىغاچقا پىرىنسىپ، سىياسىي مىزانلار چەكلىمىسىگە ئۇچرىمىدىم. ھەزىل، يۈمۈر تۈسى قويۇق، ئويىپىكتى ئالدىمىدا تۇرغان بۇ خىل شېئىرلاردا ئەھلى سورۇننى كۈلدۈرۈم ھەم دەيدىغىنىمنى دەۋالدىم. ئۇنىڭدىن ھەركىم ئۆزىگە كېرىكىچە بەھىرلەندى.

1990-يىللارنىڭ دەسلەپىدە «ئۈچ قالايمىقان» نەپسىنى بالا قىلىپ

چىنىقنى، شائىرنىڭ شېئىرىي ھېسسىياتىنى تۇنجۇقتۇردى... ساختا مەدھىيىۋازلىقنىڭ ھېلىمەم مەۋجۇد بولۇش خەۋپىنىڭ بار-يوقلىقىغا كەلسەك، ھەممە ئىش زامانىسىغا يارىشا بولىدۇ. ئەگەر سىز گېزىت-ژۇرنال ئەدەبىيات بەتلىرىدە مۇھەررىر بولۇپ ئىشلەپ قالغىدەك بولسىڭىز، ئېھتىيات قىلىڭىكى، ئاپتورلارنى ساختا مەدھىيىۋازلىققا يېتەكلىمەڭ. ناۋادا سىز شائىر بولغىدەك بولسىڭىز، قەلىمىڭىزنى ئۇ سەتەڭنىڭ ناز-كەرەشمىسىدە بولغىماڭ. ئازماس بىر ئاللا دۇر، شەيتان تېرە بىلەن پوستنىڭ ئارىسىغا كىرىۋېلىپ، ھېسسىياتنى غىدىقلاپ ساختا دەي-دەيگە سالىدۇ. بەندىنىڭ قىسمىتىگە تەگمىش بولغىنى ئازماق، گۇناھىغا مەغپىرەت تىلىمەك...

ئابدۇقادىر ھاشىم: «شېئىر يېزىش بىلەن ئەلنى سۆيۈش بىر-بىرىنى تەقەززا قىلىدۇ» دېيىلسە، ھەقىقىي شېئىر بىلەن شائىرلىق ھەققىدە سىزدىن ئاڭلاپ باققۇم بار؟

روزى سايىت: شېئىر يېزىش بىلەن ئەل سۆيەرلىكنىڭ ئالدىنقىسى شەكىل يېقىدىن سۆز، تىل، ھېسسىيات پائالىيىتىگە، كېيىنكىسى بولسا ۋىجدان، ئەقىل بالاغىتىگە تەۋەدۇر؛ مەزمۇن، مەنە يېقىدىن شائىرلىق تىنىقلىرىدا «تەڭرىنىڭ تاتلىق پىچىرلاشلىرى»، شائىرلىق تۇيغۇسىدا «بۇرچ، مەسئۇلىيەت، جاۋابكارلىق ئېڭى» بار بولۇپ، بۇ جاۋابكارلىق خەلققە، تارىخقا بولغان مىننەتتىمىز، تەمەسسۇز، تەخىرسىز تۆلەنمىدۇر.

شائىر مەنە غەزىنىلىرىدىن گۆھەر تېرىپ، ئەل پەيزى ئۈچۈن شېئىر يازىدۇ. بۇ يەردە دېيىلىۋاتقان «ئەل پەيزى»، بەرھەقكى ئەلنىڭ شاد-خۇراملىقى، ئەلنىڭ دىلىدا بار، ئەمما تىلىدا دېيەلمەيۋاتقان؛ ەرد-ئەلىسى، مۇڭ-زارى، ئاندىن قالما بەدىئىي زوق - ھوزۇرىنى كۆرسىتىدۇ. شائىرنىڭ ئەلپەرۋەرلىكى دېگىنىمىز ئەنە شۇ.

ھەقىقىي شېئىر - ھەقىقىي شائىرنىڭ قەلىمىدىن، ياق، قەلبىدىن چىقىدۇ. ھەقىقىي شېئىرنىڭ سۈپىتى قانداق بولماق؟ مېنىڭ چۈشىنىشىمچە، پۈتۈن بىر ئەل، بىر مىللەت ياكى بىر تەبىئىيەتنىڭ ئەينى، رېئال ھالىنى - ئارزۇسى، تىلىكى، خۇشلۇقى، دەردى - ھالى... نى دۇدۇقلىماي، پەردازلىماي، يەنە كېلىپ دەل ۋاقتىدا ئىپادىلەپ بېرەلگەن شېئىر ھەقىقىي شېئىردۇر. بۇنداق شېئىرلار تارىخنىڭ، دەۋرنىڭ سىنىقىدىن ئۆتەلەيدۇ. «تۈگمەس ناخشا»، «ئىز»، «ئويغان ئۇيغۇر» قاتارلىق نادىر ئەسەرلەر ئاشۇنداق شېئىرلار جۈملىسىگە كىرىدۇ.

شائىرلىق - ھەقىقەتنى سۆزلىمەكتۇر، راست گەپ قىلماقتۇر. بۇنىڭغا يۈرەك، جاسارەت كېتىدۇ، ئەلۋەتتە. يەرشارىنىڭ يۇمىلاق ۋە ھەرىكەتچان ئىكەنلىكىنى تۇنجى قېتىم ئوتتۇرىغا قويغۇچىنىڭ ئېيتقىنى ھەقىقەت ئىدى. ھەقىقەتنى، راست گەپنى دەپ قويغىنى ئۈچۈن جازالاندى. بۇنىڭلىق بىلەن يەرشارى ئۆز ئوقى ئەتراپىدا ئايلىنىشتىن توختاپ قالدى ۋە يا ئۇنىڭ يۇمىلاقلىقى ئۆزگىرىپ كەتمىدى؛ بابارەھىم مەشرەپ ھەق سۆزلىگىنى ئۈچۈن دارغا ئېسىلدى، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرى ۋە تەنپەرۋەرلىكى تۈپەيلى قىلىچتا چانالدى، مەمتىلى ئەپەندى بېلىنى ئەلنى ئاقارتىش كەمىرىدە باغلىغىنى ئۈچۈن ئوتتا كۆيدۈرۈلدى (مۇھەررىردىن)، لوتپۇللا مۇتەللىپ ئەركىنلىك ئۈچۈن كۈرەشكەچكە جادۇغا بېسىلدى. ئۇلار شائىرلىق ماقامىغا يەتكەن بىر ئەۋلاد ھەق سۆزلىگۈچىلىرىمىز ئىدى... ئاد، شائىر قىسمىتى!

ئابدۇقادىر ھاشىم: ئىجادىيەت مۇھىتى بىلەن ئىجادىيەت پائالىيىتىنىڭ مۇناسىۋىتىنى قانداق چۈشىنىسىز؟

يىللاردىن كېيىن 2مىليون 400مىڭ يۈەن مەبلەغ ئەۋەتىلدى. بىنانى پۈتكۈزۈۋالدىق.

كۆرگەنلەر بىلىدۇ، خوتەن شەھىرىنىڭ يول - كوچىلىرى ئۈچ يىل بۇرۇن ئاجايىپ ۋەيرانلىشىپ كەتكەن، ھەم تار، ھەم ئەگرى-بۈگرى ئىدى، بولۇپمۇ «شياڭگاڭ بازىرى» دەپ ئاتىلىدىغان، دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرى، تىجارەت ماللىرى توپ تارقىتىلىدىغان غايەت چوڭ ئۈنۈپەر سال بازارغا تۇتاش يوللاردىن توپا ئۆرلەپ تۇراتتى، يۇندا، قىغ-ئەخلەتلەر بىلەن يېمەكلىكلەر ئارىسىدا قونۇپ-ئۇچۇپ يۈرگەن مىخ-مىخ چىۋىنلەر ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشتۇراتتى. خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىللىرى بىلەن سىياسىي كېڭەش ئەزالىرى تولا تەكلىپ، پىكىر بېرىپمۇ ھارغانىدى. چۈنكى جاۋاب بىرلا: يەرلىك مالىيە گاداي، يۇقىرىدىن مەبلەغ ھەل بولمىدى، ھازىرچە ئامال يوق!

1997-يىلى كەچكۈزدە خوتەننىڭ سابىق ۋالىيى، ھازىرقى مۇئاۋىن رەئىس غوپۇر ئابدۇللا بىلەن ئەينى چاغدىكى قاتناش نازارتىنىڭ نازىرى يۈنۇس يۈسۈپ خوتەنگە كەلدى. ئۇلارنىڭ كېلىشىدىن ئالدىن خەۋەر تاپقانلار ماڭا: «خەلقنىڭ مۇشۇ دەردىنى بىر يەتكۈزگەن بولسىڭىز» دېيىشتى. «يېڭى قاشتېشى» ناخشا-ئۇسسۇل ئۆمىكىمۇ ئاپتوبۇسنىڭ كونسىرت كەتكەنلىكىنى، ئولتۇراق ئۆي قەھەتچىلىكى خۇسۇسىدا رەئىسكە تەسىر قىلغۇدەك گەپ قىلىشىپ بېرىشىمنى ئېيتتى. بۇ گەپ چوقۇم نەزمىي شەكىلدە بولىدىغانلىقى ماڭا ئاياندى. كەچتە سورۇن تۈزۈلدى، مەنمۇ باردىم، پەيتىنى تېپىپ «گەپ» مۇ قىلدىم. رەئىس تەسىرلەندى. ۋەدىلەر، مەبلەغنى قانداق ھەل قىلىشنىڭ يولى كۆرسىتىپ بېرىلدى. نەتىجە شۇ بولدىكى، ئاشۇ قىشتا خوتەن شەھەر يولىنى كېڭەيتىش، سېمىق سۇ ئۆزىنى ياساش ئۈچۈن كېتىدىغان نەچچە مىليون مەبلەغ ئەمەلىيلەشتى. مانا، كۆرۈۋ تۇرۇپسىز، ئەمدى يوللار راۋان...

ھە، راست، «يېڭى قاشتېشى» ناخشا-ئۇسسۇل ئۆمىكى ئاشۇ كەچتىكى شېئىرىي تەلەپ خاسىيىتىدىن بىر مىليون يۈەنلىك ئولتۇراق ئۆي مەبلەغىنى قولغا كەلتۈردى (30ئائىلىلىك بەش قەۋەتلىك ئولتۇراق بىناغا ھازىر ئۇل قوپۇرۇلماقتا). 157مىڭ يۈەنلىك ئاپتوبۇس ئۆمەك ئارتىستلىرىنى قۇچىقىغا ئېلىپ، مەدەنىيەتنى يېزىلارغا يۈزلەندۈرۈش سەپىرىدە گۆرۈكىرىمەكتە. مەن بۇ شېئىرنىڭ كۈپىيىشىنى ساقلاپ قويۇپتىكەنمەن، بىر مىليون ئىككى يۈز مىڭ يۈەنگە يارىغان شېئىر بولغاندىكىن ئاڭلاپ بېقىڭ:

رەئىسكە قەدەھ سۆزى

مەن بولاي بۇ ئۆيدە تۇنجى يول گېپىنى باشلىغان،
مەن بولاي ئەلنىڭ ۋەكىلى دادلىنىپ تىل قاشلىغان.
شەھىرىمىزنىڭ باشلىقى ئۆتكۈرمۇ قوللايدۇ مېنى،
چۈنكى ئۇ كۆپ ھال ئوقۇپ ھارغاچقا «ھال» نى تاشلىغان.
سىز - رەئىس، ھەل قىلىشىڭىز مۇشكۈلنى، ئۆسكەي تاۋىڭىز،
ئاپىرىن دەر سىزگە پۇقرا - يولدا يايىراپ ياشىغان.
چوڭ بازار - «شياڭگاڭ بازار» ندا، قاراڭ، يول غەلۋىسى،
ئۇندا بار بىرمۇنچە ئادەم يولى يوق مىڭ قاقشىغان.
ياخشىلىق، مەردلىك قىلىڭ، يىتىسۇن چىۋىن، يۇندا، سېمىق،
«ئال قۇلۇم!» دەڭ، بۇ خوتەنلىك بولمىسۇن كۆز ياشلىغان...
ياق دېمەي، سەنئەتكە ئۆي - جاي سالغۇدەك مەبلەغ تۆكۈڭ،
سەت ئىكەن توي قىلسا ئارتىست ياتقىلى ئۆي ئاشمىغان.

خوتەن دېھقانلىرىغا يوپۇرۇلۇپ كەلدى. مەن كېرىيىدىكى «1-ماي» ئەمگەكچىلەر بايرىمىنى كۈتۈۋېلىش زىياپىتىنىڭ سورۇنىغا داخىل بولدۇم. سورۇندا ناھىيىدىكى بەش يۈرۈش رەھبەرلىك كوللېكتىپىنىڭ ئاساسلىق رەھبەرلىرى، ئاپتونوم رايوندىن بۇ ناھىيىنىڭ خىزمىتىنى تەكشۈرۈشكە كەلگەن ئۆمەك ئەزالىرى، ئۈچ-تۆت يۈزدەك ئىشتىراكچى بار ئىدى. مەن «قوشاق ئوقۇپ بېرىش» (رىياسەتچى رەھبەر شۇنداق دېدى) كە تەكلىپ قىلىندىم. خەلق تەقدىرىگە ھاكىم نوپۇزلۇقلار ئالدىدا خەلق ھالىنى شېئىرىي يول بىلەن بايان قىلىش پۇرسىتىنى بوش ئۆتكۈزۈۋەتكۈم كەلمىدى، شۇڭا ھاراق كورۇپكىسىغا بىر كۈبلىت قوشاق يازدىم:

ھۆددە يەردىن ئاش ئالدۇق،
ئاشنى سېتىپ تاش ئالدۇق.
ئالۋاڭ كۆپ بولۇپ كەتكەچ،
قارا كۆزگە ياش ئالدۇق...

مەن بۇ قوشاقنى دېكلاماتسىيە قىلغاندىن كېيىن كەيپىيات جىددىيلىشىپ، سورۇن جىمىپ كەتتى. بىرسى: «سىزنىڭ گېپىڭىزچە دېھقانغا خاپىلىق كۆپ ئوخشىمامدۇ؟» دېۋىدى، «شۇنداق، ئۇلارغا خاپىلىق ياغدى، ئاڭلاپ تۇرسىلا» دېدىمە، قاتارىغا ئالتە «خاپىلىق» نى مۇنداق دەپ بەردىم:

- «سېرىقتال» دا ئاش خاپىلىقى، بۇغداي ئورمىسىدا چېچىلىپ قالغان باش خاپىلىقى، قوناق چېپىقىدا كىرىشتۈرۈپ تېرىك دەيدىغان ماش خاپىلىقى، كۆزگە تېرىمدا تاناپتەك رۇس سوقۇلمىغان قاش خاپىلىقى، پۈتۈن قىش بويى ئۆستەڭگە تىزىدىغان تاش خاپىلىقى، ھەممىدىن يامىنى جاپا تۈپەيلى كۆزدىن قۇرۇمىغان ياش خاپىلىقى!
كېيىن بۇ قوشاق بىلەن «ئالتە خاپىلىق» ۋىلايەت رەھبەرلىرىنىڭ قۇلقىغا يەتكۈزۈلۈپتۇ. مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ ۋالىيىسى مەن بىلەن بۇ ھەقتە مەخسۇس مۇھەببەتتە بولدى. خاپىلىقلارنىڭ بارلىقىنى ئېتىراپ قىلدى.

خوتەن شەھىرىنىڭ مەركىزى گۈلباغدا ئاجايىپ كۆركەم بىر بىنا بار ئىدى، كېيىن «خەتەرلىك قۇرۇلۇش» دېيىلىپ چېقىۋېتىلدى. ئورنىغا سېلىنغان يېڭى بىنا گەۋدىسى توختىماي قىلىنىۋاتقان تىلەمچى تۈسىدىكى ئىلتىجا، دوكلاتلارغا قارىماي بەش يىلغىچە بىرىم گەۋدىسى بىلەن پۈتۈكسىز قالدى. 1996-يىلى قىشتا دۆلەت ئىشلىرى كومىسسارى ئىسمائىل ئەھمەت ئەپەندى خوتەنگە كەلدى. مەن ئۇنىڭ شىرىپىگە ئۇيۇشتۇرۇلغان كەچلىك بەزمىدە ئىقتىسادىي غەمخورلۇقتىن تەمە قىلىدىغانلىقىمىز توغرىسىدا نەق مەيداندا بىر شېئىر يېزىپ ئوقۇدۇم:

... يىقار چاغدا پەرىمان كۈچلۈك توپنىڭ ئوقىدەك،
ئاللىكىمىلەر ھەيۋە قىلغان ئۆسكەك بۇقىدەك.
سالار چاغدا پۇل چىقىمىدى - ھاتەملەر پىخسىق،
تۇرۇپ قالدى گۈلباغدا ئۇ مايماق چوققىدەك.
مەبلەغ بېرىك - بىنا پۈتمۈن ئىسمائىل ئاكا،
سىز تۇرغاندا نېمە غەم بار پۇلدىن قورققىدەك؟...

شېئىرنىڭ مۇشۇنچىلىكى ئېسىمدە قاپتۇ. ئىسمائىل ئەھمەت ئەپەندى شېئىر ئورنىگىنالىنى قولۇمدىن ئېلىپ سورۇن ئەھلىگە: «روزاخۇننىڭ شېئىرى مېنى تەسىرلەندۈردى، مەن بىنانىڭ چالسىنى پۈتتۈرۈشكە يېتەرلىك مەبلەغنىڭ كويىغا چۈشەي، خاتىرجەم بولۇڭلار» دېدى. سورۇندىكىلەر گۈلدۈراس ئالقىش ياڭراتتى. بىر يېرىم

دەپ قارايدىغان، ئىلمىي ئەمەس، دەپ تۇرۇۋالدىغان كىشىلەر قۇلۇل قېپى ئىچىدە ماكان تۇتقانلاردۇر» (ئەي چىڭ). بىزنىڭ بۇ خىل پوزىتسىيىمىزگە ئاسىمجان ئوبۇلقاسىم تېخى يېقىندا - «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ 2000-يىلى 2، 3- (قوشما) ساندا ئېلان قىلىنغان «شائىرلىق ئەركىنلىكى قايرىگىچە؟» دېگەن ئۇزۇن ماقالىسىدا: «ئۆلۈكلەرنى گۆرىدىن سۆرەپ چىقىپ، ئۈگۈت - نەسەتلىرىنى شېپىي كەلتۈرۈپ، ئەنئەنچى بولۇۋېلىش يولى بىلەن ھەممەيلەنگە تۈرلۈك قالپاقلارنى كىيگۈزۈپ، پىكىر ئېقىملىرىنى دەي-دەيگە سېلىش (غەيرىي مىللەتچىلىك قىلىش) نوپۇزلۇقلارنىڭ غاجلىشىدىن باشقا نەرسە ئەمەس» دەپ ئوبدان دەككىمىزنى بەردى.

كېسىپ ئېيتماق، شەكىلدە، ئەنئەندە ھېچقانداق گۇناھ يوق ئىدى، ئەنئەنە تىپىدىكى شېئىرلارمۇ ئەيبىكار ئەمەس ئىدى. ئەپسۇس، ئۇنى زامان رامكىلىرى، ماختىتىشقا خۇشتار نوپۇز ئىگىسى ۋە ئۇنىڭ مۇتلەق قوماندان تايىقى ئاستىدىكى مەزھەبلىك ئۈستۈرۈلما كاردىن چىقارغانى. بۇزىمغىچە تۈزگىلى، يېڭىلىغىلى بولمايتتى! بۇ، ياشلارنىڭ قولىدىن كەلگەن بىلەن، بىزنىڭ بۇزغىلى، يېڭىلىغىلى كۆزىمىز قىيمايتتى. رامكىلارغا ئېتىلغان تاش سۈزۈك ئەينەكلەرگىمۇ تېگىپ كەتتى. قارا-قويۇق ئىنكار قىلىۋېتىلدى. «پىتىنىڭ ئاچچىقىدا چاپاننى ئوتقا تاشلاپتۇ» دېگەندەك «پىت» نىڭ گۇناھى «چاپان» نىمۇ ئوتقا سۆردى. ئەنئەنە «چاپان» لىرى بىزنى مىڭ-مىڭ يىللاردىن بىرى سوغۇق - جۈتتىن، ئۇششۇكتىن ساقلىغانىدى. يالىڭاچ يۈرۈپ بولامتى؟ يېڭى «چاپان» تېخى سەيپۇڭنىڭ يىڭىسى تېگىدە ئىدى... بىز بۇنى ئەينى چاغدا تېرىككەك، رەت قىلغۇچى قەھرىمىز بىلەن چەتكە ئىتتەردۇق. ئەمدىلىكتە، بارا-بارا شۇنداق يېڭىلاشنىڭ زۆرۈرىيىتىنى ھېس قىلدۇق. «ئۈرۈپ تۇرسا، كۈلۈپ تۇرىدۇ» غان، شاھ بىر پىلىنى يېقىشقا زورلىسا، ئۇنىڭ تويماس قارىنىنى تويغۇزالماي تۇرۇپ، غەزەپتىن قورقۇپ ئىككىنچى بىر پىلىنىمۇ يېقىپ بەرسەك، دەپ يېلىنىدىغان قورقۇنچاق، خۇشامەتچى ئەدەبىياتنىڭ ئەمدى لازىمى يوقلۇقىنى ھەممىدىن بۇرۇن چۈشەنگەن ياش قەلەم ئىگىلىرىگە باشتىلا ئېڭىلىپ سالام بېرىش كېرەككەنتۇق، دەپ ئويلىدۇق. شېئىرىي يېڭىلاش ئەنئەنە غەپلىتىنى سەگەكلەشتۈردى...

بىز تەپەككۈر، تەسەۋۋۇر بىلەن توشقان بېشىمىزنى كىرىپكە ئېسىپ قويۇشتىن ئەۋۋەل، ئاشۇ باشتىكى كۆزىمىز بىلەن رېئاللىقنى كۆزەتسەك، چىنلىق، مىللىيەتلىكنى دەدەبىلىك سۆز يالتراقلىرى ئىچىدە تۇنجۇقتۇرمىساق، يەرشارى ئادىمى تۇرۇپ كائىنات پەزاسىدىن لاپ ئۇرۇشقا ئالدىراپ، ھېسسىياتنى بېھۋەدە ئىسراپ قىلىمىساقلا شەكىللەر (شېئىرىي شەكىل) ئۇۋالچىلىقتىن ئاقلىنىدۇ. بۇ ھالدا «ئەنئەنە تىپىدىكى ئەسەرلەر ئۇنداق، گۇڭگا شەكىلدىكىلىرى مۇنداق» دەپ ژانىر جەڭگاھىدا، شەكىل خۇسۇسىدا دەتالاش قىلىپ ئەقىل خورلىتىشنىڭ ھاجىتى قالمايدۇ. بۇ نۇقتىنى مېنىڭدەك ئەنئەنە ئەندازغا ئامراق «جاھىل خوتەنلىك» چۈشەنگەن يەردە، ياشلىرىمىز - «يېڭىلاش تەرەپدارلىرى» مىز چۈشەنمەسۇ؟...

ئابدۇقادىر ھاشىم: بەزىلەر ئەدەبىيات ئىجادىيىتىدە «سەنئەت ئۈچۈن سەنئەت» نى بەكرەك تەكىتلەيدىكەن، بۇ خىل تەكىتلەشنىڭ ئۆزىگە خاس ئاساسى بارمۇ؟
روزى سايىت: ھەرقانداق بىر ئەسەردە (شېئىرمۇ

كوڭكىسى يولداش سۇلايماندىن^① قېرى، ئەجەق، شۇڭا - گەپ قىلىڭ نازىرغا «بەر، دەپ ئاپتوبۇس - يەل تاشمىغان!» كەمبەغەلگە قانچە بەرسە كەم يېرى تولىمايدىكەن، رەنجىمەڭ بۇ ئىلتىماسلار بولسىمۇ قاملاشمىغان. ئىلچىلىكنىڭ نامىدىن مەن مەي تۇتاي، سىز بىر يۈتۈڭ، باشلىقلار: «خوش-ھە!» دېسۇن، قوپسۇن ئۆرە يامپاشلىغان... شۇنچە كۆپ جەريان سۆزلىدىم، سوناللىقىغا جاۋاب چىقتى. جاۋابىكى، بازار ئىگىلىكى شارائىتىدا ئىقتىسادىي قىممەت يارىتىشقا يارىغان سورۇن نەزىملىرىنى «ئەڭ ياخشى چىققان ئەسىرىم» دەپمە يالغان بولماس!

ئابدۇقادىر ھاشىم: ئەخمەتجان ئوسمان قاتارلىق بىر تۈركۈم ياشلار ئەنئەنەۋى شېئىرىيەت چەمبىرىكىدىن ھالقىپ، يېڭىچە ياشلار شېئىرىيىتىنى بارلىققا كەلتۈردى... ئادىل تۇنىياز قاتارلىقلار كېيىنكى چاغلاردا خېلى مۇۋەپپەقىيەتلىك سىناقلىرىدىن ئۆتتى. بۇ ھەقتىكى قاراشلىرىمىزنى ۋە ئەخمەتجان ئوسمان، ئادىل تۇنىياز تۈركۈمىدىكىلەرگە قانداق باھاىڭىز بارلىقىنى دەپ باقسىڭىز؟
روزى سايىت: بۇنىڭغىمۇ جاۋاب بېرىش ھاجەتمۇ؟ مەيلى ئەخمەتجان ئوسمان بولسۇن، مەيلى ئادىل تۇنىياز بولسۇن، ھېچقانداق «شېئىرىيەت چەمبىرىكى» دىن ھالقىپ كەتكىنى يوق. شېئىر بىر پۈتۈن گەۋدە، ئۇنى «ياشلار شېئىرىيىتى»، «ئوتتۇرا ياشلىقلار، قېرىلار شېئىرىيىتى» دەپ ئايرىشۇ ئارتۇقچە. ئەمما، سىز بورغانىكەنسىز، مەن جاۋاب بەرمىسەم بولماس. 1980-يىللاردىن شلاپ ھەممە ساھەگە ئوخشاش مەدەنىيەت، ئەدەبىياتنىڭ ئىشىكىمۇ يېككە ھالەتتىن ئېچىۋېتىلدى. قوبۇل قىلىشقا ماھىر مىللىتىمىز ياشلىرى ئاشۇ ئىشىكتىن غەربچە ئەدەبىي «ئىزم»، «ئېقىملىرىنى ئەكسەردى. ئەنئەنگە ئۆلگەندەك سادىق بىز دەپمەتلىكلەرگە بۇ خىل «ئەكسەش» دەسلەپتە غەلىتە تۈيۈلدى. ئۇلارنىڭ تەشەببۇسى ئاسىيلىقتەك، يازغان ياكى تەقلىد قىلغانلىرى ھېچنەمە ئەمەستەك بىلىندى. مۇنازىرە باشلاندى. ھېچكىم ھېچكىمگە يول قويمىدى. مۇنازىرىنىڭ بولغىنى ياخشى بولدى. ئەينى چاغدا مەنمۇ: «بۇ بىر قىسىم ياشلارنىڭ يېزىۋاتقانلىرى شېئىر ئەمەس» دەپ كەسكىن ئېيتقانلارنىڭ بىرسى ئىدىم. ئارىدىن ئون نەچچە يىللار ئۆتۈپ كەتتى، خەقلەرمۇ «يېڭىچە» دېيىلگەن بۇ شېئىرلارغا كۆنۈپ قالغاندەكمۇ تۇرىدۇ.

گرامماتىكا نۇقتىسىدىن ئىنكار قىلىنىدىغان سۆز-جۈملە شېئىرىي جۈملىدە ئۆزىنىڭ پاساھىتىنى نامايان قىلالايدۇ. «كىرىپكىمگە ئاستىم بېشىمنى»، «نىگاھىغا چۆكتۈم جانانىنىڭ» دېسە نېمىشقا بولمايدىكەن؟ ئالايلىق، ئەخمەتجان ئوسمان: «بۇ دۇنيا تۆرەلدى بىر تال قوۋۇرغامدىن» دېدى. بىز ئانىلارنى جىمى مەخلۇقاتلارنىڭ ئۇلۇغى دەيمىز. ئانا تۇغىدۇ. ئىنسان زاتى ئانىلار تۇغۇمىدا كۆپىيىپ بارىدۇ. ئادەملەر دۇنيانى ئاپىرىدە قىلىدۇ، تېخىمۇ گۈزەللەشتۈرىدۇ. ئىسلامىي چۈشەنچىدە ھەزرىتى ھەۋۋا ئانا ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر تال قوۋۇرغىسىدىن ئاپىرىدە قىلىنغان. ئەخمەتجان بۇ يەردە «مەن» نىڭ بىر تال قوۋۇرغىسىغا ئاشۇنچە كۆپ نەرسىلەرنى يىغىنچاقلايدۇ.

گەپ شەكىلدە ئەمەس، ھېسسىياتتا. بىز (مەن ھەم) ھېسسىياتنى كەمسىتتۇق، شەكىل دەۋاسىنى قىلىپ ماھىيەتتىن چەتلىنىدۇق. «ئۆزى چۈشەنمەيدىغان ياكى تەبىر بېرەلمەيدىغان نەرسىلەرنى مەۋجۇد ئەمەس،

① خوتەن «يېڭى قاشتېشى» سەنئەت ئۆمىكىنىڭ ئاتاقلىق ئارتىسى، پېشقەدەم سەنئەتكار سۇلايمان روزى كۆزدە تۇتۇلدى.

شۇنىڭ ئىچىدە) بەدىئىيلىكتىن باشقا ئىدىيە بولىدۇ. بۇ دېگىنىم «ھەر بىر پارچە ئەسەردە ئۈچىنى گەۋدىلەندۈرۈش» تەرغىب قىلىنغان «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» چە يۈكلىمە ئەمەس. ئەدەبىيات - سەنئەت ئۆز بويىغا تەشۋىقات تاختىسى ئېسىۋالدىغان زامانلار كەلمەسكە كەتتى. ئەمما بىلىش لازىمكى، ئۆزى ئارقىلىق ئۆز مىللىتىنى ئىپادىلەيدىغان ياكى ئىپادىلەشنى خالىمىغان، كونكرېت قىلىپ ئېيتقاندا، ئۆز قايغۇسى ۋە كۈلكىسى ئارقىلىق ئىنسانىيەت قايغۇسىغا ھېسداشلىق قىلىمىغان، كۈلكىسىگە جۈر بولالمىغان شائىرلارنى، ئۇلارنىڭ يازغانلىرى قانچىلىك كۆپ بولغىنىدىن قەتئىينەزەر، خەلق ئېتىراپ قىلمايدۇ، قەلب تۈرىدىن ئۇلارغا ئورۇن بەرمەيدۇ.

سىز يېزىش ئۈچۈنلا يازسىڭىز، ئاشپەز ئاشپەز بولغىنى ئۈچۈنلا تاماق ئەتسە، ئاۋۇ بىرسى پەقەت سۆيۈش ئۈچۈنلا سۆيسە، ئۇ ھالدا نېمە بولماق؟ يېڭى شېئىرىيەت تەرەپدارلىرىنى پەقەت «گۈڭگالشىش» ئۈچۈنلا ھەرەج تارتتى، دېيەلمەدۇق؟ ئۇلارنىڭ مەقسىتى «نەۋائىي ئالەمدىن ئۆتكەن 500 يىلدىن بۇيانقى شېئىرىيەت تۇرغۇنلۇقى» نى بۇزۇپ تاشلاشقۇ؟ بۇ، ئىدىيە، بۇ ھەرگىز «سەنئەت ئۈچۈن سەنئەت» ئەمەس. ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ يولى كەڭرى، بۇ يولغا ھەممە ئېقىملار پاتىدۇ. قېنى، مېڭىپ باقمىلىمۇ؟ نىشان ھەممىمىزدە بىر - ئەدەبىياتنى گۈللەندۈرۈش.

ئابدۇقادىر ھاشىم: سىز كىيىنكى يىللاردا ئىللەتلىرىمىز ھەم دېھقان دەردلىرى ھەققىدە ئۈزۈمەي يازدىڭىز. ئەسەرلىرىڭىز جەمئىيەتتە ئالقىشقا ئېرىشىپ، ئەل قەلبىدىكى ئوبرازىڭىزنى نۇرلاندۇردى. سىز ئىجادىيىتىڭىزنىڭ بۇ پەللىسىنى ئۆزىڭىزنىڭ بۇرۇلۇش نۇقتىسى، دەپ قارامسىز؟

روزى سايىت: مەن 1990-يىللاردىن كېيىن ئىجادىيەت يولۇمدا كەسكىن بۇرۇلۇش ياسىدىم، مىللەت ئىللەتلىرىنى تەتقىقلىدىم، بۇ تەتقىق يارامسىز باشلىقنىڭ قول ئاستىدىكى خادىملارغا ئىشلىنى چىچىپ ھۆرپەيگىنىگە ئوخشىمايدۇ. مەن يەنە دېھقان دەردلىرى توغرىسىدا توختىماي قەلەم تەۋرەتتىم، دېھقان بىلەن بىللە دەردلەندىم. مېنىڭ دەردلىنىشىمگە ئۈمىد-ئىستەك، مۇھەببەت ئارىلىشىپ كەلدى، دېھقانلارنى غەم-قايغۇ، مىسكىنلىك ئىچىگە ئىتتەرمىدىم.

مەن شۇنى تونۇپ يەتكەندىم، مىللىتىمنىڭ ئۇنداق، ياكى مۇنداق ئىللەتلىرى بولغاندىمۇ، بۇ ئىللەتنى ئۇلار ئۆزى پەيدا قىلغان ئەمەس، ناھايىتىمۇ ئۇزاق دەۋرلىك جاھان دەردى - بالالىرى: خوجا ئافاقچە روھىي خورىتىش ۋە دىنىي مەزھەب بۆلگۈنچىلىكى، زوزۇقتاڭچە قىرغىن دەككە - دۈككىسى، ياكى زىڭشىن، جىڭ شۇرېنچە نادانلىقتا قالدۇرۇش، غەپلەتتە تۇتۇش ھىيلىسى، شېڭ شىسەيچەھىيە - مىكىر، ماخۇسەنچە بىرەھىملىك مىللەت قېنىنى بۇزغانىدى؛ پەقەت بۇلا ئەمەس، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىنكى ئاسايىش زامانلاردىمۇ ھېلى ئوڭ، ھېلى «سول» دىن توختىماي سىلكىپ تۇرغان ئۈزۈلمەس ھەرىكەت، سىياسىي بورانلار، ئۆزئارا چېقىمغا ئۈندەشلەر، سېتىۋېلىش، سېتىۋېتىش يۈرەكئالدى، تەمەخور، ھۈرۈن قىلمۇتەكچە ماڭقۇرتلاشقان - ئەسلىدىن ياتلاشقان (مۇھەررىردىن) بۇ قەۋم - زامانداشلىرىمدا نېمە گۇناھ؟ ئىلگىرىكىلەرگە تاپا-تەنە، ھازىرقىلارغا ھاقارەت-مالامەت راۋا ئەمەس ئىدى. شۇڭا مەن ئىجادىيىتىمدە ئىزا تارتقۇزۇش، خىجىل قىلىشنى ئاساس قىلىشقا، مۇشۇ ئارقىلىق ئويلىنىش - ئويغىنىش، مىللىي روھنى پاكلاش، ئىللەتلەردىن ئاداللىنىش، دۇنيا مىللەتلىرى جۈملىسىدىن جۇڭخۇا

مىللەتلىرى قاتارىدا ياشاشقا لايىقلىشىشنى تەشەببۇس قىلدىم. «ئاھ، مېنىڭ مىللىتىم»، «مىللىتىمگە بىر سۆز»، «چۇقان»، «مېنىڭ سۈرىتىم»... قاتارلىق شېئىرلىرىم شۇنىڭ جۈملىسىدىن ئىدى... بىزنىڭ دېھقانلىرىمىز، مېنىڭ دېھقانلىرىم ئاجايىپ چىدام-بەرداشلىق، ئاجايىپ كۆتۈرۈشلۈك، سەيپىدىن ئەزىزى ئەپەندىم لەۋزى بىلەن سۈپەتلەشكە توغرا كەلسە «بىر زاغرىغا قانات قىلىدىغان، قورسىقى تويما باشقا غېمى يوق، ئەمگەكچان» تەبىقە (1974-يىلى نوپا بىر خوتەندە دېيىلگەن سۆز) - دېھقان تەبىقىسىنى «داشقازان» يىللىرى ھالىدىن كەتكۈزگىنى ئازدەك، ئۆزىمىزدىن چىققان بىرەھىملىك تۈگىمەس ھاشار، تۆلەپ بولماس جەرىمانە، ئالۋاڭ - ياساق، زۇلۇم-سىتەم بىلەن يەتكۈچە ئازابلىدى؛ قاچان تېرىش، قاچان يىغىۋېلىشتىن تارتىپ، نېمىنى تېرىش، نېمىنى تېرىماسلىق، ھەتتا قانداق چاغدا يېتىپ، قانداق چاغدا قوپۇشقا قەدەر ھەممىنى بەلگىلەپ بېرىشتى. دېھقانلارنىڭ ھەممە ئىرىك - ئىختىيارى ئاشۇ «غوجام» لارنىڭ رايىدا بولدى. ئۇلار يېلىڭ ئەت، ئاچ قورساق قالغانىبىرى يۇقىرىغا يوللىنىدىغان سان-سېغىر «مەھسۇلات» لىرى ئالدىنقى يىلدىكىدىن ئېشىپ باردى. كىشى يېشىغا توغرا كېلىدىغان كىرىم ھەر يىلى 100 يۈەنلەپ كۆپىيىۋەردى. ئەمما دېھقان پۇلسىز، نانسىز، ئاچ-يالىڭاچ ئىدى...

مەركەز «ئۈچ قالايمىقان» نى چەكلەشنى توختىماي تەكرارلايتتى، «كىيىمى پۈتۈن، قورسىقى توق» «ھاللىق سەۋىيىگە يېتىش» لازىم دەپ توختىماي يوليورۇق بېرەتتى، ئەمما دېھقان ھالدا كۆپ ئۆزگىرىش بولمايۋاتاتتى...

بۇ ھال دېھقانلارنى «ئەرزخور» قىلىپ قويدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى جۈرئەتلىكلىرى مەركەزگە، ئاپتونوم رايونغا دەرد ئوقۇماق، زۇلۇم-سىتەم ئۈستىدىن شىكايەت قىلماق ئۈچۈن ئەرزىنى قاملاشتۇرۇپ يازالايدىغان بىرسىگە ھاجەتەن بولدى.

ئەرزچى دېھقانلار مېنى تېپىۋېلىشتى. ئۇلار يىغلاپ تۇرۇپ ھال - مۇڭىنى تۆكتى، مەنمۇ يىغلاپ تۇرۇپ ئەرزنامىلەرنى يازدىم... بۇ پۇرسەت مېنى بىۋاسىتە پاكىت، تۇرمۇش ئۆگىنىش ئىمكانىيىتى بىلەن تەمىنلىدى. مەن ئەرزنامىلەرگە سىغىمىغان ئاشۇ دېھقان دەردلىرىنى شېئىرىي يول بىلەن «ئەرز» قىلىپ يېزىپ، مەتبۇئات يۈزىدە جامائەتكە سۈندۈم. ئەگەر بۇ «پەللە» ھېسابلىنسا، بەرھەقكى بىلىشىڭىز، ھېسسىيات جەھەتتە دېھقانلار بىلەن ھەممەنپەسلىكنىڭ چوڭقۇرلىشىش پەللىسى. تېما جەھەتتە خەلققە، تۇرمۇشقا يېقىنلىشىپ شېئىر يېزىشىمنىڭ بۇرۇلۇش نۇقتىسى!

ئابدۇقادىر ھاشىم: دېھقان دەردلىرى ھەققىدە ئەسەر يېزىشىڭىزنى قانداق ئىلھام روياپقا چىقارغان بولغىنىنى، دەپ ئويلاپ قالدىم؟...

روزى سايىت: «ئىلھام» نى شائىر قەلبىنىڭ غىدىقلىنىشى، شەيئىلەرگە شائىر كۆزىتىشىدە پەيدا بولىدىغان تەسىرلىنىش، ھاياجان ياكى غەزەپ-نەپرەتنىڭ دەققە ئىچىدىكى چاقماق چېقىشى، دەپ ئويلايمەن...

دېھقان دەردلىرى ھەققىدە يازغان شېئىرلىرىمنىڭ قانداق تارىخىي، رېئال شارائىتتا روياپقا چىققىنىنى ھازىر خېلى كەڭ سۆزلەپ ئۆتتۈم، يەنە تەكرارلىماق ئارتۇقچە. دەيدىغىنىم: مەن قايسىبىر «ئىلھامنىڭ تۈرتكىسى» دە ئەمەس، دەردلەنگەن، رېئال ھاياتىدىن قانات تاپمىغان، ئىنساندەك ياشىغۇسى كەلگەن دېھقان جامائەتىنىڭ قەلبىنى،

ئىگىسىگە: «رەھمەت، بۇلبۇلدەك ئۇن-ئاۋازىڭىزغا دەردكەلىمىسۇن» دېگۈم بار.

ئابدۇقادىر ھاشىم: شائىرلىق بىلەن رېئال ئادىمىيلىكنىڭ سۈپىتىگە ئورتاق ئۆلچەم قويغان تۈزۈكمۇ؟

روزى سايىت: شائىر ئەڭ ئالدى بىلەن ئادەم، ئاندىن شائىر. ئادىمىيلىك سۈپەت شائىرلىق سۈپىتىنى ئاپىرىدە قىلىدۇ. ئادىمىيلىك سۈپەتنىڭ قانداق بولۇشى شائىرلىق سۈپىتىگە بىۋاسىتە تەسىر كۆرسىتىدۇ. «ئادەم تەڭرىنىڭ سايىمىدۇر»، «ئادەم ئۇلۇغلارنىڭ ئۇلۇغىدۇر»، «ئادەم نەپسىنىڭ قولى»، «ئادەم - ئازغۇچى، ئۇ مەڭگۈ قانائەت قىلمىغۇچى». ئادەم يۇقىرىقى شەرھىي سۈپىتى بىلەن ئادەمدۇر. چۈنكى ئۇ تەڭرى ھىممىتى بىلەن ئۇلۇغ، شەيتان قۇتراتقۇلۇقى بىلەن، نەپسى ھەۋەس غىدىقلىشى بىلەن گۇمراھ، ئەركىنلىككە ئىنتىلىشى، مەڭگۈ قانائەت تاپماسلىقى بىلەن قەدىرلىك ۋە بۈيۈك!

ئادىمىيلىك بولسا، ئاشۇ ئادەملەر ئەخلاقىي پەزىلىتىنىڭ گۈزەل سۈرىتى.

دۇنيانى ئەخلاق، ئىنساننى پەزىلەت تۇتۇپ تۇرىدۇ. سەيلى-رەھىم، مېھىر-شەپقەت، ساداقەت، سۆيگۈ-مۇھەببەت... ئادىمىيلىكنىڭ ئۇلىنى قوپارغۇچى فوندامىنتتۇر. ئەگەر ئۇ بولمايدىكەن، ئادەملەر ياۋايىلىشىپ ئىپتىدائىي ھايۋان ھالىتىگە قايتىدۇ، دۇنيا خارابىلىشىدۇ - تۈگەيدۇ!

شائىر تەڭرى ئانا قىلغان ئالاھىدە ھېكمەتكە تايىنىپ، كىشىلەرنىڭ ئارزۇ-ئىستەكلىرى، ھەۋەس - ئىشتىياق ۋە تەلەپلىرىنى ھېسسىيات ئوچىقىدا تاۋلاپ، تىل قۇدرىتىگە تايىنىپ «شېئىر» غا ئايلاندۇرغۇچى.

شائىرلىق - نام-شۆھرەت ئۈچۈن ئەمەس. شائىرلىق «نەپسى» ئىلاھىي ھېكمەت بىلەن تويۇنغان بولغاچقا، ئۇنىڭغا يالاقچىلىق، خۇشامەت، تەمە داستىخانىنىڭ ئېسىل نازۇ-نېمەتلىرى بىھاجەتتۇر. شائىرلىقنىڭ لوقىمىسى دەرد، ئەل غېمى، شۇڭا كەسكىن قىلىپ دېيىش ھاجەتكى، ئادەم ھەممە مەخلۇقاتلارنىڭ ئۇلۇغى، شائىر ئاشۇ ئۇلۇغ ئادەملەرنىڭمۇ ئۇلۇغى. ئەمما بىر شەرتكى، بۇ ئۇلۇغلۇق ئادىمىي پەزىلەت، گۈزەل قىلىق ۋە خۇلق، راستگۈيلىقى بىلەن بولىدۇ.

ئۇلۇغ خۇدا مېنى مۇشۇ يېشىدا، مۇشۇ ئاي، مۇشۇ كۈنلەردە ئادىمىيلىك پەزىلىتىدىن جۇدا قىلماي، «ئادىمىي شائىر» لىق سۈپىتى بىلەن كەتكىلى نىسىپ قىلغاي!

ئابدۇقادىر ھاشىم: خوتەن شەھىرى مەركىزىدىكى دېھقان ھەيكىلىنىڭ پروتوتىپى راستتىنلا سىزمۇ؟

روزى سايىت: شۇنداق بولسا نېمە بوپتۇ؟ ئۇ، دېھقاننىڭ ھەيكىلى، مەن دېھقان مىللەتنىڭ شائىر بالىسى. ئەگەر ئۆزۈمنىڭ پۇشتىنى، ئۆزۈمنىڭ شۇ قەۋمگە مەنسۇپلۇقىنى ئەستىن چىقىرىپ قويسام شەرمەندىلىك ئەمەسمۇ؟ يەنە كېلىپ مەنمۇ دېھقان-دە!

دېھقان ئەجىر - ئەمگىكى بىلەن ئىككى دەريا ئارىسىدىكى خوتەن بوستانلىقىنى ياراتتى. ئاللا قولنى گۈل، پەزىلىتىنى يۈكسەك قىلىپ دۇنياغا كەلتۈرگەن سەنئەت پېشىۋاسى غازى ئەھمەت ئاكا ئىلچى شەھەر مەركىزىگە دېھقاننى «ياراتتى». مەن شائىرانە راستگۈيلىق بىلەن نېمىنى ياراتتىم؟ ئۆزۈمنى! شائىر «ھەيكىلى» نى!

غازى ئەھمەت دېھقان ھەيكىلىنىڭ 50 سانتىمېترمۇ كەلمەيدىغان

لەۋزىنى، ھېسسىياتنى مىسرالارغا قۇربىم يەتكەن دائىرىدە ئەينەن كۆچۈرۈپ قويدۇم، خالاس! دېمەك دېھقان دەردلىرى راست سۆزلەشكە جۈرئەت قىلغانلىقىمىنىڭ مەھسۇلى.

ئابدۇقادىر ھاشىم: بۇلبۇل زۇۋانلىق ئاۋاز ئارتىسى ئابدۇقەييۇم ئىمىن ئەپەندى دېكلاماتسىيىسىدىكى ئېسىل شېئىرلىرىڭىز ئۇنئالغۇ لېنتىسى قىلىنىپ جامائەت نەزىرىگە سۈنۈلدى. سىزمۇ بۇنى بىزگە ئوخشاش «گۈل ئۈستىگە گۈل كەلتۈرگەندەك ئىش بولدى» دەپ قارامسىز؟

روزى سايىت: توغرا ئېيتىسىز، ئىنىم ئابدۇقەييۇم ئىمىن ئاشۇ قاپلىق ئۇنئالغۇ لېنتىسىدىكى شېئىرلىرىمنى ئوقۇپ دېكلاماتسىيە قىلدى دېگەندىن كۆرە، ئۇ ئۆز ئاۋازى بىلەن دېھقان دەردلىرىنى قايتىباشتىن يازدى دېمەك ئەقىلغا مۇۋاپىق. ئۇ ھەر بىر شېئىرنى مىسرا، چېكىت، پەشلىرىگىچە چۈشىنىپ، ئۆزلەشتۈرۈپ، ئۆز ھېسسىياتىنى قوشۇپ پۈتكۈل ۋۇجۇد، يۈرىكى بىلەن ئوقىدى! بەزىلەر ئاشۇ لېنتىدىكى شېئىرلارنى ئاڭلىغاندىن كېيىنكى تەسىراتىنى «ئەدەبىيات بىلەن سەنئەتنىڭ بىرلىشىشى» دەپ خۇلاسلاشتى. مەن بۇنى گۈزەللىك مەڭزىگە چېكىلگەن خال، قۇلىقىغا قىستۇرۇلغان غۇنچە، دەپ تەرىپلىدىم.

ئاشۇ قاپلىق ئۇنئالغۇ لېنتىسىگە ئوقۇلغان شېئىرلار ئىلگىرى ھەر قايسى گېزىت - ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان، جامائەتچىلىك بىلەن ئاللىبۇرۇن يۈز كۆرۈشۈپ بولغانىدى. ئىنكاس چەكلىك دائىرىدە بولغان. شېئىرلىرىم ئابدۇقەييۇم ئىمىن لەۋزىگە كۆچكەندىن كېيىن بۇ شېئىرلارغا قانات پەيدا بولدى، ئۇيغۇر لەۋزىنى بىلەلەيدىغانلىكى كىشىلەرنىڭ باغ-ھويلىسىدا پەرۋاز قىلدى. قەلبىنى لەرزىگە سېلىپ، غەپلەت باسقان ۋۇجۇدلارنى قاتتىق بىر سىلكىپ ئۆتتى. بۇ شېئىرلاردىن قارىغۇلارمۇ، ساۋاتسىزلارمۇ خەۋەر تاپتى. يېزىلىقلار: «بىزنىڭ گېپىمىزنى قىلىدىغان، ھالىمىزنى چۈشىنىدىغان ئادەممۇ بارئىكەن-ھە؟» دېيىشمە، ئاللىكىملەر: «دەل مۇشۇ لېنتىسىدىكى قىسمەتلەر تۈپەيلى تۇغۇلغان يۇرت-ماكاننى تاشلاپ يېزىدىن قاچقان ئەمەسمدۇق؟» دەپ كەچمىشىنى ئەسلىپ ياش تۈكۈشتى. «شائىرنىڭ قەلەم تۇتقان قولى بۇنىڭدىن چوڭراقىغا لايىق» دېيىشىپ، ئالتۇن ئۈزۈك سوۋغات قىلغۇچىلارمۇ چىقتى...

نەۋائىي ھەزرەت توغرا ئېيتقان: كۆڭۈل خۇشناۋازدىن قۇۋۋەتلىنىدۇ، جان خۇشناۋازدىن ھوزۇرلىنىدۇ. خۇشناۋاز ناخشىچىنىڭ ناخشىسى دەردمەنلەر قەلبىدىكى ئوتنى ئۇلغايتىدۇ. ئەگەر يېقىملىق بولسا، زوق-شوق، شادلىق ئىلكىدىكى يۈرەك قىسىلىشىدىن بىر خىل ئىچكى قوزغىلىش كەيپىياتى پەيدا قىلىپ، باتىنىدا قىيامەت غەلىيانى قوزغايدۇ...

بۇ نۇقتىدا مەن ئۆزۈمنى ساز چالغۇچىغا، ھۆرمەتلىك ئىنىم ئابدۇقەييۇم ئىمىننى ماڭا تەڭكەشلىنىپ ناخشا ئېيتقۇچىغا ئوخشىتىمەن. بىلىش لازىمكى، ئەگەر چالغۇچى سازنى ناھايىتى كۈچلۈك دەرد ئىلكىدە چالسا، دەردتىن زەخمىنىڭ يۈرەككە بەكرەك تېگىدۇ. ماھىر، خۇش ئاۋاز ناخشىچىنىڭ ئاغزىدىن چىققان ئاۋاز ئاشۇ كۆيگەن يۈرەكلەردىن ئىس چىقىرىۋېتىدۇ!

ئاشۇ قاپلىق ئۇنئالغۇ لېنتىسى تارقالغىنىغا بەش يىلچە بوپقالدى، مەن ئابدۇقەييۇم ئىمىن بىلەن تونۇشۇپمۇ قالدىم. ئەمما قانغىچە پاراڭلىشىپ ئەسرارلاشقىدەك پۇرسەت بولمىدى. سىزنىڭ مۇشۇ سوئاللىرىڭىزغا جاۋاب بېرىش ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ بولسىمۇ ئۇ تالانت

ئەۋرىشىشىنى قىزىل لايدىن لايىھىلەۋاتقىنىدا، مېھمانساراي ياتقىدا مەن بىللە ئىدىم. ئۇنىڭ ماڭا قاراپ-قاراپ قويغىنى، «ئوخشىغاندەك تۇرامدۇ؟» دەپ سوراۋېتىپ كۈلۈمسىرىگىنى ئېسىمدە...

ئابدۇقادىر ھاشىم: ئەدەبىياتنىڭ تەقدىرى، جۈملىدىن ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئومۇمىي ئىستىقبالىغا نەزەر سېلىۋاتقانلار: «ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ئۈزۈكچىلىك ھادىسىسى مەۋجۇد. بۇ خىل ئۈزۈكچىلىك يېقىن كەلگۈسىدە ئۆزىنى تېخىمۇ ئاشكارىلايدۇ» دەپ قارايدىكەن. سىزنىڭچە بۇنداق تەشۋىش ئارتۇقچىمۇ ياكى مەلۇم ئاساسى بارمۇ؟

روزى سايىت: بۇ سوئالنى ياخشى قويدىڭىز. ئەدەبىياتنىڭ تەقدىرىگە ئەدەبىيات ئەھلىدىن باشقىلارنىڭ نەزىرى چۈشمەيۋاتقىنى سىزگىمۇ، ماڭىمۇ بەشقىلدەك ئايان. ئەدەبىيات بىۋاسىتە ئىشلەپچىقارمايدۇ. ئىقتىسادىي ئىشلەپچىقىرىشقا قاتناشمايدۇ. شۇ سەۋەبلىك ئىقتىسادىي ئۈنۈم ياراتمايدىغان بۇ ساھەگە كىمنىڭ كۆڭۈل بۆلگۈسى كېلىدۇ، دەيسىز؟ ھازىرقى ئەدەبىيات VCD ئىشلەيدىغانلارنىڭ مەھەللىۋىي ئېھتىياج مۇنوپوللوقىدا، ئېلان سەنئىتىگە ئېھتىياجى چۈشۈۋاتقان كارخانا مەھسۇلاتلىرىنى راستتۇ، يالغاندۇ كۆپتۈرۈپ ماختاشلاردا نەزەر - ئېتىبارىنى تاپماقتا.

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ئۈزۈكچىلىك ھادىسىسىنىڭ مەۋجۇدلىقى، ئۇنىڭ يېقىن كەلگۈسىدىكى خەۋپى مەسىلىسىگە كەلسەك، تەرەققىيات نۇقتىسىدىن قارىغاندا، ئۇنداق بولمايدۇ، بولماسلىقى كېرەك. تېخى قايسىبىر نوپۇزلۇق ئورگاندىن «ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى ئۈزۈش» پەرىمانى چۈشۈرۈلمىدى. شۇنىڭ بىر تەۋەلاد پېشقەدەملىرىمىزنىڭ ئارقا-ئارقىدىن پانىي ئالەمدىن باقىي ئالەمگە رىھلەت قىلىشى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا چوڭ يوقىتىش بولدى. بىراق دالادا ھەر يىلى ئوت-چۆپلەر قۇرۇيدۇ، ئەمما تۇپراق يەنە تۈرلۈك - تۈمەن مائىسلارنى ئۆستۈرىدۇ. يازدا تۈزىغان گۈل بەرگىلىرىدىن كېلەركى يىلى باھاردا يېڭى غۇنچىلار پورەكلەپ ئېچىلىدۇ. تۈنۈگۈنكىلەرنىڭ ئورنىنى بۈگۈنكىلەر باسدۇ. ... مانا بۇ - ھايات، ئۈزۈلمەس تەرەققىيات مېلودىيىسى.

ئەگەر بىر ئەۋلاد نوپۇزلۇق ئەدىبلەر ۋاپاتى كېيىنكى يەنە بىر ئەۋلاد ئارىسىدا ئۈزۈكچىلىك پەيدا قىلالىشى مۇمكىن بولسا، ئاشۇ نەۋائىي، لۇتفىي، سەككاكى، گۈمناڭ، مەشرەپ، نۇبىتى ۋاپاتىدىن كېيىن ئۇيغۇر ئەدەبىياتى توختاپ قالماستىدۇ؟ غەربىي، زوھۇرىي، زەلىلىي... ئۇنىڭدىن كېيىن ئابدۇخالىق ئۇيغۇرىي، نىمىشېھىت، ل. مۇتەللىپ چىقتى ئەمەسمۇ؟... زۇنۇن قادىرىي كېتىۋىدى مەتتىمىن ھوشۇر پەيدا بولدى. تېيىپجان ئېلىيوف، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، زوردۇن سابىر بىزنى داغدا قويۇۋېتى، ئادىل تۇنىيازىلار دۇنياغا كۆز ئاچتى. ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتتىمىن پەلسەپىسىنى، ھەرخىل نەزەرىيىلىرىنى ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كەتكەندەك، ئۇنىڭ ئىجادىي ئەجرى بىراۋار تەرىپىدىن قايتىلمايدىغاندەك قىلىۋېتى، ئەسەت سۇلايمان، ئابدۇقادىر جالالىددىن، يالقۇن روزىلىرىمىز ئىز بېسىپ چىقتى. تەخت ۋارىسىمىز، جاھان ئادەمسىز، ئەدەبىيات ھەقداسىز قېلىشى مۇمكىن ئەمەس!

يېڭى شېئىرىيەت تەرەپدارلىرى ئەنئەنىنى، ھازىرقى ئەكىلىش، قوبۇل قىلىش ھېرىسمەنلىرى بۇرۇنقىلار يەتكۈزۈپ بەرگەننى - 500 يىلنىڭ بۇ تەرىپىنى تەقىدلەۋاتقانكەن، دېمەك بۇ ئەۋلادتا ئۈمىد بار، دېگەن گەپ. قانائەت غاپىللىق. ئەدەبىياتىمىزغا غاپىل ئاڭ ھۆكۈمران ئەمەسكەن، بۇ ھالدا تەرەققىيات بولىدۇ، تەرەققىيات

بولدىكەن، ئۈزۈكچىلىككە ئورۇن قالمايدۇ! بۇ يەردە ۋاقىت ۋە نوپۇز مەسىلىسى بار. توغرا، بىزنىڭ ئەدەبىيات مۇئەسسەسەلىرىمىزدە ئورۇن ئىگىلەپ تۇرغانلار خېلى بىر مەزگىل ئۆز نوپۇزىنى تىكلەش، ئورۇندۇقنى رەقىبىگە تارتقۇزۇپ قويماسلىق، ئۇنۋاننىڭ ئەڭ ئالىيىغىچە ئېلىش، پىكاپنىڭ ئالدىنى تالىشىش بىلەن ئەقلىنى خورىتىپ، كېيىنكى ئادەملەرنى بايقاش، تەربىيەلەشكە ۋاقىت - پۇرسىتى ئۈلگۈرەلمەي ئالەمدىن ئۆتتى؛ ئىقتىساد پېتىشمەسلىك كېيىنكى ئون يىللاردا سىمىنارىيە، مۇھاكىمە خاراكتېرلىك تەربىيەلەش ئەنجۈمەنلىرىنى ئېچىشقا ئىمكان بەرمىدى. مۇھىمىدىنمۇ مۇھىمى «ئىشك» نىڭ دۇنياغا ئېچىلىشى بىلەن ناھايىتىمۇ ئۇزاق بېكىنمە ھالەتتە، بىرخىللا ئۈستىقۇرۇلما كۈنلۈكى ئاستىدا تۇرۇپ كەلگەن ئاڭ فورمىسى ۋە ئۇنىڭغا كۆنۈپ كەتكەن ئىجادىيەت ئەندىزىچىلىكى چېكىدىن بۆسۈلدى. بىز تېخى تەييارلىقسىز ھالەتتە ئىدۇق...

نەتىجە شۇ بولدىكى، ئون يىللاپ ۋاقىتىمىز ئەدەبىيات «ئىزم» لىرى مۇنازىرىسىدە ئۆتۈپ كەتتى. ئەگەر «ئۈزۈكچىلىك بولىدۇ» دېيىلسە، مانا مۇشۇ نۇقتىدا بولىدۇ: كۈنىمىزنىڭ يىللىق ئاممىۋى ئاساسىغا تايىنىپ ئاسان يوقالمايدۇ، يېڭىسى دەرھال ئاممىۋى ئاساسقا ئېرىشەلمەسلىكى تۈپەيلى ئومۇملىشىپ كېتەلمەيدۇ، خۇلاسى - ئۈزۈكچىلىك يۈز بېرىدۇ.

ۋاقىت ئۇزارغانسېرى خۇددى قىزلارنىڭ باشتا كۆزىگە سىغىمىغان كېسەك، بۇدرا چىچى ئۇزۇن چاچلارنىڭ ئورنىنى ئالغاندەك، ھېچكىم ئۇنى بولماپتۇ دېمىگەندەك بولىدۇ؛ ۋاقىت ئۆتكەنسېرى ياشلار ئىجادىيەتتە، ماھارەت ۋە بالاغەتتە كامالەتكە يېتىپ نوپۇزىنى تىكلەيدۇ، ئۇ چاغدا ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتتىمىن، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، تېيىپجان ئېلىيوفلار ئىككىنچى بىر خىل ئىسىم بىلەن ئەدەبىيات سەھنىسىنىڭ ھۆرمەت ئورۇندۇقىدىن ئورۇن ئالىدۇ. مېنىڭ ۋاقىت ۋە نوپۇز مەسىلىسى دېگىنىمنىڭ ۋەجى شۇ.

مېنىڭ ئۈمىد قىلىدىغىنىم، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ئۈزۈكچىلىك بولماسلىق. 1960-يىللاردىكى يېزىق ئالماشتۇرۇش ئاۋازچىلىقى تۈپەيلى بىر ئەۋلاد «لاتىنچە» ساۋاتسىز لار پەيدا بولغاندەك، ئەدەبىيات «ئىزم» لىرىنىڭ يېڭىلىنىشى يەنە بىر ئەۋلاد ئەسلىنى بىلمەيدىغان، ئەدەبىياتىدىن، مەدەنىيىتىدىن ياتلاشقان ئەۋلادنى پەيدا قىلماستىق. ئۈزۈكچىلىك پەيدا بولسا بولسۇن، ئەمما ئىنكارچىلىق بازار تاپمىسۇن!

ئابدۇقادىر ھاشىم: سىز دەسلەپكى چاغلاردا «دېھقان بولماق تەس»، «دېھقان يىغلايدۇ» نامىدىكى زىلزىلە پەيدا قىلغان شېئىرلىرىڭىزنى، كېيىن يەنە «دېھقان كۈلكىسى» نامىدىكى شېئىر توپلىمىڭىزنى نەشر قىلىدىڭىز. كەمىنىڭىز بۇنداق ھالدىن بىر ئاز غەلىتىلىك ھېس قىلىپ: «بۇ شائىر تازا مەۋقەسىز ئادەممۇ. قانداق؟» دەپ ئويلىماي قالدى. مېنىڭچە، سىزنىڭ كۆپلىگەن ئوقۇرمەنلىرىڭىزمۇ ئاشۇ خىل قاراش ۋە گۇماندىن مۇستەسنا ئەمەس، دەپ قارايمەن. مالال كەلمەسە، بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلىپ باققۇم بار. ئۇدۇللا سورىغىنىمنى كەچۈرەرسىز.

روزى سايىت: بۇنىڭ كەچۈرۈم سورىغىدەك نېمىسى بار. سىز ئۇدۇللا سورىغاندىكىن، مەنمۇ تۈزلا جاۋاب بېرەي: ھېچكىمگە سىز ئەمەسكى، «دۇنيانىڭ ئاۋاتلىقى خەلقنىڭ شادلىقى بىلەن بولىدۇ. . . ئۇ، سائىل (تەلەمچى) نىمۇ تويغۇزىدۇ، شاھنىڭ خەزىنىسىنىمۇ تولغۇزىدۇ. . . باغنىڭ زىنىتى ۋە گۈلزارلىقتىكى گۈزەل مەنزىرىلەر

دېھقاندىن كېلىدۇ... (نەۋائىي). ئەمما دېھقاننىڭ ئۆزىچۇ؟ ئۇ مۇشۇ «تويغۇزۇش، تولدۇرۇش» لار بەدىلىگە، ئاۋاتلىقنى بەرپا قىلىش، شادلىقنى تەقدىم قىلىش ھېسابىغا نېمىگە ئېرىشتى؟

دېھقاننىڭ ئېرىشكىنى ماڭدامدا بىر تەسلىك، ئۇنىڭغا يېپىشقىنى ھەمىشە نەسلىك، نېمىگە بولغىنى يىغا، دەرد-دېشۋار بىلەن كۈلەلمەسلىك... نېمىشقا؟!

كەمىنە مۇئەللىپ 1990-يىللارنىڭ يېرىمىدىن باشلاپ توختىمىغانچىلىك قىلىپ مۇشۇ «نېمىشقا؟!» لار تەپەككۈرىدا قەلەم تەۋرەتتىم. تەسلىك - نەسلىكلەر، يىغا-دەردلەر خۇسۇسىدا نىدا قىلدىم. دېھقانمۇ كۈلسىكەن، دەپ ئارزۇلىدىم. چۈنكى دېھقان يىغلاشقا يارىتمىغان-دە! ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن تەسلىك ياشلىرى قۇرۇسا، يۈزىدە ئۈمىد جىلۋىلەنسە، مۇراد-مەقسەت كۈلكىسى چاقنىما نېمىشقا بولمايدىكەن؟

ئەمما دېھقان كۈلەلمەيۋاتاتتى، كىمىلەردۇر دېھقانلارنى كۈلدۈرمەيۋاتاتتى، كۈلكىسىنى قىزغىنىپ تارتىۋالماقتىدى... بۇ كۈلكە نەگە يىتتى؟ نەگە سولاپ قويۇلدى؟ مەن ئۇ «كۈلكە» نى ئىزدەپ يولغا چىقتىم: خامانلارنى كېزىپ، توپىلىق يوللارنى ئارىلاپ يېزىنىڭ قىغىغىر ئۆيلىرىگە كىردىم، ئاپتاپ ئىسسىنىۋاتقان بوۋاي - مومايلارنى، يالڭاياق قىز-يىگىتلەرنى، ناۋاي، ئاشپەزلەر سودا قىلىۋاتقان بوتكىلار ئالدىنى... ھەممە يەرنى ئاقتۇردۇم، بۇ «كۈلكە» يېرىلغان قاداڭ لىقنلارنىڭ ئاراشلىرىدا، ئاپتاپتا مستەك كۆيگەن يۈز-پىشانىلەرنىڭ رۇق - قاتلاشلىرىدا ئۇچراپ قالار، دەپ ئۈمىدلىنىدىم. ئەپسۇس، ئۇ ۋرۇنمەيتتى، دېھقان كۈلكىسىنى پارتىيە ئىنتىزامى ۋە دۆلەت قانۇنىدىن ھېقىمايدىغان زامان ئۆكتەملىرى تارتىۋالغانىدى؛ نەپسى بالا «ئۈچ قالايمىقان»، بىرەھىم يەرلىك سىياسەت، يۇقىرىدىن قانچە «بەس!» دېسىمۇ بولدى قىلمايۋاتقان بەزى يەرلىك زالىملار تارتىۋالغانىدى...

مەن ئاشۇ تارتىۋېلىنغان كۈلكىنى ئىزدەپ تېپىشىمغا، ئۇنىڭ ھامان ئۇچرىشىغا ئىشىنەتتىم... «دېھقان كۈلكىسى» مانا مۇشۇ ھېسسىياتنى چىقىش قىلغان، مۇشۇ ھېسسىيات سىڭدۈرۈلگەن، مۇشۇ مەزمۇننى چۆرىدىگەن ۋە مۇشۇ ئىدىيىنى ئىلگىرى سۈرگەن بىر پارچە شېئىر ئىدى. ئۇنىڭدا «كۈلدى» ئەمەس، «كۈلىدۇ» يېزىلغانىدى.

1996-يىلىنىڭ كەچكۈزىدە قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتىغا بىر دەپتەر شېئىر سۈندۈم. باش مۇھەررىر تەڭقىسلىقتا قالغان تەلەپپۇزى بىلەن: «دېھقان يىغلىدى دەۋەرسىگە يۇقىرىدىن كىتابلىرىنى تەستىقلىتالماستىم، يىغلىماي كۈلۈپ كەلسە بۇ باشقا گەپ» دېدى. مەن دەرھال «دېھقان يىغلايدۇ» نى «دېھقان كۈلىدۇ» قىلىپ يەڭگۈشلەپ بەرسەمچۇ؟ دەپ سورىدىم. باش مۇھەررىر: «ئۇنداقتا كېلەر يىلىنىڭ تېماتىك پىلانغا ئالمىز» دەپ ئىپادە بىلدۈردى. شۇنداق قىلىپ، توپلىمىمنىڭ تېمىسى «دېھقان كۈلكىسى» بوپكەتتى. ئەمەلىيەتتە توپلام ئىچىدە ئاشۇ ماۋزۇلۇق شېئىر يوق ئىدى. مەن كىتاب ماۋزۇسىنىڭ ئېھتىياجى بىلەن «دېھقان كۈلكىسى» دېگەن بىر پارچە شېئىر يېزىپ تولۇقلاشقا مەجبۇر بولدۇم.

ئوقۇشماسلىقلارنى تۈگىتىش، كۆرمەي، ئوقۇماي تۇرۇپ: «بۇ تازىمۇ مەۋقەسىز ئادەممۇ - نېمە؟» دەپ قالغانلارغا ھەدىيە ۋەجىدىن بۇ شېئىرنى يادلاپ بېرەي، ئاڭلاپ بېقىڭ:

دېھقان كۈلكىسى
دېھقاننىڭ كۈلكىسى ئامەت كۈلكىسى،
دېھقاننىڭ كۈلكىسى قۇتتىن بىشارەت.
دېھقاننىڭ كۈلكىسى جاھانغا بەرىكەت،
دېھقاننىڭ كۈلكىسى جەۋلانۇ - ھەرىكەت،
ئۇ توقلۇق، ئۇ شوخلۇق، شانغا ئىشارەت...

دېھقاننىڭ كۈلكىسى جاۋغايدا ئەمەس،
ئۇ يۈرەك تۈشتىدىن پارتلايدۇ، بىلسەڭ.
ئۇ قاداڭ ئالقانىڭ ئاراشلىرىدىن،
ئۇ كۆيۈك ماڭلاينىڭ قاتلاشلىرىدىن،
نۇرانە كۆزلىرىدىن چاقنايدۇ، بىلسەڭ.

گەر دېھقان كۈلمىسە كۈلەلمەس ھېچكىم،
گەر دېھقان كۈلمىسە كۈلەلمەس دۇنيا.
دېھقاندىن كۈلكىنى قىزغانماق ئۇيات،
دېھقان كۈلەلمەس مۇكەررەم ھايات،
بۇ كۈلكە مۇھتەرەم، ئەزىز- تۇتىيا.

بۇ كۈلكە سەپەردە ھارغانغا ماغدۇر،
بۇ كۈلكە بار يەردە جانلارغا ئارام.
بۇ كۈلكە مۇھەببەت - يارنىڭ ۋىسالى،
بۇ كۈلكە بەك ساددا (مىكىردىن خالىي)،
بۇ كۈلكە ھەرقانداق يارامدىن يارام!

بۇ كۈلكە پاكلىقتا ئوغۇزدۇر - ئوغۇز،
بۇ كۈلكە ئالەمدە يېگانە - يەكتا.
دېھقاننىڭ كۈلكىسى ئامەت ئىنسانغا،
بۇ كۈلكە قاچمىسۇن يەردىن ئاسمانغا،
ئۇ يىتسە سىزدىمۇ كۈلكە يوق ھەتتا.

شۇ كۈلكە بولمىسا باغلار تاقىر ساي،
شۇ كۈلكە بولمىسا گۈل ئاچماس چىمەن.
شۇ كۈلكە بولمىسا قازناقلار قۇرۇق،
ئۆسەلمەس نەۋرىلەر ئوماق، بۇدرۇق،
شۇ كۈلكە ھەركىمنى قىلغان شوخ، تېمەن.

بۇ كۈلكە ۋەزىندە رۇستەمانە كۈچ،
بۇ كۈلكە ۋەزىندە ھاتەمى مەردلىك.
بۇ كۈلكە قىزلارغا ھۆسن-لەتاپەت،
بۇ كۈلكە ئەرلەرگە روھىي سالاپەت،
بۇ كۈلكە ئەتىۋار، شۇنچە قىممەتلىك.

دېھقاننىڭ كۈلكىسى چۈشمەيدۇ كۆكتىن،
(بۇ كۈلكە ئۇنىڭغا ئەمەس ئىئانە.)
دېھقاننىڭ كۈلكىسى ئەجرۇ ئەزىمىدىن،
ھەربايسا تۇۋىگە مىڭبىر تەزىمىدىن،
ئۇ شۇنداق تەس كۈلكە، شۇنداق شاھانە!

راست، دېھقان جىڭ كۈلەر، «قوپال» - چىڭ كۈلەر،
ئۇ كۈلسە بىر قېتىم مىڭ گۈل تۆكۈلەر.
قەھرىدە ئاپازنىڭ باغرى چاك - تىلىم،
مېھرىدە ئويغىنار نەۋ باھار، ئىقلىم...
دېھقانغا يات يالغان، ساختا كۈلكىلەر.

چۈنكى ئۇ خاماندا چەشلەنگەن كۈلكە،
چۈنكى ئۇ كانار^① داپەشلەنگەن كۈلكە.
ئۇ كۈلكە تومۇزدا پىشىپ مەي بولۇپ،
جەملىنەر يۈرەككە قۇۋۋەت. ئەي بولۇپ،
كۈلكىمۇ؟ ياق، يىغا غەشلەنگەن «كۈلكە»!

مەن ئۇنى ئىستەيمەن بەزمە-مەشرەپتىن،
مەن ئۇنى كۆرمەكچى ناخۇللۇق قولدا،
تاپماقچى يايلاقتىن، ئانار، تال-تەكتىن،
تومپايغان ھەمياندىن، پۇل قويغان چەكتىن،
بۇ كۈلكە، ئېيتىڭلار، بازاردا؟ يولدا؟...

* * *

دېھقاننىڭ كۈلكىسى - ئۈمىد كۈلكىسى،
دېھقاننىڭ كۈلكىسى قۇتتىن بىشارەت.
گەر ئۇنى يىغلاساڭ كۈلەلمەس ئالەم،
بۇ ھالدا، دەۋەرگىن: «سولدى باغ - لالەم»،
دېھقاننىڭ كۈلكىسى شانغا بىشارەت!...

شۇنچە داۋراڭغا سەۋەب بولغان شېئىر مۇشۇنچىلىكلا. قۇربىم
يەتسە، ئۆمرۈم يار بەرسە، مەن بۇنداق «كۈلكە» شېئىرلىرىدىن كۆپلەپ
يازىمەن، تاكى دېھقان كۈلگىچە! باشقا كەسىپداشلىرىمىڭمۇ شۇنداق
قىلىشنى تەۋسىيە قىلىمەن. ئوبزورچى بۇرادەرلەرنىڭ ھەم بۇ خىل
«كۈلكىچان شېئىر» لار ھەققىدە بىر نەرسە دەپ بېقىشنى كۈتمەن!
ئابدۇقادىر ھاشىم: «ئەدەبىيات - سەنئەت
تۈرمۈشتىن ئۈستۈن تۇرىدۇ» دېگەننى «ئەدەبىيات - سەنئەتتىن تۈرمۈش
ئۈستۈن» دېسەك بولامدۇ؟

روزى سايىت: نەزەرىيە-تەلىمات دېگەنلەرنىڭ بەزىسى
ئاللىقاچان ئۆزگەردى، بەزىلىرى ئەمەلىيەتنىڭ سىناقلىرىدا ئىمتىھان
بېرىۋاتىدۇ. ئۆزگەرمەيدىغان ھېچنېمە يوق. چۈنكى نەزەرىيە دېگەن
مۇتلەق ھەقىقەت ئەمەس.

مېنىڭچە، ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرى «مەن» نىڭ تۈرمۈش
ھاسىلاتلىرىدىكى چۈشەنچىسىنىڭ ئىجادىيەت سەندىلىدە قايتا
پىرىسلىنىشى. رېئال تۈرمۈشتىن ئۈستۈن تۇرۇدىغىنى غايىدىكى
«تۈرمۈش». پىرىسلانغان، پىششىقلاپ، قايتا ئىشلەنگەن تۈرمۈش
ھەرقانچە مۇكەممەلدەك كۆرۈنگىنى بىلەن، ھەقىقىي تۈرمۈشنىڭ
ئۆزىدەك ئەمەس...
سەنئەت ئەسەرلىرى «مەن» نىڭ تۈرمۈش

سەنئەت ئەسەرلىرى «مەن» نىڭ تۈرمۈش
ئالدىڭىزغا كەلتۈرۈڭ. مايسىلار مەيىن شامالدا تەۋرىنىۋاتقان بولسۇن،
ناۋادا سىز بۇ مەنزىرىنى تەسۋىرلىمەكچى بولسىڭىز، نېمىدەپ
يېزىشىڭىز مۇمكىن؟ ناھايەت «كۆز يەتكۈسىز يېشىل مايسىزار خۇددى
دېڭىز سۈيىدەك يېنىك چايقالماقتا...» ۋە ياكى «ئېتىزدىكى مەنزىرە

كىشىگە خۇددى يېشىل مەخمەل شىلدىرلاۋاتقاندەك تۇيغۇ بېرەتتى...
«دېيەلىشىڭىز مۇمكىن».

كېچە قاراڭغۇلۇقى ئىچىگە چەكسىز سىرلار يوشۇرۇنغان:
زۇلمەت، ۋەھىمە، ئوغرىلىق، ۋىسال، سۆيۈك، دىدارى مۇلاقەت،
ئىتلارنىڭ قاۋىشى، ئاشىقنىڭ يارىنى باققا چىلاپ
ئېيتىۋاتقان ئىشارەتلىك ناخشىسى...

سىز كېچىدىكى بۇ سىرلارنىڭ قايسىسىنى قەلەمگە ئېلىپ
ئۈلگۈرسىز؟ ناھايەت «قايقاراڭغۇ» كېچە، كېچە قاراڭغۇسى خۇددى
قاغىنىڭ قانتىدەك، ئاسمان تېگى گويىا قازاننى دۈم كۆمتۈرۈپ
قويغاندەك، سىياھتەك... «شۈنچىلىك ئوخشاتماققا قۇربىڭىز
يېتىدۇ...»

بىر تال قىزىل گۈل، ئاران بىر تاللا قىزىلگۈل، ئۇنىڭ ھەرتال
بەرگىگە، بىر پۈتۈن گەۋدىسىگە قانچىلىك گۈزەللىك، قانچىلىك
نەپىسلىك ۋە قانچىلىك تەبىئەت ھېكمىتى مۇجەسسەملەشكىنىسى
ياراتقۇچى بىلىدۇ! سىز ئۇنى ئۆز ئەسىرىڭىزدە ئەينەن (ئۈستۈننى
دېمەيلى) ئاشۇ قىزىلگۈلنىڭ ئۆزىدەك تەسۋىرلىي-
سەلمىسىز!...

كىشىلىك ھاياتى، دۇنيانى، ئۇنىڭدىكى تۈرمۈش ھاۋاداساتلىرىنى
ئۇنىڭ ئۆزىدەك قىلىپ يېزىش، ئىپادىلەش ئەدەبىيات - سەنئەت
ئەسەرلىرىنىڭ، سىز - بىزنىڭ قوللىرىمىزدىن كېلەرمۇ؟

تۈرمۈشتىكى پەسىلك ئىچىدە ئالىيجانابلىق، گۈزەللىك ئىچىدە بىر
ھېس قىلالمايدىغان سەتلىك، بەخت دېگەنلىرىمىزنىڭ دالدىسىدا دە
- ئەلەم، رەھىم - شەپقەت بولۇپ كۆرۈنگەن نەرسىلەردە. ۋاپاسىزلىق
زۇلۇم - ئىستىباداتلىق ئارىلاشما ھالەتتە مەۋجۇد. بۇلارنى ئۇ
ھالىتىدىن ئۈستۈن دەرىجىدە ئەمەس، ئۆز ئەينىگە يېقىنلاشتۇرۇپ
ئىپادىلەپ بېرىشكە قۇدرەت - كامالەت كېتىدۇ.

كۆپتۈرۈش - مۇبالىغىنىڭ، چىرايلىقلاشتۇرۇپ، جايىدىراق
ئىپادىلەش تىل پىششىقلىقى، ماھىيەتكە يېقىنلىشىش - تەپەككۈردىكى
بالاغەتنىڭ نەتىجىسى. ئۇ ھەرگىزمۇ تۈرمۈشنى ئۆز ئەينەنلىكىدىن
ئۈستۈن قىياپەتكە كۆتۈرۈشنىڭ مۇمكىنچىلىكىدىن دېرەك بەرمەيدۇ!
ئابدۇقادىر ھاشىم: چىڭىز ئايىماتوف: «يازغۇچى

زامانىنىڭ ۋىجدانى» دېگەنكىن. بۇ ھۆكۈم بويىچە بىزدە «شائىر -
يازغۇچى» ئاتىلىۋاتقان قاتارى ئادەملەرنى قانداق باھالىغان تۈزۈك؟
روزى سايىت: يازغۇچى - شائىر ئۆز دەۋرىنىڭ

ئادىسى. قايسى دەۋر، قايسى زامانغا تاللىق ئادەمكىمىز، «يازغۇچى -
شائىر» لىقىمىزمۇ شۇ دەۋر، شۇ زامانغا تەۋە بولىدۇ. «ۋىجدان»
دېگەننىڭمۇ ئادىسى ھەم ئادىمىلىكىگە قاراپ ئۆلچىنىدۇ. ئادىمى
پەزىلەت، ئادىمى خىسلەت كامالىغا يەتسە، ئۆز ھالىغا ئېچىنىپ
يىغلىيالىسا، پەرياد چېكەلسە ۋە ياكى كۈلەلسە - ھىجىيالىسا، نەق
ئاشۇ ۋىجدان، ئۇنداق بولمايدىكەن، ۋىجدان يوقلا بىر نەرسە. بۇ،
«يازغۇچىنىڭ ۋىجدانى» نىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئەلۋەتتە. زاماندىن
ۋىجدان تەمە قىلماق، «زامانىنىڭ ۋىجدانى» بولمىسەن دېمەك، بىۋاپا
چىرايلىقتىن سۆيۈك تىلىمەك ۋە «سۆيىمە قۇچقىدا ئۆلۈپ بېرىمەن!
«دېگەنچىلىك گەپ.

«ئەدىب ئاتىلىۋاتقان ئادەملەر قاتارىنىڭ ۋىجدانىنى باھالاش» تىن
ئىلگىرى زامان ۋىجدانىنى باھالىماق لازىمكى، بۇ خىل ئىمتىياز مەندە

① كانار - قاساپنىڭ گۆش ئاسىدىغان ئىلغۇسى.

مىللەت روھى ئۈستىدە قانداق ئىزدىنىشلىك تەسىراتلارغا ئىگە بولىدىغىز؟

روزى سايىت: مەن مىللەت روھى ئۈستىدە ئىزدىنىشتىن كۆرە، مىللەتنىڭ ھازىرى ئۈستىدە كۆپرەك ئويلىنىشنى ماقۇل كۆرسەن. روھ ھەققىدە ئىزدىنىش، ئويلىنىشنى پىسخولوگىيەلىرىمىزغا قويۇپ، رېئاللىق ھەققىدىكى بەكرەك ئېتىبارىمىزنى بەرسەك «شائىرلىق سۈپىتى» مىزنى ئاقلانغان بولىمىز، دەپ قارايمەن.

مىللەت - تىل، ئېتىقاد، ئۆرپ - ئادەت، مەدەنىيەت قاتلىمى ئۆزگىچىلىكى بىلەن ئىككىنچى بىر قەۋمگە ئوخشىمايدىغان مىللىي گەۋدە. روھ ئاشۇ گەۋدىنىڭ مەۋجۇدلىقىدىكى پىسخىك جان، مەجەز-خاراكتېر.

مىللەتتىمىزنىڭ ھازىرقى رېئاللىقىنى ئاشۇ مەجەز - خاراكتېر ۋە بۇ مەجەز - خاراكتېرغا كىرگۈزگەن دەۋر رېئاللىقى ئاپىرىدە قىلغان. مىللەت ھازىر ئاچمۇ - يېلىنمۇ؟ مىللەت ھازىر شاد - خۇراممۇ، دەرد - دىشۋاردىمۇ؟ مىللەت ھازىر ئۆزىنى چۈشىنىۋاتىدۇ ياكى ماڭقۇرتىمۇ؟ ئاچ ئادەمگە نان، ئۇسسۇزغا سۇ كېرەككى، قۇرۇق تەسەللى، ئاۋۇندۇرۇشلار لازىم ئەمەس. مېنىڭ شائىرلىق «سۈپىتىم»، مېنىڭ مىللەتنىڭ رېئاللىقى، ھازىرى ئۈستىدە ئويلايدىغىنىم ئاشۇنداق ئاددىي!

ئابدۇقادىر ھاشىم: ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش بىزگە نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئېلىپ كەلدى. بۇنىڭ ئىچىدىكى باشقىلاردىن ئاشقان «مەدەنىيەت» ئەندىزىلىرى بىزگە قۇيۇندەك يوپۇرۇلۇپ كەلدى، خەلق بۇ جەرياندا كۆپ نەرسىلىرىنى يوقاتتى، ئېرىشىش بىلەن يوقىتىش ئارىسىدىكى مۇۋازىنەت دەرىجىسىنى بىز ھازىرغىچە ئېنىق مۆلچەرلىيەلمەي كېلىۋاتىمىز، قانداق؟

روزى سايىت: ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش بىزگە دۇنيانىڭ ئىشىكىنى ئاچتىمۇ ياكى بىز دۇنياغا ئىشىكىمىزنى ئاچتۇقمۇ؟ بۇ «ئېچىش» بىزگە مەدەنىيەت ئەندىزىلىرىنى ئېلىپ كەلدىمۇ ياكى ئېلىپ كېتىۋاتامدۇ؟ بۇ ھەقتە ئالدىراپ خۇلاسى چىقارمىغۇلۇق. ئىسلاھات باھار شامىلىنىڭ يۈزىمىزنى سىيلاپ ئۆتكىنىگە ئاران 20 يىل بولدى. بىزگە نىسبەتەن «ئېچىۋېتىش» تېخى مۇكەممەل رېئاللىققا ئايلانمىدى. بىراق، قىيا بولسىمۇ ئېچىلغان ئىشىك يوقۇقلىرىدىن قىسىلىپ كىرگەن چەتنىڭ مەدەنىيەت ئەندىزىلىرى ئۆزىمىزدە ئەسلىدە بار بولغان مەدەنىيەت ئەندىزىلىرى بىلەن ئەمدىلا سالاملىشىۋاتىدۇ. شۇڭا ئېرىشكەن دەپمۇ، يوقاقتىدەك چوڭ نەرسىمۇ روشەن كۆزگە چېلىقىنى يوق.

ئەزەلدىن شۇنداق: ھاياتى كۈچىنى، ياشاش - مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇش لايىقلىقىنى يوقاقتىمىز سەپتىن چۈشۈپ قالىدۇ، ئىلگىرىكىمىزدىن ئەۋزەل، كۆڭۈلگە ماقۇل كەلگىنى يوقالغاننىڭ ئورنىنى ئالىدۇ. باشقىچە بولۇشى مۇمكىن ئەمەس.

تارىخچىلارنىڭ قەيت قىلىشىچە، ئەجدادلىرىمىز بۇ يەرنىڭ ئەسلى ئاھالىسى بىلەن ئۇچراشقاندىن كېيىن، ئۆزلىرىدە بار بولغان يۈكسەك مەدەنىيەت ئارتۇقچىلىقلىرى بىلەن ئۇلارنى «يەۋەتكەن» مىش. ئوخشاشلا، كېيىنكى مىڭ يىللار مابەينىدە غەربىي يۇرتقا قەدەم باسقان ھەر قانداق «يات»لار يەنە مۇشۇ مۇكەممەل مەدەنىيەت ئەندىزىسى چەمبىرىكى ئىچىگە سىڭىشىپ، تېخىمۇ باي ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى روياپقا چىقارغانمىش!

يوق. ئەڭ مۇۋاپىقى: «سەندە ئاشۇ ۋىجدان بارمۇ؟» دەپ سوراك. ئاللا مېنى ۋىجداندىن - ئەدىبلىك ۋىجداندىن ئايرىمىمۇن!

ئابدۇقادىر ھاشىم: «دېھقان بولماق تەس» يېزىلغاندىن كېيىن باشقىلارمۇ بىرمۇنچە «تەس»لەرنى يېزىشتى، گويا جاھاندا ھەممەش تەسلىشىپ كېتىۋاتقاندەك. سىز بۇنىڭدىن غەيرىلىك ھېس قىلىپ رەنجىمىدىڭىزمۇ؟

روزى سايىت: راست دەيسىز، يېقىننىڭىچاقى «تەس» نى رادىق قىلىپ يازىدىغانلار ئۇۋىقى بۇزۇلغان ھەرىدەك كۆپىيىپ كەتتى. «ئادەم بولماق تەس»، «كادىر بولماق تەس»، «كېلىن بولماق تەس»، «ھاراق ئىچمەك تەس» ۋە ھاكازالار. ھەتتا «ئېشەك مىنمەك تەس» مۇ بازارغا چىقتى. بۇ خىل «تەس»لەر بىر قارمىققا بىمەنلىكتەك، دورامچىلىقتەك، ئىجادىيەت ئەخلاقىمىزنىڭ كۆرۈنىمى، يەنە بىر تەرەپتىن ئىشلار ھەققىدە تەسلىشىپ كەتتى: نوپۇس كۆپەيگىنى بىلەن چىن مەنىسىدىكى ئادەملەرنى تاپماق تەس بولدى؛ شتات كېرىكىدىن ھەسسىلەپ ئېشىپ، بىر پۇقرا بىر كادىرنى باقىدىغان ھالەت شەكىللەنگىنى بىلەن «خەلق چاكىرى» دېگەن نامغا لايىق چاكارلىق قىلماق تەسلىشىپ كەتتى؛ چىرىك، پارخورلار ئاۋۇغاچقا ياشىماق، قويمىچى - ئالدامچىلار دەستىدىن ھالاللىق، ئىشەنچ يوقاپ، روھىي زەئىپلىك، غاپىلۇ - غەپلەت تۈپەيلىدىن ئەقىل بۇسلىشىپ، ئەقىدە - ئېتىقاد سۇسلىشىپ ئارامخۇدا كۈن ئۆتكۈزمەك تەسلىشىپ كەتتى...

بىز شۇنچە «تەس»لىكلەر ئىچىدە تىرىشىپ تىرىشىپ ياشاۋاتساق، بۇ «تەس»لىكلەر قەلەمگە ئېلىنمىسا بولمايتتى. مەن زامانداشلىرىمىزنىڭ ئۆز ئەتراپىدىكى تەسلىكلەرنى تېخىمۇ ئېنىق كۆرۈۋېلىشىنى، تونۇپ يېتىشىنى بەكمۇ خالايتتىم! مەن قەلەمكەشلىرىمىزنىڭ بىزنى ئادەمدەك ياشاتمايۋاتقان ئاشۇ لەنتى «تەس»لىكلەر ئۈستىدىن مەردانلىق بىلەن شىكايەت قىلىشىنى تولىمۇ ئارزۇ قىلاتتىم!...

تولىمۇ ئەپسۇس، كىملىرىدۇر ھاراق بوتۇلكىسى تېگىدە قالغان تىندۇرمىلارنى يالاپ تۇرۇپ، ئەقلىي پىيەنچۈكلۈك بىلەن «ھاراق ئىچمەك تەس!» دەپ ئېغىزىغا، يەنە كىملىرىدۇر «ئېشەك مىنمەك تەس...» دەپ غىلجىڭلىدى. مەيدىسىدە ئىرەك تۈكى بار، ئۆزىنى «دەۋر ئەدەبىياتىنىڭ ساناقلىقلىرى» دەۋالغان بەزىلەر بۇ خىل «تەس»لەرنى تەخسىگە ئېلىپ، يۇرتتىن يۇرتقا يۆتكەپ يىغىلىش، بەزمىلەردە ئۇياتماي ئوقۇپ ئاغزىنى شالتاق قىلىشىپ يۈردى. مانا، بۇ سىز بايا مەندىن باھا بېرىشنى تەلەپ قىلغان «زامان ۋىجدانى» بولمىش بەزىبىر «ئەدىب»لىرىمىزنىڭ ئەھۋالى. كېسەل باشقا، دورا باشقا...

ئەھۋالدىن قارىغاندا، ئەدىب - قەلەمكەش بولماقتىنمۇ بەكرەك روھنى پاكلاش قىيىندەك، تەستەك تۇرىدۇ. روھىمىز پاكلانمىسا دېگىنىمىز، داۋراڭ سالغىنىمىز باشقا، ئەمەلىيىتىمىز باشقا بولۇپ، ئەھۋالىمىز تېخىمۇ تەسلىشىپ كېتىدىغاندەك تۇرىدۇ.

ھاراق ئىچمەك تەس بولسا، ئىچمە! ئېشەك مىنمەك ئەرىلىكىڭ بولمىسا، ئۆزۈڭنى چاغلا! ئەمما سېنى بېقىۋاتقان، سېنىڭ دەردۇ - بالايىڭدا ئىنساندەك ياشاشتىن مەھرۇم بولغان، دىلى خۇن، كۆزى ياش ئاشۇ دېھقانلىرىمىزنىڭ دەردى يېزىلغان شېئىرلارغا مەسخىرە كەلتۈرۈدىغان «تەس»لەرنى بىلجىرلاشتىن ئۇياتقىن!

ئابدۇقادىر ھاشىم: شائىر مىللەت روھى ئۈستىدە ئىزدەنگۈچى بۈيۈك ئىنسان. سىز شائىر بولۇش سۈپىتىڭىز بىلەن

دشۋار، ئەلەم - كۈلپەت كۆپىيىپ، تىل دىلغا كۆچكەن يوشۇرۇن ئىجادىيەت قىسچىلىقىدا بارلىققا كېلىدۇ.

ئابدۇقادىر ھاشىم: 21. ئەسەر ماڭداملىرىمىزدا تۇرۇپتۇ. يېڭى ئەسەر بىزنى دۇنيا ۋە ئۆزىمىز بىلەن ئالاقە قىلىشنىڭ قانداق يېڭى، بۈيۈك پۇرسەتلىرى بىلەن قۇتۇلار؟

روزى سايىت: ئىنسان ئارزۇنىڭ چەكسىزلىكىدە، ئۈمىدىنىڭ جىلۋىگەر ئالۋۇنلىرىدا ياشاپ ئۆگىنىپ قالغان. نەق گەپنى قىلساق، 21. ئەسەرنىڭ يېشى 20. ئەسەرنىڭ قۇيرۇقىدىن باشلىنىدۇ. كۈن يەنىلا ئەۋۋەلقدەك شەرقتىن كۆتۈرۈلۈپ، بىزنىڭ مەھەللىمىز تەرەپكە ئولتۇرىدۇ؛ كېچە بولىدۇ، تاڭ ئاتىدۇ، دېھقان تىنىمىسىز ئىشلەيدۇ، مەن ئۇخلىماي قوشاق قاتىمەن. سىز ئوقۇيسىز، ئۇ يىغلايدۇ، بۇ كۈلىدۇ...

ئۈمىدۋار بولۇڭ: ماڭداملىرىمىزدا تۇرۇۋاتقان 21. ئەسەردە دۇنيا بىلەن ئارىلىقىمىز يېقىنلايدۇ، ئۆلمىگەنلەر ۋە تۇرۇلدىغانلار يېڭى پۇرسەتلەرنى باغاشلايدۇ. پۇرسەت - ئەتدە!

ئابدۇقادىر ھاشىم: ھاياتىڭىز ۋە ئىجادىيىتىڭىز - دىكى خۇشاللىق ۋە ئۆكۈنۈشلۈك تەسىراتىڭىز توغرىسىدىمۇ سۆزلەپ بەرگەن بولسىڭىز؟

روزى سايىت: ھاياتىمدا خۇشاللىق بار دېيىلسە، ئۇ، ئاللاننىڭ مېنى ئاۋامنىڭ نەزىرىدىن چەتتە قويمايلىقى، كېچىكىپەرەك بولسىمۇ راست گەپ قىلىشنى ئۆگىنىۋالغىنىم، شائىرلىق، كۈچىمدا تەمتىرەپ بولسىمۇ ماڭالغىنىم! ھايات ئۆكۈنۈشلىرى، بىھەد، چۈنكى جاھانغا تۇرۇلۇشنىڭ ئۆزى كېيىنكى ماھىيەت ئېتىبار بىلەن يوقىلىشتىن ئىبارەت تراگېدىيىغۇ!...

ئىجادىيىتىمىدىكى خۇشاللىق تەسىراتىم ۋە ئۆكۈنۈشلىرىم، ھاياتىمنىڭ خۇشاللىقى ۋە ئۆكۈنۈشلىرىمنىڭ سىرتىدا ئەمەس: بىرنەچچە ئېغىز راست گەپ قىلالىدىم. گېپىم زامانداشلىرىمنىڭ كۆڭلىگە لايىق كەلدى. ئەپسۇس، تولۇقى بىلەن راست سۆزلۈك بولالمىدىم. تالاي دەيدىغانلىرىم لېۋىمدا توختاپ قالدى، يەنە تالاي دېگەنلىرىم ئىرادەمگە خىلاپ بىلجىرلاش بولدى، ھەقىقىي، چىن پىكىرلىك، جۈرئەت بىلەن ئىجاد قىلغان شېئىرلىرىم مەتبۇئات يۈزىدە جامائەت بىلەن كۆرۈشۈش بەختىگە مۇيەسسەر بولالمىدى...

ئابدۇقادىر ھاشىم: سىزنى سۆيگەن خەلققە يەنە قانداق ئوتلۇق سالاملىرىڭىز بار؟

روزى سايىت: ئىجادىيىتىمىدىكى ئەجىب - مېھنىتىم سۆيۈشكە يارىغاي. بەرگەن سالاملىرىمنى ئىل ئىلىك ئالغاي! ئۆمرۈم يار بەرسە قولۇم - كۆكۈمۈدە - مەن خەلقىمنىڭ، ئىل-يۇرتۇمنىڭ سالامچىسى بولۇشقا ھەر قاچان تەييار!...

2000-يىلى 1-ئىيۇن، خوتەن (M1)

تارىخنىڭ بۇ قىسمىدىن يەنە شۇنداق يەكۈن چىقىرىمىزكى، «يوپۇرۇلۇپ قۇيۇندەك كەلگەن مەدەنىيەت ئەندىزىلىرى» ئەجدادلىرىمىز بارلىققا كەلتۈرگەن، سىز بىلەن مەن ھەقدالىق قىلىۋاتقان مەدەنىيەت ئەندىزىلىرى بىلەن دىدارى مۇلاقاتلىق ئىچىدە مۇشۇ قۇملۇق مۇمكىنچىلىكىگە لايىقلىشالايدىغان مۇۋازىنەت پەيدا قىلىدۇ.

كالا «سىرتتىن كەلتۈرۈلگەن» چۆپنى يەپ سۈتكە ئايلىنىدۇ، بەدىنىگە گۆش، ياغ ئالىدۇكى، ھەرگىز چۆپ ئېستىمال قىلغىنى تۈپەيلى، ئوت - خەسكە ئايلىنىپ كەتمەيدۇ!

ئابدۇقادىر ھاشىم: مىللىي روھ ۋە مەدەنىيەتتىكى كىرىزىس بىزنى تراگېدىيە ئېڭىغا مۇيەسسەر قىلارمۇ؟ **روزى سايىت:** چۈشكۈنلۈك، مەنىۋى زەئىپلىك، شۈكۈر - قانائەت ۋە بېپەرۋالىقنىڭ مىللىي روھتىكى مىسكىن ئاشكارىلىقى؛ قارا-قويۇق ئىنكار قىلىش، ھەقدارلىقتىن ۋاز كېچىش، ياخشى - يامىنىنى ئىلغىماي قوبۇل قىلىش پاجىئەسىدىن كېلىپ چىقىدىغان «بارنى چىڭ تۇتالماي، يوقىغا تەلمۈرۈپ قېلىش» تىپىدىكى مەدەنىيەت كىرىزىسى ۋە بۇ ھالەت پەيدا قىلغان ياكى قىلىدىغان تەقدىرى قىسمەت ئويغۇرلارنىڭ يېڭى ئەسەر ھارپىسىدىكى تراگېدىيىسى. ئۇ، بىزنىڭ كۆز ئالدىمىز، ئەتراپىمىزدا يۈز بېرىۋاتىدۇ، ئېڭىمىزغا تەسىر قىلىۋاتىدۇ...

تراگېدىيە - ياخشىلىق بىلەن يامانلىق ئۆزئارا ئېلىشقاندا ياخشىلىقنىڭ مەغلۇب بولۇشى، رەزىللىكنىڭ غالىب كېلىشى. بىزنىڭ «روھىي سۈسز توغراقتەك قۇرۇپ قالغان، ئەقلى، ئېڭى ئۆلۈك، دەۋرىل قىيامەتكىچە مۇستەقىل ئويدىن يىراق مېخاننىڭ» (ئاسىمجان ئوبۇلقاسىم) ھالىتىمىزنىڭ ئۆزى تراگېدىيە! ئۇنى تونۇپ يەتكەنلىكىمىزنىڭ ئۆزىمۇ تراگېدىيىلىك بەخت! بىزنىڭ مەدەنىيەت تراگېدىيىسى ئارقىلىق ئېرىشكەن «بەختىمىز» ئاڭ جەھەتتە بولسىمۇ قولدىن كەتكىنى - كېتىۋاتقىنى ۋە كېتىدىغىنىنى كۆرۈپ، ھېس قىلىپ يېتەلگىنىمىزدۇر. شۇنى بىلەلگەنكىمىز بۇنىڭدىن كېيىن قانداق قىلىش لازىملىقىنى ئويلاشقا باشلايمىز. ئەمما بۇ خىل بىلىش، بۇ خىل ئويلاشنىڭ دەسلەپى تولىمۇ تازابلىق ئەمەسمۇ؟

ئابدۇقادىر ھاشىم: تەسەۋۋۈرى قايناق، پىكىر يولى ئوچۇق، نىيەت - ئىقبالى دۈرۈست بىر شائىر قانداق مۇھىتتا بارلىققا كېلىدۇ؟

روزى سايىت: تەسەۋۋۈرى قايناقلىق ياشلىقتا، پىكىر يولى ئوچۇقلۇق بىلىش دائىرىسى، كۆزىتىش ئىقتىدارى يېتىلگەن چاغدا، نىيەت - ئىقبالى دۈرۈستلۈك ھەق يولىنى تۇتقان مۇھىتتا بارلىققا كېلىدۇ.

جەمئىيەت مۇھىتىدىن ئالغاندا، سىز ئارزۇلغان شائىر ئەدەبىيات - سەنئەت دېموكراتىيىسى كەڭ يولغا قويۇلغاندا، قانۇن ئىجادىيەت خادىملىرىغا چىن مەنىسى بىلەن ھامىي بولغاندا ۋە ياكى دەرد -

كومپيۇتېر مەشغۇلاتىدا: ماشىنىست ۋە بەتچى رسالەت مۇھەممەت
بۇ ساننىڭ تېخىرىداكتورى ۋە مەسئۇل كوررېكتورى: قۇربان مامۇت

مەدەنىيەت - سەنئەت گېزىتى

2000-يىل 4-سان، ئومۇمىي 28-سان

- مەدەنىيەت - سەنئەت ئۇچۇرلىرى

(2000-يىل ئىيولدىن ئۆكتەبەرگىچە)

قىلغانلىقىنى ئىسپاتلىدى، دەپ قاراشتى.
«جۇڭگودا مەتبەئە تېخنىكىسىنىڭ كەشىپ قىلىنىشى ۋە دەسلەپكى تارقىلىشى» دېگەن كىتابتا دۇنخۇاڭدىن قېزىۋېلىنغان، ھازىر پارىژدىكى گۇمبىت ئاسىيا سەنئەت مۇزېيىدا ساقلنىۋاتقان 960 تال ئۇيغۇرچە مەتبەئە ھەرپى ۋە ئۇنىڭدا بېسىپ چىقىرىلغان تېكىستلەر تۇنجى قېتىم ئاشكارىلاندى. شۇنداقلا مەزكۇر كىتابتا بۇ ھەرپلەر دۇنيا بويىچە ئەڭ بۇرۇن كەشىپ قىلىنغان ھەرپلىك يېزىقنىڭ مەتبەئە ھەرپى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان بىردىنبىر ماددىي پاكىت بولۇپ، بۇ پاكىتنى پۈتكۈل دۇنيا ئېتىراپ قىلغانلىقى دەلىللەندى.

- تۇرغۇن ئابدۇلئەزىز
▲ چوڭ تىپتىكى مىللىي ناخشا - ئۇسسۇل «بىزنىڭ شىنجاڭ ياخشى جاي» جياڭسۇ، جېجياڭ، گۇاڭشى ۋە گۇاڭدۇڭدا 50 نەچچە قېتىم قويۇلغاندىن كېيىن، 3-ئىيول كەچتە جىنەندە سەندۇڭ خەلقىگە دوكلات يۈزىسىدىن قويۇپ بېرىلدى. بۇ نەپىس مىللىي ناخشا-ئۇسسۇل قويۇلغانلا يەردە تاماشىبىنلارنى ھاياجانغا سېلىپ، قىزغىن ئالقىشقا ئېرىشتى.

- خەن زىيۇڭ
▲ 2000-يىللىق دۆلەت ئىچى ساياھەت - سودا يەرمەنكىسى تەشكىلى ھەيئىتىنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن ئۈرۈمچىگە كەلگەن قازاقىستان دۆلەتلىك «ئاباي» سەنئەت ئانسامبلىنىڭ بالېت ئۆمىكى 11-ئىيول كەچتە شىنجاڭ «خەلق» سارىيىدا «ئاققۇ كۆلى» نى ئورۇنداپ تاماشىبىنلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى. بۇ بالېت ئۆمىكى كېيىن قويغان ئۇدا ئىككى كۈنلۈك ئويۇندا «ئاققۇ كۆلى» دىن باشقا يەنە «ئويۇندىكى ساھىبجامال» نىمۇ ئورۇندى.

- مېھرىئاي ياقۇپ
▲ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى بىلەن شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تۈزۈپ چىققان «جۇڭگو شىنجاڭ ئاسار-ئەتىقىلەر قوللانمىسى» ناملىق كىتاب بۇ يىل ئىيولدا نەشرىدىن چىقتى. ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، ئىنگلىزچە، ياپونچە تۆت خىل يېزىقتا نەشر قىلىنىپ تارقىتىلغان بۇ كىتابتا شىنجاڭدىكى 150 دىن ئارتۇق مۇھىم ئاسار-ئەتىقى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ۋە بۇ رايوندىكى ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەرنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى، مىللىي ئالاھىدىلىكى، مۇزىكا،

▲ 12-ئەسىردىن 13-ئەسىرگىچە جۇڭگودا كەشىپ قىلىنغان مەتبەئەچىلىكنىڭ قائىدە - تېخنىكىلىرى ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىن تەدرىجىي غەربىي شىمالغا تارقالدى ھەمدە داۋاملىق غەربكە تارقىلىش ئۈچۈن مەدەنىيەت ئاساسى ۋە تېخنىكىلىك شارائىت يارىتىلدى. بۇ، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ «جۇڭگودا مەتبەئە تېخنىكىسىنىڭ كەشىپ قىلىنىشى ۋە دەسلەپكى تارقىلىشى» توغرىسىدىكى تەتقىقات تېمىسىدىن چىقىرىلغان يەكۈن.

تاڭغىتلارغا ئائىت ئىككى قىسىمنى جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى مىللەتلەر تەتقىقات ئورنىنىڭ تەتقىقاتچىسى شى جىنبو ئەپەندى يازغان، ئۇيغۇرلارغا ئائىت ئىككى قىسىمنى مەزكۇر ئاكادېمىيە مىللەتلەر تەتقىقات ئورنىنىڭ تەتقىقاتچىسى دوكتور ياسىن ھوشۇر ئەپەندى يازغان «جۇڭگودا مەتبەئە تېخنىكىسىنىڭ كەشىپ قىلىنىشى ۋە دەسلەپكى تارقىلىشى» ناملىق تۆت قىسىملىق كىتابتا جۇڭگودا مەتبەئە تېخنىكىسىنىڭ كەشىپ قىلىنىشى ۋە ئۇنىڭ تەدرىجىي مۇكەممەللىشىپ بېرىشىغا ئائىت زور مىقداردىكى قىممەتلىك سۈرەت، يازما يادىكارلىقلار تۇنجى قېتىم سىستېمىلىق ئېلان قىلىنىپ، مەتبەئە تېخنىكىسىنىڭ جۇڭگودا كەشىپ قىلىنغانلىقى توغرىسىدىكى يەكۈننى يەنىمۇ مۇھىم ئاساسلار بىلەن تەمىنلىدى. مەزكۇر كىتابتا ئېلان قىلىنغان يازما يادىكارلىقلار تاڭغىتچە، ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ۋە سىقىلەرنى، نوملارنى ۋە باشقا ماتېرىياللارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، ئېلىمىزنىڭ خېشىۋېچىڭ، دۇنخۇاڭ، خېلەنشەن، لىڭخۇۋ، ۋۇۋېي قاتارلىق جايلاردىن قېزىۋېلىنغان.

2000-يىل 8-ئىيول بېيجىڭدا ئۆتكۈزۈلگەن، مىللەتشۇناسلىق، تارىخشۇناسلىق، ئاسار-ئەتىقىشۇناسلىق، مۇزىيپىشۇناسلىق، مەتبەئەشۇناسلىق ساھەلىرىدىكى مۇتەخەسسسىس - ئالىملار قاتناشقان ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىدا، مۇتەخەسسسىس - ئالىملار بىردەك: مەزكۇر كىتاب تەمىنلىگەن تاڭغىتچە، ئۇيغۇرچە مەتبەئەچىلىك بۇيۇملىرى ۋە ماتېرىياللار دۇنيا پەن - تېخنىكا تارىخى ۋە مەدەنىيەت تارىخىنى تەتقىق قىلىش جەھەتتىكى بوشلۇقنى تولدۇردى، شۇنداقلا جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئېسىل مەدەنىيەت دۇردانىلىرىنى ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ ئورتاق بەرپا

ناخشا-ئۇسسۇللىرى، قاتناش، بىناكارلىق، سودا-سېتىق جەھەتلەردىكى بىلىملەر بىر قەدەر سىستېمىلىق تونۇشتۇرۇلغان ھەم 235 پارچە رەڭلىك سۈرەت، 14 پارچە ساياھەت يېتەكچىلىكى خەرىتىسى كىرگۈزۈلگەن.

رسالەت مۇھەممەت - 7. ئىيولدىن 12. ئىيولغىچە گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسىنىڭ جاۋچىن شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن 2000-يىللىق مەملىكەتلىك بوكس لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئابدۇشۈكۈر مىجىت 90 كىلوگراملىقلار بويىچە، ئابدۇراخمان ئابلىكىم 75 كىلوگراملىقلار بويىچە چېمپىيونلۇققا ئېرىشىپ، تەڭرىتاغ ئوغلانلىرىنىڭ جاسارىتىنى يەنە بىر قېتىم نامايان قىلدى. بۇ، ئابدۇراخمان ئابلىكىمنىڭ مەملىكەت بويىچە ئېلىپ بېرىلغان يۇقىرى سەۋىيىلىك بوكس مۇسابىقىسىدە يەنە بىر قېتىم چېمپىيون بولۇشى. 22 ياشلىق بۇ «ئاسىيا بوكس چېمپىيونى» يەنە ئۇزاق ئۆتمەي - ئىيولنىڭ ئاخىرى، ئاۋغۇستنىڭ بېشىدا كۇبادا ئۆتكۈزۈلگەن 33-نۆۋەتلىك خەلقئارا بوكس تەكلىپ مۇسابىقىسىدە كۆپلىگەن خەلقئارالىق ماھىرلارنى يېڭىپ 3-لىككە ئېرىشتى.

ئىلھام ئىمىن - 2000-يىللىق مەملىكەتلىك پۈتۈنلىكى ئومۇملاشتۇرۇش تۈرى بويىچە ئۆسمۈرلەر (13 - U) پۈتۈن مۇسابىقىسىنىڭ شىئەن شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن، غەربىي رايون تەييارلىق مۇسابىقىسىغا قاتناشقان ئۈرۈمچى شەھىرى 5-باشلانغۇچ مەكتەپ پۈتۈنل كوماندىسى سىچۈەن چۈەنشىڭ، شىئەن تاڭشىن، گەنسۇ، چوڭچىڭ، شىنجاڭ ئاتۇش قارىھاجى پۈتۈنل كوماندىلىرىنى يېڭىپ، ئاخىرقى ھەل قىلغۇچ مۇسابىقىدە سىچۈەن چۈەنشىڭ كوماندىسىنى نۆلگە قارشى سەككىز نەتىجە بىلەن ئۈتۈپ، مۈتلەق ئۈستۈنلۈك بىلەن غەربىي شىمال بويىچە 1-لىككە ئېرىشتى ۋە شەرەپ قۇچۇپ 28 ئىيول ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلدى.

ئابدۇرېھىم توختى، ئاينۇر مۇھەممەت - مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى ئۈيۈشتۈرغان 9-نۆۋەتلىك «مەدەنىيەتلىك جۇڭخۇا» مۇكاپاتىنى باھالاش پائالىيىتىدە قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستلىق ناخشا-ئۇسسۇل ئۆمىكى ئورۇندىغان «تاغ ئانا، سۇ ئانا» ناملىق چوڭ تىپتىكى مىللىي ناخشا-ئۇسسۇل ئىيوندا «مەدەنىيەتلىك جۇڭخۇا يېڭى ئەسەر مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى.

ئامىنە ئابدۇرېشىت - شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيىدىكى ئارخېئولوگىلار ئۆزلىرىنىڭ ئالتاي تاغ تىزمىسى جايلاشقان چىڭگىل ناھىيىسىنىڭ سەنداقخەي دېگەن يېرىدە سۈنئىي ئۇسۇلدا ئۆزگەرتىلگەن بىر چوڭ تاغنى بايقىغانلىقىنى، بۇنىڭ چىڭگىزخان دەپنە قىلىنغان قەبرىستانلىق بولۇشى ئېھتىماللىقى زورلۇقىنى ئېيتتى.

ياردەمچى تەتقىقاتچى جياڭ خۇي مۇنداق دېدى: «بۇ تاغنىڭ يۈزى جەنۇبتىن شىمالغا يۈزلىنىدۇ، ئوڭ-سول تەرەپتە بىردىن كۆل بار، كۆل ئارىلىقى سۈنئىي دەريا بىلەن تۇتاشتۇرۇلغان، تاغ تىزمىسىنىڭ يېرىمى روشەن ھالدا سۈنئىي ئۆزگەرتىلگەن، توپا سىرتىغا چىقىپ قالغان كۆپلىگەن تاش بىلەن تاغ جىنىسلىرىنىڭ يۈزلىنىشى ئاساسىي جەھەتتىن ئۆزئارا ماسلاشمىغان. بۇ يەردىن يەنە چوڭ ھايۋانلارنىڭ يۇمۇلاق تېشىلگەن تاغاق سۆڭىكى

بايقالدى. بۇنداق سۆڭەكلەر پال سېلىش قورالى قىلىپ ئىشلىتىلگەن ھەمدە كۆپىنچىسى جەسەت بىلەن بىرلىكتە كۆمۈۋېتىلگەن». گەرچە، نۆۋەتتە ئارخېئولوگىيىلىك قىزىش ئېلىپ بېرىلمىغان بولسىمۇ، بىراق جياڭ خۇيىنىڭ پەرىزىچە، «بۇ، بۇنىڭ ئىچىدىكى زور بىر بايقاشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ» كەن. «ماركوبولونىڭ ساياھەت خاتىرىسى» دىكى خاتىرىگە قارىغاندا، چىڭگىزخاننىڭ جەسىتى ئەمىرنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن ئالتاي تېغىغا كۆمۈلگەنكەن.

يۈەن سۇلالىسىنى قۇرغان بۇ سەركەردە 1227-يىلى قوشۇن باشلاپ غەربكە يۈرۈش قىلىش سەپىرىدە كېسەللىك سەۋەبىدىن ئالەمدىن ئۆتكەن. ئېيتىلىشىچە، چىڭگىزخاننىڭ «ئۆلۈم خەۋىرىمىنى ئېلان قىلماي مەخپىي تۇتۇڭلار» دېگەن ۋەسىيىتىگە ئاساسەن، ئۇنىڭ جەسىتى ئەسلى يۇرتىغا ئېلىپ كېلىنمىگەن، قەبرىسى چوڭقۇر كولانغان، كېيىن ھەممە يەر تۈزىلىۋېتىلگەن، قەبرىستانلىق ئورمانلىققا ئايلىنىپ كەتكەن. شۇڭا چىڭگىزخاننىڭ قەبرىگە دەپنە قىلىنغانلىقىنى بىلگىلى بولمىغان. ھازىرغا قەدەر چىڭگىزخاننىڭ جەسىتى دەپنە قىلىنغان جاي ئارخېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈشتە توغرا بايقالمىغان.

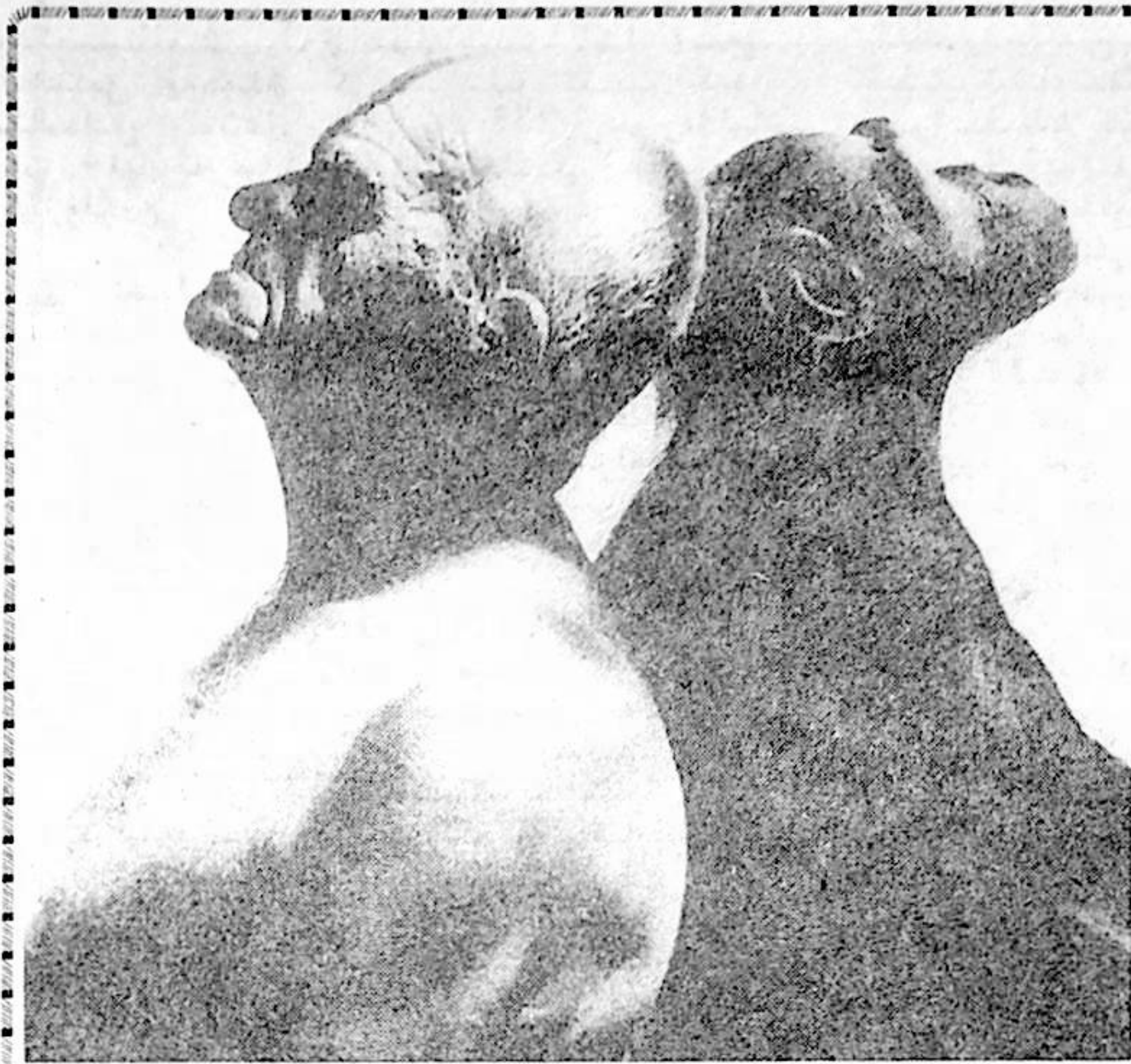
جياڭ خۇي مۇنداق دېدى: «تارىختا خاتىرىلىنىد- شىچە، چىڭگىزخان ئالتە قېتىم ئالتاي تاغ تىزمىسىدىن ئۆتكەن. چىڭگىل موڭغۇل ئارمىيىسىنىڭ غەربكە يۈرۈش قىلىشتا مۇقەررەر ئۆتىدىغان يولى بولغان. سەنداقخەي ئەتراپىدا چىڭگىزخان ئەينى يىللىرى غەربكە يۈرۈش قىلغاندا ئاچقان تۆت ھارۋا يولى، ئۇ ئەينى ۋاقىتتا تۇرغان ھەربىي چېدىرلارنىڭ ئىزناسى بار. يەنە ئۇنىڭ دادىسىنىڭ ئات باغلايدىغان قوزۇقى بار.»

سۈنئىي ئۆزگەرتىلگەن بۇ تاغنىڭ غەربىگە 400 مېتىر كېلىدىغان جايدا ئېگىزلىكى 20 مېتىر، ئاستىنىڭ دىئامېتىرى 78 مېتىر كېلىدىغان ئىللىپس شەكىللىك تاش قەبرە بار. جياڭ خۇي مۇنداق دېدى: «جۇڭگونىڭ خۇاڭ يې، ياكى ياۋپىڭ قاتارلىق ئارخېئولوگىلىرى بىلەن تارىخچىلىرى بۇ چىڭگىزخاننىڭ نەۋرىسىنىڭ قەبرىسى دېدى.»

شىنخۇا ئاگېنتلىقى - 28-سېنتەبىر نەنجىڭدە باشلىنىپ 13-ئۆكتەبىر ئاياغلاشقان جۇڭگو 6-نۆۋەتلىك سەنئەت بايرىمىدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىغا ۋاكالىتەن بۇ بايرامغا قاتناشقان ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ناخشا-ئۇسسۇل ئۆمىكى ئورۇندىغان چوڭ تىپتىكى مىللىي ناخشا-ئۇسسۇل «دولان چېچەكلىرى» مۇنەۋۋەر نومۇر مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

رسالەت مۇھەممەت - 10-ئۆكتەبىر چۈشتىن كېيىن ئۈرۈمچى «خەلق» تىياتىرخانىسىدا ئادىل ھوشۇرنىڭ خېڭشەن تېغىغا تارتىلغان پولات ئارغامچىدىن مۇۋەپپەقىيەتلىك ئۆتكەنلىكىنى تەبرىكلەش بويىچە تەنتەنلىك مۇراسىم ئۆتكۈزۈلۈپ، مەدەنىيەت نازىرى زۇنۇن قۇتلۇق شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ ئادىل ھوشۇرنى مۇكاپاتلاش، مەدەنىيەت سىستېمىسىدىكىلەرنى ئۈنىڭدىن ئۆگىنىش توغرىسىدىكى قارارىنى ئوقۇپ ئۆتتى ۋە بۇ قەھرىمان ئوغلان 50 مىڭ يۈەن بىلەن تارتۇقلاندى.

رسالەت مۇھەممەت (M2)

ئۇنىۋېرسال

مۇلاھىزىلەر

توختى باقى ئارتىشى تەرجىمىسى

ئۇنى-بۇنى ئوقۇپ قويۇڭ

كېڭەيتىپ، شۇنىڭ بىلەن ھوزۇرلىنىدىغان ئادەتنى پەيدا قىلسا كېرەك.

تولمۇ ئېگىز-پەس ئۆتكەن تۇرمۇش سەرگۈزەشتىلىرىمدە تۆپە-تۆپىلەپ كەلگەن بىئاراملىقلار ئىچىدە ئارامخۇدا - ئەرگىن نەپەس ئاللىشىمغا مەدەت بەرگەن ۋە شۇنداق ئىمكانىيەتكە ئېرىشتۈرگەن مەنىۋى ئامىل ئەنە شۇنداق ئۇنى-بۇنى ئوقۇش ئادىتىدۇر. پېنسىيىگە چىققان ئون نەچچە يىلدىن بۇيان، ئومۇمەن ئېيتقاندا ئىچ پۇشۇقى دېگەن مەنىۋى ھادىسىگە قاتتىقراق چىرمىلىپ، ئۇنىڭ قاتتىق ئازابغا قالغان ۋاقتىمنى بىلمەيمەن. ئىچ پۇشۇقى پەيدا بولسىمۇ، ۋۇجۇدۇمدا ئۇقەدەر كۈچلۈك ياكى ئۇقەدەر ئۇزاق ۋاقىت ھۆكۈم سۈرەلمەيدۇ. راست، ئادەم، بولۇپمۇ ياشانغان ئادەم ئۆزىنىڭ تۇرمۇشىدا ئىچ پۇشۇشتىن خالىي بولالمايدۇ. ئىچ پۇشۇش دېمەك ئىچى تىتىلداش، زېرىكىش، كۆڭلى ئېچىلماسلىق، دىلى سۇنۇش، بىئاراملىق، خاپىلىق، غەشلىك، غەم-غۇسسە، دەرد-ئەلەم، قايغۇ-ھەسرەت، ۋەھاكازادۇر. بۇلارنىڭ قايسىسى بولسۇن بىر خىل روھىي ئازاب، بىر خىل مەنىۋى جاراھەت. تىخ يارىسىنى ساقايتىش ئاسان، دىل يارىسىنى ساقايتىش قىيىن، بۇ ھەممىگە ئايان ساۋات. لېكى ھەر ئىشنىڭ يولى باشقا دېگەندەك، ئادەمنى ئاخىرىدا ھەر بالاغا

ئادەم بىرەر ئىش - كەسىپ بىلەن ئۇزۇن يىل شۇغۇللانسا، ئۇنىڭدا شۇ ئىش، شۇ كەسىپكە مۇھەببەت پەيدا بولۇشى ۋە شۇ مەشغۇلات ئادەتكە ئايلىنىپ قېلىشى، بىرخىل ھاياتلىق قانۇنىيىتى بولسا كېرەك. ئادەتكە ئايلانغان مەشغۇلاتنىڭ ئادەمنى بىزار قىلىشى تولمۇ ئاز ئۇچرايدىغان ھادىسە. نورمال مەشغۇلات ھەرقاچان خۇمارغا ئايلىنىپ، ئۇنىڭ بىلەن شۇغۇللانغاندا ئادەم خۇددى خۇماردىن چىققانداك، ئارزۇ-ئارمىنىغا يەتكەندەك بولىدۇ. بۇنداق ھالەت تۇرمۇشنىڭ شېرىن لەززىتى ئىكەن. ئۆمرۈمنىڭ كۆپ قىسمى كەسىپى تەرجىمانلىق ۋە تەھرىرلىك بىلەن ئۆتتى. دېمەك كىتاب، گېزىت-ژۇرنال چىقىرىش ساھەسىدە كۆپ يىل ھەمراھ بولغان بىر مەشغۇلات ئۆزىنىڭ مۇئەييەن ئالاھىدىلىكى بىلەن ئادەمدە ئۇنى-بۇنى ئوقۇيدىغان، ئوقۇشتىن زېرىكمەيدىغان، زوق ۋە ھەتتا ئىشتىياق بىلەن ئوقۇيدىغان، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن روھىي دۇنياسىنى بارغانسېرى بېيىتىپ ۋە نەزەر دائىرىسىنى

ئىپتىدائىي ۋە ئۆزىنى ئولتۇرۇش

سۈرۈپ تارقىتىپ، ئارامبەخش مۇھىت ئىچىدە ئەركىن نەپەس ئېلىپ، ھاياتقا ئەتراپلىق قاراش ئىمكانىيىتىگە ۋە ئىنسانىي ھاياتتىكى تۈرلۈك - تۈمەن غەيرىي - غەيرىي ھادىسىلەرگە ئاڭلىق قاراش ۋە ئاقىلانە مۇئامىلە قىلىش ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈشكە ياردەم بېرىدۇ.

بۇلار مېنىڭ تۇرمۇش تەجرىبەم؛ چەكلىك ھاياتدا، نىسبىي رەۋىشتە ئېيتقاندا، تۇرمۇشتا بولۇپمۇ سىياسىي تۇرمۇشتا چەكسىز دېگۈدەك دەرد-ئەلەملەرنى باشتىن كەچۈرگەن ئادەم ئەمەل قىلىپ كېلىۋاتقان ئەقىدە. مۇشۇ ئەقىدە بويىچە ئۇنى-بۇنى ئوقۇش جەريانىدا، ئانا تىلىمىزدىكى يازمىلاردىن بەھىرلەنگەندىن تاشقىرى، خەنزۇ تىلىدىكى بەزى يازمىلارنى ئوقۇپ قالغىمەن. ئۇلاردىن چوڭقۇر تەسىر قىلغانلىرىنى خەنزۇ تىلىدىن بىۋاسىتە بەھىرلىنەلمەيدىغان قېرىنداشلىرىمغا تەرجىمە قىلىپ بەرگىم، ئۇلارنىمۇ خەۋەرلەندۈرگۈم كېلىدۇ. ئۆزۈڭ ياخشى كۆرگەننى باشقىلاردىن ئايىما، قولۇڭ ياغ بولسا دوستۇڭغا سۇۋا، دېگەن گەپ بار. ئارام ئېلىش ئورنىدا ئوقۇغاندا تەسىر قىلغان بەزى يازمىلارنى ئۇيەر-بۇ يەردىن تېرىپ تاللاپ، ئېھتىياج ۋە زۆرۈرىيەتكە قاراپ تولۇق ياكى قىسقارتىپ ۋە ياكى يۇغۇرۇپ، ۋەزىپە ئۈچۈن ئەمەس، خالىس تەرجىمە قىلىپ سۇنۇش ئارزۇيۇم ۋە بۇ يولدىكى مەشغۇلات كەمىنە قەلەم ئىگىسى ئۈچۈن مەنئىي رايون تۇر.

گەپ توغرا كېپىقالغاچقا شۇنى ئىزاھلىۋالاي: ھەركىمنىڭ مەيلى باشقا بولىدۇ. كەمىنە قەلەم ئىگىسى تەسىرلىك ئىكەن، چوڭقۇر مەنىلىك ئىكەن، دەپ تەرجىمە قىلىپ سۇنغان نەرسىلەر سىز ئۈچۈر تەسىرلىك، مەنىلىك بولماسلىقىمۇ مۇمكىن. قايسىدۇر بىر مەشھۇر مۇتەپەككۈرنىڭ: بىمەنە - قۇرۇق گەپ بىلەن باشقىلارنىڭ ۋاقتىنى زايە قىلىش خۇددى قان چىقارماي جان ئالغان بىلەن باراۋەر، دېگەن ئىبىرەتلىك سۆزى ئېسىمدە تۇرۇپتۇ. بەزى ئىختىيارىي تەرجىمىلىرىم بىر ئوبدان ئۈنۈم بېرىۋاتقان مېڭىڭىزنى باشقىلارنىڭ تەپتارتماستىن ئۆز ئىدىيىسىنىڭ ئات چاپتۇرۇدىغان مەيدانىغا ئايلاندۇرۇۋېلىشىغا زامان بويىچە مۇستەھكەم. بۇ ئىختىيارىي تەرجىمىلىرىمنىڭ كۆڭلىڭىزگە ياققانلىرى ئۈلگە بولۇپ قۇتاتسۇن، ياقمىغانلىرى ئىبىرەت بويىچە بولسۇن.

- توختى باقى ئارتىشى

قويدىغان، ھەرخىل زىيانلىق ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان «ئىچ پۇشۇقى» نى چىقىرىشنىڭ ئۆزىگە لايىق ھەرخىل ئىجابىي، سەلبىي تەدبىرلىرى، يۇمشاق-سىلىق ۋە ياكى كەسكىن، قاتتىق چارە-ئاماللىرىمۇ يوق ئەمەس. تۇرمۇش تەجرىبىلىرىدە گە ئەستايىدىل كۆڭۈل قويغان ئادەم ئۆز تۇرمۇشىدا دۇچ كەلگەن دىلخەستىلىكتىن قۇتۇلۇشنىڭ ئۆزىگە مۇناسىپ كېلىدىغان بىرەر دىلخەش ۋاسىتىلىرىنى تاپالىشى مۇمكىن. ماڭا دىلخەش بولغان ۋاسىتىلەرنىڭ مۇھىم بىر تەركىبىي قىسمى ئۇنى-بۇنى ئوقۇشتۇر. تەجرىبەمدىن قارىغاندا، ئۇنى-بۇنى ئوقۇش بىلەن ئادەمنىڭ كۆڭلى سۇ ئىچىدۇ، دىلى سۆيۈنىدۇ، كۆڭلى ئېچىلىدۇ، روھى كۆتۈرۈلىدۇ، كۆڭلى تەسكىن تاپىدۇ، چېچىلىپ تۇرغان پىكىرى-خىيالى جايغا چۈشىدۇ، پۈت-قولغا ماغدۇر كىرىپ، غەيرىتى ئاشىدۇ.

بۇنداق روھىي ھادىسىنىڭ پەيدا بولۇشى تاسادىپىي ئەھۋال بولمىسا كېرەك. ئۇنى-بۇنى ئوقۇغاندا شۇنداق گەپلەر ئۇچرايدۇكى، ئۇ گەپلەر مەيلى نەزەرىيە، مۇھاكىمە، مۇلاھىزە، تەقىرىز بولسۇن، مەيلى تەكلىپ-مەسلىھەت، پەندە-نەسىھەت بولسۇن، مەيلى خاتىرە، ئەسلىمە ياكى ھېكايە بولسۇن ۋە ياكى شىكايەت، پاش قىلىش تەنقىد، رەددىيە، ۋەھاكازا بولسۇن - ئەگەر رەسمىيەتكە ئايلىنىپ قالغان «ئاتام ئېيتقان» بايقى كونا گەپلەرنىڭ تەكرارلىنىشىدىن، تۇتۇرۇقسىز تەرغىباتلاردىن، تېتىقسىز مۇبالىغىلەردىن، بىھۈدە مەمەدانلىقلاردىن، ئاساسسىز ئويدۇرمىلاردىن خالىي بولسۇنلا، خۇددى قارا قىشتا لاۋۇلداپ يېنىپ تۇرغان ئوتقا، تومۇز ئىسسىقتا چاڭقاپ تۇرغاندا ئىچكەن بۇلاق سۈيىگە ئوخشاش ھوزۇرلاندىرۇشى مۇمكىن. شۇ گەپلەرنىڭ تېگىدىن چىقىپ تۇرغان مەنە، ھېس-تۇيغۇ ئادەمگە غەلىتە بىر لەززەت سۈپىتىدە تەسىر قىلىپ، ئىختىيارسىز ھالدا ئادەمنى ئۆز ئىلكىگە ئېلىپ، تېتىپ-چايناپ كۆرۈشكە، ھەزىم قىلىشقا تۈرتكە بولۇشى مۇمكىن. شۇ گەپلەر مەيلى تارىخىي ياكى رېئال بولسۇن، مەيلى شاد-خۇراملىق ياكى دەرد-ئەلەملىك بولسۇن، ئەقلى-ھۈشى جايىدا بولغانلىكى ئادەم ئاڭقىرالايدۇ. ئاڭقىرىشنىڭ ئۆزى ئادەمنىڭ روھىي دۇنياسىنى شۇنداق كېڭەيتەلەيدۇ. كى، ئۇنىڭ نەزەر دائىرىسىنى ۋاللىدە يورۇتۇپ، قوشۇقچىلىق مېڭىسىنى پايانسىز دۇنياغا ئايلاندۇرىدۇ، تەپەككۈر ئاسمىنىدىكى قارا بۇلۇتلارنى

ئەدەب-ئەخلاق ئادەم ئۆلتۈرمەيدۇ؟

مەدەنىيەت جەھەتتە بىز ئۆزىمىز جۇڭگونى «ئەدەب-ئەخلاقلىق، رەسىم-يوسۇنلۇق ئەل» دەپ تەرىپلەيمىز. لېكىن جەمئىيەتتە ھەممىدىن بەك ئالقىشلىنىۋاتقانلار بولسا ناخشا چولپىنى، كىنو چولپىنى، ئۇسسۇل چولپىنى دېگەنلەردۇر. بۇنداق

جىلن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ 90 ياشتىن ئاشقان ھۆرمەتلىك پروفېسسورى جىن جىنفاڭ خانىم بۇ يىل نەشر قىلىنىشقا باشلىغان «مەدەنىيەت سېلىشتۇرما تەتقىقاتى» ناملىق ژۇرنالدا ئېلان قىلغان ماقالىسىدا مۇنداق دەيدۇ:

«ئەدەب، ئىنساب، شەرم-ھايا دۆلەتنىڭ تۆت تۈۋرىكىدۇر. بۇ تۆت تۈۋرۈك يالغىپ تۇرمىسا، دۆلەت ھالاك بولۇر» دەپتىكەن. بۇ گەپ ئوبدان ئويلاپ كۆرۈشكە ئەرزىيدۇ. دەرۋەقە، بىر دۆلەتنىڭ خەلقى ئەدەب-ئەخلاق، ئىنساب-تەۋپىق دېگەننى بىلمىسە، شەرمىساز، نومۇسسۇز بولسا، ئۇ دۆلەت ھالاك بولمىغان تەقدىردىمۇ، ئۇنى قانداقمۇ «مەدەنىيەتلىك دۆلەت» دېگىلى بولار؟

«لۇشۈن تەتقىقاتى» ناملىق خەنزۇچە ئايلىق ژۇرنالىنىڭ 2000-يىل 5-سانىدىن

جۇڭگودا مەدەنىيەت بارمۇ؟

چولپانپەرەستلىك ئاساسەن غەربتىن قوبۇل قىلىنماقتا؛ جۇڭگونىڭ ئەسلى ئەدەب-ئەخلاقى ئاتا-ئانىغا ۋاپادارلىق، ئاكا-ئايىلىرىنى ھۆرمەتلەش، ئەدەب، ئىنساب، شەرم-ھايا، ۋەھاكازالار يوقىلىپ تۈگىمىگەن بولسىمۇ، لېكىن تاختىبېشىغا ئېلىپ قويۇلماقتادۇ. بەزىلەر ئاندا-ساندا تىلغا ئالىسىمۇ، قارشى ئېلىنمايدىغان بوپقالدى. بۇنداق ئەھۋاللارنىڭ يۈز بېرىشى ئۆتمۈشتىكى يېڭىلىق تەرەپدارى بولغان ئەربابلارنىڭ «ئەدەب-ئەخلاق ئادەم ئۆلتۈرىدۇ» دەپ كۈچەپ تەشۋىق قىلغانلىقىنىڭ ئاقىۋىتى بولسا كېرەك. (تارىختا ئۆتكەن مەشھۇر ئۆلىما) گۈەنزى:

مۇۋەپپەقىيەتلىرى يۈكسەك ئەمەس. تارىخى ئەسلىپ قارىساق، بۇمۇ تاسادىپىي ئەھۋال بولمىسا كېرەك. 1919-يىلدىكى (4-ماي) ھەرىكىتىدىن تارتىپ (مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى) غىچە ئۆتكەن يېرىم ئەسىردىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيان جۇڭگو ئادەملىرى ئۆزىنىڭ مەدەنىيىتىنى شۇنداق ئۈزۈل-كېسىل ۋەيران قىلدىكى، دۇنيادا ئۆزىنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتى بىلەن شۇنداقمۇ قېرىشقان، يوقاتمىغىچە كۆڭلى تىنمايدىغان مىللەت بولمىسا كېرەك! « بەي ئەپەندىنىڭ سۆزلىرى بىر ئاز بىرتەرەپلىمىدۇر، لېكىن ئەمەلىيەت ھەقىقەتەن شۇنداق. بىز ھەدپىگەندىلا جۇڭگونىڭ 5000 يىللىق پارلاق مەدەنىيىتى بار، دەيمىز. لېكىن ھازىر نېمىگە ۋارىسلىق قىلدۇق؟ توپتوغرا 100 يىلدىن بۇيان «تۈزۈككەن» بىرەر كىتاب ياكى كىنو چىقارغىنىمىز يوق، ياكى كېيىنكى ئەۋلادلىرىمىزغا بەرگىدەك مەدەنىيەتكە دائىر بىرەر سىنى ئوتتۇرىغا چىقارغىنىمىز يوق.

«مەدەنىيەت» قالمىغانلىقى ئۈچۈن ھازىر ھەممىنى يېڭىباشتىن بەرپا قىلىشقا كىرىشىۋاتىمىز، پۇلنى كۆزلەيدىغان، پۇلنى كۆزلىمەيدىغان «مەدەنىيەت» پەيدا بولۇۋاتىدۇ؛ مەنىلىك، بىمەنە «مەدەنىيەت» لەر ئوتتۇرىغا چىقىۋاتىدۇ؛ ھۆكۈمەت قەدىرلەيدىغان، ئامما ئىلىك ئالمايدىغان «مەدەنىيەت» ھۆكۈم سۈرۈۋاتىدۇ؛ بەزى «مۇتەخەسسس» لەر ياراتمايدىغان، لېكىن بازىرى ئىتتىك غەلىتە-غەلىتە «مەدەنىيەت» لەر پەيدا بولماقتا. شۇنىڭ ئۈچۈن، مېنىڭچە، قورسىقىمىز تولمىمۇ كۆپمىسۇن، «غەلىتە-غەلىتە» مەدەنىيەتلەرگە «غەلىتە-غەلىتە» مەدەنىيەتلەر بىلەن قارشى چىقىپ ئاۋارە بولمايلى، بەزى ئاتالمىش «نوپۇز ئىگىلىرى» نى «ھەزىل» قىلىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلىپمۇ يۈرمەيلى. ھەممىدىن ياخشىسى، ھەممىمىز كەڭ قورساقراق بولايلى.

مۇشۇ بىر نەچچە يىلدىن بۇيان كۆڭلۈمدە بارغانسېرى مۇنداق بىر گۇمان پەيدا بولۇۋاتىدۇ: جۇڭگودا زادى مەدەنىيەت بارمۇ-يوق؟ جۇڭگودا «نوپۇز ئىگىسى» زادى بارمۇ-يوق؟ ئامېرىكىدا ناھايىتى توم بىر كىتاب چىققانىكەن، ئۇنىڭدا ھەرقايسى ساھەدىكى مۇتەخەسسسلەرنى تەكلىپ قىلىپ، ھەرقايسى دۆلەتلەردىكى مىللەتلەرنىڭ دۇنيا مەدەنىيىتىگە قانداق تۆھپىلەرنى قوشقانلىقى ۋە قانداق تەسىرلەرنى بەرگەنلىكى ئۈستىدە قىلىنغان مۇزاكىرىلىرى بايان قىلىنغانىكەن. شۇ كىتابنىڭ خەنزۇچە تەرجىمىسى نەيۋەن-تەيپىدە نەشر قىلىنىپتۇ. ئۇنىڭ ئىسمى «20-ئەسىر تارىخى» ئىكەن. تەيۋەندىكى يۈيىنسى پروفېسسور ئۇنىڭغا باھا يېزىپ، شۇ مۇتەخەسسسلەرنىڭ جۇڭگونىڭ 20-ئەسىردە دۇنياغا تەسىر قىلغان ئىشلىرى ئۈستىدە گەپ بولغاندا پەقەت جۇڭگودىكى ئىنقىلابلارنىلا تىلغا ئېلىپ، جۇڭگونىڭ مەدەنىيىتى توغرىسىدا ھېچ گەپ قىلمىغانلىقىنى، بۇ پروفېسسور ئۆزىنىڭ بۇنىڭغا تولمۇ بىئارام بولغانلىقىنى بايان قىپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ يەنە: سوغۇققانلىق بىلەن ئېيتسام، جۇڭگو ئادەملىرىنىڭ 20-ئەسىردە مەدەنىيەت جەھەتتە ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەنلىرى ھەقىقەتەن ۋاھ دېگۈچىلىكى يوق، دەپ ئېيتىراپمۇ قىپتۇ. تەيۋەنلىك يازغۇچى بەي شيەنيۇڭمۇ ئۇنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ بىر ئاز بىئارام بوپتۇ، لېكىن شۇنداقتىمۇ ئۇ يەنە يۈ پروفېسسورغا ئوخشاش ھېسسىياتتا بوپتۇ. بەي شيەنيۇڭ دەپتۇ: «ئامېرىكىدا لىق بىر دوستۇم ماڭا: ئۆزىڭىزنىڭ قارشىچە، 20-ئەسىردە جۇڭگودا ئوتتۇرىغا چىققان، دۇنيا مەدەنىيىتىگە تەسىر كۆرسەتكەن بىرەر كاتتا مەدەنىيەت ئەربابىنى دەپ بېقىڭا، دېۋىدى، بىر ھازاغىچە لام-جىم دېيەلمەي تۇرۇپ قالدىم. ئاخىر ئائىلاج گەپنىڭ راستتىن قىلىپ، يوق، دېدىم. ئەسلىدە لۇشۈن بار، دېمەكچى ئىدىم، كېيىن ئويلاپ قارىسام، لۇشۈن ئەپەندى پارچە-قىسقا ھېكايىلەرنىلا يازغان، رومان يازمىغان، شۇڭا ۋەزنى تولمايدىغاندەك تۇردى. شۇنىڭ بىلەن شۇنداق تەسىراتقا كەلدىمكى، جۇڭگونىڭ 20-ئەسىردىكى مەدەنىيەت

ۋاللى ئىمزالىق بۇ ماقالە ئەسلى خەنزۇچە: «ئىلىم-پەن ۋاقتى گېزىتى» نىڭ «مەدەنىيەت توغرىسىدىكى كۆز قاراش مەھىپىسى» دە 2000-يىل 19-فېۋرالدا بېسىلغان.

ئاتام ئېيتقان بايقى گەپ

ئەگەر بىرەرسى سىزگە «چايخاندا» دېگەن تىياتىرنى 20 قېتىم، «لياڭشەنبو بىلەن جۇيىڭتەي» دېگەن تىياتىرنى 30 قېتىم كۆرۈپ بېقىڭ، دەپ دەۋەت قىلسا ياكى بىر ئاي ئىچىدە ھەر قېتىملىق تاماقتا پەقەت ئۆردەك كاۋىبى بىلەنلا مېھمان قىلسا، دېمەك بىرخىل ئىشنى قايتا-قايتا تەكرارلاتتۇرۇۋەرسە، چىشىڭىزنى چىشلەپ زورمۇزور بەرداشلىق بەرسىڭىزمۇ، لېكىن ئاخىرىدا ھەپسىلىڭىز «پۇر» بولماي قالمايدۇ.

چۈنكى ھەرقانچە مۇڭلۇق ساز بولسىمۇ ئۇنى تەكرار-تەكرار چېلىۋەرسىڭىز، ئۇ ساز ھەتتا ياغسىراپ قالغان ھارۋا چاقىنىڭ غىچىرلىشىغا ئوخشاش قۇلاققا ياقماسلىقى مۇمكىن.

لېكىن، ئادەملەر ئۆز تۇرمۇشىدا ئايىغى چىقماس تەكرارلىقلارغا، مەسىلەن، «ئاتام ئېيتقان بايقى گەپ» لەرگە بەرداشلىق كېلىدىكەن. «تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن زامانلار» دىكى «بايقىقى» ئەھۋاللارنى بېشىدىن كەچۈرگەن ئادەملەر ھەر قاچان ئېچىلغان يىغىنلاردىكى كۈلكىلىك ئەھۋاللارنى ئۇنتۇمىغان بولسا كېرەك: مۇنبەرگە چىقىپ سۆزلىگۈچىلەر سۆزىنىڭ بىسىمىلاسىدىلا: «ياشسۇن! تۈمەن مىڭ يىل ياشسۇن!»، «مەڭگۈ سالامەتلىك تىلەيمىز!» دەپ تىلەك-ئارزۇسىنى بىلدۈرەتتى؛ ئاندىن كېيىن: «باغۇ-بوستان گۈللىمەكتە باھار شامىلىدا، ئالتەيى خەلق (جۇڭگونىڭ شۇ چاغلاردىكى نوپۇسى - مۇھەررىردىن) ياشىماقتامۇ قەدەس ئەلدە-جەننەتتە»، «ھازىر ئېلىمىزنىڭ ۋەزىيىتى چوڭ ياخشى، كىچىك بولمىغان دەرىجىدە ياخشى...» دەپ ئۈندەپ تۈۋلايتتى. نەچچە «يى»، يەنى نەچچە 100 مىليون ئادەمنىڭ ئاۋاز چىقىرىدىغان كارنىيى گويىا پەقەت بىر بولسا، ئۇلارنىڭ پىكىر-خىيالى ۋە تىل-زۇۋانى گويىا مەتبۇئاتتىن چىققانداك بىر تەكشى بولسا كاشكى!

شۇ زاماندىن تارتىپ جۇڭگو ئادەملىرىنىڭ بايان قىلىش ئۇسۇلىغا كېسەل چاپلاشقاندى، شۇ كېسەل بىر قانچە يىل ھەرەج قىلدى. بۈگۈنكى كۈندە «ئاتام ئېيتقان بايقى گەپ» لەرنىڭ زامانىۋى نۇسخىلىرىمۇ پەيدا بولماقتا. خۇددى ئېغىزغا ئالمىسا خەلقنىڭ تاپا-تەنسىدىن قۇتۇلمايدىغاندەك، ھە دەپسلا ۋەزىيەتنى، ھۇ دەپسلا ئەھمىيىتىنى سۆزلەپ كېتىشىدۇ. بىر ئەمەلداردىن نېمىشقا «ئاتام ئېيتقان بايقى گەپ» لەرنى چاقپەلەكنىڭ چۆرگىلىشىگە ئوخشاش تەكرارلاپ سۆزلەشنى ياخشى كۆرۈسىلە؟ دەپ سورىسام، ئۇ: شۇنداق سۆز بىخەتەر بولىدۇ. ئويلاپ كۆرۈڭ، يوغان گەپ قىلىسىڭىز، ئۇنىڭغا رەددىيە بېرىدىغان ئادەم چىقمايدۇ؛ يوقىلاڭ گەپلەرنى قىلىسىڭىز، ئۇنى ھەقىقەتلەيدىغان ئادەم يوق؛ يىك باسمايدىغان قۇرۇق گەپلەرنى قىلىسىڭىز، ھېچ بولمىغاندا ئاڭلاپ ئولتۇرغانلارنى مۇڭىدەك باستۇرىدۇ. ھەممىدىن ياخشى ئاتام ئېيتقان بايقى

گەپ. ئۇنداق گەپلەرنى قىلىشقا باش قاتۇرۇپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق، ئۇنىڭ ئۈستىگە «خىزمەت» نى ئادا قىلغان بولسىمۇ، دەپ جاۋاب بەردى. تېگى-تەكتىدىن ئالغاندا، بۇ جاۋابتا تىل-يازۇدىن كېلىدىغان بالا-قازادىن ئۆزىنى چەتكە ئېلىشنىڭ، ھۇرۇنلۇقنىڭ ئالامەتلىرى يوق ئەمەس. لېكىن جۇڭگو جەمئىيىتى كۈندىن كۈنگە مەرىپەتكە، دېموكراتىيىگە قاراپ ماڭماقتا، 21-ئەسىرنىڭ پارلاق نۇرىدا ياشاۋاتقانكىمىز، نېمىگە گۈدرەت قىلىسىز؟! مۇنبەردىكى بىرەر نۇتقىڭىزدا نۆۋەتتىكى ۋەزىيەتنى تىلغا ئالماي قويسىڭىز، رەھبەرلىك سىزنى ئېڭى تۆۋەن، ساپاسى ناچار ئىكەن دەپ تەنقىد قىلارمۇ؟ دوكلاتىڭىزدا ئىسلاھاتنىڭ ئەھمىيىتى توغرىسىدا بىر ئاز گەپ يورغىلاتمىسىڭىز، دوكلاتىڭىزنى ئاڭلىغۇچىلار مەنچىڭ خاندانلىقىنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدە ياشاۋاتامدۇق، نېمە؟ دېگەن ھېسسىياتقا كېلىپ قالارمۇ؟

ئەتراپىمىز يوغان گەپلەر، پۈچەك گەپلەر، بايقى گەپلەر بىلەن تولۇپ تۇرۇپتۇ، سۆزلىگىنى بىكار بولۇپ چىقىدىغان، سۆزلىگەن بولسىمۇ سۆزلىمىگەنگە ئوخشاش بولىدىغان سۆزلەر تىقىلىپ تۇرۇپتۇ. شۇنداق سۆزلەر يۇقىرى سۈرئەتلىك ئۇچۇر يوللىرىنىڭ دوقمۇشلىرىغا كەپلىشىۋالسا، ئادەمنىڭ ئىلھام مەنبەلىرىنى توسۇۋالىدۇ، ئۇچقاندەك تېز ئىلگىرىلەش قەدەملىرىنى چۈشەپ قويىدۇ ئەپسۇسكى، «ئاتام ئېيتقان بايقى گەپ» لەرنى تەكرارلاۋېرىدىغان يامان ئادەت ھاكىمىيەت دائىرىسىدىن ئاخبارات، ئەدەبىيات-سەنئەت ساھەسىگىمۇ ۋە ئاۋام-پۇقرانىڭ تۇرمۇشىمۇ يامراپ بارماقتا. خەۋەر-ئاخباراتنى ھۆكۈمەتنىڭ دوكلاتىغا ئايلاندۇرۇپ يېزىش مۇخبىرلارغا ھۈنەر بوپقالماقتا. ھۆكۈمەت دوكلاتىنى ئىلمان قىلىپ يازمىسا، كىمدۇر بىراۋلار ئالدىدا يەرگە قاراپ قالارمىش. ئەمدىلا دەم ئېلىشقا چىققان بىر پېشقەدەم كادىر بازارغا چىقىپ كۆكتات غالتىكى ئالدىغا بارغىنىدا، قېنىغا سىڭىپ كەتكەن ئادىتى بويىچە بارماقلىرىنى پۈكۈپ ساناپ: «بىزدەك ياشانغانلارنىڭ بازارغا چىقىمىز ئاسان ئەمەس، بۇ بىر؛ سېنىڭ كۆكتاتلىرىڭ ئانچە يېڭى ئەمەس ئىكەن، بۇ ئىككى؛ سەنچۇ، سېنىڭ پۇل تاپمىقىڭمۇ ئاسان ئەمەس، بۇ ئۈچ...» دەپتۇ. غالتەكچىنىڭ بۇ ئەزمىلىككە تاقىتى تاق بولۇپ: «بوۋا، سىز زادى نېمە ئالماقچى؟!» دەپتۇ. شۇ پېشقەدەم يولداش ھېلىقى كۆكتاتچىدىن «تەربىيە» ئالغاندىن كېيىن، يەنە ھەرقاچان بازارغا كۆكتات ئالغىلى چىقسا، كۆكتات سالىدىغان سېۋىتىنى ئالدىغا ئېگىز كۆتۈرۈپ، نەق گەپنىلا قىلىپ: «ئوتياش، يېڭىسىدىن!» دەيدىغان بوپتۇ.

ئامېرىكانلار بىزگە قارىغاندا چاقچاقچى ئەمەس، لېكىن شەيتانراق. ئۇلارنىڭ تولىسى يىغىنلاردا

قىسقىغىنە سۆز بىلەنلا چۈشەندۈرگەن. ئۇ، گەپتە سۆزنى قىسقارتىشنىڭ مۇناسىپ ئۇستازدۇر. «راۋىلەر رىۋايەت قىلىدۇرلەر كىسى» دېگەندەك گەپلەر بۈگۈنكى كۈندە يوق بولسىمۇ، لېكىن كىمىمۇ يۇقىرى سۈرئەتلىك يولدا ئۇچۇر «ئەخلەت ھارۋىلىرى» تىقىلىشىپ قالمايدۇ دەپ ۋەدە قىلالىسۇن. مەيلى ئالغۇ-بەرگۈ قىلىشتا ياكى ھۆكۈمەت خىزمىتىدە بولسۇن، مەقسەتنى ئېنىق ئېيتىشىڭىز، باشقىلار سۆزىڭىزنى چۈشەنسە، شۇنىڭ بىلەن ئىش پۈتسە كۇپايە قىلاتتى. ئەدناسى، تاشقىرىغا ئاچچىقسۇ سېتىۋېلىش ئۈچۈن چىقىدىغان چاغلىق بىر ئىشتىمۇ گەپكە ئوسما قويۇپ، پوسما كەيدۈرۈپ، يۇيۇپ-تاراپ، سۈرلۈك قىلىپ ياساپ ئاۋارە بولۇشنىڭ نېمە ھاجىتى؟

لىن مىڭ ئىمزالىق بۇ مۇھاكىمە ئەسلى «جۇڭگو سۈپەت گېزىتى» (خەنزۇچە) نىڭ 2000-يىل 30-مارت بېسىلغان.

نۇتۇق سۆزلەشنى ئۆزىنىڭ ماھارەت ۋە قابىلىيىتىنى نامايىش قىلىشنىڭ ياخشى پۇرسىتى دەپ قاراپ، كۈلكىلىك چاقچاقلارنى قىستۇرىدۇ. نۇتۇقنىڭ يازما ئورنىدا بەزىدە «نۇتۇقنى ئاڭلىغۇچىلارنىڭ كۈلۈۋېلىشىغا يېتەرلىك ئورۇن قالدۇرۇلدى»، دەپ ئىسكوپكا بىلەن ئىزاھاتمۇ بېرىدۇ. ئۇلار ھېچ بولمىغاندا قاينىغان داغ سۇغا كوكاكولا ئارىلاشتۇرۇشنى بىلىدۇ. سۇڭ سۇلالىسى دەۋرىدە بىر قاتناش ھادىسىسى يۈز بېرىپتۇ، نوقتىسىنى ئۈزۈپ قاچقان توسۇن ئات بازارغا چاپچىپ كىرىپ، پاتىپاراچىلىقتا بىر ئىمتىنى دەسسەپ ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ. شۇ چاغدا ئەدىبلەر بۇ ۋەقە توغرىسىدا نەزمە - بېيىت توقۇشۇپتۇ، يەنە تېخى بۇ ھەقتە بىرنەچچە پارچە ئەسەر يازساق قانداق؟ دەپ مەسلىھەتمۇ قىلىشىپتۇ. لېكىن ئوۋياڭشىيۇ (سۇڭ دەۋرىدە ياشىغان مەشھۇر ئەدىب. - تەرجىمان ئىزاھى) موي قەلىمىنى بىر تەۋرىتىپ، شۇ داۋراڭنى پەقەت «سالتاڭ ئات كوچىدا ئىتتى ئۆلتۈرۈپ قويدى» دېگەن

زامان تەقەززا بولۇپ تۇرغان پىكىر

زۇلۇم، ئىنسانىي ئەركىنلىككە جەبر سالىدىغان دۆلەت تۈزۈملىرىنىڭ ھامىيىسى بولۇپ ھەرىكەت قىلىشىغا دەخلى قىلمايدۇ. ئۇلار... ئىجتىمائىي پائالىيەتلەردە ناتوغرا ئۇسۇللارنى تەپتارتماستىن، دىلىغۇل بولۇپمۇ تۇرماستىن قوللىنىۋېرىدۇ... ھەتتا قاقشانتۇچ چارىلارنىمۇ قوللىنىۋېرىدۇ... بۇ قىلمىشلىرى ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنى بىز (مەدەنىيەت) ئەربابى دەپ قارىشىغىمۇ دەخلى يەتكۈزەلمەيدۇ. گوركىي: «مەدەنىيەت خەۋپ ئىچىدە قېلىۋاتىدۇ» دەپ قاراپ خەۋپ ھەقىقىي مەدەنىيەتنىڭ كەم بولۇۋاتقانلىقىدىلا ئەمەس، ساختا مەدەنىيەت ئەربابلىرىنىڭ يالغان مەدەنىيەتلەرنى بازارغا سېلىۋاتقانلىقىدا نامايان بولماقتا، دەپ ئاھ ئۇرغان. گوركىي مەدەنىيەتنى قايتا بەرپا قىلىشتىكى مەقسەتنى، يەنى ئىنسانىي ئاڭ، ئىنسان قەدىر-قىممىتى ۋە تەپەككۈر قىلىشتا ئويغىنىش، مەنىۋى يېڭىلىق يارىتىش يولىدا تىرىشىش زۆرۈرلۈكىنى مېڭىدە ئايدىڭلاشتۇرۇش شەرت، دەپ قايتا-قايتا تەكىتلىگەن. ئۇ، مەدەنىيەتنى ئادەمنى پاك ۋە ساپ قىلىپ تاۋلايدىغان «ئوچاقنىڭ ئوتى» غا ئوخشاتقان. ئۇنىڭ قارىشىچە، ئادەمدىكى ئۇزۇندىن بۇيان پەيدا بولۇپ كېلىۋاتقان «قۇل» لۇق مەجەزنى مەدەنىيەتنىڭ ئوتىدا بارا-بارا تاۋلىغاندىلا بىر-بىرلەپ يوقا ئىلى، جاھالەتتىن مەدەنىيەتكە كۆچكىلى، غەپلەتتىن ئويغانغىلى، رەھىمسىزلىكنى تۈگىتىپ، مېھىر-شەپقەت يولىدا ماڭغىلى بولىدۇ. «ئىنقىلابنىڭ ئۆزىدە، - دەپ يازىدۇ ماكسىم گوركىي، - ئادەمنى روھلاندۇرۇدىغان بىرەر ئالامەتنىڭ يوقلۇقى، ئادەمنى تېخىمۇ سەمىمىي، راستچىل قىلالماغانلىقى»، «پارە ئېلىشتا ئىلگىرىكى ئەمەلدارلاردىن قېلىشمايدىغانلىقى، يەنە تېخى ئادەملەرنى تۈرمىلەرگە

ماكسىم گوركىي: «زامانغا ماش كەلمىگەن پىكىرلەر»^① دەپ ئومۇمىي سەرلەۋھە بەرگەن نەچچە ئون پارچە سىياسىي مۇلاھىزىسىدە سوۋېت رۇسىيە جەمئىيىتىدە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ ئالدى-كەينىدە يۈز بەرگەن تولىمۇ جىددىي مەسلىھەتلەرنى ئەستايىدىل تىلغا ئېلىپ، بولشېۋىكلار ھۆكۈمىتىنىڭ سىياسەت ۋە خىزمەت جەھەتتىكى نۇقسانلىرىنى، سەھۋەنلىك تاكى تەقدىرىگىچە مۇناسىۋەتلىك بوپقالغان چوڭ-چوڭ خاتالىقلىرىنى توغرىدىن توغرا تەنقىد قىلغان ھەتتا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئاخىر سۆكۈلۈپ-پارچىلىنىپ كېتىدىغانلىقىغا كۆز يەتكۈزگەن.

بىز «مەدەنىيەت قىزىتمىسى» نى بېشىمىزدىن ئۆتكۈزگەن بولغاچقا، گوركىينىڭ مەدەنىيەت قارىشى دىققەت-ئېتىبارىمىزغا تولمۇ ئەرزىيدۇ. گوركىينىڭ قارىشىچە، مەدەنىيەتنىڭ ھەقىقىي مەنىسى ئادەمنى «تېخىمۇ ئادىمىيلىككە ئىگە قىلىش» دۇر. «مەدەنىيەتنىڭ ھەقىقىي نېگىزى ۋە ماھىيىتى شۇ يەردىكى، مەدەنىيەت بارلىق ئىپلاس، پەس، ساختا نەرسىلەردىن، قوپاللىقتىن يىرگىنىدۇ، ئادەمنىڭ قەدىر-قىممىتىنى چۈشۈرۈدىغان ۋە ئادەمگە دەرد كەلتۈرۈدىغان نەرسىلەرگە نەپرەت قىلىدۇ!». گوركىي مانا مۇشۇ پىكىر-ئىدىيىنى مەدەنىيەتنىڭ مېغىزى سۈپىتىدە تەرىپلەپ، شۇ مەركەزدىن چەتنەپ كېتىدىغان پۈچەك مەدەنىيەت ھادىسىلىرىنى ئۆتكۈر تەنقىدلىگەن: «ئەتراپىمىزدا بىر-مۇنچە ئاتالمىش (مەدەنىيەت ئەربابى) لىرى بار. ئۇلار سىياسىي جەھەتتە تولمۇ پىشىپ كەتكەن، ئۇلارنىڭ ھەرخىل، ھەر قىسما بىلىملىرى ناھايىتى مول. لېكىن ئۇلارنىڭ تۇرمۇش تەجرىبىلىرى، ئىلىم-بىلىملىرى يەھۇدىيلارغا، دېموكراتىزمغا قارشى ھەرىكەت قىلىشىغا ھەتتا خەلق ئاممىسىغا

خۇددى ھاياۋانلارنى قوغلىغاندەك قوغلاۋاتقانلىقى مېنى ھەممىدىن بەك چۆچۈتمەكتە، ھەممىدىن بەك ۋەھىمىگە سالماقتا». بۇ شۇنداق بىر شۇملۇقنىڭ بىشارىتىكى، بۇ بىشارەت رۇسىيىدە پەقەت ماددىي كۈچ-قۇۋۋەت جەھەتتىلا بۇرۇلۇش ۋۇجۇدقا چىققانلىقىنى، لېكىن بۇنداق بۇرۇلۇش مەنىۋى كۈچ-قۇدرەتنىڭ ئۆسۈشىنى تېزلىتەلمىگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. گوركىينىڭ قارشىچە، ئىنسابى بار زىيالىيلار ئىدىيە جەھەتتە ئويغىتىش ۋە مەنىۋى جەھەتتە يېڭىلىق يارىتىش ۋەزىپىسىنى زىممىسىگە ئېلىشى ۋە بۇ يولدا ئۆزىنىڭ ئەركىنلىكىنى، جېنىنى ئايىماسلىقى لازىم. «رۇسىيە زېمىنىنى ئەڭ پاك ئىسسىق قېنىمىز، ئەڭ ياخشى نېرۋا سۇيۇقلىقىمىز بىلەن سۇغۇرۇپ تۇرۇقلۇق ئۈندۈرگىنىمىز ئانچە راۋاج تاپالمىغان، يېڭىلەپ قالغان كۆچەت - نوتا بولغان» تەقدىردىمۇ «يەنىلا تىرىشىشىمىز كېرەك»، «بۇ، زىيالىيلارنىڭ قىلىدىغان ئىشى»، چۈنكى «بىزدە ئۇلاردىن باشقا ئەقلى كۈچ يوق».

زىيالىيلارنىڭ يەنە بىر بۇرچى، گوركىينىڭ قارشىچە، تەنقىدلەش. ئۇ شۇنداق ئاشكارا جاكارلىغانكى: «مەيلى ھاكىمىيەت كىمىنىڭ قولىدا بولسا بولسۇن، ئۇنىڭ ئادەمگە تۇتقان پوزىتسىيىسىگە تەنقىدى مۇئامىلە قىلىش ھوقۇقىدىن ۋاز كەچمەيمەن». «تەنقىدى رېئاللىزم» دېگەن تېرمىن - سۆزنى گوركىينىڭ ئىجاد قىلغانلىقى كىشىلەرنىڭ ئېسىدە بولسا كېرەك. ئۇ شۇنداق تەشەببۇس قىلغان: «زىيالىيلار سىياسىدىن ئۈستۈن تۇرۇش كېرەك، ئۆزىنىڭ سىياسىي ھېس-تۇيغۇسىنى چەكلەشنى بىلىۋېلىشى ۋە چەكلەشكە ماھىر بولۇشى لازىم»، چۈنكى «سىياسىي - مەيلى كىمىنىڭ سىياسىيىسى بولسا بولسۇن - ھەر قاچان، ھەر زامان ئادەمنى بىزار قىلىدۇ، چۈنكى ئۇ يالغانچىلىقتىن، تۆھمەت-بۆھتاندىن ۋە زوراۋانلىقتىن خالىي بولالمايدۇ، ئۇ مۇقەررەر». لېكىن سىياسىدىن خالىي بولۇپ تۇرغانلىق سىياسىدىن ئۆزىنى چەتكە تارتىپ، سىدام ئىلىم ياكى سىدام سەنئەت خالتا كۆچىسىغا كىرىپ كەتكەنلىك بولمايدۇ، بەلكى سىياسىي قاينامنىڭ سىرتىدا تۇرۇپ، سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى قۇسۇرلار ۋە خۇنۇكلۇكلارنى غەيرەت بىلەن پاش قىلىشقا،

تەنقىدلەشكە توغرا كېلىدۇ. گوركىي مۇشۇنداق تەنقىد زىيالىيلار بىلەن ھاكىمىيەت بېشىدا تۇرغان پارتىيە رەھبەرلىرى ئوتتۇرىسىدا ئۆزئارا تۈرتكە بولىدىغان ياخشى مۇناسىۋەت بەرپا قىلىپ بىرەر، دەپ چىن كۆڭلىدىن ئۈمىد كۈتكەن. ئۇ بىر تەرەپتىن ئۆزىنىڭ مۇستەقىل پىكىر - ئىدىيىلىرىگە سادىق بولۇپ، زىيالىيلارغا خاس تەنقىدلەش ھوقۇقىنى قولدىن بەرمىگەن بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن سمولنى سارىيىدىكى داھىي مۇشۇ چىن يۈرىكىمنى چۈشەنسەن، سەمىمى ۋە ئۆتكۈر تەنقىدلىرىمگە كەڭ قورساقلىق قىلسەن، زامانغا باپ كەلمەيدۇ دېيىشىۋاتقان ئىدىيە ۋە پىكىرلىرىمنى نەزەر ئېتىبارغا ئالسەن، قىلىۋاتقان-ئېيى-تىۋاتقانلىرىمنىڭ ھەممىسىدە كولاش ئەمەس، يۆلەش مەقسەت قىلىنغانلىقىنى، كولاپ ئاغدۇرۇش ئەمەس، يۆلەپ تۇرغۇزۇش، گۈللەندۈرۈش مەقسەت قىلىنغان. لىقىنى، شەخسىي مەنپەئەت ئەمەس، دۆلەت ۋە مىللەت نەزەردە تۇتۇلغانلىقىنى چۈشەنسەن، دەپ ئىنتىزار بولغان. ئېھتىمال شۇ سەۋەبتىن بولسا كېرەك، لېنىن گوركىينىڭ ئاتا تۇرۇپ قىلىۋاتقان تەنقىدلىرىگە 14 يېرىم ئاي سەپەر قىلغان؛ «يېڭى ھايات» گېزىتىنى پىچەتلەش توغرىسىدا چۈشۈرگەن بۇيرۇقىدىمۇ «گوركىي ئۆز ئادىمىمىز» دەپ كېسىپ ئېيتقان.

گوركىينىڭ پىكىر-ئىدىيىلىرى سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ يۆنىلىش - سىياسىي تەدبىرلىرىگە ئايلانمىغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ رۇسىيە كالىبىندار بويىچە 1917-يىلى 19-دېكابىردا قىلغا ئاگاھلاندىرۇش خاراكتېرلىك بىشارەت سۆز؛ ھەقىقىي رېئاللىققا ئايلاندى!

گوركىينىڭ يىراقنى كۆرەرمەنلىكىگە ئاپپىرىن ئوقۇيمىز، ئۇنىڭ يۈكسەك نەزىرىنى تېخىمۇ قەدىرلەيمىز.

① «زامانغا باپ كەلمىگەن پىكىرلەر» - بۇ ئەسلى ماكسىم گوركىينىڭ ئەسىرى، رۇسچىدىن خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ، جياڭخۇ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن 1998-يىلى يانۋاردا نەشر قىلىنغان. بۇ ماقالە ئەسلى ۋاڭ نو تەخەللۇسى بىلەن «كىتاب ئوقۇش» ژۇرنىلىنىڭ 1999-يىلى 1-سانىغا بېسىلغان.

پۈتكۈل ئەل كېسەلمىدۇ؟

دورا ئېلانلىرى جاھاننى قاپلىماقتا. گېزىت-ژۇرنال، رادىئو-تېلېۋىزىيىمۇ دورا ئېلانلىرىدىن قۇرۇق قالماي، ھەر يەردە تارقالمىقتا، ياغرىماقتا. ئەرلەرمۇ، ئاياللارمۇ، قېرىلارمۇ، ياشلارمۇ دورا يېمەيدىغىنى يوقتەك، پۈتكۈل ئەلنىڭ ھەممە يېرى دورا دۈكىنىدىن، ئاپتىكىدىن خالىي ئەمەسكەن. دورا سۇ، دورا چاي، دورا ئۇسسۇلۇق، دورا كۆرپە، دورا يوتقان، دورا ياستۇق؛ دورا تاماكا، دورا ھاراق، دورا ئوزۇقلۇق،

يەنە تېخى دورا ئاياغ، دورا پايپاق بار تولۇق. چوڭ رەستە، تار كوچىلارنى ئارىلىسىڭىز، قاتار كەتكەن دورا دۇكانلىرى، دورا بوتكىلىرى؛ كۆرسىزدائىم ئايىغى ئۈزۈلمەي كىرىپ-چىقىپ تۇرغانلارنى، ئۇلار شەكسىز شۇ دورا دۇكانلىرىنىڭ خېرىدارى. دورىنىڭ ئېلان قەغەزلىرى، تەشۋىق ۋە رەقىبلىرى ئۇچۇپ يۈرىدۇ، كوچىلاردا، دوقمۇش-دوقمۇشتا، يوللاردا. ھەتتا شۇنداق قەغەز، ۋە رەقىبلەر يولۇقىدۇ،

قىستۇرۇقلۇق ئىشىك، بوسۇغا ئاراشلىرىغا.
 ساقايتارمىش گاسنى، ساقايتارمىش گاجىنى،
 ساقايتارمىش قازىغۇنى، تاز ھەم چوقۇرنى.
 ساقايتارمىش تۇغماسنى،
 ساقايتارمىش پەرزەنت كۆرەلمەس ئەركەكنى.
 دورا ئىسسىق-سوغۇق مەجەزنى تەكشۈرۈش،
 ئەڭگىزنى ياخشىلاپ قېرىلىقنىڭ ئالدىنى
 ئالارمىش.

تال، جىگەر ۋە بۆرەككە قۇۋۋەت بېرىپ،
 دەردكە داۋا، رەنجگە شىپا بولارمىش.
 بوۋاق-كىچىك بالىلارغا كالتىسى دورا ئىكەن،
 ئۆسمۈرلەرنى ئۆستۈرۈدىغان دورا كوبالت
 ئىكەن.
 ياشلارغا ئىمتىھان ئالدىدا قۇمۇلاق دورا زۆرۈر
 ئىكەن،
 مېڭىسىنى قۇۋۋەتلەندۈرۈپ، ئېسىنى
 ياخشىلايدىكەن.
 ياشانغانلار دورا بىلەن ياشلىقىغا قايتارمىش،
 قورۇقلىرى تۈگەپ، چىشلىرى چىقارمىش.
 ئاقارغان چاچلىرى قۇندۇزدەك قارىداپ،

پۇت-قولغا باشقىدىن ماغدۇر كىرەرمىش.
 پاپا ئادەم پۇتغا كەيسە دورىلانغان ئاياغنى،
 ئۆستۈرەرمىش دارازا قىپ بوي-بەستىنى.
 سەمىرەرمىش دورا ھەرقانداق جىن ئاۋاقتى،
 ئورۇقلىتارمىش دورا تۈلۈمدەك سېمىز
 ئادەمنى.
 ھەيرانمەن، پۈتكۈل ئەل كېسەلمىدۇر؟!
 دورا يېمىسە بولمايدىغان ئاغرىقىمدۇر؟!

«ھەجۋى ۋە يومۇر» ژۇرنىلىنىڭ 1999-يىلى 5-ئىيۇن سانىدىن.
 تەرجىماندىن ئىلاۋە: بۇ، ئەسلى ئاپتور خې ۋىنيۇنىڭ شېئىرى
 ئۇسلۇبىدا يېزىلغان قاپىيەلىك ھەجۋى ئەسىرى ئىدى. بۇنىڭغا زىچچە
 تۆمۈر بىلەن سالاسۇن شەكلىدە ئېھتىيات ئىشكى ئورنىتىلغان ئۆيىنىڭ
 ئىشىكىنىڭ سالاسۇنلىرىغا، ئىشىكىنىڭ يان تەرىپىدىكى ئەخلەت
 ساندۇقىنىڭ ئاغزىغا رەتسىز قىستۇرۇلغان، بوسۇغا ئالدىدىمۇ
 چېچىلىپ ياتقان بىرمۇنچە دورا ئېلان قەغەزى، تەشۋىق ۋە رەقەبىلىرى
 ۋە قەغەز ۋە رەقەبىلىرىنى كۆرگەن سالاپەتلىك بىر ئادەمنىڭ ھاڭ-تالە
 بولۇپ تۇرۇپ قالغانلىقى تەسۋىرلەنگەن ھەجۋى رەسىمى قوشۇمچە
 قىلىنغان. بۇ ماقالىنى تاللاپ، كۆكلەپ تەرجىمە قىلغان كەمىنە
 جاپاكەش تەرجىماننىڭ ئىقتىدارى چەكلىك بولغاچقا، ئەسلى ئەسەرنىڭ
 شېئىر شەكلى ئامانەت قالدۇرۇلۇپ، تۈپ ماھىيىتىلا بايان قىلىپ
 بېرىلدى. بۇ قۇسۇمىزنى كەچۈرۈشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن.

«جوڭگو خەلقى» ئەجدىھاغا ئاشقىمۇ؟

بەزى ئادەملەرنىڭ تەسەۋۋۇرىدا ، شۇ قاتاردا
 كەمىنە قەلەم ئىگىسىنىڭ تەسەۋۋۇرىدىمۇ ئەجدىھا دەپ
 ئاتىلىدىغان بىر مەخلۇق مەۋجۇد. لېكىن بۇ تەبىئەت
 دۇنياسىدا مەۋجۇدۇمۇ ياكى ئادىمىزات دۇنياسىدا
 مەۋجۇدۇمۇ ، بۇنىڭ جاۋابى مەجھۇل. رىۋايەتلەرگە
 قارىغاندا، ئۇنىڭ بويى ئۈزۈنمىش، تېنىدە يالتىراپ
 تۇرۇدىغان قاسراقلىرى ، بېشىدا مۇڭگۈزى، بېقىنىدا
 پۈتلىرى بارمىش؛ ئۇ ھەم يەردە ماڭالايدىغان، سۇدا
 ئۈزەلەيدىغان، ئاسماندا ئۇچالايدىغان ، ئۇچرىغاننى ھام
 قىلىپ يۈتۈۋېتەلەيدىغان، ۋاقتى كەلسە بۇلۇت پەيدا
 قىلىپ يامغۇر ياغدۇرالايدىغان، جۇدۇن-چاپقۇن پەيدا
 قىلالايدىغان ئاجايىپ سۈرلۈك ھەم سىرلىق
 مەخلۇقىمىش. بۇ كارامەت مەخلۇق توغرىسىدا ھەر
 مىللەت، ھەر ئادەمنىڭ چۈشەنچىسى ئوخشاش
 ئەمەس. خەنزۇ خەلقىنىڭ قارىشىچە، ئەجدىھا
 فېئوداللىق دەۋرىدە خان-پادىشاھلارنىڭ سىمۋولى
 ئىكەن، ئۇنى ئەزىزلەش يۈزىسىدىن خان-پادىشاھلار-
 نىڭ لازىمەتلىكلىرىگىمۇ ، مەسىلەن، شاھانە
 تونلىرىغىمۇ، تۆشەكتىكى كارىۋاتلىرىغىمۇ كەشتە
 -نەقىش بىلەن قوندۇرۇپ قويىدىكەن، يەنى خەنزۇچە
 «ئەجدىھا» دېگەن سۆزنى چاپلاپ قويىدىكەن؛ بەزىلەر
 خەنزۇچە «ئەجدىھا» دېگەن سۆزنى فامىلە قىلىپ
 قوللىنىدىكەن (« ھازىرقى زامان خەنزۇ تىلىنىڭ
 ئىزاھلىق لۇغىتى» گە قاراڭ). بىز ئۇيغۇر خەلقى
 ئەجدىھانى ئەپسانىۋىي چوڭ يىلان، دەپ چۈشىنىمىز.
 بۇ چۈشەنچە بويىچە ئەجدىھا ئەپسانىلاردىكى ھەر خىل
 قىياپەتكە ئۆزگىرەلەيدىغان، باشقىلارنى سېھرىي
 كۈچى بىلەن ھەر خىل قىياپەتكە كەلتۈرەلەيدىغان
 ھەمدە ئالدىغا كەلگەن نەرسىنى يالماپ يەپ

تۈگىتىدىغان قانخور، ياۋۇز، زالىم مەخلۇقتۇر.
 ئەجدىھا يەتتە باشلىق يالماۋۇز، دەپمۇ ئېيتىلىدۇ
 («ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» I
 توم 237-بەتكە، VI توم 490-بەتكە قاراڭ). خەنزۇچە
 «خېبېي گېزىتى» ئىگىدارچىلىقىدا چىقىدىغان
 «زاۋېنباۋ» («فېلىيەتون گېزىتى») نىڭ 2000-يىلى
 23-ماي سانىدا ۋېن لياڭچىن ئىمزاسى بىلەن ئېلان
 قىلىنغان «جوڭگو خەلقى ئەجدىھاغا ئاشقىمۇ؟» دېگەن
 سەرلەۋھىدىكى ماقالىنى تۆۋەندىكىچە تەرجىمە
 قىلىپ، ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ بەھرىگە سۈندۈم،
 ئوقۇپ بېقىشىڭلارغا ئەرزىپ قالار.

- توختى باقى ئارتىشى
 ماقالىدە مۇنداق يېزىلغان:
 ۋاقىت تولىمۇ يۈگۈرۈك ئىكەن، ئەجدىھا يىلى
 كىرگەندىن كېيىن كۆزنى يۇمۇپ ئاچقىچە بىرنەچچە
 ئاي ئۆتۈپ كەتتى. ئەمدى پاراڭ قىلىپ بەرسەم،
 «مودا قوغلىشىپتۇ» دەيدىغان گەپ-سۆزگە
 قالمايدىغاندەك تۇرىمەن.
 ئېسىمدە تۇرۇپتۇ، يېڭى ئەجدىھا يىلى ئەمدىلا
 باشلانغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئوقۇرمەنلەر ھەپتىلىك
 مەجمۇئەلىرىدىن بىرى قاتاردىن قالماي، بىر پارچە
 ئەجدىھا رەسىمىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپتۇ، شۇ
 رەسىمنىڭ يېنىغا «ئەجدىھا يىلى خەيرلىك بولسۇن»
 دېگەن سۆزلەرمۇ بېسىلىپتۇ. بۇ، ئەلۋەتتە،
 ئارزۇ-ئۈمىدىنى بىلدۈرۈدىغان سۆز. بىراق،
 ئەپسۇسكى، ئەجدىھا يىلى بايرىمى ئەمدىلا
 ئاياغلاشقاندى، خەيرلىك بولمىغان شۇم خەۋەرلەر
 كەينى-كەينىدىن كەلگىلى تۇردى: جياۋزۇ شەھىرىدە
 70 نەچچە تىرىك جان ئوتتا كۆيۈپ ئۆلۈپتۇ؛ ئۈچ

نەپەر ئۆسمۈر بالا ئىككى يېرىم كوي پۇلىنىڭ كاساپىتى بىلەن جېنىدىن ئايرىلىپتۇ. دېمەك، ئەجدىھا يىلى ئۇ قەدەر خەيرلىك ئەمەسكەن. بۇ يەردە ئۇنداق خەيرلىك بولمىغان پاراڭلارنى قويۇپ تۇرايلى، بەزى ئادەملەرنىڭ زىتىغا تېگىپ كەتمىگەي.

پاراڭنى باشقا ياقىتىن باشلايلى. ھېلىقى مەجمۇئەدىكى ئەجدىھانىڭ رەسمىي يېنىدىكى ئىزاھتىن قارىغاندا، جۇڭگو ئادەملىرى ئەجدىھادىن ئايرىلالمايدىكەن. بۇنىڭدىن 6000 يىل ئىلگىرىكى «ياڭشاۋ مەدەنىيىتى» (خۇاڭخې ۋادىسىدىكى يېڭى تاش دەۋرىدە ۋۇجۇدقا كەلگەن، گۈللۈك ساپال قاچىلار بىلەن مەشھۇر بولغان، گۈللۈك ساپال مەدەنىيىتى دەپمۇ ئاتىلىدىغان مەدەنىيەت. - تەرجىمان ئىزاھى) نىڭ دەسلەپكى دەۋرىدىن قالغان خارابىلىرىدىن قۇلۇلە قاپلىرى بىلەن تىزىپ ياسالغان ئەجدىھا شەكلىدىكى نەرسىلەر تېپىلغان؛ ئەنە شۇ نەرسىلەر ھازىرغا قەدەر ھەممىدىن بۇرۇن تېپىلغان ئەجدىھا ئىسكىلىتى ئىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ «تۈنجى جۇڭخۇا ئەجدىھاسى» دەپ تەرىپلىنىپ كېلىۋېتىپتۇ. ياڭشاۋ مەدەنىيىتى دەۋرىدىن كېيىنكى زامانلاردا ئەجدىھانىڭ پۇشتى ئىزچىل نەسىل سۈرۈپ كەلدى، ھەتتا ھازىرقى كۈندىمۇ ئەجدىھانىڭ جىسمى، كۆلەڭگىسى كۆز ئالدىمىزدا ئۇچراپ، نامايان بولۇپ تۇرماقتا. شۇڭا ئىدىيە جەھەتتە پىكىرى خېلىلا ئوچۇق ھەم يېڭى بولۇپ تونۇلغان شۇ ئوقۇرمەنلەر مەجمۇئەسىدىكى «مۇھەررىرنىڭ سۆزى» دىمۇ: «ئەجدىھا، جۇڭگو خەلقى تولىمۇ ئاشىق بولۇپ ياخشى كۆرۈدىغان بۇ مەخلۇق بىزنىڭ تۇرمۇشىمىزغا سىڭىپ كەتكەن»، «ئەجدىھانىڭ پۇشتى» دېگەن ناخىشدا كونا تارىخلىق ۋەتىنىمىزنىڭ ئەجدىھا بىلەن دەرد-ئەلەمنى تەڭ تارتىدىغان، راھەت-پاراغەتنى تەڭ كۆرۈدىغان ئايرىلماس مۇناسىۋىتى بارلىقى بايان قىلىنىدۇ» دەپ يېزىلغانلىقىدىن ئەجەبلىنىش ھاجەتسىز بولسا كېرەك.

ئۇنداق گەپلەرنى قىلىپ قويۇپ ئادەمنى گالۋاڭلاشتۇرغاندىن كۆرە قىلمىغىنى تۈزۈك. شۇ ئەپسانىۋى مەخلۇققا زادى قانچىلىك «جۇڭگو خەلقى» ھېرىس-ئاشىق؟ بۇنى بىلمەيمەن. چۈنكى ئۇنىڭ راست مەۋجۇد ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاش مۇمكىن ئەمەس، يوق ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرىشمۇ مۇمكىن ئەمەس. قانداق بولسا بولسۇن، «جۇڭگو خەلقى» جۈملىسىدىن بولغان پېقىر (ئاپتور ۋېن لياڭچىن. - تەرجىمان ئىزاھى) ئۇنداق ياۋۇز، زالىم بىر نەرسىنى ياخشى كۆرمەيمەن، پالانى-پۆكۈنلەر ئەجدىھاغا ھېرىس، ئاشىق ئىكەن، دەپ ئاڭلىغىنىمۇ يوق. بۇنىڭدىن ئىككى يىل ئىلگىرى «دېھقانلارغا كىم ۋەكىللىك قىلالايدۇ؟» سەرلەۋھىلىك ماقالەمدە: «بىزدە شۇنداق (ئالاھىدە خۇسۇسىيەت) لىك، ئۆزىمىزگە (خاس) ھادىسە باركى، بەزىلەر ئاغزى ئېچىلسىلا ئانچە مىڭ، مانچە تۈمەن خەلققە ھەتتا پۈتكۈل جۇڭگو خەلقىگە (ۋەكالىتەن) ۋەھاكازا دەيدۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇنى كىم (ۋەكىل) قىپتۇ؟» دەپ تەنقىد قىلغانىدىم. ھازىر ئىككى يىل ئۆتتى، خەلقنىڭ ئىرادىسىغا زورلۇق قىلىدىغان

ھادىسىلەر يەنىلا ئىلگىرىكىدەك مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇپتۇ، بۇنىڭغا نېمە دېگۈلۈك؟! ئەجدىھا زادى قانداق نەرسە؟ «مۇھەررىرنىڭ

سۆزى» گە قارىغاندا، «بۇ مەسىلىنى بۇرۇندىن تارتىپ تاكى ھازىرغىچە سان-ساناقسىز مەلۇماتلىق ئادەملەر، ئالىملار تەتقىق قىلىپ، تەھقىقلەپ، ئاخىرى خېلىلا بىرلىككە كەلگەن مۇنداق بىر خۇلاسىنى چىقارغان: سېھرىي كۈچى بىلەن ئالەمنى مالىم قىلالايدىغان شۇنداق كارامەت سىرلىق ئوبراز ئىپتىدائىي ئورۇقداشلىق جەمئىيىتىدە توتېمىزدىن پەيدا بولغان؛ ئۇ، تۈرلۈك ھايۋاناتقا بولغان توتېم (چوقۇنۇشتىن شەكىللەنگەن مەئبۇد) لارنىڭ يۇغۇرۇلۇشى بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىرىلغان خىيالىي مەخلۇقتۇر». دېمەك، دۇنيادا ئەجدىھا دېگەن نەرسە مەۋجۇد ئەمەس، بىزنىڭ قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە چوقۇنۇپ كېلىۋاتقىنىمىز يوق نەرسىدۇر.

يوق نەرسە ئىكەن، «جۇڭگو خەلقى» شۇ نەرسىگە ھەقىقەتەن ھېرىس ئىكەن، خەير، بۇنىڭغىمۇ مەيلى. گەپ شۇ يەردىكى، مېنىڭ بىلىشىمچە، ئەجدىھا دېگەن بۇ ئويدۇرما نەرسىگە بۇرۇندىن تارتىپ ھازىرغىچە ئاشىق بولۇپ كەلگەنلەر ۋە كېلىۋاتقانلار «جۇڭگو خەلقى» ئەمەس، بەلكى «جۇڭگو خەلقى» نىڭ خان-پادىشاھلىرىدۇر. ئەجدىھانى «جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئۇزۇندىن بۇيانقى ئەنئەنىۋى بەلگىسى» دېگەندىن كۆرە، جۇڭگونىڭ بىرنەچچە مىڭ يىللىق فېئودال ئىستىبداتچىلىقىنىڭ بەلگىسى، جۇڭگودا ئۆتكەن خان-پادىشاھلارنىڭ بەلگىسى، دېگەن تۈزۈك؛ ئۇنى بىرخىل سۈرلۈكلۈك، زالىملىقنىڭ بەلگىسى، رەھىمسىزلىك - ياۋۇزلۇقنىڭ سىمۋولى، دېگەن تۈزۈك. «ئەجدىھا سۈپەتلىك پادىشاھنىڭ قەھر-غەزىپى ئۆرلەپ» كەتسە، ئادەم ئۆلتۈرۈشىدە، ئادەم ئۆلتۈرگەندىن كېيىن «سۆرەپ چىقىپ ئىنتقا تاشلاپ بېرىلسۇن» دەپ پەرمان قىلىشىدا شەك يوق. بۇنى قانداقمۇ «ياخشى، ئارزۇلۇق ئوبراز» دېگىلى بولسۇن؟! «مۇھەررىرنىڭ سۆزى» دە: ئەجدىھا «فېئوداللىق جەمئىيەتتە خان-پادىشاھلارنىڭ دەخلى يەتكۈزگىلى بولمايدىغان مۇقەددەس ئوبرازىدۇر» دەپ ئېتىراپ قىلىنغان. بۇ گەپچە، ئەجدىھا دېمەك - خان-پادىشاھ دېمەكتۇر، خان-پادىشاھ دېمەك - ئەجدىھا دېمەكتۇر، ئەجدىھا سۈپەتلىك پادىشاھ دېمەكتۇر. شۇنداق ئىكەن، «جۇڭگو خەلقى» ئۇنى قانداقمۇ ياخشى كۆرسۇن؟ ئۇلار ئەجدىھاغا ھېرىس بولسا، خان-پادىشاھقا ھېرىس بولغان بولىدۇ. لېكىن بىزدە تارىختا پادىشاھ بارلىققا كەلگەندىن بۇيان، «جۇڭگو خەلقى» نىڭ پادىشاھنى ياخشى كۆرمەيدىغانلىقى، پەقەت پادىشاھتىن ھېيىق-پىلا يۈرۈدىغانلىقى، خەلقنىڭ ياخشى كۆرۈدىغىنى ھېچ بولمىغاندا پادىشاھنىڭ تەختى-تاجىسى ئىكەنلىكى ئىسپاتلىنىپ كەلدى، خالاس. بەزى دېھقانلار قوزغىلاڭلىرى داھىيلىرىنىڭ ھەتتا بەزى تۈرە-خوجىلارنىڭ مەقسىتىمۇ بىر قېتىم پادىشاھ بولۇپ باقسام ئىكەن، دېگەن ئارزۇ-ئارماندىن باشقا نەرسە بولمىسا كېرەك؛ بەزى ئادەملەرنىڭ يۈرىكىنى قاپتەك قىلىپ، «پادىشاھلىقنىڭ نۆۋىتى بار، كېلەر

قىلىشىغىمۇ قارشى تۇردى. دېمەك، «جۇڭگو خەلقى» ئەجدىھاغا - ئەسلىدە بىرنېمىدەپ ئېغىزغا ئالغۇچىلىكىمۇ يوق بىرنېمىگە - خۇشتار ئەمەس. «جۇڭگو خەلقى» ئەجدىھاغا ئامراق، ئەجدىھادىمۇ «زامانىۋى نەپەس يوق ئەمەس» دەيدىغان كاجلىقلارغا كەلسەك، ئۇنداق كاجلىقلار شۇ ئادەملەرنىڭ ئۆزلىرىدە «ئەجدىھا ئىشقى» بارلىقىنى بىلدۈرگەندىن باشقا، خۇددى «جۇڭگو خەلقى» باشقىلارنىڭ زۇلۇم قىلىشىنى ئارزۇ قىلىدۇ، دېگەنگە ئوخشاش تەلۋىلىك ئەمەسمۇ؟!

بەزىلەرنىڭ ئۆزلىرىنى ئەخمەق قىلغاندىن تاشقىرى باشقىلارنىمۇ ئەخمەق قىلىشىدىن ھەزەر ئەيلەيلى.

مەمۇرىي دەرىجە ئىلمىي دەرىجىگە باراۋەرمۇ؟

تەسىراتى). ئىلىم-پىلىمنىڭ كۈچ-قۇدرىتى، قىممىتىنى چاغلىق مەرتىۋە، دەرىجە، مەنەپ بىلەن تەڭلەشتۈرگىلى بولارمۇ؟ ئىلىم-پەننىڭ خۇسۇسىيىتىنى دەرىجە بىلەن ئۆلچەش مۇمكىن ئەمەس: ئىلىم-پىلىمگە ھەقىقىي رەۋىشتە ئۆمۈرلۈك ئىشتىياق باغلىغان ئالىم-مۇتەخەسسسلەر دەرىجە، مەنەپنىڭ يۇقىرى-تۆۋەنلىكىگە پەرۋا قىلمايدۇ. ماتېماتىكا ئالىمى چېن جىڭرۇڭ دۇنيانى ھاك-تاك قالدۇرغان «گولدىباخ قىياسى» نىڭ سىرىنى بار-يوقى ئالتە كۋادرات مېتر كېلىدىغان ئۆيدە ئولتۇرۇپ يەشكەن. ئۇ، مۇئاۋىن پروفېسسور يەنى دوختىپت - مۇئاۋىن ھاكىم دەرىجىسىگە تەڭ ئىكەن، ئۆيى تۆت ھوجرىلىق بولىدىكەن، دەپ ھېسابلاپ يۈرگەنمىكەن؟ مەمۇرىي مەنەپنى نېمىشقا ئىلمىي دەرىجىنىڭ ھۆرمىتىگە توغرىلاپ باھالىشىدىغاندۇ؟ بۇنىڭ سەۋەبلىرىنى ئەتراپىمىزدىكى قويۇق «مەنەپ ھاۋاسى» غا قارىساقلا چۈشىنىۋېلىش مۇمكىن. مەيلى ھەرقانداق كەسپ، ساھە ياكى ئورۇن-ئىدارە بولسۇن، ئۇلارنىڭ ھەممىسى مەمۇرىي دەرىجە قېلىپىغا چۈشۈرۈلمەكتە: نازارەت دەرىجىلىك مەكتەپ، ناھىيە دەرىجىلىك گېزىتخانا، بۆلۈم دەرىجىلىك كارخانا ۋە ھاكازا. بىرمۇنچە دۆلەت كارخانىلىرىنىڭ لىدىرلىرى، باش دېرىكتورلىرى تىرناق ئىچىدە ئۆزلىرىنىڭ مەمۇرىي دەرىجىلىرىنى ئىزاھلاشتىن زېرىكمەيدۇ. بەزى يەككە-خۇسۇسىي كارخانىلارمۇ «مەنەپ» دائىرىسىگە كىرىپ، «تۇمار» ئېسىۋېلىشقا تۈرلۈك ئامال-چارىلار بىلەن ئۇرۇنىدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟ سەۋەبى شۇ «مەنەپ ئاساس» ئىدىيىسى چوڭقۇر يىلتىز تارتىپ، كىشىلەرنىڭ قىممەت قارىشىغا ھاكىم بولغان؛ ئادەمگە ئۇنىڭ مەنەپىگە قاراپ مۇئامىلە قىلىدىغان، ئىش توغرا كەلگەندە مەنەپدارنىڭ قاش-قاپىقىغا قاراپ ئىشلەيدىغان ئادەت پەيدا بولغان. ئەنە شۇنداق مەنەپ قەدىرلىك، قابىلىيەت قەدىرىسىز بولغان شارائىتتا ئىلىم-پىلىم ئەھلىلىرىنىڭ قانچىلىك قەدىر-قىممىتى بولسۇن؟ مەنەپ قارشى كۈچلۈك، ماھارەت قارشى

يىلى نۆۋەت پېقىرگە كېلىدۇ» دەپ «كەچۈرگۈسىز گۇناھ» لىق گەپلەرنى قىلىشقا جۈرئەت قىلىشىدىكى مۇددىئامۇ شۇنىڭدىن باشقا نەرسە بولمىسا كېرەك. ئۇنداق ئەھۋاللار شۇ ئادەملەرنىڭ «ئەجدىھا سۈپەت پادىشاھ» غا ئامراق ئىكەنلىكىنى بىلدۈرمەيدۇ. بۇنى شىنخەي ئىنقىلابىدا پادىشاھلىق تۈزۈم بىكار قىلىنغاندىن كېيىن، يۈەن شىكەي پادىشاھلىق تۈزۈمىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە ئۇرۇنغاندا پۈتكۈل مەملىكەت خەلقىنىڭ يەتتە ياشتىن 70 ياشقىچە چوڭ-كىچىك ھەممىسى لەنەت-نەپرەت قىلغانلىقى ناھايىتى ئوبدان چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. خۇددى بەزىلەرنىڭ دېگىنىدەك: «شىنخەي ئىنقىلابى مانجۇ پادىشاھلارنىلا قوغلاپ قالماستىن، ھەرقانداق ئادەمنىڭ ھەرقانداق يول بىلەن پادىشاھلىق

ئاپتور ۋۇجىشۈن: «ئاكادېمىك مۇئاۋىن ئۆلكە باشلىقى دەرىجىسىگە تەڭمۇ؟» سەرلەۋھىلىك مۇھاكىمىسىدە مۇنداق يازىدۇ: شىنجاڭدا شۇنداق بىر ئالاھىدە سىياسەت ئېلان قىلىنىپتۇ، شۇ يەردىكى ئاكادېمىكلەر مۇئاۋىن ئۆلكە باشلىقى دەرىجىسىگە باراۋەر تەمىناتتىن بەھرىمەن بولىدىكەن، تۇرالغۇ، داۋالنىش جەھەتلەردە مۇئاۋىن ئۆلكە باشلىقى دەرىجىلىك كادىرلار بىلەن ئوخشاش بولىدىكەن. بۇ خەۋەر تارقالغاندىن كېيىن، بۇ سىياسەتنى ئىلىم-پىلىمنى قەدىرلەيدىغان، قابىل ئادەملەرنى ئەزىزلەيدىغان ئاقىلانە تەدبىر بويىچە، دەپ مەدھىيىلەندۈرۈپ. لېكىن چوڭقۇر ئويلاپ كۆرگەندىن كېيىن، ئىلىم-پىلىمنى قەدىرلىگەندە ئۇنى «مۇئاۋىن ئۆلكە باشلىقى دەرىجىسى» گە توغرىلاشنىڭ نېمە زۆرۈرىيىتى باردۇر؟ دېگەن گۇمان پەيدا بولدى. ئاكادېمىك دېمەك - ئىلىم-پەننى تەتقىق قىلىدىغان ئورگاننىڭ ھەقىقىي ئەزاسى يەنى ئالىي تەتقىقاتچى، ئالىم دېمەكتۇر. ئۇلار بۇ ھۆرمەتكە ئۆزلىرىنىڭ چوڭقۇر ئىلىم-پىلىمى ۋە شۇ جەھەتتىكى پىداكارلىقى بىلەن، شۇنداقلا جەمئىيەتكە يەتكۈزگەن تۆھپىسى بىلەن نائىل بولغان. فرانسۇز مۇتەپەككۈر ساينت سىموننىڭ مۇنداق بىر مەشھۇر سۆزى بار: «ئەگەر فرانسىيىدە 50 نەپەر مۇنەۋۋەر فىزىكا ئالىمى، 50 نەپەر مۇنەۋۋەر خىمىيە ئالىمى، 50 نەپەر مۇنەۋۋەر ماتېماتىكا ئالىمى، 50 نەپەر مۇنەۋۋەر شائىر، 50 نەپەر مۇنەۋۋەر يازغۇچى، 50 نەپەر مۇنەۋۋەر ئىنژېنېر بىردىنلا يوقىلىپ كەتسە، فرانسىيە شۇ ئان جانىسىز مۇردىغا ئايلىنىپ قالىدۇ» (شۇ جۈملىدىن كۆپ مىللەتلىك بىر دۆلەتتە ئەگەر مەلۇم ساندا يېتىشكەن مۇنەۋۋەر تەرجىمە مۇتەخەسسسى بولمىسا، شۇ دۆلەتنىڭ ماددىي - مەنىۋى تەرەققىياتىنىڭ مۇھىم ئامىللىرىدىن بىرى بولغان ھەتتا شۇ تەرەققىياتنىڭ ئۈلۈ بولغان ئىتتىپاقلىق، مۇقىملىق يولىدا مىللەتلەر ئارا مەنىۋى «كۆۋرۈك» بولمىسا پىكىر بىرلىكى نەدىن كېلەر؟ بۇ، تەرجىماننىڭ قوشۇمچە

ئەتىدىن كەچكىچە قورساق تويغۇزۇشنىلا بىلىدىغان، ئومۇم ئىشىغا باش قاتۇرمايدىغان، شۇنچە يىل مەنەپ تۇتقان بولسىمۇ ئومۇمغا نەپ يەتكىدەك ئىش قىلىمىغان مەنەپدارمۇ يوق ئەمەس. چىن شىتوڭ (جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بىيورۇشىنىڭ سابىق ئەزاسى، بېيجىڭ شەھەرلىك پارتكومنىڭ سابىق شۇجىسى. - مۇھەررىردىن) ۋاڭ باۋسەن (بېيجىڭ شەھىرىنىڭ سابىق مۇئاۋىن باشلىقى. - مۇھەررىردىن) قاتارلىق بىرىنچىلەر ئەلگە ئاپەت كەلتۈرگەن، كەلتۈرۈدىغان بەدىئىيەتلەردۇر. تۆتىنچىدىن، ئۇلاردىن مەلۇم بولغان قىممەت ئوخشاش ئەمەس. ئالىمنىڭ كۆپ بولۇشى مەدەنىيەت تەرەققىي قىلغانلىقىنىڭ، ئىقتىسادتىكى باياشادچىلىقنىڭ، ئىدىيىدىكى يۈكسىلىشىنىڭ ۋە جامائەتنىڭ ئالغا قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتقانلىقىنىڭ ئالامىتىدۇر، ئالىم قانچىكى كۆپ بولسا شۇنچە ياخشى. مەمۇرىي ئەمەلدار كۆپ بولسا ئىدارە توقاملىشىدۇ، ئىشتىن ئادەم كۆپ بوپقالىدۇ، ئىش ئۈنۈمى تۆۋەن بولىدۇ. چىرىكلىكنى پەيدا قىلىدىغان سەگەنچۈك قانچىكى كۆپەيسە، ئىش شۇنچە چاتاق بولىدۇ. بەشىنچىدىن، ئۇلارغا بېرىلىدىغان باھا ئوخشاش بولمايدۇ. ئالىملارنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرى تارىخنىڭ سىناقلىرىغا بەرداشلىق بېرەلەيدۇ، خەلق چىن يۈرىكىدىن دائىم مەدھىيىلەيدۇ. مەمۇرىي ئەمەلدارلارغا بېرىلىدىغان باھا ئادىمىگە قاراپ پەرقلىق بولىدۇ، بەزىسىگە مەڭگۈ تاش تىكلەش مۇمكىن، بەزىسى سەھنىدە مەدھىيىلىنىپ سەھنىدىن چۈشكەندە ئەيىبلەنشى، تەننىگە قېلىش مۇمكىن، بەزىسى بۈگۈن ئالاھىدە تۆھپىسى بار، دەپ باھالانسا ئەتە يەنە شۇنداق بولۇشى ناتايىن. مەسىلەن، ھەر قېتىملىق سىياسىي ھەرىكەتلەردە «خىزمەت كۆرسەتكەن» دەپ قارالغانلارنى ھازىرقى كۈندىمۇ شۇنداق دەپ قارىغىلى بولارمۇ؟

دېمەك، مەمۇرىي ئەمەلدار چىقىمى ئاسان، ئالىمنىڭ چىقىمى ناھايىتى قىيىن. ئېلىمىزدا تا ھازىرغىچە ئالىملىق ئۈچۈن نوبىل مۇكاپاتى ئالغان بىرمۇ ئادەم چىقىمىدى، لېكىن مۇئاۋىن ئۆلكە باشلىقى دەرىجىسىدىكىلەرنى ۋاگونلاپ تېپىش مۇمكىن. بىرى قىيىن، بىرى ئاسان. ئەسلىدە قىيىن بولغانلىرىنىڭ تەمىناتى ئاسان بولغانلىرىنىڭكىدىن كۆپرەك بولسا ئەقىلغە ئويغۇن بولاتتى. ئالىمنىڭ تەمىناتىنى مۇئاۋىن ئۆلكە باشلىقى دەرىجىسىدە چەكلەپ قويسا ۋە تېخى مۇشۇنداق قىلىشنى «قەدىرلەش» دەپ قارىسا، كىشىنى قايىل قىلارمۇ؟ تەرەققىي تاپقان دۆلەتلەردە ئالىملارنىڭ تەمىناتى مۇئاۋىن ئۆلكە باشلىقى دەرىجىسىدىن يۇقىرى بولۇش تۇرماق رەئىس جۇمھۇرلاردىنمۇ نەچچە ھەسسە ئېشىپ چۈشىدىغان ئادەملەر ئاز ئەمەس.

بەزىلەر «مەنەپ» نى ئىلىم-بىلىم ئەھلىدىن يۇقىرى كۆرىدۇ، ھاياتنىڭ قىممىتىنى «مەنەپ» بىلەن ئۆلچەيدۇ. ئازادلىقتىن بۇيان مەيلى مۇخبىر، ئوقۇتقۇچى، يازغۇچى، ئارتىست، تەتقىقاتچى، تەنھەرىكەتچى... بولسۇن، ھەممىسىگە مەمۇرىي دەرىجە بېرىلدى، ھەتتا پانىي دۇنيادىن بېزىپ

كۈچسىز، مەنەپدار ئەزىز، ماھارەت ئىگىسى قەدىرسىز بولسا، مەنەپدارلىق كەيپىياتى كۈچىيىپ كېتىدۇ، مەنەپپەرەسلىك - بىيوروكراتىزم ۋە بۇنىڭدىن كېلىپ چىقىدىغان ئەيىبلەر ئەۋج ئېلىپ كېتىدۇ... ماھارەت ئىگىلىرىنى ئەزىزلەيدىغان مىللەت راۋاج تاپالايدۇ... مېڭىمىزدە ساقىندى بوپقالغان، مەنەپنى ئاساس قىلىدىغان يامان ئادەتنى ئۈزۈل-كېسىل تۈگىتىپ، ماھارەت ئىگىلىرىنى قەدىرلەپ ئىشلىتىدىغان ئىلىم-پەن تۈزۈمىنى ھەقىقىي بەرپا قىلىش - مانا بۇ تۈپ، نېگىزلىك تەدبىردۇر.

* * *

ئاپتور گاۋ شيا «جۇڭگو ياشلىرى» گېزىتىدە ئېلان قىلغان «ئاكادېمىك - ئاكادېمىكتۇر» سەرلەۋھىلىك مۇھاكىمىسىدە مۇنداق دەيدۇ:

ئاكادېمىك دېمەك - ئىلىم ئەھلى دېمەكتۇر، مۇئاۋىن ئۆلكە باشلىقى دېمەك - مەمۇرىي مەنەپدار دېمەكتۇر، بۇلارنى تەڭلەشتۈرۈش تەس. بىرىنچىدىن، بۇلارنى پەيدا قىلغان «تۇپراق» ئوخشاش ئەمەس. ئىلىم ئەھلى مەدەنىيەت، ئىقتىساد جەھەتتىكى تەرەققىيات، ئالڭ-پىكىر جەھەتتىكى يۈكسىلىشتىن بارلىققا كېلىدۇ. بۇنداق تەرەققىيات، يۈكسىلىش بولمىغان يەردە بىرەر مۇ ئالىم چىقماستىكى مۇمكىن، لېكىن سانسىز مۇئاۋىن ئۆلكە دەرىجىلىك مەنەپدار ھەتتا رەئىس جۇمھۇر چىقىشى مۇمكىن. ئىككىنچىدىن، ئۇلارنىڭ پەيدا بولۇش ئۇسۇلى ئوخشاش ئەمەس. ئالىم دېگەن ئۇنۋان ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ چوڭقۇر ئىلىم-بىلىمى، ئىلىم-بىلىمى بىلەن كۆرسەتكەن پىداكارلىقى، تۆھپىسى ۋە جامائەتنىڭ ئېتىراپى بىلەن ھاسىل بولىدۇ، ئۇنى بۇيرۇق بىلەن تەيىنلەش ياكى سايلام يولى بىلەن سايلاش ئارقىلىق ۋۇجۇدقا چىقىرىش مۇمكىن ئەمەس. مۇئاۋىن ئۆلكە باشلىقى دەرىجىسىدىكى مەمۇرىي مەنەپدار قانچىلىك كېرەك بولسا شۇنچىلىك تەيىنلەش ياكى ياسىۋېلىش مۇمكىن، ھەتتا شتاتقا سىغىمىسىمۇ ياكى دەرىجىسى مۇئاۋىن ئۆلكە باشلىقى دەرىجىسىگە يەتمىسىمۇ تىرناق ئىچىگە مۇئاۋىن ئۆلكە باشلىقى دەرىجىسى بويىچە تەمىنات بېرىلىدۇ، دەپ يېزىپ قويۇش مۇمكىن. بەزى نىيىتى يامان، خۇشامەتچى ئادەملەرمۇ مۇئاۋىن ئۆلكە باشلىقى دەرىجىسىنى ئەپلەپ-سەپلەپ قولغا كەلتۈرۈۋېلىشى مۇمكىن. ئۆلۈم جازاسىغا مەھكۇم بولغان خۇچاڭچىڭ جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى دەرىجىسىگە پارە بېرىش يولى بىلەن تىرىشىپ چىقىۋاپتىكەنغۇ. ئەگەر بىراۋ ئەنە شۇنداق ھىيلە-نەيرەڭ بىلەن ئالىم بولۇۋالاي دەپ خىيال قىلسا، بۇ ئۇنىڭ ئۇخلىماي كۆرگەن چۈشى! مۇتلەق مۇمكىن ئەمەس. ئالىملارنىڭ ئۆزىگە خاس ئاجايىپ خىزمەتلىرى بار، ئۇلار ئازادلىققا، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئۆزىگە خاس تۈرتكە بولغان، ئۇلارنىڭ تۆھپىلىرىدە روشەن ئىجادىيلىق، ئىنقىلابىيلىق ۋە ئومۇمىيلىق بار. مەمۇرىي ئەمەلدارلارنىڭ ھەممىسىنىڭ تۆھپىسى بولۇشى ناتايىن، بولغان تەقدىردىمۇ مەلۇم دائىرىدە بولۇشى كەڭ-ئومۇمىي دائىرىدە بولماسلىقى مۇمكىن.

ئەگەر «مۇئاۋىن ئۆلكە باشلىقى دەرىجىسىگە تەڭ تەمىنات» نىلا كۆزلەيدىغان بولسا، كېچىنى كۈندۈزگە ئۇلاپ جانپىدالىق بىلەن ئىشلىمىگەن بولاتتى. خىزمەت مۇناسىۋىتى بىلەن يېقىندا يەتتە-سەككىز نەپەر ئاكادېمىكىنى زىيارەت قىلدىم. شۇ زىيارەتلەردىن چۈشىنىشىمچە، ئۇلارغا ھەممىدىن بەك كەملىك قىلىدىغىنى ۋاقىت ئىكەن. بەزىلەر ئۆزىنىڭ ئىشىدا ئۇلارنى بىكار ئاۋارە قىلىدىكەن، ۋاقىتنى زايە قىلىۋېتىدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن مېنىڭچە، ئۇلارغا ئەۋۋەل «ئەڭ تۆۋەن تەمىنات» بېرىش - يەنى ئۇلارنى بىكار ئاۋارە قىلماسلىق، ئۇلارنىڭ قىممەتلىك ۋاقىتىنى ئىسراپ قىلىۋەتمەسلىك كېرەك.

* * *

ئاپتور يىن جاۋپىڭ «فېلىيەتون گېزىتى» نىڭ 2000-يىلى 26-ماي سانىغا بېسىلغان «مەنسەپ ۋە يوغان گەپ» سەرلەۋھىلىك تەقرىزىدە مۇنداق دەيدۇ: شىنجاڭدا، بۇ يەردىكى ئاكادېمىكلەر مۇئاۋىن ئۆلكە باشلىقى دەرىجىسىگە تەڭ تەمىنات ئالىدۇ، دەيدىغان ئالاھىدە سىياسەت ئېلان قىلىنغانىكەن. ۋەجىشۈن ئەپەندى ئاكادېمىككە بېرىلگەن بۇ مەنسەپ تاجىسىدىن گۇمانلىنىپ: «ئىلىم-پىلىمنى قەدىرلىگەندە ئۇنى (مۇئاۋىن ئۆلكە باشلىقى دەرىجىسى) گە توغرىلاشنىڭ نېمە زۆرۈرىيىتى بار؟» دەپتۇ. چۈنكى ئۇنىڭ قارىشىچە، «ئىلىم-پىلىمگە ھەقىقىي رەۋىشتە ئۆمۈرلۈك ئىشتىياق باغلىغان ئالىم - مۇتەخەسسسلەر دەرىجە، مەنسەپنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكىگە پەرۋا قىلمايدۇ» مىش.

مەن ۋە ۋەجىشۈن ئەپەندىنىڭ تەقرىزىگە قوشۇلالمايمەن. بىرىنچىدىن، ئىلىم-پەننىڭ خۇسۇسىيىتىنى دەرىجە بىلەن ئۆلچەش مۇمكىن ئەمەسلىكى ئىلىم-پەن ئەھلىنىڭ تۇرمۇش تەمىناتىنى دەرىجە بىلەن ئۆلچىگىلى بولمايدۇ، دېگەن گەپ ئەمەس. چۈنكى رېئال تۇرمۇشتا سىز قەدىردان ئاكادېمىك بولسىڭىزمۇ ئادىمىزات ھاياتىنى كەچۈرىسىز، شۇنداق ئىكەن، سىز ئادىمىزاتسىز، ئادەتتىكى ئىنسانسىز، ئىنسانغا خاس ئارزۇ-ئارمىنىڭىز بولىدۇ، يەيسىز، ئىچىسىز، چىقىرىسىز، ئەگەر دەرىجىڭىز بولمىسا ئىشىڭىز تەس: ئۆي تەقسىم قىلىنغاندا كۆڭلىڭىزدىكىدەك ئۆي تەگمەي قېلىشى مۇمكىن، پىكىر بايان قىلغاندا ئېتىبارغا ئېلىنماي قېلىشىڭىزمۇمكىن، بىرەر يەرگە مەجلىس ياكى يىغىنغا بارىدىغان چاغدا ئاپتوبۇستا قىستىلىپ يۈرۈشىڭىز مۇمكىن، ئاغرىپ قېلىپ دوختۇرخانىغا بارىدىغان بولسىڭىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە بالا-چاقىڭىز ھەمراھ بولۇپ ئاۋايلاپ ئېلىپ بېرىش توغرا كېلىپ، خوجۇلۇق بۆلۈمىنىڭ پالانى باشلىقىغا ياكى پۈكۈنى كادىرىغا ماشىنا چىقىرىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلىشىڭىز مۇمكىن، يەنە تېخى ئۇلارنىڭ ماشىنا چىقىرىپ بېرىشىمۇ ناتايىن؛ بەزىدە: «ماشىنىلار بەك ئالدىراش، بېرەلمەيمەن» دېگەن بىر ئېغىز گەپ بىلەنلا سىزنى يولغا سېلىۋېتىشى مۇمكىن... ئىنسانىي ھاياتتىكى مۇشۇنداق ئاددىي ئىشلاردىن چەتنىگەن ھالدا ئىلىم-پىلىمنى

ئىبادەتخانىغا كىرىۋالغان شەيخ، بۇۋىمىلەرگىمۇ بۆلۈم باشلىقى، ناھىيە ھاكىمى دەرىجىلىرىگە توغرىلاپ دەرىجە بېرىلگەن. كەسپىي خادىملارغا ئۇنۋان بېرىلگەنلىكى ئەسلىدە «مەنسەپ ئاساس» دەيدىغان قاراشنىڭ ئىنكار قىلىنغانلىقى ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ، يۇقىرى دەرىجىلىك ئۇنۋان «پالانى دەرىجە» گە تەڭ، دەيدىغان سۆزلەر قۇلقىمىزغا كىرىپ تۇرىدۇ. دېمەك، «مەنسەپ ئاساس» دەيدىغان فېئوداللىق قىممەت قارىشىنىڭ نەقەدەر جاھىللىق ئىكەنلىكى مانا مەن دەپ تۇرىدۇ...

* * *

ئاپتور ۋۇفېي «ۋېنخۇيياۋ» گېزىتىنىڭ 2000-يىلى 27-مارت سانىدا ئېلان قىلغان «تەمىنات» تىن تۇغۇلغان ئويلىرىم» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىدا مۇنداق دەيدۇ:

... مەلۇم بىر يەر بىلىمنى قەدىرلەيدىغانلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن يېقىندا مۇھىم بىر سىياسىي تەدبىرنى ئېلان قىلىپ، ئاكادېمىككە «مۇئاۋىن ئۆلكە باشلىقى دەرىجىسىگە تەڭ تەمىنات» بېرىدىغان بوپتۇ ۋە «مۇئاۋىن ئۆلكە باشلىقى دەرىجىسىگە تەڭ تەمىنات» نىڭ كونكرېت مەزمۇنلىرىنىمۇ بايان قىپتۇ. بۇنىڭ بىلەن مەندەك بۇقراڭنىڭ كۆزىنى ناھايىتى چوڭ ئېچىپ قويدى. شۇ «تەمىنات» نىڭ ئادەمنى زوقلاندۇرۇدىغانلىقى ماڭا ئادەملەرنىڭ ئۈستىدە تۇرۇدىغان تاغ بېشىدىكى دەم» نىڭ ھىممىتىنى چۈشەندۈرۈپ قويدى، نېمە ئۈچۈن «ئادەملەرنىڭ يۇقىرىغا يامىشىدۇ» غانلىقىنىمۇ بىلىپ قويدۇم.

«مۇئاۋىن ئۆلكە باشلىقى دەرىجىسىگە تەڭ تەمىنات» تەگمىسىمۇ ئاكادېمىك ئەمەلىيەتتە يەنىلا ئاكادېمىكتۇر. جۇڭگو خەلقىگە بىۋاسىتە نەپ يەتكۈزۈۋاتقان ئاكادېمىكلارنىڭ تۆھپىسى جەھەتتىن ئېيتقاندا، ئۇلارغا ھېلىغۇ بىر «مۇئاۋىن ئۆلكە باشلىقىغا تەڭ تەمىنات» ئىكەن، ھەرقانداق كاتتا شان-شەرەپ ۋە تەمىنات بېرىلسە ئارتۇقلۇق قىلارمۇ؟ مەسىلىنىڭ يەنە بىر تەرىپىنى يەنى ھازىرقى «مۇئاۋىن ئۆلكە باشلىقى دەرىجىلىك تەمىنات» ئالىدىغان بەزى ئادەملەرنىڭ نامى-ئەمالىنى ئالسا، ئۇلار ئاكادېمىكلارغا ئوخشاش تەمىنات ۋە شان-شەرەپكە مۇناسىپ كېلەرمۇ؟ يېقىرنىڭ قارىشىچە، ئۇلارنىڭ بەزىسى ئايروپىلاندا، مەخسۇس پىكاپتا ئولتۇرۇشقا مۇناسىپ ئەمەس؛ بەزىسىگە ماٹاشىنىڭ سىرتىدا ياردەم پۇلى بېرىش ھاجەتسىز، چۈنكى ئۇلار ئاللىقاچانلا پۇل تېپىشقا ئۇستا بوپقالغان؛ بەزىسىگە ئۆيىنىڭ كۆلىمىنى چوڭايتىپ بېرىشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق، چۈنكى ئۇلار نەۋرە - چەۋرىلىرىگىمۇ ئۆي-جاي تەييارلاپ قويغان... ئۇلارغا يەنە نېمە كەم، دەيسىز؟ ئۇلار ئاكادېمىك دېگەن ئۇنۋانغا تەلمۈرۈپ شۆلگەيلىرىنى ئاقتۇرۇشى مۇمكىن. چاتاق ئەنە شۇ يەردە: قولىغا كەلگىنىنى قەدىرلىمەيدۇ، قولىغا كەلمىگىنىگە تەلمۈرىدۇ. جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى خۇ چاڭچىڭ يېقىندىلا ئۆلۈم جازاسىغا مەھكۇم بولىدىغۇ! ئاكادېمىكنىڭ ئاكادېمىككە خاس ئىشى بار، ئۇ

دېمىسىمۇ ھەممىمىز بىلىمىز. لېكىن ئاكادېمىككە مەنسەپ تاجىسىنى كىيگۈزۈپ قويۇشنىڭ ئۆزى مەنسەپنى ئەزىزلەپ، ماھارەتنى قەدىرسىز بىلگەنلىك ئەمەس، بەلكى «مەنسەپ قەدىرلىك، ماھارەت قەدىرسىز» بولۇپ تۇرغان دەۋردە ئائىلاج قوللىنىلغان چارىدۇر. «مېڭىمىزدە ساقىندى بوپقالغان، مەنسەپنى ئاساس قىلىدىغان يامان ئادەتنى ئۈزۈل-كېسىل تۈگىتىپ، ماھارەت ئىگىلىرىنى قەدىرلەپ ئىشلىتىدىغان ئىلىم-پەن تۈزۈمى ھەقىقىي بەرپا» بولغىچە يوغان گەپلەرنى قىلىپ يۈرمىگىنىمىز ياخشى. يوغان گەپلەرنى قىلىپ لاپ ئورۇپ كېلىۋاتقىنىمىزغا خېلى كۆپ يىل بوپقالدى. ماھارەت ئىگىلىرى نېمىشقا ھازىرغىچە قەدىرلىنەلمەيۋاتىدۇ؟ قىلغان، قىلىۋاتقان «يوغان گەپ» لىرىمىز توغرىسىدا ئويلىنىپ باقساقمىكى؟!

قەدىرلەش، ئىلىم-بىلىم ئەھلىنىڭ قەدىر - قىممىتىگە يېتىش توغرىسىدا پاراڭ قىلىشنىڭ ئۆزى يوغان گەپ بىلەن قۇرۇق لاپ ئۇرغانلىق بولماسمۇ؟
 ۋۇجىشۈن ئەپەندى ماقالىسىنىڭ ئاخىرىدا «مەنسەپ قارىشى كۈچلۈك، ماھارەت قارىشى كۈچ - سىز، مەنسەپدار ئەزىز، ماھارەت ئىگىسى قەدىرسىز بولسا، مەنسەپدارلىق كەيپىياتى كۈچىيىپ كېتىدۇ، مەنسەپپەرەسلىك - بىيوروكراتىزم ۋە بۇنىڭدىن كېلىپ چىقىدىغان ئەيىبلەر ئەۋج ئېلىپ كېتىدۇ. ماھارەت ئىگىلىرىنى ئەزىزلەيدىغان مىللەت راۋاج تاپالايدۇ... مېڭىمىزدە ساقىندى بوپقالغان، مەنسەپنى ئاساس قىلىدىغان يامان ئادەتنى ئۈزۈل-كېسىل تۈگىتىپ، ماھارەت ئىگىلىرىنى قەدىرلەپ ئىشلىتىدىغان ئىلىم-پەن تۈزۈمىنى ھەقىقىي بەرپا قىلىش - مانا بۇ تۈپ نېگىزلىك تەدبىردۇر» دەپ تەكىتلەپتۇ. بۇ سۆز ئەلۋەتتە توغرا،

بۇنىمۇ ئوقۇپ قويۇڭ

تىل-يېزىقىدىن بىۋاسىتە پايدىلىنالمىدىغان، پايدىلىنالمىسىمۇ بۇ تىلدىكى گېزىت-ژۇرناللارنى بىۋاسىتە - ئەتراپلىق ئوقۇشقا ۋاقتى يەتمەيدىغان قېرىنداشلىرىمغا تەرجىمە قىلىپ سۈنۈشقا مۇۋەپپەق بولالغانلىقىم بىلەن ھوزۇرلىنىمەن.

غەربىي، بولۇپمۇ شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈشكە دائىر ئادەتتىكى خەۋەر ۋە خۇش خەۋەرلەردىن باشقا، مەسلىھەت مەنىسىدىكى مۇلاھىزىلەرمۇ گېزىت-ژۇرناللاردا كۆپلەپ ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، دىققەت - ئېتىبارنى تارتماقتا. يېقىنقى بىرنەچچە ئايدىن بۇيان ئىچكى ئۆلكىلەردە چىقىدىغان «ۋېنخۇيياۋ»، «جۇڭگو ياشلىرى» دېگەندەك مەشھۇر، نوپۇزلۇق گېزىتلاردا ئارقا-ئارقىدىن ئېلان قىلىنغان بىرقانچە پارچە تەقىرىزنى مەخسۇس توپلاپ يىغىپ، گېزىت - ژۇرنال سەھىپىلىرىنىڭ چەكلىك بولۇش خۇسۇسىيىتىگە مۇۋاپىق يىغىنچاقلاپ - كۆكلەپ تەرجىمە قىلىپ، بۇلاردىن «غەربىي رايوننىڭ رەھبەرلىرى (ئۈزەڭگىدىن چۈشە) ئىكەن» سەرلەۋھىلىك تەقىرىزنى ئوقۇرمەن قېرىنداشلىرىمغا سۈندۈم. «ياخشىدىن ئۈلگە ئال، ياماندىن ئىبرەت» دېگەندەك، ئوقۇرمەنلەرنىڭ پايدىلىنىشىغا ئەرزىپ قالسا ئەجەب ئەمەس.

غەربىي رايوننى كەڭ كۆلەمدە گۈللەندۈرەيلى، دېگەن داغدۇغىلىق شوئار ياڭراشقا باشلىغاندىن بۇيان، بۇ ئۇلۇغ ئەھمىيەتلىك ئىش ھەممە تەرەپنىڭ دىققەت - ئېتىبارىنى قوزغىماقتا. ئېلىمىزنىڭ بۇ ئۇلۇغ ئىشىغا ھەقدار بولغان غەربىي رايوندىكى بولۇپمۇ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى بۇ بۈيۈك گۈللىنىش دەۋرىنى خۇشھاللىق ۋە جاسارەت بىلەن كۈتۈۋېلىۋاتقان ھازىرقى كۈندە پۈتكۈل مەملىكەت خەلقىنىڭ ھەتتا دۇنيا ئەللىرىنىڭ قىزغىن قوللاش سادالىرىنى ۋە ئەمەلىي ھەرىكەتلىرىنى تۈرلۈك ئاخبارات ۋاسىتىلىرىدىن بىۋاسىتە ئاڭلاپ، كۆرۈپ تۇرماقتىمىز. بۇ خەۋەرلەر ئىجتىمائىي ئادەملەرگە زور خۇشھاللىق ۋە غەيرەت بېغىشلىماي قالمايدۇ. ئىجتىمائىي ۋەزىپىدىن توختاپ، پېنىسىيىدە دەم ئېلىۋاتقىنىغا بىر قانچە يىل بولغان بولسىمۇ، خالىس ئىجتىمائىي خىزمەتلەرنى توختاتماي پىداكارلىق كۆرسىتىشىمگە غەيرەت بېرىۋاتقان مۇھىم ئامىللارنىڭ بىرسىمۇ ئەنە شۇ گۈللەندۈرۈش تەنتەنىسىنىڭ تۈرتكىسىدۇر. گۈللەندۈرۈشنىڭ مېۋىلىرىدىن ئاز-تولا بەھرىمەن بولۇشقا ئۆمرۈم يار بەرسىكەن، دېگەن ئارزۇنىڭ ئۆزىمۇ مەندەك ياشانغان ئادەم ئۈچۈن زور غەيرەت مەنبەئىدۇر.

ئەنە شۇنداق غەيرەتنىڭ تۈرتكىسى بىلەن ئوقىغان گېزىت-ژۇرناللاردىن ئالغان ئۇچۇرلاردىن مەلۇم قىسمىنى ئوقۇرمەنلىرىمىزگە - بولۇپمۇ خەنزۇ

- توختى باقى ئارتىشى

غەربىي رايوننىڭ رەھبەرلىرى «ئۈزەڭگىدىن چۈشە» ئىكەن

قويۇپ ئاڭلايدىغان، ئۇلارنىڭ كۆلەڭگىلىرىنى تېلېۋىزورلاردىن كۆرۈدىغان، ئۇلارنىڭ ئىش-ئەمەلىنى گېزىتلەردىن ئوقۇپ بىلىدىغان بولدۇم. شۇلاردىن مەندە ھەممىدىن بەك چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغىنى ئىككى ئىش بولدى، بۇنىڭ بىرى، غەربىي رايوننىڭ

بۇ ماقالىنىڭ ئاپتورى ۋاڭ جىنيۇ مۇنداق يازىدۇ:
 «غەربىي رايوننى كەڭ كۆلەمدە گۈللەندۈرۈش» شوئارى چىققاندىن كېيىن، غەربىي رايون ئادەملىرىگە ئائىت خەۋەرلەرنى ناھايىتى كۆڭۈل

خىزمەتتە، تۆھپىدە سوقۇشتۇرماستىن، تەمسىنات جەھەتتە «ئۈزەڭگە» سوقۇشتۇرسا، سەن ھاكىم بولساڭ مەنمۇ ھاكىم، سەن سېكرىتار بولساڭ مەنمۇ سېكرىتار، سەن «ئۇدى» دا ماڭساڭ مەن «سانتانا» دا يۈرەلمەيدىكەنمەنمۇ، سەن بىر يەرگە بېرىشتا پويىزدا ئولتۇرۇشنى خالىمايدىكەنمەن، مەنمۇ ئايرۇپىلاندا ئولتۇرىمەن، دەپسە بولمىغىنى.

خەجلىش «ئۈزەڭگە» سىدىن چۈشسە ئىكەن. غەربىي رايوننىڭ رەھبەرلىرى «پۇل يوق» دېگەن سۆزنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدىكەن، يۇقىرىغا تەلەپ قويغاندا دەيدىغان سۆزىمۇ «پۇل يوق» ئىكەن. «پۇل يوق» دېگەن سۆز غەربىي رايوندىكى تەرەققىياتنىڭ ئاستا بولۇۋاتقانلىقىنىڭ تولىمۇ مۇھىم سەۋەبى بولغاندەك تۇرىدۇ. لېكىن غەربىي رايوندىكى رەھبەرلەر پۇلنى قەدىرلەمدۇ؟ بىر پۇلنى ئىككى يېرىم پۇل ئورنىدا خەجلىيەلمەيدۇ؟ نۇرغۇن گېزىتلەرنىڭ يېقىندا بەرگەن خەۋەرلىرىدىن مەلۇم بولۇشىچە، ئۈرۈمچى شەھىرى زېمىن باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى شۈزۈڭشىۈننىڭ: «يارىم بىر كۈلۈپ باقسا ماڭا، بار-يوقۇمنى سەدىقە قىلىمەن ئاڭا» دېگەندەك چىرىكلىكلىرى بار ئىكەن. ئۇ «ئەي» فامىلىلىك بىر چوكانغا ئاشق بولۇپ، ئىككى قېتىمدىلا بىر مىليون يۈەن بېرىپتۇ، بۇنىڭغا ھەتتا «ئۆزىنىمۇ ئايماي بېرىۋەتكەن» شۇ چوكانمۇ ھەيران قاپتۇ. شۈزۈڭشىۈ كۆڭلى چۈشۈپ قالغان يەنە باشقا ئىككى ئايالنىڭ بىرىگە 500 مىڭ يۈەن، يەنە بىرىگە 420 مىڭ يۈەن بېرىپتۇ. بۇ باشلىق قىسقىغىنە بىر نەچچە يىل ئىچىدە دۆلەتنىڭ 31 مىليون 430 مىڭ يۈەن زېمىن پۇلىنى ئۆزىنىڭ ئاشنىلىرىغا، دوستلىرىغا «قەرز» بەرگەن، ئاخىر بۇ پۇلدىن 21 مىليون 640 مىڭ يۈەننى قايتۇرۇۋېلىشقا ئامال بولمىغان.

بۇ بىر ئالاھىدە دېلو بولسىمۇ، غەربىي رايوندىكى بەزى كادىرلارنىڭ خىيانەت قىلىشتا، جالاپ ئويناشتا ۋە خەزىنىنى قۇرۇتۇشتا يۈرىكىنىڭ نەقەدەر چوڭ ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ؛ شۇنداقلا غەربىي رايوننىڭ بەزى جايلىرىدا ئەمەلىيەتتە پۇل يوق ئەمەسلىكىنى، پەقەت «كەمبەغەللەرگە يار-يۆلەك بولۇش» ۋە «گۈللەندۈرۈش» ۋاقتىدىلا «پۇل يوق» بويىچە ئالدىنلىقنى، بەزى كادىرلارنىڭ يەپ-ئىچىپ، ئويناپ - كۈلگۈسى كەلگەن ۋە خىيانەت قىلغۇسى كەلگەن چاغلاردا بولسا پۇل «ئۆكسىمەي كېلىدۇ» غانلىقىنى، باشقىلارغا تەلەپنى قاتتىق قويۇپ، ئۆزلىرىنى بوش قويۇۋېتىدىغانلىقىنىمۇ چۈشەندۈرىدۇ.

غەربىي رايوندا رەھبەرلىك قىلىش شەرەپلىك ئىش. شەرەپنىڭ مۇھىم بىر بەلگىسى جاپا چېكىپ ئىشلەشتۈر. جاپا چېكىپ ئىشلىگەندە ئىشتا مۇۋەپپەقىيەت قازانغىلى، بەخت ياراتقىلى بولىدۇ؛ جاپا چېكىپ ئىشلىگەندە ئەلنى رازى قىلغىلى بولىدۇ، ۋاقتىنچە «ئۈزەڭگە» دىن چۈشكەندە كەلگۈسىدە «ئۈزەڭگە» بىلەن ئاتقا مىنگىلى، خەلق ئاممىسى بىلەن بىللە ئاتلانغىلى بولىدۇ. غەربىي رايون ئۈچۈن كۆڭ فەنسىگە، ۋۇدىگىيۇنگە ئوخشاش جاپا

دېھقانلىرى شەرقىي رايوننىڭ دېھقانلىرىغا قارىغاندا ھەقىقەتەن ناھايىتى كەمبەغەل ئىكەن، ھەتتا بەزىلىرى ھازىر يىرتىق - ياماق كىيىم كىيىدىكەن، يەيدىغان - ئىچىدىغىنى ئۇماش، يوبدان ئىكەن. يەنە بىرى، غەربىي رايوننىڭ كادىرلىرى شەرقىي رايوننىڭ كادىرلىرىدىن قېلىشمايدىكەن، ئۇلارغا ئوخشاش گەپ-سۆز قىلىدىكەن، ئوخشاش كىيىنىدىكەن، ئوخشاش پىكاپلاردا يۈرۈدىكەن، ئوخشاش ياسىداق بىنالاردا ئولتۇرۇدىكەن.

مۇشۇنداق سېلىشتۇرغاندا، ئادەمدە شۇنداق تەسىرات پەيدا بولىدىكەنكى، غەربىي رايوندىكى كەمبەغەللىك پەقەت دېھقانلارنىڭلا كەمبەغەللىكىدىن ئىبارەت ئىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن غەربىي رايوندىكى ئۆلكە، شەھەر، ناھىيە ۋە يېزا رەھبەرلىرىگە شۇنداق بىر تەكلىپ بەرگىم كەلدى: غەربىي رايوننى گۈللەندۈرۈشنى ئەۋۋەل ئۆزۈڭلارنى گۈللەندۈرۈشتىن باشلىماي، ئۆزۈڭلارنىڭ تۇرمۇش ئۆلچىمىڭلارنىڭ «ئۈزەڭگە» سىدىن چۈشسەڭلار قانداق؟

كىيىنىش «ئۈزەڭگە» سىدىن چۈشسەڭلار ئىكەن. بىلىمەن، ئاپئاق كۆڭلەكلىرىڭلارنى، قاتۇرۇپ دەزماللانغان شىم-كاستوملىرىڭلارنى، مەشھۇر ماركىلىق گالىستۇكلىرىڭلارنى، ۋالىلداپ ئورغان بەتىنىكىلىرىڭلارنى ئۆزۈڭلارنىڭ ئايلىق ئائىتىڭلارغا سېتىۋالغاندۇرسىلەر. لېكىن بىر-بىر ئاقلىقى 100 يۈەنگە توختايدىغان كۆڭلەكنى، بىر قۇرى 1000 يۈەنگە بارىدىغان شىم-كاستومنى كىيىۋېلىپ، بىرنەچچە يۈەنلىك، بىرنەچچە ئون يۈەنلىك ئۈستىباش بىلەن تۇرغان پۇقرانىڭ ئالدىغا بارسىڭىز، ئۇلار ئەيمىنىپ قالار؟

يېيىش-ئىچىش «ئۈزەڭگە» سىدىن چۈشسەڭلار ئىكەن. «غەربىي رايون يىگىتلىرى» دىن بىرسى ئۆزىنىڭ بىر ماقالىسىدا: «ھازىر غەربىي رايوننىڭ بەزى جايلىرى يەپ-ئىچىشتە ئارقىدا قېلىشنى خالىمايدۇ، غەربىي رايون ئادەملىرىنىڭ شۇنداق ئادىتى بار، ھەرقانچە كەمبەغەل بولسىمۇ، مېھمانغا كەمبەغەللىك قىلمايدۇ» دەپتۇ. لېكىن زادى «مېھمانغا كەمبەغەللىك» قىلمايدۇ ياكى ئۆزىگىمۇ؟ بۇيەردە گۇمان بار.

ئۆي-جايدا «ئۈزەڭگە» دىن چۈشسە ئىكەن. بۇلتۇر جازاسىنى تارتقان، گۇاڭشى ئۆلكىسىنىڭ خېپۇ ناھىيىسىدىكى «چىرىك كوچا» دا ئولتۇرۇشلۇق كادىرلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ ياسىداق ئۆي-جايى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 166.8 كۋادرات مېتر كېلىدىكەن، ئۇلارغا 347 مىڭ يۈەندىن پۇل خەجلىشىپتۇ (بۇ پۇلدىن 183 مىڭ يۈەننى ھۆكۈمەتتىن چىقىم قىلدۇرۇشۇپتۇ). بۇ ئەھۋاللارنى كۆرگەن - بىلگەن پۇقرالار تىللاپ قاغىماي تۇرالارمۇ؟ ئوبدانراق ئۆيدە ئولتۇرسىڭىز ھېچكىم ھېچنېمە دېمەس، لېكىن پەرق تولىمۇ چوڭ بولۇپ كەتسە ئىش چاتاق.

يۈرۈش «ئۈزەڭگە» سىدىن چۈشسە ئىكەن. غەربىي رايوندىكى بەزى كادىرلارنىڭ شەرقىي رايوندىكى كادىرلار بىلەن «ئۈزەڭگە» سوقۇشتۇرغۇسى باردۇر. بىراق ئېھتىمال ئۇلار

چەككەن، كۈرەش قىلغان ھەر بىر مەرد يىگىت - قىزنى غەربىي رايون ئادەملىرىلا ئەمەس، شەرقىي

رايون ئادەملىرىمۇ ، پۈتكۈل مەملىكەت خەلقىمۇ ئۈنتۈمايدۇ.

ھەممە ئادەمدىن تارىخ قالدۇ

ئۆتۈپ كەتكەن ئاشۇ بىر چاغنىڭ تارىخى «سىرلىق ئوردا» لىقىدىن ئاللىقاچان قالغان بولسىمۇ بىرمۇنچە ئادەم ئۇ يەرنى يەنىلا سىرلىق قىلىپ تۇرماقتا. مەن ھەرقاچان شۇ «سىرلىق ئوردا» ئالدىدىن تاسادىپىي ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، گۇڭگا كۆرۈنۈپ تۇرغان دېرىزىسىدىن ئىچىگە قاراپ، نۇرسىز، زەي پۇراپ تۇرغان ھالىتىگە كۆزۈم چۈشكەندە، ئۇزاققىچە ئۆزۈمنى تۇتۇۋالماي قالدىم، ئىچىم سىقىلىپ، يۈرەكلىرىم لەختە بولغاندەك بولىمەن. نەن يەننىڭ «ئەۋلادلىرىمىزنىڭ ئاھ-زارى» سەرلەۋھىلىك ئەسلىمىسىنى ئوقىغىنىمدا، ئۆتكەن يۈزلىرىمىزنىڭ ئاھ - زارى بۇياقتا قىلىپ، ئۆزىمىز ئۈچۈن ئاھ ئۇرۇپ قالدىم، ئىنسانىيلىق دەردلىرى ئۈچۈن پىغان چەكتم!

1958-يىلى ئارمىيە ئىچىدە «دوگماتىزمغا قارشى كۈرەش» قوزغىلىپ مۇداپىئە مىنىستىرلىكىدىكى مۇئاۋىن مىنىستىرى ھەم قوشۇمچە تەلىم-تەربىيە تەپتىشلىك بۆلۈمىنىڭ باشلىقى گېنېرال پولكوۋنىڭ شياۋكېنى باش قوماندان قىلغان، تەلىم-تەربىيە تەپتىشلىك بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى گېنېرال پولكوۋنىڭ لىدانى مۇئاۋىن قوماندان قىلغان ئاتالمىش «پارتىيىگە قارشى مەزھەبچىلىك گۇرۇھى» تارتىپ چىقىرىلدى. بىر تۈركۈم ئالىي دەرىجىلىك گېنېراللار ۋە يۇقىرى، ئوتتۇرا دەرىجىلىك كادىرلارنى «پارتىيىگە قارشى ئۇنسۇر» قىلىپ قويۇشتى. شۇ كۈرەشتە مارشال ليۇبوچىڭخىمۇ «ئوق تەگدى»، پەشۋا بېرىلدى. شۇ كۈرەشكە كونكرېت قوماندانلىق قىلغان ئادەم ئۆز ۋاقتىدا ج ك پ مەركىزىي ھەربىي كومىتېتىنىڭ خىزمىتىگە رىياسەتچىلىك قىلىپ تۇرغان دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرى، مارشال پېڭ دېخۇەي ئىدى. شياۋكېننىڭ ئوخشاشمىغان پىكىرلىرىمىزنى ئالماشتۇرۇپ كۆرەيلى دەپ يېزىپ ئۇنىڭغا بەرگەن خېتى مارشال پېڭ دېخۇەيگە «ھۇجۇم قىلغان» لىقىنىڭ جىنايى دەلىلى بويىچە، شۇڭا ئۇنى «دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىكىدىن قۇسۇر ئىزدەپتۇ» دېيىشتى. ياندۇرقى يىلى يەنى 1959-يىلىدىكى مەشھۇر لۇشەن يىغىنىدا پېڭ دېخۇەينىڭ بېشىغا ئېغىر كۈن چۈشتى، ئۇنىڭ ماۋزېدۇڭغا سۇنغان «10مىڭ سۆزلۈك خەت» سۇ ماۋجۇشىغا «ھۇجۇم قىلغان» لىقىنىڭ جىنايى دەلىلى بويىچە قالدى.

شۇ كۈنلەردە جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىرى بولۇپ تۇرغان، ئۆزىنى «ماۋزېدۇڭنىڭ باش مۇھاپىزەتچىسى» دەپ يۈرۈدىغان لورۇيچىڭ «ئىنقىلابىي ھۇشيارلىقى ئۈستۈن»، «كۈرەشتە قەتئىي» بولغانلىقىنىڭ مۇكاپاتى ئۈچۈن، «پارتىيىگە قارشى پېڭ دېخۇەي، خۇاڭ كېچىڭ، جاڭ ۋىنىيەن، جۇشياۋجۇلار

گورۇھىنىڭ 2-كاتتېبېشى خۇاڭ كېچىڭنىڭ ئورنىغا ج ك پ مەركىزىي ھەربىي كومىتېتىنىڭ باش كاتىبلىق، باش شىتاب باشلىقى (زۇڭخسەنمۇجاڭ) لىق ۋەزىپىسىگە ئېرىشتى ۋە ھەمدە گوۋۇيۈەنگە مۇئاۋىن زۇڭلى، دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىكىگە مۇئاۋىن مىنىستىر قىلىپ تەيىنلەندى. ئۇنىڭ تەخىمىتىكى ئورنى تېخى ئەمدىلا ئىسسىقلىقتا، يۇقىرىدىكىلەر-نىڭكىگە ئوخشاش تەقدىر ئۈنىگۈمۇ بېشىغا كەلدى: لىن بياۋ، يې چۈن تەرىپىدىن «سىياسەتنى گەۋدىلەندۈرۈشكە قارشى چىققان»، «ئارمىيىنى چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋېلىپ پارتىيىگە قارشى تۇرغان» قارائىيەت دەپ قارىلىنىپ، جىسمانىي ئەركىنلىكىدىن مەھرۇم بولدى. ئاخىرى ئۇ يۇقىرى قەۋەتلىك بىنادىن ئۆزىنى تاشلاپ، ئۆلمەي، پۈتىنى سۇندۇرۇۋالدى؛ يەنە تېخى «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» جەريانىدا «پارتىيىگە قارشى پېڭ دېخۇەي، لورۇيچىڭ، لۇ دىڭيى، يالڭ شاڭكۈن گۇرۇھى» نىڭ ئەزاسى، ھەم 2-كاتتېبېشى، «ئالتۇپىلاڭچى» دەپ قارىلاندى. تارىخ گويا ئەنە شۇنداق بىر قىلىپ ئىكەن!

1964-يىلى خې لۇڭ ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىغا «ۋۇزىلىنىڭ پارتىيىگە قارشى مەسلىھىتى توغرىسىدا دوكلات» سۇنغانىدى، نەتىجىدە گۇاڭجۇ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى بولغان ۋۇزىلى ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلىنىپ، سوراققا تاپشۇرۇلدى. شۇنىڭدىن ئىككى يىل ئۆتكەندىن كېيىن، خې لۇڭنىڭ ئۆزىمۇ «فېۋرال ھەربىي ئۆزگىرىشى» نى قوزغاشقا قۇترىتىش قەستىگە كىرىشكەن «ئۈچكە قارشى ئۇنسۇر» دەپ قارىلىنىپ نەزەربەنت قىلىنىپ، سوراققا تارتىلدى، ئاخىر تەقىپ ئاستىدا ئۆلدى.

1962-يىلى يۈننەن ئۆلكىلىك پارتكومنىڭ سېكرىتارى يەن خۇڭيەن «ليۇجىدەن» ناملىق ھېكايىدا «ئېغىر سىياسىي مەسىلە» بار ئىكەن دەپ پاش قىلغاندا، ماۋزېدۇڭ: «ھېكايىدىن پايدىلىنىپ پارتىيىگە قارشى تۇرۇش بىر چوڭ كەشپىيات ئىكەن» دەپ تەستىق يازغان. يەن خۇڭيەن شۇ پاش قىلىشىدا ھەتتا گوۋۇيۈەننىڭ مۇئاۋىن زۇڭلىسى شى جۇڭشۈننىمۇ چېتىۋالغان. شۇنىڭدىن تۆت يىل ئۆتۈپ، «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» باشلانغاندا، كالتەك ھەممىدىن ئەۋۋەل ئۆزىنىڭ بېشىغا تەگدى: تارتىپ چىقىرىلىپ، كۈرەشكە تارتىلدى، «مەدەنىيەت ئىنقىلابى مەركىزىي گۇرۇپپىسى» نىڭ باشلىقى چېن بوداننىڭ قىيىن-قىستاقلىرى ئاستىدا ئۆلۈپ تۈگەشتى. ئەدەبىيات-سەنئەت ساھەسىدىكىلەرنىڭ ئەھۋالىمۇ ئۇلاردىن قېلىشمايدۇ. مەسىلەن: فېڭ شۇفېڭنى «ئوڭچى ئۇنسۇر» قىلىپ قويۇشتا جۇياڭنىڭ باش رولى ئوينىغانلىقىدا شەك يوق،

شايەنمۇ بۇ جەھەتتە رەسۋالارچە رول ئوينىغان. «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن جۇياڭ، شايەنلەرنىڭ كۆرگەن كۆرگۈلۈكلۈرىمۇ فېڭ شۇفېڭنىڭكىدىن قېلىشمىدى...

بۇ شۇنداق تولىمۇ ۋەھىملىك غەلىتە بىر چاقىلەككى، گويا ھەر بىر ئادەم قولىغا ئۆتكۈر خەنجەرنى ئېلىپ، ئۇنىڭ ئۈچىنى باشقا ئادەمنىڭ بېقىنىغا تەڭلىگەن؛ ئۆزىنىڭ بېقىنىدا بولسا باشقىلارنىڭ خەنجىرى تەڭلىنىپ تۇرغان؛ ھېچقايسىسى قولىدىكى جاللاتلىق خەنجىرنى تاشلاپ قويۇشنى ماقۇل كۆرمىگەن. كىم قولىدىكى خەنجەرنى چۆرۈپ تاشلىسا شۇ تەقۋادار مۆئمىن بوپقىلىشى مۇمكىن بولسىمۇ، شۇنداق مۆئمىن بوپقالغان تەقدىردىمۇ يەنە تەتۈر پېشانىلىكتىن خالىي بولالىشى ناتايىن بولسىمۇ، لېكىن شۇنداق بانايى-سەۋەبلەر ئارقىسىدا بەزى ئادەملەر پېشكەللىكلەردىن قۇتۇلۇپ قېلىشى مۇمكىن. قولىدىكى خەنجەرنى ھېچكىم تاشلاشقا ئۇنىمىسا، ئۇنىڭ ئاقىۋىتى پەقەتلا شۇنداق بولىدۇ: ھېچقايسىسى ئامان قالمايدۇ!

لى رۇي «لۇشەن يىغىنىدىن ئەمەلىي خاتىرە» دېگەن ئەسىرىدە زەردە بىلەن مۇنداق پىغان چېكىدۇ: «گەپنىڭ راستىنى ئېيتسام، شۇ ئون نەچچە كۈنلۈك يىغىندا روھىي ھالىتىم ناھايىتى مۇرەككەپ بولدى، تولىمۇ پەرىشان بولدۇم. بۇ، مەركىزىي كومىتېتنىڭ يىغىنى تۇرسا، پارتىيىمىزنىڭ ئالىي رەھبەرلىك قاتلىمىنىڭ يىغىنى تۇرسا، ئەجىبا، بىرەر ئېغىز لىلا گەپ قىلىدىغان بىرەر ئادەممۇ چىقمىدى-يا؟! دەپ ئويلاپ قالىدىم...» تەنقىدلەنگەنلەرنىڭ ھەتتا ئۆزىنى ئاقلاش ھوقۇقىمۇ مۇستەبىتلىك بىلەن تارتىۋېلىندى. ياندىكى ئادەملەرغۇ لىلا گەپ قىلالمىسۇن، ۋىجدانى كۆتەرمىسىمۇ، ھەدەپ پوزىتسىيە بىلدۈرۈدىغان گەپلەرنى سۆزلىمەيلا قويسا بولماسمىدى؟! سۈكۈتنىڭ ئۆزى رازى بولغانلىق ئەمەس، لېكىن شۇنداق چاغلاردا سۈكۈت قىلىشنىڭ ئۆزى ئەڭ ئاخىرقى ياخشى نىيەتتۇر ۋە ئىنسابتۇر. بېشىغا ئېغىر كۈن چۈشكەن ئادەمگە ۋاپا قىلالمىساڭ، ئۇنىڭغا خەيرىيەت؛ ئۆلگەننىڭ ئۈستىگە تەپمىسەڭ بولمامدىكەن؟

مۇنداق بىر مەسىلىگە ئەجەبلىنىپلا، ئىچىم پۇشۇپلا يۈردۈم: نېمىشقا داھىي بولغان ئادەم بىر بارمىقىنى شىلتىپلا قويسلا ئۇنىڭ ئەتراپىدا قۇيۇن كۆتۈرۈلىدۇ؟ بوران مەنبىئى (يەنى قۇيۇننىڭ مەركىزى) بولغان يەرنىڭ ئامان تۇرغانلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، (شامال تەگمىگەن يەر) ئۇچۇق تەگمىگەن ئادەم قالمايدى. ھەممە ئادەم گۇپپاچىلىق قىلدى، ھەممە ئادەم بالايى - ئاپەت پەيدا قىلغۇچى بولدى، ھەممە ئادەم بالايى - ئاپەت دەردىنىمۇ تارتتى. ئەسلىدە باشقىچە خىيالدا بولۇپ، نىشانىمۇ ئوخشاشمايدىغان ئادەملەرمۇ زوردىن زورغا بىر نىشانغا تارتىلدى، شۇنداق قىلىپ تارىخ بىپايان قاينام ھاسىل قىلىپ، ھەممىنى ئۆزىنىڭ گىردابىغا كىرگۈزدى، ھەممىنى يالماپ يۇتتى، ھەممىنى ھالاك قىلدى. بوران چىققاندا بىرەر تۈپ دەرەخ ئۇنىڭ سۈرىگە بەرھەم

بەرمىسە، شۇ بوران بارغانسېرى كۈچىيىپ، بارغانسېرى شىددەتلىك سوقۇپ، ھەممىنى قاپلاپ ۋەيران قىلىشى مۇمكىن. گەرچە ئاخىرىدا باش بالاخور، تەبىئىيىكى، مالىمانچىلىقنى قوزغىغۇچىلارنىڭ ئۆزى ۋە بىۋاسىتە پەيدا قىلغۇچىلار بولۇپ چىقىسىمۇ، لېكىن شۇنىڭغا قاتناشقان شىپەتچىلىكى بار ئادەملەر ئۆزلىرىگە لايىق جاۋابكارلىقنى ئۈستىگە ئېلىشى لازىم ئەمەسمىكەن؟ قاتناشقانلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭمۇ باشقا بىر مالىمانچىلىقتا پەشۋا يەپ قالغانلىقى سەۋەبى بىلەن سەۋەنلىكىنى سەل چاغلانغا بولمايدۇ، جاۋابكارلىققا تارتىمىلىققا تېخىمۇ بولمايدۇ.

ئۇزۇن ۋاقىتتىن بۇيان شۇنى چۈشىنەلمەي كېلىۋاتىمەن: ئادەملەر نېمە ئۈچۈن مەلۇم شەخسكە تەلۋىلەرچە ئىخلاس قىلىدۇ (يەنى سادىق بولىدۇ)؟ ئەجىبا، ئۇنىڭ ھەققانىيەت، ئادالەت، ئۇلۇغلۇق ۋە غايىنىڭ سىمۋولى بولۇپ تۇرۇۋاتقانلىقى ياكى ئىلگىرى شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن ئىخلاس قىلامدۇ؟ شۇنداق بولسا، نېمىشقا ھەققانىيەت، ئادالەت، ئۇلۇغلۇق ۋە غايىنىڭ ئۆزىگە بىۋاسىتە ئىخلاس قىلمايدۇ؟ ئۇ، تەڭداشسىز يۇقىرى ھوقۇقنىڭ سىمۋولى بولغانغاچقا شۇنداقمۇ؟ لېكىن ھېچ بولمىغاندا ئادەملەرنىڭ يېرىمى نادان مۇخلىس بولۇپ يۈرمىگەن بولسا، ئۇ ھالدا ئەھۋال باشقىچە بولغان بولاتتى، ئەپسۇسكى شۇنداق بولمىدى. يىراق ئۆتمۈشنى ئەسلىسەم، قەدىمكى زاماندىمۇ، ھازىرقى كۈندىمۇ بۇرۇتتى خەت تارتقان تالاي يىگىتلەرنى داغدا قالدۇرغان، قالدۇرۇۋاتقان نازىمىن پادىشا ۋۇزېتىيەن شۇنچە قۇدرەت تاپقان قەھرىلىك مۇستەبىت بولۇپ تۇرۇپمۇ خالىغىنىنى قىلىشقا جۈرئەت قىلالىغان ئەمەس. ھەتتا ئىلگىرى ئۆتكەن پادىشاھلارنىڭ نەزىرىدە ھەممىدىن مۇھىم ۋە چوڭ ئىش دەپ قارالغان، پادىشاھقا تەخت ۋارىسى تەيىن قىلىدىغان ئىش توغرا كەلگەندە ئۆزىنىڭ ئەۋلادىنى تەيىنلەشكە پېتىنالمىدىكەن. تېگى - تەكتىدىن ئېيتقاندا، بۇنىڭغا ئوردىدىكى ئاكابىر - ئەشەرەپلەرنىڭ ئۇنىڭ پېشىنى قاتتىق تارتقانلىقى سەۋەبى بولغان! ماۋزېدۇڭ تاكى قېرىلىق يېتىپ، «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» دەك جىددىي خاتالىقلارنى سادىر قىلغۇچى ئەس-ھۇشى جايىدا ئىدى. نېمىشقا بىر ئادەم شۇنچە ئۆزبېشىمچىلىق بىلەن قاپ يۈرەكلىك قىلسا، باشقىلار: خوش تەقسىردەپ قول باغلاپ تۇرىدۇ؟ نېمىشقا يالغۇز بىر ئادەملا ھۇشيار تۇرىدۇ، قالغان ئادەملەرنى، بولۇپمۇ يۇقىرى قاتلامدىكى ئادەملەرنى غەپلەت باسىدۇ؟ «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» نىڭ پۈتكۈل جۇڭگو ۋە چەت ئەللەر تارىخىدا «تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن»، شۇنىڭ بىلەن «مەڭگۈ تەكرارلانماس» بولغان چوڭ بالايى - ئاپەتكە ئايلىنىپ كېتىشىگە زامان بولغان ئىشتىراكچىلارنىڭ ھېچقايسىسى جاۋابكارلىقىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. بىر ئادەمنىڭ ئۆزبېشىمچىلىق بىلەن يوغانباشلىق قىلىشى كۆپچىلىكنىڭ تىلى تۈتۈلۈپ قېلىشقا سەۋەبچى بولامدۇ؟ ياكى كۆپچىلىكنىڭ تىلى تۈتۈلۈپ، ئاغزىنى ئۆمەللەپ، گەپ قىلالماي تۇرۇشى بىر

ئادەمنىڭ ئۆزبېشىمچىلىق بىلەن يوغانباشلىق قىلىشىغا سەۋەبچى بولامدۇ؟ ناھايىتى روشەنكى، ئەھۋالنىڭ كېيىنكىدەك بولۇش ئېھتىماللىقى ناھايىتى چوڭ. بۇ يەردە تېخىمۇ مۇھىم مەسىلە شۇكى، بىر ئادەم تەنھا يوغانباشلىق قىلغانىكەن، ئۇنىڭ ئارقىسىدا ماڭمۇ نەپ تېگىدىكەن دەپ ئويلايدىغان قولچوماقلار ياكى گۇپپاڭچىلار يوق ئەمەس، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ شۇنداق توغرا كېلىپ قالغاچقا ۋاقىتلىق لازىم بوپقالغانلىقىنى، ئىشى تۈگىگەندە خۇددى جۇلىقى چىقىپ كەتكەن ئەسكى كەشنى تاشلىۋەتكەندەك مۇستەسناسىز تاشلىنىپ كېتىدىغانلىقىنى بىلسە كاشكى! ئۆتمۈشتىكى بولمىش-قىلمىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئەپۇ قىلىش مۇمكىن، لېكىن تارىخنى ئۇنتۇش يارىمايدۇ، ئەينەن، راستچىللىق بىلەن ئەسلەپ، كۈرمىڭ دەرد - ئەلەم بەدىلىگە كەلگەن ساۋاقنى ئەۋلادلىرىمىزغا قالدۇرۇشىمىز لازىم.

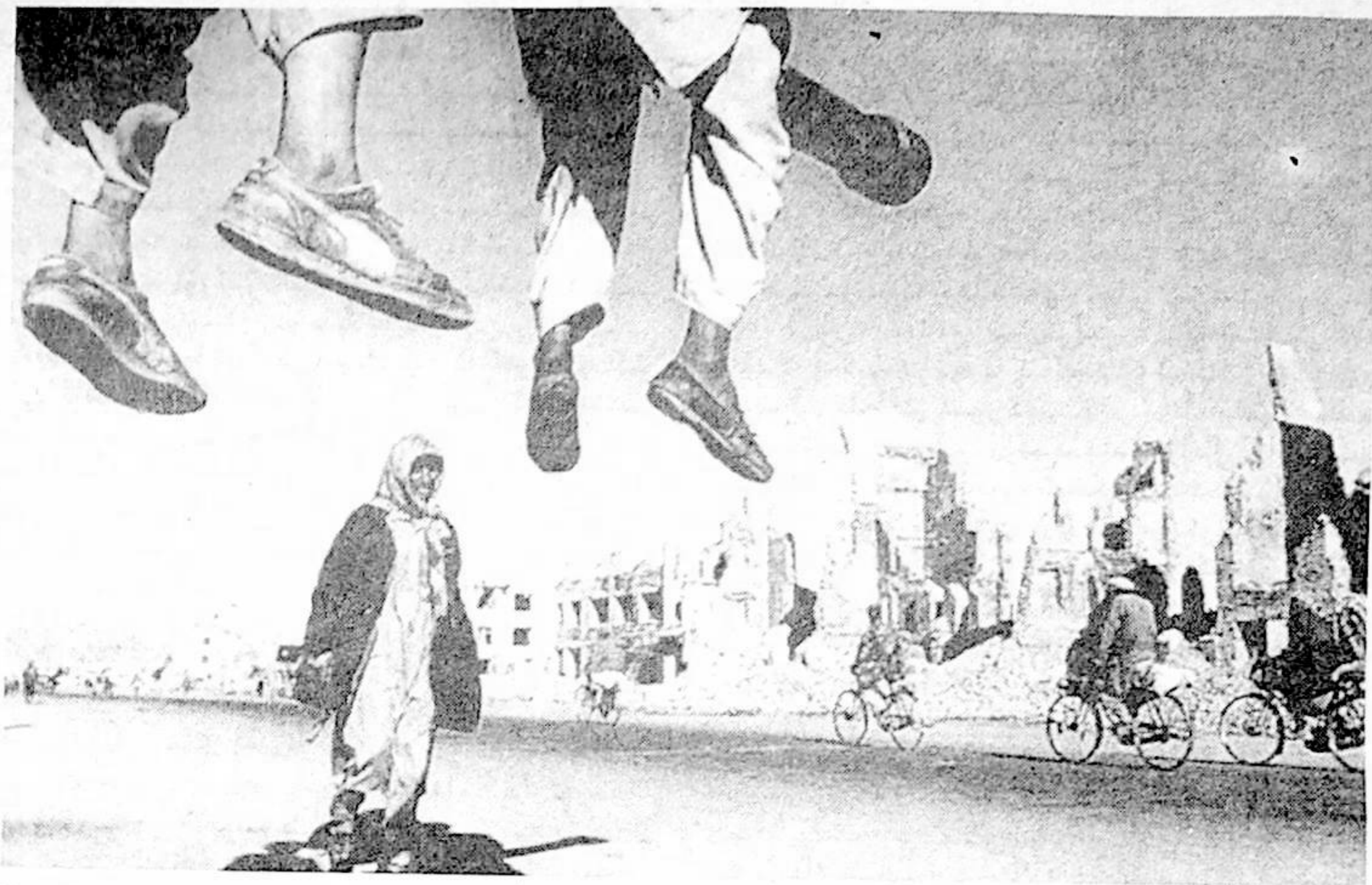
تارىخنى زادى كىم يازىدۇ؟ 1959-يىلى لۇشەندە يىغىن ئۆتكۈزۈلگەندە ماۋزېدۇڭ جياڭ جېشى بىلەن سۇڭ مېيلىڭ بىر قانچە قېتىم قونغان «گۈزەل لۇشەن» لەۋھىلىك باغ ھويلا (داچا) دا تۇردى. ماۋزېدۇڭ بۇ يەردە بوسۇغا ئاتلاپ كىرگىنىدە ھەممىدىن ئەۋۋەل: «جاڭۋېيىۋەنجاڭ، مەن كەلدىم!» دەپتىكەن. مەلۇم بولمىشچە، ماۋزېدۇڭ يېنىدىكى خادىملارغا: «تارىخنى غالىبلار يازىدۇ» دېگەنىكەن. دېمەك، بۇ گەپتىن غالىبلارچە غورۇر ۋە تەمەننا چىقىپ تۇرۇپتۇ. دۆلەت رەئىسى ليۇ شياۋچى فاشىستلارچە زىيانكەشلىككە ئۇچراپ تۇرغان كۈنلىرىدە تولىمۇ ھەسرەت بىلەن: «ھېلىمۇ ياخشى، تارىخنى خەلق يازىدۇ...» دېگەن سۆزنى قىلغانىكەن. ئاقىۋىتىنى ئېلىپ ئېيتساق، پەلەكنىڭ چارقى چۆرگىلەپ تۇرىدۇ، سۈرگەن دەۋرانلار بوران-چاپقۇنلاردا تۈزۈپ كېتىدۇ، بۈگۈنكى غالىب كۆزنى يۈمۈپ ئاچقىچە - ئەتە مەغلۇبقا ئايلىنىشى مۇمكىن. مەيلى مەرد-مەردانە بولايلى، مەيلى كەمتەرىن ئادەم بولايلى، تارىخنى ئاخىر ئۆزىمىز يازىمىز. بىز ھەممىمىز ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ئامانەت ۋاقىتتىكى يولۇچى بىز؛ ھەممىمىز ئۆزىمىزنىڭ تارىخىنى

قالدۇرۇۋاتىمىز؛ ھەر بىرىمىزنىڭ ئۆزىمىزگە خاس يېگانە، شەخسىي تارىخلىرىمىز توپلۇنۇپ، بىر پۈتۈن ئىنسانىيەت تارىخىنى ھاسىل قىلىدۇ.

بىز ھەر بىرىمىز ھەم تارىخنىڭ يارالغۇچىسى، ھەم تارىخنىڭ ياراتقۇچىسى. مېنىڭ ئەقىدەم ھەر قاچان شۇنداقكى، قائىدە - تۈزۈم مۇھىتىنى ساغلاملاشتۇرۇش ھەرقاچان ئەخلاق - ۋىجدان مۇھىتىنى تاكامۇللاشتۇرۇشتىن مۇھىم. دېموكراتىيە ۋە قانۇن - تۈزۈم تەدبىرلىرى نۆۋەتتىكى زۆرۈر ئىشلارنىڭمۇ زۆرۈرى، ئەلۋەتتە؛ شۇنداق بولسىمۇ مەن يەنىلا ئېلىيا ئېرنېبورگنىڭ: ئادەملەر مەنىۋى جەھەتتىن ساغلام بولمىسا، كامال تاپالمىسا، ھەرقانداق ئىجتىمائىي ئىسلاھات، ئىلمىي كەشپىيات ئىنسانىيەتكە ھەقىقىي تۆھپە يەتكۈزەلمەيدۇ، دېگەن سۆزىگە ئىشىنىمەن. قالۇن كېرەكسىز قىلىنغان يەردە قازان-قۇمۇش «سازى جاراڭلاپ باشقىلارنى سامى قىلىۋالىدۇ جۇمۇ!» (يەنى ئۆيدە ئەركىشى بولمىسا ئۆچكىنىڭ ئېتى ئابدۇراخمان دېگەن مەنىدە. - مۇھەررىردىن) قەدىمكى ئۆلىما جۇاڭزى: «دەرد-ئەلەم بولار، روھىي جەھەتتە ئۆلگەندىن ئارتۇق دەرد بولماس!» دەپتىكەن. زاماندىن ئاغرىنىش، جەمئىيەتتىن رەنجىش، تۈزۈم ياكى مۇھىتتىن كايىش - بۇنداق قىلىش مېنىڭچە كۇپايە قىلمايدۇ. جەمئىيەت ھەر بىر كونكرېت ئادەمدىن تەركىب تاپىدۇ، ناچار تۈزۈملەرنى كۆپچىلىكنىڭ كۈچى بىلەن ئۆزگەرتىش مۇمكىن. ھەرقانچە ياخشى تۈزۈم ئادەمنىڭ ئوبدان ئىجرا قىلىشىغا موھتاج. شۇنداق ئىكەن، جاۋابكارلىقنى قانداقمۇ جەمئىيەتكە، زامانغا، تۈزۈمگە دۆڭگىگىلى بولسۇن؟ بۇنداق قىلىشنىڭ ئۆز ئۆزىگە، جەمئىيەتكە ئىگە بولماسلىقىنىڭ ئىپادىسى ئاھ، ئۆلسەن، تۈگەيسەن، روھىڭ قالىدۇ. ۋاللاھ ئەلەم بىسساۋاب!

تۇڭ داخۇەن ئىمزالىق بۇ ماقالە «فېلىيەتون گېزىتى» نىڭ 2000-يىلى 2-ئاپرېل سانىغا بېسىلغان.
توختى باقى ئارتىشى (78 ياش): ئاتاقلىق تەرجىمىشۇناس، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى لۇشۈن تەتقىقاتى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى (M1)

بۇ سان 2000-يىلى 1-ئاۋغۇستتا تىزىشقا يوللاندى، 30-نويابردا باسمىدىن چىقتى. تەھرىرلىگۈچى: قۇربان مامۇت (M1)، رسالەت مۇھەممەت (M2)، بېكىتكۈچى: قۇربان مامۇت

مەركىزىي ئاسىيالىقلار 21-ئەسىردە ياشىيالايدۇق؟

مۇقىمسىزلىققا تولغاق تۇتۇۋاتقان، ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىغا ئۆزىمۇ بىرنەرسە دېيەلمەيدىغان مۇشۇنداق بىر رايون بىلەن بىۋاسىتە ۋە چېگرىسىزلا تۇتاشتۇرىدۇ. ناھايىتى قىيىندا پەسكويغا چۈشۈرۈلگەن تاجىكىستاندىكى تېررورلۇق قىلمىشلار بۇ يەردىكى جىددىيلىك قاپلىغان ئەندىشىلەرنى تېخىمۇ كۈچەيتىۋەتتى. كېيىنكى ئەسىردە، كۆرۈنۈپ تۇرغان كەلگۈسىدە بىز مەركىزىي ئاسىيالىقلارنى نېمە كۈتۈۋاتىدۇ؟ قانداق قىلغاندا ئورتاق ھاياتىمىزنى بالىلىرىمىز ۋە يېڭى ئەۋلادلار ئىقتىساد گۈللەپ ياشىغان مۇھىتتا خاتىرجەم ياشىيالاغۇدەك قىلىپ تەشكىللىگىلى بولىدۇ؟

«قىرغىزىستان سۆزى» رېداكسىيىسى بۇ تېما ھەققىدە ئەستايىدىل ۋە كەڭ كۆشادە مۇھاكىمە يۈرگۈزۈپ بېقىشنى قىرغىزىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ شىمالىي ئاتلانتىك ئوكيان ئەھدى تەشكىلاتى ۋە بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى مائارىپ، پەن-مەدەنىيەت باشقارمىسىدا تۇرۇشلۇق ۋەكىلى، بېلگىيە، ھوللاندىيە ۋە لىۋكسېمبورگ قاتارلىق ئۈچ دۆلەتتىكى پەۋقۇلئاددە ۋە تولۇق ھوقۇقلۇق

[ئەسلى تەھرىر ئىلاۋىسى]

20-ئەسىردە «تۈركىستان» ياكى «ئوتتۇرا ئاسىيا» دەپ ئاتىلىپ كەلگەن مەركىزىي ئاسىياريونى سوۋېت ئىتتىپاقى يىمىرىلگەندىن كېيىنكى بۈگۈنكى كۈندە پۈتكۈل دۇنيا تەھلىلچىلىرى ۋە كۆزەتكۈچىلەر-رىنىڭ دىققىتىنى ھەممىدىن بەكرەك ئۆزىگە تارتىپ تۇرماقتا. بۇنىڭ سەۋەبى ناھايىتى ئاددىي: جۇغراپىيە ۋە يەرشارى سىياسىيىسى تۈپەيلىدىن جۇڭگو ۋە رۇسىيەگە ئوخشاش غايەت زور گەۋدىلەرنى ئۆزئارا گىرەلەشتۈرۈپ تۇرغان بۇ شەيئى تېخىمۇ كەڭ مەنىدىن ئالغاندا، ياۋروپانى قانلار دەريا بولۇپ ئېقىۋاتقان ئافغانىستان بىلەن؛ غايەت زور خام ئەشيا بازىسى، ئېنېرگىيە مەنبەسى، مېتال كانلىرى، قىممەتلىك مېنېراللار بولغان ۋە ئىچكى جەھەتتە جىددىيلىك بىلەن تولۇپ، يوشۇرۇن سىياسىي

دۇنيانىڭ ئىشلىرى

ئەلچىسى، (دۇنياۋىي شۆھرەتلىك يازغۇچى) چىڭخىز ئايماتوف بىلەن قىرغىزىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھىندىستان، باكلاڭدېش، سىرلانكا ۋە نېپال پادىشاھلىقى قاتارلىق دۆلەتلەردىكى باش ئەلچىسى ئوسمانئاخۇن ئىبراھىموفتىن ئىبارەت ئىككى نەپەر مەشھۇر قىرغىز دىپلوماتىنىڭ سۆھبىتىگە ھاۋالە قىلىدۇ.

ئوسمانئاخۇن ئىبراھىموف: چىڭخىز تۆرە قۇلوۋىچ، بۇ يىل ئەتىيازدا تاشكەنتتە يۈز بەرگەن بىر قاتار پارتلىتىش ۋەقەلىرى ھەمدە قىرغىزىستاننىڭ جەنۇبىدىكى باتكېنىسكى ۋە چوڭ ئالايسكى رايونلىرىدا يۈز بەرگەن گۆرۈگە تۇتۇش ۋە قوراللىق توقۇنۇش ۋەقەلىرىنىڭ مەركىزىي ئاسىيا دۆلەتلىرىنىڭ ھاياتىغا يېڭى مەسىلىلەرنى ئېلىپ كېلىۋاتقانلىقى، شۇنداقلا تۇرمۇشىمىزنى تولىمۇ مۇرەككەپلەشتۈرۈۋەتكەنلىكى ھەققىدە سىزنى ئۆزۈم بىلەن ئوخشاش قاراشتا، دەپ ئويلايمەن. ئىلگىرى ئامېرىكا ۋە ياۋروپانىڭ ئەڭ ئېغىر ئىللىتى، دەپ قارىلىپ كەلگەن تېررورلۇق ھادىسىلىرى سوۋېت ئىتتىپاقى يىمىرىلگەندىن كېيىنكى ھاياتلىق بوشلۇقىمىزدا بىردىنلا ئېغىر رېئاللىققا ئايلىنىپ قالدى. 2-قېتىملىق دۇنيا ئۇرۇشىدىن تارتىپ قانلىق توقۇنۇش ۋەقەلىرى سەۋەبىدىن رۇسىيىگە تېڭىلغان تېررورلۇق رايونىمىزنى تېزىدىن قاپلىدى. تاشكەنتتىكى پارتلىتىشلار مەيلى مۇددىئاسى، مەيلى كۆلىمى جەھەتتىن بولسۇن ئەڭ چوڭ قازاملىق بوپقالدى. تاشكەنت دائىرىلىرىنىڭ شىددەتلىك زەربىسىگە دۇچ كەلگەندىن كېيىن تېررورچىلار قىرغىزىستاندا پەيدا بولدى. ئۇلار دۆلىتىمىزنىڭ جەنۇبىي قىسىم چېگرىسىنى پاراكەندىچىلىككە سېلىپ، يەرلىك كىشىلەردىن ۋە ياپونىيە گېئولوگلىرىدىن گۆرۈگە ئادەم تۇتۇپ كەتتى، تاشكەنتتە ۋە جەنۇبىي قىرغىزىستاندا تىنچ پۇقرالار شۇنداقلا ئەسكەرلەرنىڭ ئۆلۈش ۋەقەلىرى يۈز بەردى. مۇشۇ كۈنلەردە ئانگېرىت رايونىدا، ئۆزبېكىستاندا تېررورچىلار بىلەن بولغان قوراللىق توقۇنۇشلار ئۈزلۈكسىز يۈز بېرىۋاتىدۇ، بۇنىڭ بىلەن مەركىزىي ئاسىيا دۇنيانىڭ ئەڭ تىنچسىز رايونلىرىنىڭ بىرى بوپقېلىۋاتىدۇ.

قىرغىزىستاندا كىشىلەرنى گۆرۈگە ئېلىۋالغاندىن كېيىن تېررورچىلار ھۆكۈمەتتىن پۇل ۋە قوشنا دۆلەتلەردىكى قانۇنلۇق ھۆكۈمەتلەرگە قارشى قوراللىق پائالىيەت قىلىش ئۈچۈن ئۆزبېكىستانغا ئەركىن كىرىپ چىقىدىغان يولدىن ئىبارەت ئىككى نەرسىنى تەلەپ قىلىشتى. گەپ بۇ يەردە قانداقتۇر «غازات ئۇرۇشى» دەپ ئاتىلىۋاتقان ئۆزبېكىستاننىڭ قانۇنلۇق ھۆكۈمىتىگە قارشى «جىھاد» توغرىسىدا كېتىۋاتىدۇ. دەرۋەقە، بۇنداق جىنايى قىلمىشلار بىلەن قىرغىزىستان ھۆكۈمىتىنى

باش ئەگدۈرۈش ھېچقاچان مۇمكىن ئەمەس. خۇددى ئېيتىپ ئۆتۈلگەندەك، باندىتلارنىڭ قوشنا دۆلەتلەرگە كىرەلمەسلىكى ئۈچۈن چېگرىنى جان تىكىپ قوغداش، ئېھتىمالى بولغان بارلىق يۇچۇقلارنى ئېتىپ تاشلاش كېرەك. بۇ، ئېيتىماققا ئاسان بولغىنى بىلەن، ئەمەلىيەتتە تولىمۇ مۇشكۈل خىزمەت. مۇھىمى مۇشۇ ئىش تۈپەيلىدىن ئادەملەر ئۆلۈۋاتىدۇ. چىڭخىز ئايماتوف: شۇنداق، ھەممىدىن قورقۇنچىلۇقى دەل كىشىلەرنىڭ ئۆلۈپ كېتىۋاتقانلىقى. شۇنىسى ئېنىقكى، ناۋادا بۇخىلدىكى بېسىپ كىرىشلەر يەنە تەكرارلانسا، بىزنىڭمۇ قانغا قان بىلەن جاۋاب قايتۇرۇشىمىزغا توغرا كېلىدۇ، خۇددى بۇ يىل كۈزدىكىدەك. تېخىمۇ مۇھىمى، كەڭ كۆلەملىك ھەربىي ھەرىكەت قوللانغاندا ئوتتۇرا ئەسىردىكى دىنىي ئەسەبىيلەر ئاپىتىگە ئوخشاپ كېتىدىغان بۇ تېررورچىلارنىڭ ئۇۋىلىرىنى تازىلاشنى مۇشۇ ئەسكىلىكلەرنىڭ مەنبەسىنى قۇرۇتقانلىق، دەپ تونۇش كېرەك. ئۇزۇن مەزگىللىك ئىناق قوشنىدارچىلىق بىزگە شۇنى ئۇقتۇرىدۇكى، زۆرۈر تېپىلغاندا، مۇشۇ بالايىئاپەتكە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن ئۆزبېكلەر، تاجىكلار، قازاقلار ۋە تۈركمەنلەر بىلەن مۇرىنى مۇرىگە تىرەپ بىر سەپتە تۇرۇش كېرەك. چۈنكى بۇ دۇنيا - بىزنىڭ ئائىلىمىز. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، تېررورچىلار ئۆزلىرى پەيدا بولغان جايلاردا ئومۇمىي خەلقنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچراپ كەلمەكتە، بۇ ھەرقاچان، ھەر زامان شۇنداق بولىدۇ. تېررورلۇق - بىر تۈرلۈك يۇقۇملۇق كېسەللىك، ئۇنىڭغا كۆلىپكەتسە ھالدا چاقماق تېزلىكىدە تۈپتىن زەربە بېرىش زۆرۈر. چۈنكى بۇ، تېررورلۇقتىن تولۇق قۇتۇلۇش كۈرىشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئوسمانئاخۇن ئىبراھىموف: پىكرىڭىزگە پۈتۈنلەي قوشۇلىمەن. ناۋادا ئاشۇ تېررورچىلارغا قارشى بۇ ئىتتىپاقىمىز ئەمەلىيەتتە بولغان بولسا (بولدى ۋە بولىۋاتىدۇ) شۇنچىۋالا كۈچ سەرپ قىلىپ ھۆكۈمەتلەر ئارا، دۆلەتلەر ئارا كېلىشىم ۋە ھۆججەتلەرنى ئىمزالىشىپ يۈرمەيتتۇق، ئەخلاق ۋە تارىخ كاپالەتنامىلىرىنى ئىزدەپمۇ ئاۋارە بولمايتتۇق. شۇنداق، بۇ ھەقتە نۇرغۇنلىغان باش قوشۇشلار بولدى، مەڭگۈلۈك دوستلۇق ئىزھار قىلىنغان كۆپلىگەن توختاملار ئىمزالاندى. ھالبۇكى، ئالايسكى - باتكېنىسكى ۋەقەلىرى بۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ پەقەت قەغەز يۈزىدىكى قۇرۇق ۋەدىلەردىن باشقا نەرسە ئەمەسلىكىنى كۆرسەتتى. قىسقىسى، بىز ئەمەلىيەتتە تېررورچىلار بىلەن يەككە-يېگانە تۇتۇشىۋاتىمىز. ھەتتا ئوشتا ئۆتكۈزۈلگەن دىپلوماتىيە مىنىستىرلىرى يىغىنىدا يىغىن قاتناشقۇچىلىرىدىن بىرىنىڭ قىرغىزىستاندىن مۇمكىن بولغان تېخنىكىلىق ياردەملەرگە ھەق تەلەپ

مەنپەئەتلىرىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان ئىشلار بىلەن مۇستەقىل يوسۇندا مەشغۇل بولىدۇ. بۇ ئەھۋال ئەلۋەتتە قىسمەن قەدىرلىنىشى كېرەك. ئەمما سەن تىلغا ئېلىپ ئۆتكەندەك ئورتاق يىلتىز، ئورتاق دىنىي ئېتىقاد، مەدەنىيەت، تىل، سودا ئەنئەنىسى ۋە ئالاقە ئادەتلىرى قاتارلىق سان-ساناقسىز ۋاسىتىلەر ئارقىلىق ئۆزئارا زىچ باغلانغان بىز مەركىزىي ئاسىيالىقلار تۈرلۈك. تۈمەن قىسمەتلەرنى باشتىن كەچۈرگەندىن كېيىنكى يېڭى ئۇچرىشىش يولىغا ھەر قانداق شەكىل بىلەن قىلتاق قۇرساق زادىلا دۇرۇس بولمايدۇ. ئىقتىسادىي جەھەتتە بىر گەۋدىلىشىش، سانائەتتە ھەمكارلىشىش، سودا پائالىيەتلىرىدە شېرىكلىشىش قاتارلىقلار بۇنداق ئۆلۈك ھالەتتىكى مەۋجۇدلۇقنىڭ ھەقىقىي يوسۇندىكى ئورتاق مەۋجۇدلۇق ۋە ئورتاق تەرەققىياتقا يۆتكىلىشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشى كېرەك.

ئوسمانئاخۇن ئىبراھىموف: بىراق، ئەمەلىيەتتە شۇنداقمۇ بولارمۇ؟ بۇنداق سۆزلەر رەھبەرلىرىمىز تۈرلۈك يىغىن-مەجلىسلەردە ھەرقايسى ئەل رەھبەرلىرى بىلەن ئۇچراشقاندا ئۇلارنىڭ ئېغىزلىرىدىن چۈشمەيدۇ، ھەتتا سىياسەت لېكسىكىسىنىمۇ مۇشۇنداق سۆزلەر قاپلاپ كەتتى. جاھاننىڭ ئىشلىرىمۇ رېئال تۇرمۇشتا پۈتۈنلەي باشقىچە بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ. قوشنىلار ئارا چېگرا قاراۋۇلخانلىرىنى ۋە پونكىتلىرىنى تالىشىش باش كۆتۈرۈپ قالدى، مەركىزىي ئاسىيا رايونىدا ھەقىقىي باھا ئۇرۇشى بولۇۋاتىدۇ. كىشىنىڭ كۆڭلىنى ھەممىدىن بەكرەك غەش قىلىدىغىنى كىشىلەر ئارىسىدا سۈنئىي ياتلىشىش ئەۋج ئېلىپ كېتىۋاتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن مەدەنىي-دىنىي ھەمكارلىق مۇشكۈل ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى. باردى-كەلدى مۇناسىۋەت ئەڭ بىمەنە ھالدا مۇرەككەپلىشىپ كەتتى.

چىڭغىز ئايتماتوف: بۇ ئەھۋاللارنىڭ سەۋەبچىسى يەنىلا تېررورچىلار. ئەمما مەيلى قانداق بولسۇن يىلتىزداش ۋە ھەقىقىي يوسۇندىكى قانداش مەدەنىيەتنى ئورتاق يارىتىش ئەنئەنىسىنى ھازىرقى خۇنۇك ھالەتتىن ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە قۇتقۇزۇۋېلىش كېرەك...

ئوسمانئاخۇن ئىبراھىموف: بۇنىڭغا يەنە كۆلەملەشكەن ئورتاق تارىخىمىزنى - قەدىمكى سوغدىيانا، سەمەرقەند ۋە ئوشنىڭ بىباھا مەدەنىيەت خەزىنىسىدىن، ئوتتۇرا ئاسىيالىقلارنىڭ ئۇلۇغ ئىپوسلىرى بولغان «ماناس»، «ئالپامىش»، «گۈر ئوغلى» قاتارلىقلاردىن تا مەركىزىي ئاسىيالىقلارنىڭ ئۇلۇغ بىناكارلىق مۆجىزىلىرى ۋە پۈتكۈل ھازىرقى زامان مەدەنىيىتىگىچە بولغان مەزمۇنلارنى قوشۇشقا بولىدۇ. بىزنىڭ ھازىرقى ھالىتىمىز مانا مۇنداق بولماقتا: دۇنيا ئالغا قاراپ ئىلگىرىلىمەكتە، بىز

قىلغانلىقى توغرىسىدا پاراڭلار بولدى. بۇ ئىش تۈپەيلى ئاشۇ مىنىستىرنىڭ ئۆزىنىڭ ئالىيچاناب خەلقىنىڭ ئابرويىنى قانچىلىك تۆككەنلىكى، ئۆز ھۆكۈمىتىنى باشقىلارنىڭ ئالدىدا قانچىلىك ھاقارەتكە قويغانلىقى ھەققىدە ئەستايىدىل ئويلىنىپ كۆرۈشكە قادىر بولالغان. بولالمىغانلىقى توغرىسىدا بىر نەرسە دېيەلمەيمەن.

ئىشلار مانا مۇشۇنداق. ئەمما مەن مەسىلىگە تېخىمۇ كەڭرەك نۇقتىئىنەزەردە تۇرۇپ مۇئامىلە قىلغان بولساق ياخشى بولارمىكىن، دەپ ئويلايمەن: ئەجىبا بىر تۇپراقتا ياشاۋاتقان، پەقەت ۋە پەقەت بىرلا دىنىي ئېتىقادقا تەۋە يېگانە مەدەنىيەتنىڭ بولغۇسى ۋارىسلىرى ھېسابلىنىدىغان، يېڭىچە دۆلەت قۇرۇشتا بىرقاتار ئورتاق مەسىلىلەرگە دۇچ كېلىۋاتقان بىز مەركىزىي ئاسىيالىقلار 21-ئەسىردە ئايرىم-ئايرىم ياشاپ، ئومۇمىي خاراكتېردىكى رايون مەسىلىلىرىنى ئايرىم-ئايرىم قارار قىلىپ، ئورتاق دۈشمەنلەر بىلەن خۇددى ھازىرقى مىنوتلاردىكىدەك ئايرىم-ئايرىم كۈرەش قىلارمىزمۇ؟

چىڭغىز ئايتماتوف: ئوسمانئاخۇن، سۆزلىرىڭنى چۈشىنىۋاتمەن: مەسىلە ھەقىقەتەنمۇ بەكلا رېئال. شۇڭا تۆمۈرنى قىزىقىدا سوققانداك بۇنى دەرھال، ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا مۇھاكىمىگە قويۇش كېرەك. بۇ مەسىلىنى قاتتىق سىياسىي ئىرادە ۋە چوڭقۇر ئالدىن كۆرۈرلىك چۈشەنچىسىدە تۇرۇپ ھەل قىلىش مۇھىملىقتا تۇرغان كەلگۈسىگە بولغان تارىخىي مەسئۇلىيەتچانلىقنى تونۇپ يېتىشتىن تۆۋەن تۇرمايدۇ. ئەمما، ساڭا شۇنداقلا كۆپچىلىككە سەمىمىيلىك بىلەن شۇنى دېگۈم كېلىدۇكى (ئۆزۈم شەخسەن شۇنداق ئويلايمەن)، بۇ بىز يېڭى ئەسىرنىڭ شۇنداقلا يېڭى مىڭ يىلنىڭ ئىشىكىدىن كىرىپ كېتىۋاتقان، تېخىمۇ مۇھىمى ئىقتىساد، ئۇچۇر قانداقتۇر بىلگىلى بولمايدىغان يوسۇندا يەرشارىلىشىۋاتقان بىر دەۋرگە يۈرۈش قىلىۋاتقان پەيتتىكى روشەن مەسىلە. بىز ئۈچۈن مۇشۇنىڭ ئۆزىلا بىر ھەقىقەت بولۇپ چۈشىنىلىشى كېرەك. مەن ئۈچۈن پۈتكۈل مەركىزىي ئاسىيانى تەقدىرى ئاھالىسى تەرىپىدىن ئالدىن بېكىتىۋېتىلگەن، بىزنى دولقۇنلۇق ياكى دولقۇنسىز رەۋىشتە كۆرۈنۈپ تۇرغان دۇنياغا تۇتاشتۇرۇپ تۇرۇدىغان بىر ئۇقۇم سۈپىتىدە چۈشىنىش ئادەتكە ئايلىنىپ قالدى. شۇڭا، پەقەت بىرلا نەرسىنى دېمەكچىمەن: بىز غايەت زور دەرىجىدە ئىتتىپاقلىشىشىمىز كېرەك. بىز ھەقىقىي تۈردە ئىتتىپاقلاشقان بىر سىستېما بولغاندىلا ئاندىن بۇ خىل مەنۋىيەت مەقسىتى بىرلىككە كەلگەن پۈتكۈل رايوننىڭ چۈشىنىشىگە ئېرىشەلەيدۇ.

توغرا، ھەممىلا دۆلەت ئۆزىگە كېرەكلىك بولغان، شۇنداقلا ئۆزىنىڭ ئىچكى تەلپ - ئارزۇ ۋە

مەركىزىي ئاسىيالىقلار بولساق ئۆز ئالدىمىزغا پىنھان ماكان تۇتۇپ، ئىقتىسادىي جەھەتتە بۇزۇلۇش يۈزلىنىشى بويىچە ئارقىغا دەسسەۋاتىمىز. دەۋر ناھايىتى ئوچۇق ۋە ئېنىق قىلىپ بۇنىڭ ئىشلەپچىقىرىشقا قارشى، ھەتتا ناھايىتى خەتەرلىك يۈزلىنىش ئىكەنلىكىنى جاكارلىماقتا. خاھى بالدۇر خاھى كېيىن بولسۇن بۇ خىل ئۇرۇنۇشلار جەزمەن بىۋاسىتە ھالدا قوشنىلار ئارىسىدا ئۆتكىلى بولمايدىغان ھاڭ پەيدا قىلىپ قويدۇ، بىر-بىرىنىڭ سۆزىنى چۈشىنەلمەسلىك جەزمەن مەسخىرىگە سەۋەب بولۇپ، تارىخنىڭ خارابىلىكىدە قېلىۋېرىدۇ، ھازىرقى ئەۋلادلارغا بولسا بۇنىڭدىن ھېچ ياخشىلىق يوقتۇر. قېرىنداشلارنى ئۆزئارا ياتلىشىپ كېتىشكە مەجبۇر قىلىپ قويماسلىق كېرەك، چۈنكى بۇ زور ئەخلاقسىزلىق جۈملىسىگە ياتىدۇ. ئۇلارنى بىر-بىرىگە قارشى تۇرغان قاتمۇ قات ھەربىي قەلئەلەر مۇھىتىدا ۋە سىياسىي جەھەتتىكى يىراقنى كۆرەلمەسلىكىمىزنىڭ ئىسپاتلىرى ئېشىپ - تېشىپ تۇرغاندا بىر-بىرى بىلەن باردى-كەلدى قىلىشقا مەجبۇرلاشقا تېخىمۇ بولمايدۇ. توغرا، ئىچكى قىسىمدىكى خاتىرجەملىكنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش ئۈچۈن ئەڭ زور دەرىجىدە ئۆزگەرتىشكە تېگىشلىك ھادىسىلەرنىڭ مەۋجۇد بولۇۋاتقانلىقىنى دادىل ئېتىراپ قىلىشىمىز كېرەك. ئۇ بولسىمۇ تېررورلۇق، زەھەرلىك چېكىملىك، تۈرلۈك خام ئەشيا ۋە تاشقى پېرېۋوتنى قانۇنسىز ئىمپورت قىلىش... قاتارلىقلاردۇر.

چىڭغىز ئايتماتوف: ھالبۇكى، نەق مۇشۇلار يەنىلا تىرىشچانلىقىمىزنى بىرلەشتۈرۈشكە پايدىلىق بولغان ساھەدىكى مەسىلىلەردۇر. بۇنىڭدا بىخەتەرلىكتە ئورتاق مەۋجۇد بولۇشتىن باشقا يول يوق، دېگەننى چىقىش نۇقتىسى قىلىش كېرەك. ماكانىمىزدىكى پىنھان «بىخەتەر» رايونلار ئەلۋەتتە مەۋجۇدلىقتىن قېلىش قىسمىتىگە مۇپتىلا بولىدۇ. تاشكەنتتىكى پارتلىتىش ۋەقەلىرى، باتكېن ۋە ئالاي ۋەقەلىرى توغرىلىق كۆپ ئويلىنىم، كۆڭلۈم بۇزۇلدى ھەم بۇزۇلىۋاتىدۇ. بۇ ئەھۋاللار بىزنى ئىختىيارسىز ھالدا ئۆزىمىزنىڭ بىخەتەرلىك سىستېمىمىزنى ياۋروپانىڭكى بىلەن سېلىشتۇرۇپ كۆرۈشكە مەجبۇر قىلىدۇ. ياۋروپالىقلار تارىختىن ساۋاق ئالغان: ياۋروپا قۇرۇقلۇقىنىڭ سودا، ئىقتىسادىي ھەمكارلىق، ھەتتا يەر شارى خاراكتېرلىك چوڭ ئىشلىرى پەقەت كولىپكتىپ مەنپەئەت ۋە ئۆزئارا كېلىشىش ئاساسىدا قارار قىلىنىدۇ. ئۇلار ئىلگىرى مۇشۇنداق قىلمىغانلىقىنى تۈپەيلىدىن ياۋروپا قۇرۇقلۇقىنىڭ ئۆتمۈشتە دائىم توقۇنۇش ۋە ئۇرۇشنىڭ ئوچىقىغا، جۈملىدىن ئىككى خىل دۇنيا سىستېمىسىغا ئايلىنىپ قالغانلىقىنى چۈشىنىپ

يەتكەن. ماڭا شۇنىسى ئايانكى، زامانىۋى تەجرىبىگە كەلگەندە ياۋروپالىقلار بىزگە ئەڭ ياخشى ئۈلگە بولۇشقا مۇناسىپ، بولۇپمۇ ئۇلارنىڭ رايونلار ئارا زىچ ھەمكارلىق يولىدا ماڭغانلىقى ھەقىقەتەنمۇ ماختاشقا ئەرزىيدۇ.

قىياسىمچە، تاشكەنت ۋە باتكېننىڭكى ۋەقەلىرىدىن قارىغاندا، چېگرالىرىمىزنىڭ بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن مەركىزىي ئاسىيانىڭ ھېچ بولمىغاندا تېررورلۇققا قارشى ھەربىي بىرلەشمىسىنى قۇرۇشنىڭ ۋاقتى بولغاندەك قىلىدۇ.

ئوسمانئاخۇن ئىبراھىموف: سۆزىڭىز ئورۇنلۇق، چىڭغىز تۆرەقۇلوۋىچ. مۇھىمى بۇ ئىشلارنى تاختىبېشىغا ئېلىپ قويماي ئەمەلىي قول تۇتۇپ ئىشلەش كېرەك. تېررورچىلار ئۆزلىرىنىڭ ھەرقاچان قانۇن تورىنىڭ سىرتىدا تۇرۇۋاتقانلىقىنى، ئۇلارغا قارشى بۇ بىرلەشمىنىڭ مەڭگۈلۈك ئىتتىپاقداشلارنىڭ كۈچ - قۇدرىتى ئىكەنلىكىنى بىلىشى كېرەك.

يەنىلا ياۋروپانىڭ تەجرىبىسى ھەققىدىكى بايامقى گېپىمىزگە كېلەيلى. ئىچكى قۇرۇقلۇقتىكى ھوقۇقنى مەركەزلەشتۈرۈشنىڭ تۈزۈملەشتۈرۈلۈشى ئۇ جايدا ئەڭ زور دەرىجىدە، جۈملىدىن ياۋروپانىڭ پۇلىنى بىرلىككە كەلتۈرگەنگە قەدەر يۈرگۈزۈلدى. ياۋروپا پارلامېنتى، ياۋروپا ئورتاق گەۋدىسى قاتارلىقلار ياۋروپا قۇرۇقلۇقىنىڭ ئىشلىرى ھەققىدە قارار چىقىرىدىغان ئاساسلىق ۋاسىتىلەردىن بولغانىدى. ئۇلار ئىتتىپاقىتىكى دۆلەتلەر ئارا ئېنىق بولغان پائالىيەت-ھەرىكەت قائىدىلىرىنى تۈزۈپ چىقىپ سەمىمىيەتمىزلىكىنى، بىر-بىرىنىڭ ئىشلىرىغا ئارىلىشىۋېلىشىنى، يېتەكچىلىك ھوقۇقىنى تالىشىش يۈزىسىدىن بولىدىغان كۈرەشلەرنى تۈپ يىلتىزىدىن يوق قىلدى. ئەپسۇس، تولىمۇ ئەپسۇس، رايونىمىزدا ئۆزئارا مۇناسىۋەتلەردىكى ساختىپەزلىكلەر، ئوچۇق-ئاشكارا سۈيىقەست پىلانلاپ يۈرگەن سىياسىي ئونلار قەدەمدە بىر پۈتمىزغا پۈتلىشىپ تۇرۇپتۇ. بۇنىڭ تەسىرىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى ئۇلارنىڭ ئۆزىمۇ چۈشىنىدۇ...

چىڭغىز ئايتماتوف: ياۋروپانىڭ تالپىران ۋە ماتتېرىنخ زامانىسىدىكى باشقا براۋغا بويۇنتۇرۇق سېلىشنىڭ تۈگىمەس ئاۋارىچىلىقلىرى بىلەن ئالدىراش بوپكېتىش، پەردە ئارقىسىدا سۈيىقەست پىلانلاش، سىياسىي ئونلار خەتەرلىك ئارزۇلارنى نىشان قىلىش، دېگەندەك ئەخمەقلىققا نەزەر سالغىنىمىزدا بۇ ئىشلارنىڭ دۆلەتلەر، گۇرۇھلار، ئىتتىپاقداشلار ئارا ئۇرۇشلارغا سەۋەبچى بولۇپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ يېتىمىز. ياۋروپانىڭ بەختىگە 20-ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا ياۋروپانىڭ ئورتاق بىرلىكىگە

چىقىرىشى كېرەك. بۇ ئىشلارنىڭ ئۇتۇقلۇق بولۇش-بولماسلىقىغا ئالدىن بىر نەرسە دېيەلمەيمەن. ئەمما مەركىزىي ئاسىيانى دۇنيا مەدەنىيىتىنىڭ مۇنبىرى سۈپىتىدە ئۇرۇش ۋە تېررورلۇق ۋاسىتىلىرى مەدەنىيىتىگە قارشى ھالدا بىر تەرەپ تاراپ ۋە پەن-مەدەنىيەت باشقارمىسىنىڭ تەرەققىيات پىلانىغا كىرگۈزۈشكە تىرىشىمەن، پەيتى كەلگەندە بۇ مۇقەددەس ئىشنى تاشكەنت قۇرۇلتىيى (ئىسسىقكۆل بويىدا ئۆتكۈزۈلۈشمۇ مۇمكىن) دا ئوتتۇرىغا قويماقچىمەن.

ئوسمانئاخۇن ئىبراھىموف: شۇنداق، مەن سىزنى چۈشىنىمەن. ناۋادا ئىسسىقكۆل قۇرۇلتىيى ئۆزىنىڭ بۇ مەسئۇلىتىنى قاراردىن ئۆتكۈزسە، مەنتىقىگە ئۇيغۇن شۇنداقلا قالتىس ئىش بولغان بولاتتى. قۇرۇلتاي تاشكەنتتە ئۆتكۈزۈلۈشى مۇمكىن. چۈنكى بۇ شەھەر خۇددى تارىختىكىدەك مەركىزىي ئاسىيا ئىتتىپاقىنىڭ يېڭى يۈرىكى بوپقالغۇسى. سەمىيلىك بىلەن ئېيتقاندا، چىڭغىز تۆرە قولۇنچ، بۇ ئىتتىپاق سىزنىڭ مەركىزىي ئاسىيا خەلقلىرى (ئەلۋەتتە يالغۇز مەركىزىي ئاسىيا خەلقلىرىنىڭلا ئەمەس) نىڭ قەلبىدە تىكلەپ چىققىنىڭىزدەك يۈكسەك مەڭگۈلۈك، پايانسىز مەشھۇرلۇق ۋە نوپۇزلۇق شەخسىيەت سۈپىتىدە ۋۇجۇدقا كەلسىدى، ئالامەت ئىش بولاتتى.

چىڭغىز ئايتماتوف: كۆردۈڭمىكىن، ھازىرقى ھالىتىمىزدە كۆپلىگەن ئىشلار دۆلەت باشلىقلىرى، ئۇلارنىڭ رايونىمىزدا بولمىغان تەرەققىياتلار ھەققىدىكى چوڭقۇر چۈشەنچىلىرى ۋە مۇمكىنچىلىكى بولغان ئىستىقبال ھەققىدىكى ئوخشاپ كېتىدىغان باھالىرى تەرىپىدىن بەلگىلىنىپ كېلىۋاتىدۇ. سەن دەرۋەقە تار مەنىدىكى خۇسۇسىي مەنپەئەتپەرەس ھاكىمىيەتنىڭ ئاچكۆزلۈك قىلىپ تېخىمۇ كەڭ مەنىدىكى ئورتاق رايون مەنپەئەتىنى چەكلەپ قويۇۋاتقانلىقىنى ئەپچىللىك بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆتتۈڭ. بۇناپارتچىلىق ھاكىمىيەتنى بەرگۈسى يوق سىياسىي ئورگانلارنىڭ ئەڭ زور ھاياتى كۈچكە ئىگە ئەڭگۈشتىرى، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقىچە ئىشقا ئاشقۇسى ئومۇمىيلىقنىڭ ۋىروسى ۋە كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى ئىسلاھات مەسلىھىتىدىن بۇرۇۋېتىشتىكى ۋاسىتىسى بوپقېلىۋاتىدۇ. ئەمما شۇنداقتمۇ ئىشلىشىمىز كېرەك. پىرېزىدېنتلىرىمىزنىڭ قايسىدۇر بىرەرنى مەدەنىيىتى خېلى زامانلار ئىلگىرىلا بىرلىككە كېلىپ بولغان بۇ ئىككىنچى قۇرۇقلۇقنى تارىخ ۋە ئىتتىپاقلىق نۇقتىسىدىن زۆرۈر ئەھمىيەتكە ئىگە قىلىشنى خالىمايدۇ، دەپ قارىمايمەن. ئىسلام كەرىموف، نۇرسۇلتان نەزەربايېف، ئەسقەر ئاقايېف، سەپەرمۇرات نىيازوف ۋە ئىمامئەلى راھمانوف قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى

ئاساس سالغان ۋە «بۇناپارتچىلارنى بۇ قۇرۇقلۇقتىن ئازاد قىلغان» دەپ تەسۋىرلىنىش ئارقىلىق تالپىران زامانىسىنى مەسخىرە قىلغان گېنېرال دېگول ۋە ۋېنىستون چېرچىلىنىڭ قۇدرەتلىك سىياسىي نوپۇزى بارلىققا كەلدى.

ئوسمانئاخۇن ئىبراھىموف: ئۇنداقتا، بىز مەركىزىي ئاسىيالىقلارنىڭ ئىنتېگرىتور (بىرلىككە كەلتۈرگۈچى، دېگەن مەنىدە. - ت) سىز قەيەردە؟ بىزنىڭ «دېگول» سىز قەيەردە؟ رايونىمىزدا سېلىنىشقا باشلىغان «بېرلىن تېمى» نى توختىتىپ، چېگرا قاراۋۇلخانىلىرىنى ۋە چېگرا مۇداپىئە قىسىملىرىنى تارقىتىۋېتەلەيدىغان، ھەممىمىزنى ئورتاق پارلامېنت، ئورتاق سودا-ئىقتىساد، ئورتاق ھەربىي ئىستراتېگىيە قاتارلىق جەھەتلەردىكى ھوقۇقلار ھەققىي تۈردە مەركەزلەشكەن ھەققىي مەنىدىكى مەركىزىي ئاسىيا ئىتتىپاقىنى تەشكىللەشكە يېتەكلەيدىغان ۋە بۇنىڭغا تەسىر كۆرسىتەلەيدىغان ھەلمۇت كۈلدەك ئادىمىمىز قەيەردە؟

چىڭغىز ئايتماتوف: ئويلىشىمچە، مەيلى بالدۇر، مەيلى كېيىن بولسۇن بىز ھازىر مۇشۇ نىشانغا قاراپ كېتىۋاتىمىز. پىرېزىدېنت ئىسلام كەرىموفنىڭ: «تۈركىستان مەدەنىيەت قۇرۇلتىيى» (ياكى بولمىسا بىز ئاتىۋالغاندەك «مەركىزىي ئاسىيا خەلقلىرى مەدەنىيەت قۇرۇلتىيى») مەۋجۇد بولمىغانىمۇ، يەنىلا تاشكەنتتە «تۈركىستان سارىيى» تەسىس قىلىش كېرەك، دەيدىغان قارشى ھېلىھەم ئېسىمدە. ساڭا شۇنى دېگۈم كېلىدۇكى، ئۆزبېكىستان جەمئىيىتى مۇشۇ يېگانە تەشكىلاتنىڭ ئېغىر چىقىملىرىنى قامداشنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ كېلىۋاتىدۇ. شۇڭا بۇ خىل يۈزلىنىشتە ئاز-تولا ئىلگىرىلەش بولسىلا (مەيلى ئۇنىڭ قانچىلىك بولۇشىدىن قەتئىينەزەر) ئۇنى ئەڭ زور دەرىجىدە كېڭەيتىش كېرەك، چۈنكى بۇنىڭ قانچىلىك مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە ئىكەنلىكى ئۆز-ئۆزىدىن مەلۇملۇق. بەلكى بىز ھازىر بۇخىل ئوينى ھەققىي رېئاللىققا ئايلاندۇرۇشتىكى ئەخلاق ۋە پىسخولوگىيە شەرتلىرىنى يېتىلدۈرەلگەن بولۇشىمىز مۇمكىن. كېيىنكى ئەسىردە تەڭ-باراۋەرلىك ۋە ئۆزئارا پايدا يەتكۈزۈش ھەمدە بىرلىككە كەلگەن مەدەنىيەت ۋە سېكۇليارىزم (دىنىي جەمئىيەتنىڭ تەسىرى ۋە كونتروللۇقىدىن خالىي بولماق. - ت) ئاساسىغا قۇرۇلغان مەركىزىي ئاسىيانىڭ بىرلىكى ھەققىدىكى ئىدىيە، شۇنداقلا رايون بىخەتەرلىكىگە مۇناسىۋەتلىك ئورتاق مەنپەئەتلەر مىللەتلەر ئارا تۈرلۈك مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئەڭ ئالدىغا قويۇلۇشى لازىم. بۇ شەرەپلىك خىزمەت ئۈچۈن سىياسىي ئورگانلار، دىپلوماتلار، مەدەنىيەت پائالىيەتچىلىرى، ئالىملار، ئىقتىسادشۇناسلار، شۇنداقلا ئىلغار ياشلار كۈچ

تەجرىبىلىك ۋە مەشھۇر سىياسىي ئونلاردۇر.

ئوسمانئاخۇن ئىبراھىموف: ھازىرقى رايون خاراكتېرلىك ئەڭ چوڭ مەسىلە، مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇۋاتقان بۇ «ئوچاق» ۋەزىيىتىنىڭ جىددىيلىشىپ كېتىشى بولۇپ ئىپادىلىنىۋاتىدۇ. تالىبانلار كونتروللۇقىدىكى ئافغانىستان بىۋاسىتە ھالدا رايونىمىزدىكى ۋەزىيەتكە تەسىر كۆرسىتىۋاتىدۇ. تاجىكىستاندىكى تىنچلىقنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەسىلىلىرىدە ئىلگىرىلەش بولمايۋاتىدۇ. دېمەك، بېشىمىزنى قاتۇرۇدىغان، شۇنداقلا تېررورچىلارغا قارشى ھۇجۇمنى ئەسلىگە كەلتۈرۈدىغان جاي ئۆزبېكىستاندۇر.

چىڭغىز ئايتماتوف: ئۆزبېكىستان ئۈچۈنلا ئەمەس، پۈتكۈل رايونىمىز ئۈچۈنمۇ ئېغىر مەسىلە ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى بىزنىڭ قوشنا دۆلەتلەر بىلەن بولغان زىچ ھەمكارلىقىمىز ئالدى بىلەن دۆلەتلىك تۈسكە ئىگە بولۇشى كېرەك. ئۆزبېكىستاندىكى تىنچلىق ۋە مۇقىم بولغان دېموكراتىك تەرەققىيات پۈتكۈل مەركىزى ئاسىيانىڭ بەختى.

ئوسمانئاخۇن ئىبراھىموف: بۇ توغرىلىق قىرغىزىستان پىرېزىدېنتى ئەسقەر ئاقايېف قىرغىزىستاننىڭ جەنۇبىدىكى ۋەقەلەرگە مۇناسىۋەتلىك چاقىرىقىدا ئۆز قارىشىنى ئېنىق ۋە كەسكىن قىلىپ جاكارلىدى. بۇ نۇقتىنى بىز تېررورچىلار بىلەن بولغان تۇتۇشۇشلاردا ئادەم ۋە جەڭچىلىرىمىزنى قۇربان قىلىش بەدىلىگە ئىسپاتلىدۇق. مانا بۇ - بىزنىڭ تېررورچىلارغا قارشى پىرىنسىپاللىق پوزىتسىيىمىز. ئۇنى ھەرقانداق كىشى ئۆزىنىڭ خۇسۇسىي سىياسىي مەسىلىلىرىنىڭ توغرا ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان دەستەك قىلىۋالماستىكى

كېرەك.

چىڭغىز ئايتماتوف: ئۆزبېكىستاننى قىرغىزىستاننى بىلگەندەكلا ياخشى بىلىمەن. تاشكەنت مەن ئۈچۈن بېشكەك ۋە ئالما - ئاتاغا ئوخشاشلا قىممەتلىك ھەم سۆيۈملۈك. ئۆزبېكىستاندىكى مەسىلىلەر مېنى خۇددى ئۆتمۈشتىكىدەكلا ئۆزلۈكسىز غىدىقلاپ كېلىۋاتىدۇ، بۇنى سۆزلەپ كەلسەك گەپ ئۇزىراپ كېتىدۇ. ئۆزبېكلەر - دوستلۇقنى تولمۇ قەدىرلەيدىغان ۋە بۇنى ئۆزىنىڭ ئىچكى مەدەنىيىتىگە سىڭدۈرۈۋەتكەن بىر مىللەت. ئۇلارنىڭ ئەمگەك سۆيەرلىكى ۋە زېمىن بىلەن بولغان باغلىنىشچانلىقى دۇنيادا كەم ئۇچرايدۇ، تاجىكلار ۋە تۈركمەنلەرنىمۇ شۇنداق دېيىشكە بولىدۇ. قازاقلار ۋە قىرغىزلار سەل باشقىچە روھىيەت قۇرۇلمىسى شەكلىدە ئېچىۋېتىلگەن ئىقتىسادنىڭ شەرتلىرىدىن بولغان يېڭىچە قىياپەتتىكى يوشۇرۇن كۈچلەرنى قېزىۋاتىدۇ. مەن بۇنىڭدىن تولمۇ خۇشەھال.

شۇنىمۇ دېگۈم كېلىدۇكى، ھەممىمىزنىڭ قۇرۇشقا ئەرزىگۈدەك كەلگۈسىنى قۇرۇپ چىققۇدەك ئىمكانىيىتىمىز ۋە بايلىقىمىز بار، بۇنىڭغا شۈبھە ھاجەتسىز. بۇنىڭ ئۈچۈن ئەڭ مۇھىمى ئىلىم-پەننى ئۆزىمىزدىن يىراقلاشتۇرۇۋېتىشكە قەتئىي بولمايدۇ، چۈنكى ئىلىم-پەن بىزنى بىر قېتىملا تاشلاپ كەتسە ئۇنى يېڭىباشتىن قايتۇرۇپ كېلىش بەسى مۈشكۈل شۇنداقلا تارىخنىڭ بۇ خىل ئايلىنىشىغا ھەرقانداق ئەھۋالدىمۇ يول قويۇشقا بولمايدۇ...

«قىرغىزىستان سۆزى» (رۇسچە) گېزىتىنىڭ 1999-يىلى 30-نويابىر سانىدىن قۇربان تۇران تەرجىمىسى (M2)

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى مۇھەررىرلىرىنىڭ تەھرىرلىك مەسئۇلىيەت نومۇرى

باش مۇھەررىر قۇربان مامۇت (M1) مۇئاۋىن باش مۇھەررىر رسالەت مۇھەممەت (M2)

ژۇرنىلىمىزنىڭ

شان - شەرىپى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە ئىجتىمائىي پەن ژۇرناللىرىنىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك «مۇنەۋۋەر تەھرىرلىك مۇكاپاتى» ۋە «مۇنەۋۋەر باش مۇھەررىر (ئىدارە باشلىقى) مۇكاپاتى» نى تارقىتىش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلدى. ژۇرنىلىمىزنىڭ باش مۇھەررىرى قۇربان مامۇت «مۇنەۋۋەر باش مۇھەررىرلىك مۇكاپاتى» غا ۋە ئۇ تەھرىرلىگەن ئىلمىي ماقالە «20-ئەسىر روھى ۋە تارىمىدىكى غېربىلىق» «مۇنەۋۋەر تەھرىرلىك بويىچە 1-دەرىجىلىك مۇكاپات» قا ئېرىشتى.

مۇھەررىر (ئىدارە باشلىقى) «مۇنەۋۋەر باش مۇھەررىرلىك مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى. بۇ قېتىمقى باھالاشتا ژۇرنىلىمىزنىڭ باش مۇھەررىرى قۇربان مامۇت «مۇنەۋۋەر باش مۇھەررىرلىك مۇكاپاتى» غا ۋە ئۇ تەھرىرلىگەن ئىلمىي ماقالە «20-ئەسىر روھى ۋە تارىمىدىكى غېربىلىق» (ئاپتورى: ئەسەد سۇلايمان) «مۇنەۋۋەر تەھرىرلىك بويىچە 1-دەرىجىلىك مۇكاپات» قا ئېرىشتى.

«مۇنەۋۋەر باش مۇھەررىر (ئىدارە باشلىقى) مۇكاپاتىغا ئېرىشكەنلەر لى جىنيۇ، دۇشىنفۇ، جى سۇلىن، لى چىشاڭ، يۇيۇجياڭ، گوشيەن، ئەبەيدۇللا ئىبراھىم، ئابلىكىم ھەسەن، جۇمان ئەبىش، ئەبەيدۇللا مۇھەممەت، مۇھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت، قۇربان مامۇتلاردىن ئىبارەت.

تەقدىرلەش يىغىنىدا ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ۋۇدۇنفۇ سۆز قىلىپ مۇكاپاتلانغۇچىلارنى قىزغىن تەبرىكلىدى ۋە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ نەشرىياتچىلىق ساھەسىدىكىلەردىن كۈتىدىغان تەلەپ ۋە ئۈمىدلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

رسالەت مۇھەممەت

يېقىنقى بىر قانچە سانى مەدەنىيەت تۈرىدىكى ماقالىلەر بىلەن ئۆز ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرگەن؛ نەزەر دائىرىسى كەڭ، كۆز قاراش - نۇقتىسى يېڭىچە بولغان بىر تۈركۈم ماقالىلەرنى ئېلان قىلغان» دەپ يۇقىرى باھا بەردى.

رسالەت مۇھەممەت ئۆركەش جاپپار فوتوسى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە ئىجتىمائىي پەن ژۇرناللىرىنىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك «مۇنەۋۋەر تەھرىرلىك مۇكاپاتى» ۋە «مۇنەۋۋەر باش مۇھەررىر (ئىدارە باشلىقى) مۇكاپاتى» نى تارقىتىش مۇراسىمى 2000-يىلى 14-سېنتەبىر چۈشتىن بۇرۇن ئۈرۈمچى «بوغدا» مېھمانخانىسىدا ئۆتكۈزۈلدى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئاخبارات - نەشرىيات ئىدارىسى بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق نەشرىياتچىلار جەمئىيىتى تۇنجى نۆۋەت ئۇيۇشتۇرغان بۇ پائالىيەتكە شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي پەن تۈرىدىكى 68 ژۇرنال، 114 پارچە ئەسەر قاتناشتى. باھالاش ھەيئىتىدىكى ئالىم - مۇتەخەسسسلەرنىڭ ئاشكارىلىق، باراۋەرلىك، ئادىللىق پىرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇپ، ئۈچ ئايدىن كۆپرەك باھالىشى، ئەڭ ئاخىرىدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئاخبارات - نەشرىيات ئىدارىسى بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق نەشرىياتچىلار جەمئىيىتىنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشى ئارقىلىق 60 پارچە ئەسەر «مۇنەۋۋەر تەھرىرلىك مۇكاپاتى» (1-دەرىجىلىكى 11، 2-دەرىجىلىكى 21، 3-دەرىجىلىكى 28) غا، 15 ژۇرنال «لايىھەلەش مۇكاپاتى» (1-دەرىجىلىكى 3، 2-دەرىجىلىكى 5، 3-دەرىجىلىكى 7) غا، 14 ژۇرنال «تەھرىرلىك - كوررېكتورلۇق سۈپەت مۇكاپاتى» (1-دەرىجىلىكى 3، 2-دەرىجىلىكى 4، 3-دەرىجىلىكى 7) غا، 12 نەپەر باش

▲ ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى ئاز سانلىق مىللەتلەر يېزىقلىرىدىكى ئەدەبىيات - سەنئەت ژۇرناللىرىنىڭ بۇ يىلى مايدىن ئاۋغۇستقىچە سانلىرىنى باھالاشتىن چىقارغان 57-نومۇرلۇق «پىكىر» سەھىپىسىدە ژۇرنىلىمىزغا: «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان ئەسەرلەرنىڭ سۈپىتى يۇقىرى، تېما دائىرىسى ئەتراپلىق ۋە چوڭقۇر. بۇ ژۇرنالنىڭ

ئۇيغۇر سەنئىتىگە زور تۆھپە قوشقان ئاتاقلىق كومپوزىتور نۇرمۇھەممەت سايىت (1943 - 2000)

《新疆文化》 (维吾尔文)
综合性文学双月刊

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» 2000 - يىلى 6 - سان
(قوش ئايلىق ئۈنۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال)

主办:新疆维吾尔自治区文化厅
编辑出版:《新疆文化》杂志编辑部
国际标准刊号:ISSN1008-6498
国内统一刊号:CN65-1073/G2
发行范围:国内外发行
地址:乌鲁木齐市团结路72号
邮编:830001 电话:2856942
印刷:《新疆日报》印刷厂
发行:乌鲁木齐市邮局
订阅:全国各地邮局

شۇ ئۇ ئار مەدەنىيەت نازارىتى تەرىپىدىن چىقىرىلدى
«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى تۈزۈپ نەشر قىلدى
خەلقئارالىق نومۇرى:ISSN1008-6498
مەملىكەتلىك نومۇرى:CN65-1073/G2
مەملىكەت ئىچى ۋە چەتئەللەرگە تارقىتىلىدۇ
ئادرېس: ئۈرۈمچى شەھىرى ئىتتىپاق يولى 72 - قورۇ
پوچتا نومۇرى: 830001 تېلېفون: 2856942
«شىنجاڭ گېزىتى» باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ
مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى پوچتخانىلار مۇستەھكىم قوبۇل قىلىدۇ

邮发代号:58-22 定价:3元

پوچتا ۋە كالىت نومۇرى: 58 - 22 باھاسى: 3 يۈەن

خەلقىمىزنىڭ پەخرىلىك ئوغلى، ئاسىيا بۆكس
چەمپىيونى ئابدۇراخمان ئابلىكىم سىنىپىدا ئۆتكۈزۈلگەن
27-نۆۋەتلىك ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە

